

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

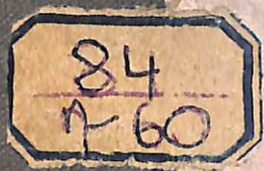
Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1850

Spring Se 4540

2 n h

2 Spruce

1881

84
7-69
պր.

√ 9386 40

ԿՆՈՋ ՄԸ ՎԵՊԸ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ՍՂԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻՄԱՅ ՈՐԴԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԿՈՒՌՆԵԼԻՆ Տ. ՍՕՉԻԱԼԻ

ՀԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԻ

(
1001
645
)

2003

ԶՄԻՌՆԻԱ

ՅՊԱԳՐՈՐԹԻՒՆ ԵՂԵԱՐՑ ՏԵՏԷՐԱՅ

1881

2011

31280-42

ԿՆՈՋ ՄԸ ՎԵՊԸ

126

Իւր ըրածէն պէտք են իմանալ կամսին սրտին մէջ ունեցած սոյն ջերմեանդ սէրը զոր իւր աղջկան համար կը տածէր, զինքը այնքան զեղեցիկ քաղցր և անմեղ տեսնելէ 'ի վեր գրեթէ անծանօթ զգացումով մը ձգարուած էր, հասկցած էր թէ այս մանկան կենաց մէջն էր նաև իւր կեանքը ։ Եթէ ոչ իւր խղճի խայթէն գէթ յիշատակէն ներսում խնդրած էր Աստուծոյ իր անցեալին համար ։ աղաչելով որ աներեւոյթ ընէ զայն, առ ահի որ անոր մէկ նշոյլը չի նսեմացրնէ իւր քով գտնուած հրեշտակին անարատութիւնը ։ Թող կ'ուտար որ կամսուհին շարունակէր իւր ունայն և մոռացմամբ հիւսուած կեանքը, և ըստ թեամբ իւր սրտին միջ կը պահէր այն սէրը՝ որ զինքը լաւագոյն պիտի ընէր և պահպանէր ։ որչափ ժամանակ որ Մարի' իւր ծնողաց գորովէն 'ի զատ ուրիշ սէր մը չի ճանչցած էր, կամը նըջանիկ հղած էր, արդարև Մարի' ամբողջ իրն էր, բայց այն օրը ուր գուշակած էր թէ ուրիշ մը պէտք պիտի ըլլար իւր զաւկին նըջանկութեան համար, ինքնատէր սիրոյ մտածում մը և շատ բնական նախանձ մը իւր սիրտը սեղմած էր ։

Ապիպայն կոմսը հպատակած էր, վասն զի սիրոյ կէտը իւր որդեղ ու բախտութեանց համար՝ իւր ուրախութիւններէ հրաշալւան և զոհողութիւններու մէջն է ։ Այսպէս Մարի' ամուսնութեան իրիկունը, երբ գեղահաս աղջիկը իւր սիրած անձին քով զուարթ՝ ամէն ինչ կը մոռնար, կոմսը կը յի-

14278-58 7

չէր , և իւր սենեկին մէջ առանձին և տրտում նստած էր , իւր թէ վիշտ մը իւր տունը մտած ըլլար . և արտասուելից աչօր և հոգսով Պ. տ'Էրմի իւրովի կ'ըսէր Վարիի մտածելով . « Արիշ մը կը սիրէ » : Սակայն չէր կրնար ինքզինքը երջանկացոյնն և առանց Վարիի զժրագրութիւն պատճառելու , և որովհետեւ Աստուած ծնողաց հպատակութիւն տուած է , կոմսը հպատակեցաւ , և այնուհետեւ միայն իւր դուկին հանգստութիւնը ապահովելու աշխատեցաւ :

Շատ բնական էր արեւմտի որ Պ. տ'Էրմի մարդիկը , այնչափ լաւ ճանաչուով իւր արջիկան տուած խոտոր տար , որու հետեւած էր նէ , և զոր՝ Պ. տ' Պրիսն՝ տեսակ մը տրախտութեամբ ընդունած էր : Սակայն Էմմանուէլի ունեցած փառասիրական դաշտաբերները Վարիի համար էին : Սրտի տէր մարդ մը կ'ուզէ միշտ իւր սիրած կիներ պատուել , անոր՝ իւր ուժի և տաշանքի տեսարանը տալով իւր սէրը կը նորոգէ և զայն եռանդով և զմայլմամբ կը լեցրնէ : Եթէ բան մը կամ լաւ ևս էակ մը աշխարհիս վրայ սնապարծ է , այն է կինը , նէ իւր փառասիրութիւնը ունի որ կը բարձրացնէ զինքը՝ եթէ իւր ամուսինը կատարելագործուած է , որ կը մտորեցընէ՝ եթէ առանձին է : Իւր սիրտը միթիմարող սէրէ զտո՛ւ կ'ուզէ ունենալ այն անունը՝ որ իւր ունայնապիտութիւնը կը շողորորթէ , կ'ուզէ որ այս անունն միաները ետեւին զտունան , և խիստ քիչ անգամ կին մը կը հաւանի խաբելու այն մարդը որու կը պարտաւորի այն անունը :

Բոլոր այս մտածումները Վարիի մտքին անցեր էին և զոր՝ կ'ըլլար ինքզինքն Էմմանուէլի փափաքը գուշակած ըլլալուն որ աշ կամ կանուխ նորա մտքին մէջ պիտի գրտէր կրկին իւր տեղը :

Պ. տ' Պրիսն նորէն երեցաւ Ատեանը . ուր իւր վերադարձը մեծ ալիքացութիւն բրտ : Երօք մեծ խնդիր մը կը յուզուէր , ծանր խնդիր մը և քանի մը օրէ՛ի վեր Էմմանուէլ՝ որ զիտէր թէ ինչ բանի վրայ էր խնդիրը չէր կր-

նար չի ցաւիլ իւր բացախութեան վրայ : որ իւր ունեցած սիրտնքներու համար հրաժեշտ մը պիտի ըլլար : Խնդիրը արտորուած իշխաններու վերադարձին վրայ էր : Ամբողջ ժողովը գրեթէ այս առաջարկութեան գէմ էր , երբ Էմմանուէլ առեանը ելաւ : Ա՛հ , որքան կը բարախէր Վարիի սիրտը այս միջոցիս , որքան իւր նայուածքը և բոլոր դոյութիւնը ճարտասանին շրթերէ կախուած էր և որքան ինքզինքը փոքր համարեց երբ լսեց այս ձայնին զօրութիւնը որ ամբողջ հանդիսականներու կը տիրէր : Այն խօսող մարդը , որու ճառը յանկարծ քաղաքական հորիզոնը կ'ընդարձակէր , առջի օրը իւր ոտից տաջե պատկած սիրոյ խօսքեր մըմնացուէ տրիշ մարդ մը կ'երեւէր իրեն :

Էմմանուէլ վե՛հ եղաւ , և ամէն անգամ որ ռենկերները կը ծափահարէին , իւր աչերը կը սեղուէր սրահին այն կիւանն վրայ՝ ուր Վարի կը պահուէր քողարկեալ , ձեռքը սրբտին վրայ և վախէ և միանգամայն սքանչացումէ զողոթնուն :

Էմմանուէլ բնականաբար բոլոր արտօքներու վերադարձը կը խնդրէր , իշխան կամ թաղաւոր : Ա՛ռ զէր որ Գաղղիա յաղթէր ոչ միայն ուրիշներու այլ ինքզինքին խակ , և թէ ինչպէս ուժով մեծ՝ վստահութեամբ և ներումով ալ մեծ ըլլար , Էմմանուէլի ամին խնդրածը աղար , աղնի և արդար էր , ամէն անգամ որ նիւաին ներկայ էին ծափ զարկին :

Թողջը՝ սոյնորական բանեցու վրայ դարձուց խնդիրը : Էմմանուէլի համար պարտութիւն մ'էր այս , լայց այն պարտութիւնը մին՝ որ յաղթութեան տեղի կ'արժեն , և ուր յաղթութեան տեղի մեծ է քան թէ յաղթողը : Գաղթած էր խօսել և Վարի գեռ մտիկ կ'ընէր , իրեն այնպէս կը թուէր թէ իւր ամուսնոյն ձայնը տակաւին իւր բոլորաբար կը հնչէր , վստի զի ոչ միայն իւր ակամքներով կը լսէր , հապա իւր սրտով և ամբողջ հոգով :

Արիշ կին մը՝ որու վրայ այս ճառը Վարիի վրայ ունեցած ազդեցութիւնը չ'ըրած էր , այս ժողովին ներկայ էր :

Եւս կինն էր ժիւլիա : Տիկինն ալ Պրիտնի նման քողարկեալ բայց իւր քողին տակ տոգոյն և սպառնալից : Որչափ Էմմանուէլի յաղթութիւնը կը մեծնար , որչափ որ զայն ուժեղ կը տեսնէր այնչափ իւր սրտին մէջ ատեւութեան տառապանք կ'ըզար : Քիչ ատենէ անոր զօրծի սկսիլը պիտի տեսնենք , վասն զի հարկ պիտի ըլլայ մեզ անոր վերադառնալ , ինչպէս որ մարդիկ իրենց կամաց հակառակ ազեւտալի ճակատադրի մը կը դառնան , այն խորհրդաւոր զօրութիւնը որ մարդուս կիսնայ ամէն անկիւնները կ'սպասէ , ինչպէս զողոր և մարդասպանը ճամբորդին կ'սպասէ ճամբուն սառեւրին ներքե : Ժիւլիա քանի մը ամիսէ ի վեր Էմմանուէլ ժողովատունը չ'ընտնուիլը և անոր իւր կնոջ հետ Գաղղիայէ մեկնելու դիտաւորութեան վրայ խօսելնին լսելով զարհուրեցաւ , մտածելով թէ կրնար իւր վրէժխնդրութիւնը չի յաղեցընել , վասն զի ինչպէս պիտի տեսնենք իւր ապառնի վրէժխնդրութիւնը իրեն սուղի նստած էր զայն չի կատարելու համար , և երբ իմացած էր թէ Պ. ալ Պրիտնի նորէն պիտի երևէր՝ ուզած էր հոն ըլլալ զէշ ողբոյ մը , կամ զէժ՝ զէշ գուշակութեան մը նման : Բայց Էմմանուէլի մտքէն չէր անցնէր իւր հին սիրուհւոյն ներկայութիւնը , ժիւլիա այնպիսի կին մ'էր՝ որու գէժ ելած արդէլքները տեսիլ յանդուդն կ'ընէին զայն :

« Եւս մարդը ուժեղ է » ըսած էր իւրովի անոր խօսիլը լսելով :

« Եւս մարդը երջանիկ և հանգիստ է » ըսած էր նորէն Մարիի հետ մեկնելը տեսնելով , « Լաւ ուրիմն , կ'ուզեմ որ օր մը ոյժ և երջանկութիւն , այս ամենը իմ շնչիս ներքեւ իյնան և տախտակներէս դաւարին » :

Մարի անմեղ մանուկը այս բաներու վրայ չէր կատարէր , Օդին մէջն երգելով անցնող աղաւնոյն մտքէն կ'անցնի միթէ թէ անդղ մը իրեն կ'սպասէ :

Մարի մէկ բանէ կը վախնար և որ զինքը միանգամայն կը հպարտացընէր , այն էր այս զօրաւոր ճարտարաստու-

թեան աղբիւրը սրմէ իւր ճարտար անցուցիւր էր , և որ կը հասկցընէր իրեն թէ ինչ յուզումներու ճարտար է իւր ամուսնային եռանդուն հոգին : Կը երբ նիստէն վերջ Մարի տուն դարձաւ Էմմանուէլի տեսքէն վախի նման զգացում մը զգաց , անոր թեւերու մէջ նեւտուելով ըսաւ :

— Միշտ կը սիրես զիս այնպէս չէ :

— Ինչո՞ւ այդ խենդ հարցումը կ'ընես . պատասխանեց իւր ամուսինը քաղցր ձայնով մը :

— Քիչ մը սուտ զբեղ այնչափ վեհ . և զլուխդ այնքան մեծ դադախարներով լի տեսնելով մտածելի թէ իմ հանգարտ և միայնակ սէրս խիստ քիչ ըլլալ պէտք էր քու գոյութեանդ համար . և թէպէտ ուժեղ զայն բռնելու՝ սակայն բաւական պիտի չ'ըլլար զայն մոխթարելու , եթէ երբեք քաղաքական կախարչութեան բարձում մը քեզ զարնէր : Զգայի իմ խոնարհութիւնս : Քրանապէ նախանձելով՝ որ իմ հակառակորդըս է , ըսի իւրովի . « Քրանաս անոր փառք կ'ուտայ . իսկ ես՝ միայն կեանքս » և զգջայի քեզ ատենալ վերադառնալ խրատելուս :

— Մի վախնար , մանուկ , ես , և պիտի ըլլաս միշտ իմ հոգեւոյս ամենասիրելին և սրտիս պաշտելին , թող տուր որ հոն պէտք ունեցած ջերմս տանում , և ինձ հոս սպասող այն սիրոյ ըմպելին , զոր կ'ըմպեմ քու չրթերու վրայ աւելե անոյշ պիտի թուի ինձ : Սակայն . միթէ գերիդ չեմ ես , հարստակող և երջանիկ : Ըսէ բաւ մը , գեղանի կախարչութիւն , և հեղեղը պայծառ առու մը պիտի ըլլայ , մըրիկը պիտի զաղրի յախտեանական պայծառութեան մը տեղի տալու , ըսէ թէ ուր կ'ուզես երթալ , և երկուքնիս միատեղ առանձին , մ'ուռնալով աշխարհս՝ սր պիտի մոռնայ զմեզ , պիտի մեկնինք առանց անցեալի յիշատակով , առանց չապագայի երկիւղով , կ'ուզես . . . :

— Աչ , ոչ , Էմմանուէլ , ոչ . թող տուր որ քու որոշածիդ պէս կատարուի կեանքդ , վասն զի իմ նոյն էակս սէրս

հայրապետութեամբ սկսած է, կ'ուզեմ՝ զմայլել քու վրայ՝ ինչպէս որ կը սիրեմ զքեզ, իմ քեզմէ բոլոր խնդրածս այն է թէ քու սրտիդ մէջ ինչ համար խորհրդաւոր և ապահով տնկիւն մը պահես, որ ինչմէ զատ ոչ որ կարենայ մտնել:

Իւր կամքը կատարուեցաւ, Էմմանուէլ իւր առջի կեանքը սկսաւ, աշխատութեամբ ուսմամբ և մաքառումով լի կեանք մը: Միայն թէ հիմակ մէկը ունէր որ աշխատութեանց մէջ կը քաջալերէր զինքը, որ հուսման մէջ կ'օգնէր իրեն, և կ'աւելնէր վերջ կը հանգչեցընէր, բայց այնպէս պատահեցաւ որ Մարի՝ ատենան Նիստերու ներկայ ըլլալով իւր յուզումները և երկիւղները ունէր, հաւանութեան ամենաթեթեւ նշանին սրտով և գլխով կը ծափահարէր, տհաճութեան ամենափոքր բառէն կը դողար: Իր կանաչի միտքը այս ամեն նորեայ կ'աւելնէր իր չափազանցէր, և մարեւոյ մօտ կ'ըլլար երբ կը տեսնէր Էմմանուէլի մէկ բառին դէմ ամբողջ սրահին ոտք ելնելը, մինչդեռ Էմմանուէլ որ հանդարտ դէմքով կը ժպտէր Մարիի՝ զինք ապահովելու համար: Սակայն Պ. տը Պրիմն չ'ուզէր որ ամէն օր դայ զինք մտիկ ընելու, և Մարի՝ որու սէրը ամէն բանէ կը վախնար, իւր հօրը տունը կ'երթար նորէն, և անոր հաղար անդամ կրկնել կ'ուտար թէ Էմմանուէլի համար վտանգ չի կար: Կը հասկնար թէ բոլոր ասոնք թշուառութեան նիւթեր էին և Քլէմանթին՝ երբեմն զուարթ և երբեմն տխուր նամակներ կ'ընդունէր: Յետոյ սակաւ առ սակաւ, շնորհիւ Էմմանուէլի սիրոյ, Քլէմանթինի նամակներու, և զինքը համոզող հօր՝ Մարի այս կենաց սովորեցաւ, որու վտանգները չափազանցած էր և երբ Էմմանուէլի միշտ երջանկութեամբ վերադառնալը կը տեսնէր, անվախ կը թողար որ մեկնի:

Քլէմանթին իւր պայծառ և թափանցիկ կեանքը, կը շարունակէր:

Պատանահին՝ Ատուլի Պարիլեարի հետ կարգուեր էր և դայն երջանկացուցած էր անոր անունը ասնելով, խորհրդ:

տան երկրի վրայ ամենէ երջանիկ արարածն էր և պէտք է խոստովանի թէ Քլէմանս Ատուլմէ խնդրելու բան մը չ'ունէր, և կեանքը՝ իրեն ներգաշակ կերպերով և սիրուն գոյներով կ'երեւէր: Քլէմանթին կը զուարճանար, ամէն ինչ իրեն համար զուարճութիւն մ'էր, չէ թէ ինքնասէր ըլլալուն համար, այսպիսի մտածում մը ունենալու համար, զինք բաւական կը ճանչնար, այլ վասն զի կեանքին այն կողմը կը նայէր՝ որ պէտք էր նայիլ: Անոր համար շատ զարմացած էր իւր բարեկամուհւոյն քանի մը նամակներուն մէջ տեսնելով նոր տխրութեան նշան մը զոր չի կրցած էր ջնջել, և որք Մարիի կամաց հակառակ կ'երեւէին: Սակայն Քլէմանթին երբեք պիտի չ'ուզէր Մարին հարցափորձել, կը վախնար որ իրեն գուշակել կարծածը չի յայտնէ իրեն բոլորովին, և կը ջանար ուրախ և անտարբեր նամակներ զըրեւաւ անոր, կը պատմէր գաւառին արեւմտեանը, և շողորթութեամբները, անոր պատկերներ կը նկարագրէր և իւր նամակը կը լեցընէր այն անհոգ զուարթութեամբ որով ամբողջ երկու ամիս Պ. տ'երմիի գլխաւոր անցուցեր էր:

Մարի ամէն կիներու նման էր, եթէ Քլէմանթին անոր սրտին մէջ սնցածը գուշակելով գրած ըլլար « ինչո՞ւ տըրտում ես » Մարի շատ մը պիտի պատասխարէր, « Չեմ գիտեր թէ ինչ բան կարծել կ'ուտայ քեզ իմ տխրութիւնս, միշտ երջանիկ եմ » բայց Քլէմանթին, կը կրկնէր, « սրտի ազդի փափկութեամբ մը Մարիի թափանցիկ նամակներու մէջի յայտնի մեղամաղձութիւնը անդիստացած կ'երեւէր, այնպէս որ Տրիկն տը Պ. տին, որ պիտի չի հաւատէր եթէ հարցումը իւր բարեկամուհւոյն եկած ըլլար խոստովանեցաւ: Ուրեմն այսպէս գրեց:

« Իմ սիրելի և բարի Քլէմանս, »

« Իմ վերջին նամակներու մէջ նշմարած ես, եթէ սակայն առաջուտն պ. տ կը սիրես զիս, քիչ մը վիշտ և ճանճ:

բայժ = Չեմ գիտէր եթէ օգին սլաղ և անձրեւոտ ըլլալուն համար է , բայց ինձ կը թուի թէ իմ սրտիս մէջ բնութեան տխրութենէն կայ քիչ մը , ուրեմն այս միջոցիս մէջն է որ զքեզ կը փնտռեմ , վասն զի , գիտես , երկար ժամերու մէջ աւելի շատ բարեկամութիւններու վրայ կը մտածեն : Պարտաւորութիւններու միջոց առեանն է , և շատ առանձին եմ : Կ'երթամ հայրս տեսնելու , իրաւ է , բայց կը մնան գիշերները , ուր երկար՝ ժամանակէ 'ի վեր ամուսինս կ'աշխատի , այս կը պարտաւորէ զիս կարգաւոր , և իմ տարիքիս մէջ շարունակ կարգաւոր դուարձալի չէ , որչափ աղւոր և ճշմարիտ որ ըլլայ դիրք մը :

Այս ժամանակը պիտի անցնի անշուշտ : Միշտ կ'անձրեւէ , անձրեր՝ ստուգիւ ձանձրութեան դիցուհին է , և եթէ Արամազդ կին մը հրապուրելու համար ոսկի՝ անձրեր հնարեց , անշուշտ ջրէ անձրեր հնարած է մարդիկը պատժելու համար :

Էմմանուէլ միշտ ինձ համար բարի է , և եթէ իւր վերայ կայ փոխուած բան մը այն է թէ զիս աւելի շատ կը սիրէ , ահա այս է , և սակայն հակառակորդ մը ունիմ՝ զոր կամաւունեցայ և արդ կ'ուզեմ սպաննել զայն , այն է քաղաքականութիւնը : Այս աշխարհի վրայ բաւական դժբաղդութիւններ և անխուսափելի արկածներ կան , այս ալ հնարելու համար : Եթէ զինուոր ամուսին մը ունին , այն օրը ուր բանակէն մէկ թեք կամ ոտքը կորսնցուցած կ'ուզայ , շատ ցաւալի է , կը խոստովանիմ , բայց դէմ , ալ չի կրնար հոն մերադառնալ և իրենցը կըլլայ ամբողջ եթէ ոչ մարմնով գոնէ սրտով : Բայց մի՛ խօսիր ինձ այս կռիւններուն վրայ՝ որու պատերազմի գաշտը բեմ մ'է : Հոն առեւթիւնները և կիրքերը խուլ են անոնց զրգուած անհասկանալի միմուռներուն նման : Երբեմն մաքառողը յոգնած է . բայց երբէք յադեցած չէ , և ամեն օր մի և նոյն ուժով և մի և նոյն կամքով կը շարունակէ , վասն զի մի և նոյն կիրքը կը կրծէ իւր միտքը : Մտածել թէ կան երկրի վրայ Աստուծոյ 'մտ-

ցուած արքայութիւններ , ինչպէս Իտալիան , Սպանիան , Արևելքը , ըսել թէ կան սրտին մէջ հաճոյքներ հրեշտակներէ մոռցուած , այսինքն բարեկամութիւնը , հաւատքը , սէրը և փոխանակ երթալ այցելելու այս արքայութիւնները՝ որք միտքը կը լուսաւորեն , մարդիկ եթէ ոչ առեւթի գէթ անձնասէր կիրքեր հնարած են , կիրքեր՝ զորս փառք կուշած են և աղւոր բան մը աղւոր անունով մը ծածկած են , ինչպէս պիտի ծածկէին զիսկ մը ոսկիէ պսակով և ծիրանի վերարկուով : Մարդիկ շատ խենդ են : Եթէ երբէք անոնցմէ մին անմեղութեամբ և սրբութեամբ կը սիրուի , Էմմանուէլն է այն , եթէ երբէք սէր մը ուրիշ սիրոյ մը միանար՝ անձնուէր և յաւատեալի անոր կերպիւ՝ անոր սէրն է այն : Չունիմ մտածում մը որ անոր համար չ'ըլլայ , և ոչ երազ մը , որու մէջ չ'ըլլայ նա , և ոչ փառասիրութիւն մը որմէ մաս չ'ունենայ , և փոխանակ ամբողջ օրը ինձ հետ մնալու , փոխանակ հետս առանձնանալու , մեր երջանկութիւնը պաշտպանելու և գիւթական երկիրներ երթալու ուր երկու հոգի այնչափ լաւ կը միանան՝ տոեանը կ'երթայ : Ատեանը՝ , աղւոր փառք , զեղեցիկ հատուցում , բեմ մը վրայ մաշել իւր բերնին և սրտին ձայնը իւր անուան տխրոյ մը աւելցնելու , իւր հպարտութեան անսպարծութիւն մը , մինչդեռ իրարու ըսելու համար այնքան անուշ բառեր կան : Խաւաքայն զայն յանդիմանելու իրաւունք չ'ունիմ . վասն զի այսօրուան գտածս ինձ առջի հրապուրած բանն է , և գեռ հիմակ երբ օրագիրները իւր վրայ կը խօսին , երբ այս անուան ուրիշներու համար փոյլիւր կը տեսնեմ , կը հպարտանամ , երջանիկ եմ , և կը մոռնամ թէ որքան տխուր ժամեր անցուցած եմ այս յաղթութեան հասնելու համար , վասն զի նախ , այս յաղթութեան կը պարտաւորիմ ամուսնոյս ուրախութիւնը , վասն զի գոնէ նուաղ մտախոհ և նուաղ թախծալի տուն կը մտնէ , և նորէն կը գառնայ ինչ որ բնաւ չի դադրած էր ըլլալէ :

այսինքն խնամ սիրուն ամուսին մը , բան մը կ' մտնարէ զիս .
 թէ և յայտնի է թէ միտնարուելու պէտք ունենալու չափ գրծ-
 բաղդէ չեմ . այն է զառաջ ինձ որո՞ւ մայր պատի ըլլամ և
 որ ինքը միտն աշխարհի բոլոր քառասուն թեան չափ ու-
 ժեղ պիտի ըլլայ : Երբ Էմմանուէլ անոր վրայ կը խօսի
 ինձ , իւր աչերը սրտին բոլոր հուրով կը փայլին :

« Դու ևս դժբաղդ չես երեւիր ինչ սիրուն կազմուածք է
 քուկդ , հիմակ օրինակիդ վրայ պիտի յօրինէ Աստուած իւր հրեշ-
 տակները : Զքեզ շրջադառող ամէն ինչ կը լուստ որես . և դժբաղ-
 դութիւնը պիտի չի համարձակի քեզ մօտենալու , շատ խնամ
 հակառակորդ մ'ես անոր համար : Զարուհալէ , քար քիւ-
 ման քիւնս միտ ու քախուսիւն մ'է սիրած անձերուն երջանիկ
 ըլլալը զիտնալ , վասն զի եթէ իրենց դժբաղդ թիւն մը պա-
 տահի կրնան երթալ և անոնց որուն մէջ փառելի ինչպէս
 կը փառեն բարեկամի մը քաակին մէջ : Արքան գոհ պէտք է
 եղած ըլլայ ամուսինս , և որքան կը պատէ զքեզ արդեօք :
 Դուք աշխարհիս ամենէ սիրուն ընտանիքը պէտք էք կազմած
 ըլլալ : Ինձ կը թուի թէ կը տեսնեմ զքեզ քու հեռական
 դէմքովդ և յաւիտենական ժպիտովդ , զինքը աստակ ըստ-
 կազմելը և քու խեղճութեան ներքո հախոյրով մը վաւերելը =
 Աւերջագէտ ի՞նչ ինչ Տիկն Գաբիէլա , արամութիւնս իրաւի
 մի՞ առնէր , և չեմ կարծէր թէ անոր հաւատոյ պէտք ես :
 Քանի մը պարապ վարկեաններ ունիմ և այս միջոցս է որ
 քեզ կը գրեմ . պէտք ես շնորհակալ ըլլալ ինձմէ :

Ասիկայ քեզ համար ունեցած դորովոյց և վատահոմեանս
 մէկ նշանն է : Աս յիշեն մեր գործոցի տղոր իրիկունքը ,
 երբ իրարու քով կը նստէինք , մեր արմուկները ծնկերնուս
 վրայ և լուսնեան և մութին մէջ սակաւ տուտաւ մեր
 կրակին մարիլը կը տեսնէնք , այս՝ այն ժամանակն էր՝ որ
 Ժրադիքներ կ'ընէինք , որդ անոնք իրաւամտոյան : Անոնց մէջ
 մեր տեղը բռնեցինք , որչափ փոփոխութիւններ այսքան քիչ
 ժամանակուսն մէջ : Եթէ մէկը անցեալ տարի քսած ըլլար

թէ այսօր երկուքնիս ալ կարգուած պիտի ըլլայինք հարկաւ
 պիտի չի հաւատայինք , և սակայն ճշմարիտ է : Օրերը ,
 ամիսները , և տարիները որքան շուտ կը դառնան , ա-
 մենօրեայ յուզումներու շղթային օղակները որքան շարու-
 նակաբար կը յաջորդեն իրարու , Էմմանուէլի՝ ատեններ ան-
 յուցած երկու կամ երեք ժամերէն զատ միւսները վայրկեան-
 ներու նման կը սահին : Միայն իրիկունքերը քիչ մը եր-
 կայն են : Մտածէ ուրեմն թէ Բարիկի հաճոյքներուն մէջ
 տեղ ապրելով անոնցմէ մաս մը չ'ունիմ : Խիստ քիչ անգամ
 կը պատահի որ թատրոն երթանք Խալալկան թատրոնէն զատ՝
 ուր երբեմն մօրս կ'ընկերանամ , սակայն այս թատրոնը այս
 եղանակիս մէջ զոյգուած է : Էմմանուէլ ընկերութիւններէ
 կը սոսկայ , թատրոններու և հանգիստներու անո ուս աղմուկը
 զինքը կը յոգնեցնէ և որովհետեւ ինձ ընկերանալով զոհո-
 դութիւն մը ըրած կ'ըլլայ լաւագոյն կը համարիմ ես այս
 հաճոյքին զոհոդութիւնը ընել իրեն , և միշտ տունը կը մը-
 նամ իր հետ : Բայց , այն տուն , կը կրկնեմ , կ'աշխա-
 տի , և իւր զրած բոսերէ , զինք շրջապատող մտածում-
 իւր բռնած զրգին իսկ կը նախանձիմ : Շատ անգամ
 դրեթէ միշտ զինքը այսպէս տեսնելով կը ձանձրանամ , իւր
 աչաց առջև ունեցած թուրք կը վերցնեմ և կ'ստիպեմ զինքը
 միայն նձ նայելու , ինչ որ , պարտաւոր եմ ըսելու , կա-
 տարեալ շնորհքով մը կ'ընէ :

« Աւերջագէտ պէտք է որ զքեզ սիրող մարդոց՝ բան մը
 շնորհես , և քանի կը սիրէ զիս նա : Ամէն օր նոր կ'սեմք
 մը ունի : Նոր հողատարութիւն մը , քիչ անգամ տուն կը
 դառնայ առանց զոհարի՝ զոր ժպտելով ինձ կը յիշայէ և իմ
 գարմանքէս կ'ուրախանայ : Սակայն այս դժբաղդ զոհարները
 իմ զործածեր , դատապարտեալներու նման զգրոցներու մէջ
 պահուած են , և ներառեալութիւններէն կ'անցնին , ստոյգ
 եմ առանց տեսնուած ըլլալու : Երբեմն Էմմանուէլի մէկ
 քրոջ տունը կը ձաշէնք որ ամուսին է , և բարեպաշտ դար-

ձած է : Այս կնոջմէ աւելի դաժան և աւելի խտասիրտ մէկը չեմ ճանչնար , թերևս սրտին խորը բարի է , բայց իւր բարութիւնը անզուժ սկզբունքներու ներքեւ կը պահէ : Ոչինչ կը ներէ , և կը կասկածիմ անոնցմէ որք ոչ ամուսին և ոչ մայր եղած են , որոնց՝ Աստուած մերժած է սրտի երկու ամենէ ազնիւ զգացումները , ամուսնոյ մը սէրը և որդւոյն գորովը : Պիտի չուզէի որ այս կինը ինձ յանդիմանելու բան մը ունենար , Կամանուէլ ինձ կը նմանի անշուշտ վառն զի անոր համար աւելի յարգանք ունենալ կը թուի քան թէ գորով :

« Ինչո՞ւ Բարիդ չես դար , դարաս մէջ պիտի դայիր , դարունը անցաւ և զքեզ չի տեսայ դեռ , եթէ ամուսինդ չուզէր ընկերանալ քեզ , առաւելն եկու , Բարիդ պիտի չի կորսնցորնէ զքեզ , և հոս՝ քրոջ մը պէս պիտի ընդունուիս : Սակայն իմ նամակներս քողարկող այս քիչ մը տրամութեան շնորհէն մի վախճար ինչպէս որ ամուրը չեն վախճար երկնից տակ վազող ճերմակ զոլորչիներէն՝ , որք ոչ ձմեռ և ոչ անձրև կը բերեն » :

Արդ բոլորովին թիւլիայի դառնանք : Մեր ընթերցողները թերևս քիչ մը զայնտեսեցան անոր՝ այսպէս յանկարծական կերպիւ Լէոնի ինքզինքը՝ յանձնելուն , բայց Լօլլէի իւր մարմնոյն աղահ չ'ըլլալէ և զիւրութեամբ շուշուրութիւններ ընելէ զատ պէտք են նշմարած ըլլալ թէ մարբիդին համար ունեցած այս փոփոխութիւնը առանց պատճառի չէր : Արդարեւ , միշտ մի և նոյն նպատակին դարձած՝ Լէր մտածման լոյսով թիւլիա հասկեցած էր թէ ինչ օդուտ կը քաշէր ճարտար խելք մը

Պ. աւ Կրիմի՝ Օրիորդ տ'երմիի վրայ արդէն զղացած սէրէն , և որովհետեւ և ոչ մէկուն վրայ կը ճանչնար ճարտարութիւն մը որ իր ունեցածէ աւելի ըլլար , ինքզինքին յանձնած էր աւաղաբայ ս մէջ խալցութիւն դէրը , և քաջաւթեամբ մտեր էր անոր մէջ Լէոն առ փոխին ըլլալով , զսր ամեն սառն սուղ մեկնէէ արդիւնդ պէտք էր : Այլէկ գտնական էր թէ իւր հասնի ուղած խորհրդատու արդիւնքին շատ պիտի սպասէր : Բայց համբերութիւնը յաւիտենականութեան առաքինութեան է , և թիւլիա իւր հոգւոյն խորը մշտնջենաւոր աւտելութիւն մը կը սնուցանէր : Այս աստելութիւնը իրաւայի էր : Ոչ : Հատ մարդիկ ըրած էին լրեն ինչ որ Կամանուէլ ըրաւ , և զանոնք չ'ատած էր և անոնցմէ այս բանիս համար վրէժ չի լուծած էր :

Ինչ բանէ յառաջ կ'ուզար որ ընէ Պ. աւ Պրիոնի գէմ այսչափ օտարանալը : Այս՝ պարզապէս Պ. աւ Պրիոնի վերադարձ մարդ մը ըլլալէ առաջ կ'ուզար , վասն զի իր յոյսերուն առանձնութեան մէջ՝ վայրկեան մը իւր կեանքը երկուստարդ ատենակալին կեանքին միացընել համարձակած էր , վասն զի խիստ անմիտ երազներ ըրած էր և այս ամենը երկվայրկեանի մը մէջ աներևոյթ եղած էին , թիւլիայի՝ Կամանուէլի սուտած առաջին ժամադրութեան յաջորդող այն արհամարհելի նամակով , և յետոյ այս ճշմարիտ սիրոյն տակ զոր Կամանուէլ Օրիորդ տ'երմիի համար ունեցած էր , և որ մոռցընել տուած էր անոր միւշկ անդամ թիւլիայի անունը :

Ըսինք արդէն , թիւլիա այն բնաւորութիւններէ մին էր՝ զոր և ոչ արդէնք մը կը կասեցընէ , և որք կը դիմեն ինչ ճամբով որ ըլլայ իրենց միտքը դրածին կատարման երկաթի յամառութեամբ մը , թիւլիա կ'ատէր այն ընկերութիւնը որ զինքը դուրս կը մղէր , և որ աղէկ կ'ընէր դուրս ձգելով : Երկար ժամանակէ ՚ի վեր այս աստելութիւնը մեծ գայթակղութեամբ մը յայտնելու առիթը կը փնտէր , ուղեւով ապագութեանը թէ բնկերութեան բարձր կիներէն աւելի կ'արժէն

պոռնիկները : Ընկերական նորանշան խօսք մը որ միտմամբ
նման գրեթէ երբեմն իրաւ է , բայց շատ նեղութիւն սխալ
քաշէ ինքզինքը ընդունիլ տալու : Դժբաղդաբար Ժիւլիայի
համար , այս առիթը երբեք չի պատահած էր մինչև այն օրը
ուր իմացած էր թէ Էմմանուէլ Օրիորդ տ'երմիի հետ կը կար-
գուէր իրեն համար ցոյցուած ընկերութիւններէ ամենէ զեղե-
ցիկ , անմեղ , երջանիկ և մանաւանդ սիրելի օրիորդներէն միոյն
հետ : Այս վայրկեան սկսեալ Լօվրէի ընդհանուր ատենու-
թիւնը , եթէ կրնանք այսպէս բացատրել մեր միտքը , մաս-
նաւոր ատենութեան պէս նստաւ մը ունեցած էր այս՝ շնորհ-
քի , գեղեցկութեան , երիտասարդութեան , սիրոյ և ա-
ռաքելութեան տիպարին ետեւէն ընկնել , զայն ջնջել , տիգ-
մին մէջ քաշել և ըսել « Ես եմ , ես » Ժիւլիա Լօվրէի ,
պոռնիկը այս բանը ընողը : Այս էր այն փառասիրութիւնը
զոր մեր դիցաբաններն ունեցած էր : Մեր ընթերցողները
կսկսին հասկնալ թէ այս բանիս մէջ ինչի կը ծառայէր Լէոնի՝
Մարիի համար ունեցած սէրը : Ո՛հ , գրաւ կը գրուէր թէ
այս անմիտ զուգութիւն մ'էր , անկարելի խօս , և թէ ամէն
ինչ գեղաստի կնոջ անարատութեան դէմ պիտի ջանջախուեր
բայց ուր պիտի ըլլար յաղթութեան արժէքը եթէ գիւրին ըլ-
լար այս :

Այն օրէն 'ի վեր որ Մարի Էմմանուէլի կէնը եղաւ Ժիւ-
լիա աչքէ չի հեռացուց զայն , և եթէ մէկը կարենար անոր
հոգոյն մէջ կարգաւ՝ սկստի ահաբեկէր հոն տեսածէն , այն
ճամբորդին նման որ կը ծռի անդունդի մը վրայ որու խորը
խորհրդաւոր հեղեղին գոռալը կը լսէ :

Ժիւլիա՝ Լէոնը շրջապատած էր այն հմուտութեամբ՝ զոր
վերջին աստիճան աղէկ կը ճանչնար , և իւր սիրած կամ սի-
րել կեղծած մարդուն բոլորաբար շրջան մը կը դէր որմէ
չէր կրնար դուրս ելլել , եթէ Էմմանուէլի նման մեծ կամք
մը չ'ունենար :

Իւր նոր սիրահարութիւնը ամենու իմացուցած էր , ամեն

տեղ անոր հետ տեսնուած էր , զինքը տեսնելու զալը անոր
ամենօրեայ պարտք մը ընել տուած էր , մեծ տարփանք ցոյց տուած
էր Զարպիկութեամբ , վասն զի արտաքուստ իւր անձին տէրն
էր . բայց սրտին խորէն շատ կ'ատէր Լէոնը , և մեր ըսելն
իսկ աւելորդ է , կամ լաւ ևս զայն կ'ատէր ինչպէս կ'ատեն
իրենց ծառայող գործիքը , ինչպէս կ'ատեն այն խելքը որմէ
պէտք ունին և կ'զգան թէ շատ բարձր է իրենցմէ , ասոր
համար Լօվրէի օրերը բոլորովին վարդազոյն չ'ին , և շատ
անգամ չէ թէ վհատութիւն կ'զգար , վասն զի վհատող կին
մը չէր այն , այլ վախ՝ տեսնելով թէ որչափ ժամանակ հարկ
պիտի ըլլար իրեն իւր արհամարհութեան և եղծումի գործը
սկսելու :

Եթէ Ժիւլիա կարենար կարգաւ Մարիի՝ առ քէմանթին
գրած վերջին նամակը , զոր նախորդ գլխին վերջերը դրած
ենք , խիստ պիտի ուրախանար տեսնելով այս առաջին մեղա-
մարտութիւնը՝ որ մառախուղի նման Տիկին տը Պրիոնի մոքին
մէջ կ'ելլէր : Երբ Ժիւլիա օրագրին մէջ կարգաց « Պ. տը
Պրիոն Գաղղիոյ ատենակալ , Տրէօի մէջ կոմս տ'երմիի աղ-
ջրկան հետ կարգուեցաւ » օրագիրը Լէոնի անցընելով բսած
էր .

— Կարգաւ :

Եւ իւր սիրահարին նայած էր այս լուրին ընելու տպա-
ւորութիւնը քննելու համար :

— Արդէն պիտի այդ պատասխանած էր մարբիզը , ինչ կ'ու-
զէս որ ընեմ :

— Միթէ այդ պատանհոյն սիրահարած չ'ես , հարցու-
ցած էր Ժիւլիա :

— Ամեն աղէկ գիտես թէ չէ :

Տը Պրիօ յայտնապէս կը ստէր և չէր կրնար Ժիւլիան
խաբել :

— Աւելի դէշ , ըսած էր այն ատեն Լօվրէի :

— Եւ ինչու աւելի դէշ :

— Վասն զի այդ կը ցուցնէ ինձ թէ սէրը երկար ատեն չ'ապրիր սրտիդ մէջ. և ինձ համար կը վախճամ:

Այս խօսքէն յետոյ ժիւլիա՝ Լէոնի ոտից առջև նստելով իւր գլուխը անոր ծնդաց վրայ դրած էր:

— Զքեզ միայն կը սիրեմ, իմն ժիւլիա, ըսաւ Լէոն իւր ձեռքերը տարփածուն մաղերուն մէջէ անցնելով:

— Անոր համար շատ անխոհեմ եղայ, կրկնեց ժիւլիա:

— Ինչպէս:

— Կը հարցնեն, սիրուհիդ ըլլալով, Օրիորդ տ'Էրմիի ամուսնութեան քեզ պատճառած վշտէն սփոփելու համար, և արդ որ կ'զգամ թէ զքեզ կը սիրեմ. կը դողամ որ չ'արհամարհես և մանաւանդ որ զիս սիրելէ չի դադրիս: Արդարեւ ինչ եմ այս մանկան քով, և ինչ հատուցում կրնայ տալ իմ սէրս այն սիրոյն փոխարէն զոր Օրիորդ տ'Էրմի պիտի տուած ըլլար, թերեւ կը ձանձրացընեմ զքեզ և գուցէ իմ քով կը մնաս առ կարեկցութեան, վասն զի գիտես թէ այդ բաժանումը իմ ամեն անոյշ յոյսերէս մին պիտի կորզէ:

— Կը սխալիս ժիւլիա, կը սիրեմ զքեզ և ալ Տիկին տը Պրիոնի չեմ մտածէր, պատասխանեց Լէոն իւր շուրթերը Լօվլլիի շրթերուն վրայ դնելով:

— Ամէն ինչ աղէկ կ'երթայ մտածեց ժիւլիա, որ սիրոյ մասին դժուարաւ կը խորուէր, գեւ կը սիրէ զինքը:

Ժիւլիա՝ Էմմանուէլի իւր կնոջ ունեցած սիրոյն վրայ Լէոնի հետ խօսակցելու առիթը չէր փախցընէր, սէր՝ որ մեծ տարածայնութիւն կ'ընէր ընկերութեանց մէջ: Այսպէս կը յաջողէր, չէ թէ Լէոնը Մարիի աւելի սիրահարեցընելու վասն զի վերջապէս Օրիորդ տ'Էրմիի համար զգացած սէրը շուտ մարդ տեսալէն էր, ինչպէս կրակ մը որ կը մարի սնունդի պակասութեամբ, այլ Էմմանուէլի դէմ ատելութեան զգացում մը ներշնչելու, որ իրմէ յափշտակած՝ կը վախճէր իւր երազած երջանկութիւնը: Արեւմ կային վայրկեաններ, որ եթէ աշխարհիս ամենէ ծիծաղելի բանը չ'ըլ-

լար, Լէոն՝ տը Պրիոնի դէմ կռիւ պիտի փնտռէր. և տեսէք որչափ տկար և ցած է մեր խեղճ բնութիւնը մեզ մարդոց, Լէոն այնքան կուրաբար ժիւլիայի կը հաւատար որ մինչև անգամ նախանձուք եղած էր անոր՝ Էմմանուէլի համար զգացած սէրէն, ինքը՝ որ զայն չէր սիրէր, և այս պատճառաւ Պ. տը Պրիոնը տատմ էր, վասն զի երբեմն կարծէր թէ ինք ժիւլիայի համար սիրով բորբոքած էր:

Տեսած էք կատուի մը թղթէ գնտակով խաղալը: Երբեմն այնպէս կը պատահի որ անախկալ շարժումով այս գրեւ տակը կարասի մը տակ կը զլտորէ. և վայրկեան մը կը կորսնցնէ զայն. բայց այնչափ կ'ընէ, կարասիին տակ մտնելով կամ պարզապէս թաթը երկնցընելով որ նորէն իւր խաղալիկին տէրը կ'ըլլայ: Լաւ ուրեմն, մարդս, ով որ ալ ըլլայ, խեղացի կնոջ մը ձեռքին մէջն է՝ ինչ որ է թղթէ գնտակը կատուի թաթերուն մէջ: Եթէ երկուքին ալ կորսուին, միայն դիպուածով է, եթէ մէկզմէկ թողուին ըսել է թէ ալ բանի մը չեն ծառայէր: Կային վայրկեաններ՝ ուր երբ տը Կրիօ իւր կացութեան վրայ կը խորհէր, այս մտախոհութիւնը կ'ընէր. խորհրդածութիւն՝ զոր պիտի հասկնան անոնք որ ժիւլիայի նման աղջիկներու հետ ապրած են:

— Լօվլլիի հետ անունս կ'անպատուեմ, կ'ըսէր իւրովի, հրապարակաւ անոր հետ կը տեսնեն զիս, իւր սիրահարը ըլլալու և ամէն մարդու վերաբերած կինը ունենալու համար շատ հպարտ կ'երևիմ: Որչափ անտը է խեղայ Պ. տը Պրիոն տեսնելով թէ իրօք կը սիրեմ կին մը՝ զոր անգամ մը միայն ունենալ կ'ամեցաւ, ասիկայ ըսել է թէ պէտք եմ գոհ ըլլալ իւր մնացորդներով, և իւր արհամարհածը իմ երջանկութիւնս ընել: Եթէ երբեք վրէժս լուծելու առիթը պատահի, Աստուած դատապարտէ զիս եթէ թողում որ փախչի: Կարծէք թէ այս գաղտնի մեխախոտութիւնները ժիւլիայէ չ'լին լսուէր. ընդհակառակն զանոնք զրգուելու համար ժիւ-

լիա ամէն ինչ կ'ընէր , իւր ձեռքին տակ գտնուած հողը կը ճանչնար և աղէկ պիտէր թէ բաւ մը միայն պէտք էր սերմանել , որպէս զի ոխը , ունայնասիրութիւնը և այն ամէն փոքր կիրքերը , որք մարդու մը սրտին մէջ կը գտնուին հոն շուտ մը աճին և զարգանան :

Այս ամէն բաներու մէջ տեղ Պ. տ'Էրմի պարահանդէս մը տուաւ կամ լաւ ևս տօնախմբութիւն մը . Բարիկի շրջակայներ վարձած քիչի տան մը մէջ . վասն զի որոշուած էր թէ այն տարին Բուսթու պիտի չ'երթային կամ Տիկին տը Պրիտնի ծննդաբերութեն ետք պիտի երթային : Մարի այնքան խնամքով պաշարուած էր , որ իւր հայրը և ամուսինը նախ ճամբորդութենէ կը վախճային , ապա այնպիսի երկրի մը մէջ քնակելէ ուր երեսելի բժիշկներ չի կային և ուր Մարիի կացութեան մէջ գտնուող կեկան մը համար , պէտք եղած ժամանակ արհեստին ամէն պիտոյքները չէին գտնուէր :

Այս հանդէսը Վիլ ա'Ալփր'ի մէջ տեղի պիտի ունենար : Պոմը՝ որ չէր պիտէր Էմմանուէլի և տը Կրիժի մէջ տեղ անցածը , այս վերջինին հրաւիրագիր մը խրկեց , հրաւեր մը զոր պիտի խրկէր նաև եթէ մարքիդին ունեցած գիտաւորութիւնը դիտցած ըլլար :

Լէոն մեծ փափաք ունէր այս հանդէսին երթալու . բայց չէր համարձակէր աւանց ժիւլիայի հաւանութեան , վասն զի վերջագէս այս ինքը ուր կենայ առաջնորդը եղած էր . և որովհետև երբեմն երբեմն Բարիէ նախանձի կը ցուցնէր , չէր համարձակէր անորմէ այս հրաւեր ուղեւր : Նորէն Լօվրին եղաւ այս փափաքը գուշակողը :

Այս հանդէսին լուրը մեծ աղմուկ կը հանէր , վասն զի Բարիկի մէջ ամէն ինչ աղմուկ կը հանէ երբ ուղեն :

— Պ. Պոմ տ'Էրմին մեծ պարահանդէս մը կ'ուտայ ըստ ժիւլիա Լէոնի , պարահանդէսին առջի օրը :

— Արդարև , պատասխանեց Լէոն :

— Միթէ չի հրաւիրեց դքեզ :

— Այո , հրաւիրագիր մը խրկեց ինձ :

— Պիտի երթաս :

— Ո՛չ :

— Ինչո՞ւ :

— Լաւագոյն կ'ընտրեմ զիշերս հոս անցընել :

Ժիւլիա Լէոնի նայեցաւ :

— Պէտք է երթալ այս պարահանդէսին կրկնեց ժիւլիա :

— Ինչո՞ւ , հարցուց մարքիդը ուրախութեամբ :

— Անյարմար պիտի ըլլար չ'երթալը , Պ. տը Պրիտնի դէմ ոխ պահած պիտի կարծեն քեզ , և նա պիտի կասկածի թէ ես եմ գքեզ իրմէ հեռացընողը :

— Ճիշդ է :

— Հաւատան ինձ Լէոն , շարայարեց ժիւլիա . վասն զի ժամանակ առ ժամանակ կրնամ բարի խորատ մը տալ քեզ , ոչ միայն Պ. տը Պրիտնի երեսդ մի՛ կախէր այլ ձեռք երկրնցուր , յայտնէ իրեն թէ իւր պատճառաւ կորսնցուցած դ վրայ չես ցաւիր , և թէ իւր արհամարհած կնոջ հետ երջանիկ ես , զնա այս պարահանդէսին , Լէոն գնա , այս պարահանդէսին , կ'աւաչեմ , կը բալձամ :

Ժիւլիա կը պնդէր որպէս զի կարծած երեւեր թէ տը Կրիժ այս հանդէսին երթալ չէր ուզէր : Լէոն գնաց , Մարին աւելի գեղեցիկացած գտաւ , վասն զի օրիորդի բոլոր գեղութիւնները աւելցած էին . այն չեմ գիտէր ինչով որ աղջիկ մը կին ըլլալով կ'ստանայ , անսահմանելի գեղութեամբ , տեսակ մը մեծութիւն որ աւելի ծանր և աւելի անուշ կ'ընէ , որ իւր գեղեցիկութեան աւելի դիւրակորութիւն և ազդեցութիւն աւելի ոյժ և անհոգութիւն կ'ուտայ :

Լէոն սքանչացաւ , Էմմանուէլ իւր քով եկաւ :

— Երջանիկ եմ զձեզ տեսնելու Լէոն , ըսաւ գորովալից իւր ձեռքը անոր երկնցընելով պարկեշտ և ուղիղ հոգեւով մը : Այս օրուրնէ սկսեալ կը յուսամ թէ պիտի տեսնեմ զձեզ ոչ միայն կոմսին տունը այլ երբեմն իմ տունս :

Գալ ձմեռ Տիկին տը Պրիոն այցելութիւն պիտի ընդունի և մերիններէն պիտի ըլլաք , այնպէս չէ՞ Մարի ըսաւ Լամանուէլ իւր կնոջ որ այս միջոցիս կ'անցնէր : Մարի՝ Լէոնը ճանչնալով բարեկեց :

— Պ. տը Կրիժի կ'ըսէք որ իւր բարեկամները չի մոռնայ հարցուց Մարի :

— Այո՞ :

— Աղէկ կ'ընէք , բարեկամ յաւելցուց Մարի և ժպիտացաւ այն ժպիտներէ մէկով որոնց նման կին մը պարահանդէսի մը մէջ այնքան կ'ուտայ , և եթէ ամենը միատեղ կշռուին սիրուհւոյ մը իւր տարփաւորին տուածներուն միոյն քառորդը չեն կշռէր :

Լէոն խոնարհեցաւ :

— Ի՞նչ վստահութիւն ունի այս մարդը միմուսաց նա :

Եւ Էմմանուէլի ձեռքը սեղմեց . Մարի հեռացաւ իւր ամուսնոյն նայելէն վերջ :

Իւր բոլոր սէրը այս նայուածքին մէջն էր :

— Որչափ կը սիրէ զինք , ըսաւ իւրովի Լէոն , և որքան զեղեցիկ է :

Հանդէսը առտուան մինչև ժամը վեց տեկց , Մարի դիւր ամենէ վերջը գնաց :

— Լաւ ուրեմն , զուարճացա՞ք հարցուց ժիւլիա հետեւեալ օրը տը Կրիժի :

— Յիշաւի՞նք :

— Տեղա՞ք Պ. տը Պրիոնը :

— Այո՞ :

— Ի՞նչ ըսաւ ձեզ :

— Իւր քիչ ատենէն տալու պարահանդէսներուն հրաւիրեց զիս :

— Օն , աղէկ կ'երթայ մտածեց ժիւլիա . . . կ'ուզեմ որ երթաք կրկնեց բարձր ձայնիւ , չեմ ուզէր որ վայրկեան մը կ'ասկածին թէ իմ սիրած ու զիս սիրող մարդը զերի կը

դարձընեմ , վասն զի զիս միշտ կը սիրէք , վասն զի միշտ կը սիրես զիս այնպէս չէ՞ . պաշտելիք իմ Լէոն :

Սակայն ժիւլիա իւր շահերը չէր մոռնար , և այն օրն իսկ պաշտօնէին այցելութիւն մը ընելու գնաց որ տը Կրիժի հետ յարաբերութիւն ունենալը իմացած էր :

— Ի՞նչ կ'ըլլաք , սիրելի ժիւլիա . ըսաւ անոր , ալ զձեզ չեն տեսներ , ի՞նչ սատանայի սէր ունիք սրտերնուդ մէջ , ի՞նչ անօգուտ սիրահար է այդ Պ. տը Կրիժը :

— Կը սխալիք , Պ. Պաշտօնայ , պատասխանեց ժիւլիա . երբեք աւելի զօրաւոր օժանդակ մը չ'ունեցած էինք . Միթէ պիտի ունենայի զինք եթէ այսպէս չ'ըլլար :

— Բացատրեցէք ինձ այդ զաղտնիքը :

— Ո՛չ , իմ վրայ կ'ասկածեցաք , պիտի պատժուիք :

— Զգուշացիք ժիւլիա . Էմմանուէլ աւելի վտանգաւոր է հիմալ , վասն զի աւելի ժողովրդասէր կը դառնայ : Վայրօ կեան մը յուսացի թէ իւր ամուսնութիւնը քաղաքականութենէ պիտի հեռացընէ զինքը , սակայն սխալած էի : Աւելի զօրաւոր եղած է , իւր նոր դարձած ժամանակ ըրած ճառը շատ բարձրացուց զինք :

— Մերն է , կ'ըսեմ ձեզ . բայց ի՞նչ պիտի բերէ ինձ խոյս յաղթութիւնը . վասն զի շատ դժուար է այս Պ. Պաշտօնայ :

— Ի՞նչ որ ուզէք պիտի տացուի ձեզ :

— Ուրեմն ձեր արկղը բոլորովին բացէք , վասն զի իմ հարստութիւնս զիջելու համար ձեր վրայ կը վստահեմ , և վերջը պիտի հանդիմնեմ :

— Եւ Պ. տը Կրիժի հետ ապրելու համար , տատրակ :

— Ո՛հ , ոչ , պիտի ճամբորդեմ :

— Զձեզ Ռուսիա պիտի խրկեմ , աղւոր Տիկին Իւրսէն մը պիտի ըլլաք ժիւլիա :

— Լաւ ուրեմն , ուրիշ անգամ պիտի խօսինք ասոր վրայ ,

պրտաքին քաղաքականութիւնը ներդինէն պիտի հոնդւեցընէ
զիս :

ԲԷ

Օգոստոս ամիսը հասաւ : Արդ . եթէ ընթերցողը թուա-
կանները կը յիշէ , այս ամիսը Մարիի կենաց մէջ մեծ փո-
փոխութիւն մը պիտի բերէր : Արդարեւ ամսոյս 20ի մօտերը
ծննդաբերութեան ցաւերը սկսան : Երիտասարդ կինը հաճոյ-
քով կը կրէր զանոնք . և զինքը մայր ընելու ցաւը՝ սիրտը
ուրախութեամբ կը լեցընէր : Էմմանուէլ չէր բաժնուէր ա-
նորմէ : Հոն երեցաւ իւր ամբողջ սէրը , կը ժպտէր անոր
խնչպէս կը ժպտին մանկան մը , անոր անկողնոյն մօտ ծնրադը-
նալ կը մնար , իւր հոգւոյն խորէն Աստուծոյ աղաչելով որ
ազատէ այս տկար արարածը որու համար բան մը չէր կրնար
ընել ինք : Անոր ձեռները կը համբուրէր , և անաչ կինը
այս սուրբ և մեծ գորովէ հպարտացած իւր աղաղակաց և
արտասուքներու մէջէ կը ժպտէր :

Պ տ'Էրմի նոյնպէս ներկայ էր իւր աղջկան ցաւին , հան-
դարտ էր բայց զուռատ և շնչասպառ՝ աչքէ չէր հեռացընէր
զայն : Աւելի շատ տառապողը ինքն էր՝ և Մարի ափկայ
հասկնալով՝ իւր սիրտը ուռեցրնող ձայները կը խեղդէր ա-
նոր առջև և միտմեբու առջև ուզածին պէս կը պօռար : Իսկ կոմ-
սոհին միշտ նոյնն էր , իւր աղջկիկը կը խնամէր վասն զի
իբր ին՝ իւր պարտքն էր այս , սակայն այս տառապանքը ,
զոր զգացած էր ինքն ևս , աշխարհի ամենէ բնական բանը
կ'երևէր իրեն , և զինքը անհանգիստ չէր ընէր : Ուրեմն
անկողնոյն մօտ նստած կը խնդար և կը կը խօսակցէր սովոր-
բականն պէս , և այս բոնէ դեռահաս կինը կը վստահէր

այս իրեն համար : Որչափ որոշեալ ժամը մօտենար այնչափ
Պ տը Պրիոն կը վախնար , սենեկին մէջ մեծաքայլ կ'երթեւե-
կէր , թաշկինակը ակալներուն տակ , և երբ բժիշկը ներս
կը մտնէր դատապարտեալի մը իւր դատաւորին ըրածին նման
պաղատալից նայուածքով մը անոր կը հետեւէր : Ա'զգային
թէ իւր կեանքը Մարիի կեանքէն կախում ունէր և թէ մին
ջախջախուելով՝ միւսը պիտի խորտակէր : Ասիկայ երեք օր
տեւց և երրորդ օրուան իրիկունը աւելի սաստիկ ցաւ մը
յայտնուեցաւ , ամէնքը սենեկէն մեկնեցան , բժիշկէն ի
զատ և երկու ժամ վերջը Մարի մայր էր : Բոլոր այս մի-
ջոցը Պ տ'Էրմի և Էմմանուէլ աղօթքով անցուցեր էին ,
առանձին , և երբ եկան իմացուցին իրենց թէ ամէն ինչ լը-
մեցած էր մէկ մէկու միտք հասկցան և իրարու ձեռք սեղմե-
ցին : Արդարեւ կան ցաւեր՝ որոնց առջև մեր մարդկային բը-
նութիւնը տկար է , և ապաւէն կը գտնենք՝ միայն աղօթքի
մէջ որ մարդոցմէ առ Աստուած խրկուած ուղերձն է :

Մարի խեղդի պէս էր , չէր ուզէր իւր զաւկէն բաժնուիլ ,
երբ վտանգը անցաւ ամէն մարդ տան մէջ կը խնդար Էմմա-
նուէլէ մինչև Մարիան , որ բոլոր զիշերը նորատի կնոջ քով
հսկած էր : Ապա կը յաջորդէ նորաբուժին տկարութիւնը ,
յետոյ այս արկածին մոռացումը որմէ միայն երջանկութիւն մը
կը մնար այսինքն պաշտելի փոքր աղջկիկ մը : Ամէն մարդ իւր
սովորական վիճակին դարձաւ , կոմսը և կոմսուհին իրենց
ապարանը վերադարձան : Էմմանուէլ իւր սովորութիւնները
նորէն փոխելով ատենը կ'երթար : Ուրեմն միայն Մարիի
կենաց մէջ փոփոխութիւն մը եղաւ , վասն զի ամբողջապէս
իւր զաւկին նուիրեց ինքզինքը , Բլէմանթինի զրած էր իւր
աղջկան ծնունդը , և Բլէմանթին քանի մը ամիս վերջ իմա-
յոցած էր անոր սողու մը ծնունդը : Երկու պատանուհիներ
ուրեմն կեանքը միշտ միատեղ կը քայլէին թէև բաժնուած ձմռան
մէջ : Արդ այս ձմեռը հանդէսներով լի կը կարծուէր , կար-
ծես թէ ամէն ինչ դեռատի կնոջ ընդունելութիւն պիտի տար :

Քլէմանթին այս ձևով Բարիզ պիտի անցընէր, սակայն Պ. Պարիլիար որ դաւառը կը սիրէր և հոն իւր ընտանիքը, սովորութիւնները ունէր, կարելի եղածին չափ երթը կ'ուշացընէր, և իւր կինը շատ չէր նեղէր զինք։

Այսպէս է միշտ։ Երկու նորատի աղջիկներ երբ դըպրոցէն կ'ելլեն և զիրար կը սիրեն, կարծեն թէ բնաւ պիտի չի կարենան դատուած ապրիլ, և օր մը կը տեսնեն, երբ կարգուին, թէ տարի մը կամ երկու տարի կայ որ չի տեսնուած են. և սակայն կատարելապէս կ'ապրին բաժնուած, ասոր համար նուազ չեն սիրէր զիրար և գուցէ աւելի երջանիկ կ'ըլլան երբ նորէն գտնեն մէկըմէկ բայց հիմակուհիմայ բաժնուած են։ Այն է թէ կեանքը առաջին սովորութիւններու ատեն կ'ուզէ առանձնանալ, վասն զի մարդու ինչպէս կ'նոջ սէրը բարեկամութեան կը յաջորդէ որ յիշատակ մը կը դառնայ մինչև նորէն պէտք մը դառնալը երբ սէրը կը խարէ և տարիքը կը հասունայ։ Շատ ընական էր ուրեմն որ Քլէմանթին և Մարի, երկուքնին ալ ամուսնութեան մայրական առաջին ուրախութիւններով, եթէ ոչ իրենց գորովոյ գէթ յարաբերութիւններուն մէջ քիչ մը մոռնային զիրար, Մարի Քլէմանթինի կը գրէր « Եկուր ուրեմն Բարիզ » մինչդեռ Քլէմանթին Մարիի կը գրէր « Եկուր ուրեմն Տրէօ » երկուքնին ալ տեսնուելով պիտի սքանչանային բայց և ոչ մէկը տառաջին քայլը կ'առնուր վասն զի նոր զգացումներէ բըռնուած էին։

Ընկերութեանց մէջ Մարի՝ Լէոնի հետ գտնուեցաւ, իրմէ զատ որ և է կ'նոջ մը համար մարքիզի ներկայութիւնը վախ կամ պչրասիրութեան պատճառ մը պիտի ըլլար, բայց Մարի որ կեանքը իւր երջանկութեան և անմեղութեան մէջ տեղէն կը տեսնէր, ոչ միայն Լէոնի ներկայութիւնը զինքը չէր շփոթէր, ոչ միայն մտքէն չէր անցընէր ըսելը « Ահա մարդ մը որ զիս կը սիրէր և թերևս դեռ կը սիրէ » այլ նաև կ'ուզէր շնորհակալ ըլլալ մարքիզէն իւր սիրոյն համար՝ բարի

և անկեղծ բարեկամութեամբ մը, Լէոն մի և նոյն դատումը չ'ունէր, երբ Մարիի Պ. տը Պրիոնի կինը ըլլալը տեսաւ. ըսած էր « Այս կողմէ բան մը չեմ կրնար յուսալ » և աշխատած էր մոռնալ, բայց ինչպէս որ ըսինք, Ժիւլիա՝ իւր սիրահարին մտքին մէջէ Մարիի անունը և յիշատակը չի մոռցուցեր էր և ասիկայ այնպիսի վարպետութեամբ մը որ Լէոն չէր կրնար ըսել թէ Ժիւլիայի՝ Տիկին տը Պրիոնի վրայ խօսիլը լսած էր զայն ճանչնալէն 'ի վեր։ Այն ատեն մարքիզը Էմմանուէլը ատած էր. որ իւր երջանկութեան և վստահութեան վրայ շատ ստոյգ կ'երևէր և առ ատելութեան ամուսնոյն քիչ մը կինը փափաքած էր։ Ապա. Տիկին տը Պրիոնի հետ խօսակցած էր, և ասիկայ իւր անուշ և սիրուն անմեղութեամբ այնքան լաւ հիւրճկալած էր զինք, այնքան մաքուր հոգի մը ցոյց տուած էր իրեն՝ որ ըսած էր իւրովի. « Այս կ'նոջմէ մը սիրուիլ փորձելը խենդութիւն մը պիտի ըլլար, անկէ սիրուելու յաջողիլը վատութիւն մը, և հաստատ միտքը դրած էր նորէն ալ Մարիի վրայ չի մտածել. և անկեղծութեամբ և հաւատարմութեամբ սեղմած էր Էմմանուէլի իրեն երկնցուցած ձեռքը. Գոթաղաքար տը Կրիփի կենաց մէջ պարապ ժամեր կային, Ժիւլիա կը կրկնէր իրեն թէ զինք կը սիրէր։ Գիտնալով թէ Լէոն պիտի չ'ընդունէր, ընկերութիւններէ հեռանալ կ'առաջարկէր, և մեկուսացեալ, անծանօթ և բանաստեղծական երկրի մը մէջ առանձնանալ։ Սակայն Լէոն իւր կամաց հակառակ կ'զգար թէ իւր կեանքը չէր կրնար իւր նոր սիրուհւոյն կենաց հետ կատարեալ կերպիւ համաձայնիլ։ Չէր համարձակէր բաժնուիլ անորմէ վասն զի Ժիւլիա շատ լաւ խաղացած էր իւր դէրը, և Լէոն այսպէս կը տրամաբանէ. « Այս խեղճ կինը, որ ամենէն այնքան բամբասուած է, և որու վրայ գէշ խօսելու առիթը չէի փախցընէր, զիս սիրեցելու և իմ առաջին վշտէս մոխրարեւել համար ինձ անձնատուր եղաւ. Էիմանկ կը սիրէ զիս. և եթէ ձգէի զինք և լքումով կ'արձատ-

բէի՝ դէշ բան մը պիտի ըլլար : Աւերջապէս ինչ պիտի ընեմ, իրեն հետ վարած կեանքս իմ գտնուած վաճակի մէջ ամենէ երջանիկը չէ : »

Սակայն այսպէս խօսելով Հանդերձ Լէոն կ'զգար թէ երջանկութիւնը, մինչև այն ատեն ժիւլիայի հետ անցուցած արուեստական կեանքին մէջ չէր, զոր դեռ կը շարունակէր : Այն քանի մը վայրկեաններու մէջ ուր Մարիի հետ ամուսնանալ յուսացած էր, իւր սրտին մէջ զգացած էր անծանօթ զգացումներու արթննալը որք՝ կեանքը ուրիշ երևոյթով մը, երջանկութիւնը ուրիշ տեսքով մը ցոյց տուած էին : Այս միջոցիս աչերը իւր անցեալին յառելով՝ զայն ամայի, տըխուր գտած էր . և իւրովի հարցուցած էր « ինչ բանի ծառայած է այս ամենը » և անցեալէն՝ իւր մտածումը ապադային վրայ դարձնելով տեսած էր հանդարտ, լի և երկնային կեանք մը : Նման այն ճամբորդին՝ որ ճամբան կորսնցընելով յոգնած է անբեր լեռները ելլելէ և իջնելէ, և կը տեսնէ թէ կրնայ հովանաւորեալ շաիղէ մը թափանցիկ և հանդարտ առուակի մը եզրէն քալել, որու մէջ լուացուելու ժամառակ ունի դեռ քարերազգաբար և լմնցած ճամբորդութեան մը ձանձրութիւններէ և յամբուրթներէ ինքզինքը դանդաղ : Մարիի հետ իւր երազներուն իրականութեան անկախելիութիւնը, Լէոնի մտքէն այս գալափար երու նոր կարգը չի ջնջած էր, երջանկութիւնը նշմարած էր, ալ չէր կրնար անոր չի հաւատալ : Միշտ աչքով և սրտով կը փնտռէր երկնից այն անկիւնը՝ որ իրեն երեցած էր, և իւր կեանքը առ այժմ կը յանձնէր ժիւլիայի, գէթ այսպէս կը կարծէր, կը նմանէր թագաւորի մը որ իւր պալատը վերադառնալու ժամանակ ստիպուած է իւր հանգստած անպիտան պանդոկներուն մէջ կայ առնել :

Երբ զՄարի Էմմանուէլի հետ այնքան երջանիկ, սիրուած, և անոր սիրահարած տեսած էր . հարցուցած էր ինքնին

եթէ չէր կրնար անոր համար զղացած նոր զղացումը ուրիշի մը վրայ դարձնել և ուրիշ աղջկան մը քով լմնցընել անոր քով սկսած երազը : Փնտրած էր բայց և ոչ մէկուն վրայ գտած էր Մարիի ունեցած այն հմայքը . և ըսած էր իւրովի Տիկին ար Պրիոնի նայելով :

— Օ՛ն, ստուգիւ, իմ կենացս մէկ մասը այս կնոջ կապուած է . քանի որ չեմ կրնար այս կնոջ ոչ ամուսինը և ոչ սիրահարը ըլլալ, իւր կեանքէն առնուլ կրցածս պիտի առնում և իւր քարեկամը պիտի ըլլամ :

Էմմանուէլ և Մարի երկու անկեղծ սրտեր ըլլալով այս քարեկամութիւնը ընդունած էին և Լէոն՝ որ Էմմանուէլի հաղորդած էր համարձակապէս և պարզապէս այն զանազան զղացումները՝ զորս զգացած էր, իրեն և կնոջ համար ընդունած էր այն գործով զոր կը պարտաւորին ամէն համարձակ և վեհանձն սրտերու : Սակայն Լէոն այս ամենու վրայ ժիւլիայի բան մը չ'ըսած էր, վասն զի եթէ այս պարզ խորհրդածութիւնը հաղորդէր՝ զՄարի տեսնելը և անոր վրայ ունեցած սէրը ճանչնալով պիտի նախանձէր : Արդ իրաւունք մը չ'ունէր ժիւլիայի վիշտ պատճառելու : Ուրեմն անորմէ դաղտնի կը կատարէր Տիկին ար Պրիոնի և Տիկին ա'Էրմիի այցելութիւնները : Քլօթիլտ կը պաշտէր զինք և եթէ իւր անցեալը մոռնալու ճամբուն մէջ չ'ըլլար դուցէ շատ պիտի թշուառացընէր Պ. տը Պէյը : Ժիւլիա ամէն ինչ կը տեսնէր, ամէն ինչ գիտէր, և բան մը չէր ըսէր, միայն միտքը կը դնէր շատ սուղի նստեցընել Լէոնի իրեն խաղալ տուած ծաղրելի դէրը :

ԵԲ

Երբ Լէոն Տիկին ար Պրիոնի տունէն կը մեկնէր և

Թիւլիայի տունը կը վերադառնար , երբ իրարմէ այսքան տարբեր գոյութիւնները կը տեսնէր , կը հարցընէր իւրովի թէ ինչո՞ւ Աստուած ուզած էր որ մէկը իրեն չվերաբերէր և ինչո՞ւ դիպուածը ուզած էր որ միւսին վերաբերի ինք : Այն ատեն սաստիկ կը տրտմէր : Եւ Մարիի տունը դառնալ չի համարձակելով , Թիւլիայի տունը մնալ չ'ուզելով ուր որ ըլլար կ'երթար , բաւական էր որ իւր գացած տեղը կարեւոր ազատօրէն իւր մտածումը հետը տանիլ : Սակայն Թիւլիա հասկցաւ թէ պէտք չէր ձգել որ դործերը հանդարտութեամբ իրենց ընթացքը շարունակեն , վախճալով որ օր մը բոլորովին չի կորսուին և սպասուած յարաբերութեան մը պըտուղը անհետի , վասն զի Բարիզի մէջ առակ եղած էր . և կ'ըսէին և Լէոնի պէս սիրահար և Թիւլիայի նման հաւատարիմ » երկու միութիւններ՝ որ երբեք մտքերնէն պիտի չ'անցնէր երկու տարի առաջ :

Մարքիզին բացակայութիւնները շատցած էին , Թիւլիա մտածեց թէ զգուշութիւններ պէտք էր առնուլ : Նախանձոտութեան տեսարան մը գէշ պիտի չ'ըլլար , և ըրաւ զայն , այս տեսարանով աւելի ուշ ինքզինքին իրաւունք տուաւ իւր սիրահարին ըսելու և Գուշակած էի » :

— Լէոն , ըսաւ օր մը , քանի մը ժամանակէ 'ի վեր զիս կը մոռնաս , միթէ ալ զիս չես սիրէր , եթէ այնպէս է , համարձակ ըսէ ինձ :

Սքանչելի միջոց մը զոր կանայք գտած են միշտ իրենց պատասխանուելու համար թէ պաշտուած են :

— Եւ ինչո՞ւ պիտի չի սիրէի զքեզ Թիւլիս , հարցուց Լէոն :

— Գրեթէ հիմակ երբեք հոս չես : Ո՛ւր կ'երթաս :

— Ժողովակը :

— Այսպէս , խաղի համար զիս կը թողուս :

— Ոչ , կը վախճամ որ չի ձանձրացընեմ զքեզ միշտ տունդ մնալով , բացառիկ կ'ին մ'ես դու Թիւլիա . սիրուելու պէտք

ունիս . բայց ուզած ժամերուդ մէջ սիրուելու , և հովուական սէրը քու ճաշակին անյարմար է :

— Ազատ թարգմանութիւն : Միւս կանանց չափ սիրտ չ'ունիս :

— Այդ ըսել չեմ ուզէր :

— Բայց հասկցայ ես . և որովհետեւ կը գուշակեմ ինչ որ չես ըսէր ինձ , սիրելիդ իմ Լէոն կը գուշակեմ թէ ուրիշ տարփուհի մը ունիս :

— Թիւլիա , կ'երդնում թէ չէ :

— Ուրեմն ուրիշ կ'ին մը կը սիրես :

— Ամենէին :

— Այդ Տիկին տը Պրիոնը թերեւ :

— Մտքէդ կ'ընամ անցընել :

— Խեղդ էի . ըսաւ Թիւլիա , այդ մարդը տեսնել խըրատելով , իմ վրայ գէշ խօսեցաւ քեզ . այնպէս չէ . թէ սիրուելու արժանի չեմ , թէ պչրող մ'եմ , կորսուած աղջիկ մը , և դու՝ որ իւր կնկան սիրահարած ես . կըկին շահ մը ունիս անոր հաւատալու , խոստովանէ թէ ճշմարտութիւնը գտայ :

— Պ. տը Պրիոն երբեք քու անունդ իմ առջև արտասանած չէ , պատասխանեց Լէոն :

— Այդ աւելի արհամարհական է , կ'երդնուս թէ Տիկին տը Պրիոնը չես սիրէր :

— Կ'երդնում :

— Թէ չես քծնիր անոր :

— Հազիւ թէ կը տեսնեմ զինքը :

— Զգուշացիր բարեկամ , կը սիրեմ զքեզ , ես . երբեք չի սիրած եմ այսքան , և թէ օր մը ատելութեան մէջ պէտք են վախճալ ինձմէ : Դեռ ժամանակ կայ , եթէ ալ չես սիրէր զիս եթէ սրտիդ մէջ ուրիշ սէր մը ունիս , համարձակ ըսէ ինձ զայն , իրարու ձեռք պիտի տանք , մէկմէկու համար լաւ բարեկամութիւն մը պիտի ունենանք և ամէն ինչ

պիտի լինայ :

— Կը կրկնեմ թիւիւն . թէ ենթացողութիւններդ անհիմն են , թէ խեղդ ես և թէ դքեղ կը սիրեմ :

— Պարտաւոր եմք ըսել Լէոնի այն արդարութիւնը թէ եթէ Տիկին տը Պրիոնի սիրահարը եղած ըլլար իսկ , ոչ միայն թիւիւնի պիտի չի խոստովանէր , այլ մեծ խնամքով պիտի պահէր իսկ անորմէ . ինչպէս ամեն մարդէ :

— Արդ մեր երեքինն է կարգը , ըսաւ իւրովի Լօվլը , և իրիկունն իսկ գործի սկսաւ , ո՛հ , թիւիւն կը տեսնէր , կամ լաւ ևս հետեւէն կը գուշակէր ամէն ինչ :

Իւր կառքին խորը պահուած Լէոնի առնը գնաց , Լէոն իրեն հետ ճաշելէ վերջ իրմէ բաժնուելով գացած էր Թատարոն , ուր չուզած էր երթալ « թիւիւն » , ուրեմն ստոյգ էր թէ Լէոն առնը չէր , իւր ուղածն ալ այս էր :

— Պ. տը Կրիթ տունն է հարցուց դռնապանին :

— Ո՛չ , Տիկին պատասխանեցին իրեն :

— Բայց իւր սենեկապանը հոս է :

— Այո , Տիկին :

— Բաւական է պատասխանեց թիւիւն և վեր ելաւ :

— Քլօրանթէն ըսաւ ծառային , որչափ կը վատտիկս հոս :

— Ամիսը 150 ֆրանք , Տիկին :

— Կուզեն կրկինը վատտիկի :

— Ուրե՛ջ տեղ մը :

— Ո՛չ , հոս մնալով , բայց քեզ ըսելիքս ընելով , ամիսը 300 ֆրանք , արհամարհելի չէ :

— Խօսեցէք Տիկին :

— Ուր կ'երթայ տէրդ յաճախ :

— Վարէն փողոցը :

— Պ. տը Պրիոնի տունը :

— Այո , Տիկին :

— Յետոյ :

— Սէն-Բէր փողոցը :

— Պ. տ'էրմիի տունը :

— Այո , Տիկին :

— Գիտե՛ս քիչ մը տիրոջը ըրածները ֆլօրանթէն . համարձակ պատասխանէ :

— Այո , Տիկին :

— Կր կարգաւ քիչ մը այն ամէն նամակները որք մէջ տեղը կը թողու , և նաև անոնք զորս կը պահէ , երբ առիթը ծերկայանայ :

Ֆլօրանթէն վարանեցաւ :

— Մի վախար , ըսաւ թիւիւն , քեզ մատնելու համար չ'եղած եմ հոս , ընդհատական պէտք ունիմ քեզմէ :

— Ուրեմն Տիկինը գուշակեց , ըսաւ Ֆլօրանթէն , ծառայ մը պէտք է դիտայ թէ որո՞ւ տունը կը գտնուի . յաւելցուց իբր թէ ներսի գտնելու համար :

— Ճիշդ է , ըսաւ թիւիւն , քու 300 ֆրանքդ շահելու համար պէտք ես ինձ համար ընել ինչ որ քեզի համար կ'ընես :

— Այսպէս գետին ձգուած նամակները . . . :

— Անոնք պիտի չի բերես ինձ , այլ պահուածները :

— Ինչպէս պիտի բնեմ :

— Շատ պառլ բաւ մը : Այսպիսի բաներու համար նախապատիւ կարասի մը ունին միշտ : Ուր կը պահէ Պ. տը Կրիթ իւր նամակները :

— Չի պահէր Տիկին , այլ կ'այրէ զանոնք :

Թիւիւն իւր շուրթերը խաճաւ :

— Ուր կը պահէ իւր պէտքական թուղթերը շարայարեց :

— Այս պահարանին մէջ , պատասխանեց ֆլօրանթէն և Պուլէ կարասի մը կը ցուցնէր որ նախասենեկին երկու պատահաններուն մէջ տեղ դրուած էր :

— Իւր վրայ կը կրէ միշտ անոր բանալին :

— Այո , Տիկին :

— Երկրորդ բանալի մը չ'իսկ տալ պէտք է :

մեզ, ճիշդ այն կինն է Պ. տը Կրիժի սիրուհին, կամ եթէ չէ, ամէն ինչ կ'ընէ այնպէս հաստացունելու համար, վա-
սըն զի ամէն տեղ անոր հետ կը տեսնեն զինքը :

« Ինչ վերաբերող զործին դա՛նալու հա՛ւար, ահա ասիկ
ինչ որ տեղի ունեցաւ երէկ : Գիտեա թէ որչա՛ի հոմարձակ
է անկեղծ է Էմմանուէլ, իւր ձեռքը Պ. Կրիժի երկնցուց
հրա՛իրելով զայն որ դա՛ մեղ տեսելու, և չոխէ՛ր իսկ թէ
ժամանակաւ մարքիկն հաճոյ թե՛ Եայ, և թէ մարքիզը կըր-
ցաւ իմ վրայ մտածէ, Էմմանուէլ ուրիշներու սիրտը իրե-
նին նման կը կա՛ծէ : Միայն քաջաբախտո՛ւ իման մէջ կաս-
կածոտ և ահարո՛ւ է : Պ տ Կրիժ յաճախ զս տեսնելու
կ'գայ, և զրեթէ միտ այ՛ ժամերուն՝ ուր ամուսինս ժողո-
վակն է : Ընդհանրապէս մայրս կամ հայրս կամ Պ. տը
Պէյ հոն են : Բայց երբեմն առանձին կ'ըլլամ, ինչպէս երէկ,
գրինակի համար : Միայն խոսակցութիւնը սկսած ձեռն հագ-
կցայ թէ մարքիզը զբաղեալ էր, բայց զեռ չէի կասկածէր
թէ այսքան մէկին յայտնութիւն մը պիտի ոնէր, կը հաւաս-
տեմ քեզ թէ կ'իմանամ այն հաճոյքը՝ զոր կ'զգան քանի մը
կիներ ինքզինքնին քծնել տալով : Արտորութիւն մ'է այս
որու մէջ որսորդ միանդամայն որս կ'ըլլան և պէտք է զուար
ճացուցիւ ըլլալ այս անոնց համար՝ որք ուրիշ բան չ'ունին
ընելու :

« Եթէ այսպէս խօսքէս միշտ չեղ'մ, երբք ելելութեան
չ'պիտի հասնիմ :

« Պ. տը Կրիժ և Ես սկսանք այն խօսակցութիւններէ մին
որ և ոչ բանի մը պիտի ծառայէր եթէ մտածման մը զի-
մակը, և պատրուակ մը չ'ըլլար ըսելու ինչ որ չեն կրնար
շուտ մը ըսել : Եւ սակայն կան տեսակ մը մարդիկ զորս քիչ
ատենն ի վեր ճանչելով խիստ անհամ և վճատեցուցիչ կը
գտնեմ : Ասոնք այն մարդիկն են՝ որք կ'ուզան, ինչպէս որ
կ'ըսեն, քեզ այցելութիւն կ'ընեն, որոնց համար այցելու-
թիւնը սովորութիւն մը, պարտք մը, և պէտք մ'է, վա-

սըն զի ասկէ՛ զատ ուրիշ բան չ'ունին ընելու : Այս մար-
դիկը երբք զգուշաւորութենէ չեն հեռանար ոչինչ իրենց չափ
պատշաճաւոր է, բայց ոչինչ իրենց չափ ձանձրացուցիչ :
Ար հասկընաս այն մարդիկը որ փողկապ մի կը հագնին, ձեռ-
նոցներ և հագուստ մը և քեզ ասոր նման խօսքեր ըսելու
համար կ'ուզան :

« — Երէկ Օքերայ գացիք, Տիկին :

« — Այո՛, Պարոն :

« — Ի՞նչ կը մտածէք այս ներկայացման վրայ :

« — Հատ աղւոր էր :

« — Կ'ըսեն թէ Ռօսինի նոր օքերայ մը պիտի ունենանք :

« — Աւելի աղէկ :

« — Ենոր վրայ շատ կը խօսին :

« — Նիւթը դիտէք :

« — Զէ դեռ, բայց կ'երեւի թէ շատ աղւոր է :

« — Ռօսինի ուրիշ կերպ կ'ընայ ընել :

« — Կոմսուհոյն պարահանդէսը երթալու միտք ունիք :

« — Դեռ չեմ գտէր :

« — Հատ սիրուն պիտի ըլլայ ընկերութեան ամենէ ըն-
տիր մասը կ'ընդունի : Ամէն գեղեցիկ կիները հոն պէտք են
ըլլալ, չէք կրնար պակսիլ անկէ :

« Երբ գովել ուզեն զքեզ ահա այս կերպիւ կը գովեն :
Ասիկայ ժամ մը կը տեւէ, որմէ յետոյ ուրիշի մը տուն
կ'երթան և այսպէս հետզհետէ : Եւ այս մարդիկը կենցաղա-
դէտ մարդիկ կը կոչուին, և ըստ սովորականին զանոնք մին-
չեւ իսկ խելացի կը գտնեն : Ինչի՛ կը ծառայեն այն մարդիկը
երկրի վրայ : Արեմք բան մը չեն սիրեր որ այսպէս իրենց
ժամանակին տէրն են և կրնան այնքան անօգուտ տեղը վատ-
նել զայն : Կան կիներ՝ որք չեն կրնար առանց անոնց ապ-
րիկ, Ես աւելի աղէկ ունիմ որ՝ ինչպէս Պ. տը Կրիժ,
իրենց այցելութիւնը նպատակ մը ունենայ : Գէթ բոլորովին

ինքնաշարժ մեքենայ մը չ'ըլլայ աչացդ առջև ունեցածդ : Պ. տը Արիժի հետ մեր խօսակցութիւնը մի և նոյն յառաջաբաններով սխալ բայց յայտնի էր ինծի : Համար խօս թէ և այսպիսի գործերու մէջ վարպետ չեմ , թէ ինչպէս գնդախաղ խաղացող մը իւր ձեռքը կը շարժէ , Պ. տը Արիժ գնդակը նետելէ առաջ կը դարձընէր զան : Ուզեցի անմիջապէս ես ըսկսիլ :

« — Իտալական Թատրոնի վերջին ներկայացման կայք , հարցուց ինձ :

« — Այո , Պարոն , և կարծեմ թէ զձեզ 'հոն տեսայ :

« — Արդարեւ հոն էի :

« — Կողմնակի օթեակներէն մէկուն մէջ , այնպէս չէ :

« — Ճիշդ է , ըրաւ Պ. տը Արիժ կարմրելով :

« — Պ. տը Պրիոնի կը պնդէի թէ դուք էիք , և կը յամուէր ինձ ըսելու թէ չէ , սակայն հազիւ թիւ տեսնուէիք . օթեակին խորն էիք , և առջևը խիստ գեղեցիկ կիւն մը նըստած էր :

« — Թխադոյն է . պատասխանեց Ղէոն արհամարհելի շեշտով մը , և որ իմ մաղերուս գոյնին շողոքորթութիւն մ'էր :

« — Ո՛հ , սև մաղերէ չ'ախորժիլ մի՛ ձևացընէք , պատասխանեցի ժպտելով . շատ գեղեցիկ է նէ և ինձ չափ աղէկ գիտէք այս : Եթէ անոր վրայ գէշ կը մտածէք , երկար ժամանակէ 'ի վեր չէ , վասն զի գեռ երէկ կը խօսակցէիք , Շանդէիզէի մէջ նորա կառքին դռնակէն այդ մի և նոյն կնկան հետ՝ որու յաճախ կը պատահիմ : Հետաքրքիր եղայ խօս հօրս հարցընելու յետէ զինքը կը ճանչէ , բայց մայրս պատասխանեց թէ առաջին անգամն էր որ կը տեսնէր զան :

« — Արդարեւ այդ տիկինն օտարական է , պատասխանեց Պ. տը Արիժ նորէն կարմրելով :

« — Իտալացի է , զրաւ կը գնեմ :

« — Ճիշդ է , Տիկին :

« — Կը սիրեմ՝ այդ կիւները , գեղեցկութեան ճշմարիտ տիպարներն են :

« — Ներողամիտ էք անոնց համար , ինչպէս պէտք է ըլլալ կիւն մը իւր հպատակացը համար :

« Բաւական գոհ՜իլ էր այս , բայց պատասխանեցի . տեսնելու համար՝ եթէ Պ. տը Արիժ իմ պատասխանէս օգուտ պիտի քաղէր :

« — Ճշմարիտ քծնող մ'էք , Պ. Մարքիզ , և շատ կ'ուզէի որ Պ. տը Պրիոն քիչ մը ձեզ նմանէր :

« — Յօժարակամ պիտի ընդունէի փոխարինութիւնը , պատասխանեց , և դիւրութեամբ պիտի հաւանէի ըլլալու ինչ որ է նա :

« Կարմրելու կարգը իմն էր . բանի մը կ'սպասէի բայց ոչ այսքան գէշ ճաշակով պատասխանի մը :

« Մարքիզը տեսաւ անշուշտ իւր ըսածին իմ վրայ ըրած գէշ տպաւորութիւնը , վասն զի յաւելցուց իւր առջի ըսած խօսքին հետեւելով՝ որու ուրիշ միտք մը տալու աշխատեցաւ :

« — Ամեն տեղ Պ. տը Պրիոնի վրայ կը խօսին , և ամեն մարդ անոր տեղը երջանիկ և հպարտ պիտի ըլլար :

« — Երբեմն շատ տխուր բան մ'է այս ինձ համար , յարեցի , վասն զի մինչդեռ իւր անունը կը մեծցընէ ատենին մէջ . շատ անգամ կը ձանձրանամ ես հոս :

« Թերեւս անիրաւ էի այսպէս խօսելով , այս խեղճ երիտասարդը դրդելու որպէս զի խոստովանութիւններ ընէ , բայց իւր շահին համար կ'ընէի , և որպէս զի մեր իրարու հետ ունեցած կացութիւնը կարգադրուէր :

« — Ձանձրութիւն զոր տաղտկալի այցելողներ կ'աւելցընեն , կրկնեց նա :

« — Երբեք ըսի , պէտք էի ըսել « Երբ առանձին եմ » կասկածոտ և շողոքորթ էք Պ. տը Արիժ :

« — Ուրեմն Տիկին , աճապարեց ըսելու , եթէ կը նմ-
բէք պիտի շարունակեմ գալ ձեր ձանձրութեան քիչ մը մաս-
նակցիլ :

« — Դժբաղդաբար կը մեկնիք :

« Արդարեւ Պ. տը Կրիժ . իւր վերջին այցելութիւններէ-
մէկուն մէջ իւր Բարիզէ հեռանալու դիտաւորութիւն ունենալը
յայտնած էր ինձ . թերեւ այս բանս ըսելով կարծած էր
թէ իւր երթին գալափարը իմ սէրս պիտի արթնցունէ :

« — Ճիշդ է պատասխանեց ինձ . բայց եթէ օրուան
մէջ ժամ մը զձեզ զուարճացընելու կարողութիւնը ունենայի
պիտի չի մեկնէի :

« — Եւ ինչո՞ւ այդ զոհողութիւնը պիտի ընէիք , որու
խարտեաշ մազերը պիտի չի կրնային երախտադէտ ըլլալ և
որով թերեւ սեւ մազերը պատճէիք :

« — Այդ կարծեցընել կ'ուտայ ինձ թէ իմ ճամբորդու-
թեան նպատակէս չի հեռանալ պէտք եմ :

« Անշուշտ , յաւելցուցի ճշմարիտ անդթութեամբ , ման-
կան մը նման կը զանգատիմ ես , առանց զանդատելու պատ-
ճառ մը ունենալու և եթէ Էմմանուէլի տարակայութեան
ատեն տըտում եմ , վերադարձի՞ն աւելի երջանիկ կ'ըլլամ :
Նաեւ , ատենսը Էմմանուէլի խնամքէն պէտք պիտի չ'ունենայ
միշտ և պիտի կրնայ ինձ հետ ճամբորդել : Այս միջոցիս
Մարիան ներս մտաւ աղջկա ինձ բերելով որպէս զի գրկեմ :
Առաջին անգամն էր որ Պ. տը Կրիժ այս մանուկը կը տեսնէր :

« — Օղը աղւոր է , ըսի Մարիանի , առ կառքը և
քիչ մը պտտցուր Բլոթիտը :

« Ուղեյի որ աղջկա մօրս անունը կրէ :

« Գրիցի մանուկը , ծնոցացս վրայ խաղցուցի և Մա-
րիանի յանձնեցի , այս տեսարանը կարծես թէ Պ. տը Կրիժը
կը տխրեցնէր :

« — Ներսիէք ինձ . ըսի , զձեզ այս ընտանեկան պարագա-
ներսն հանդիսատես ընելուս բայց երբ կարգուիք , մայրերու

երջանկութիւնը պիտի հասկնաք :

« Մարիան Բլոթիտի հետ դուրս ելաւ :

« — Կարգուեմ , կրկնեց տը Կրիժ , ինչ օգուտ ունի ,
և որո՞ւ հետ :

« — Ինչո՞ւ այդ աղւոր օտարականուհին չէք առնուր :

« — Ո՞վ ըսաւ ձեզ Տիկին թէ կարգուած չէ նէ , և սա-
կայն միթէ կը սիրեմ զինքը հետը կարգուելու չափ :

« — Ինչո՞ւ պիտի չի սիրէիք զայն , դեռահաս է , դե-
ղանի է :

« — Մէկը կը սիրէ պատասխանեց Մարիիզը :

« — Որ թերեւ զինքը չի սիրէր : Միշտ այսպէս է , ըոի
այնպիսի ձայնով մը որ կէս փիլիսոփայական մեղամաղձութիւն
և կէս մը հեգնակեան փիլիսոփայութիւն կը յայտնէր :

« — Որ ալ զինքը չի սիրէր , կրկնեց Պ. տը Կրիժ :

« — Իւր յանցանքով հարցուցի :

« — Ոչ , բայց այս մարդուն կենաց մէջ այնպիսի պատա-
հարներ անցան որ անոր համար ունենալ կարծած սէրը ջրն-
ջեցին :

« — Բոլորովին :

« — Այո , և և այս սէրը ուրիշի մը վրայ կեդրոնացուց ,
որով կը յայտնէ թէ ալ գարման չի կայ ,

« — Բայց այս միտը կը սիրէ զնէ :

« — Ափսոս ոչ :

« — Գուցէ նաեւ , կրկնեցի , ծանրապէս սկսուած խօսակ-
ցութեան նոր հոգին վրայ սխալ քայլ մը չ'ընելու համար ,
դուցէ նաեւ այս անձին սէրը յամառութենէ յառաջ կ'ուզայ :

« — Ոչ , ճշմարիտ սէր մ'է այն , այն տարիանքներէ
մին որմէ կրնան մեռնիլ :

« — Եւ որմէ չեն մեռնիր :

« — Ինչ որ դժբաղդութիւն մ'է , վստահ զի մահը մոռա-
ցումն է :

« — Գիտէք Պ. տը Կրիժ թէ այդ վշտերը շատ լա-

հասկացած կ'երևիք :

« — Վասն զի զանոնք կրած եմ, Տիկին :

« — Եւ կը ճանչնաք զայն՝ որ այգւպէս կը տառապի :

« — Հատ :

« — Ինչո՞ւ չէք մնար զինքը մխիթարելու համար :

« — Ինչ հետ կը մեկնի :

« — Թերեւս անիրաւ է :

« — Ի՞նչ բանի մէջ :

« — Եւ միթէ յոյս ունի :

« — Ոչ :

« — Այդ խօսքը սիրուած անձին համար առաքինութեան գովասանք մ'է :

« — Եւ սակայն կրկնեց մարքիզը, կը խրատէիք անոր որ մնայ :

« — Այո :

« — Բայց եթէ ձեզմէ խորհուրդ հարցնելով ըսէր ձեզ, Տիկին, անոր քովէն պաղուծեամբ անցնելու ոյժ չ'ունենալս կ'զգամ, անոր՝ զոր կը սիրեմ . . . :

« Տը Արիժ այս խօսքին վրայ վարանեցաւ :

« — Զոր կը սիրէք, որչափ ժամանակէ 'ի վեր, թերեւս ամէն մ'ի վեր երջանիկ է նէ և իւր երջանկութիւնը կը տառապեցընէ զիս, եթէ վերջապէս ըսէր ձեզ, թերեւս օր մը բաւական յանդուգն ըլլամ իրեն ըսելու համար թէ զինքը կը սիրեմ, և պիտի մեռնէի եթէ մերժէր զիս, ի՞նչ պիտի խրատէիք իրեն :

« — Պիտի խրատէի նորէն որ մնար, պիտի ըսէի իրեն, ինչ օգուտ ունի բաժնուիլ ընկերութենէ մը՝ որ կրնայ սփոփել զձեզ, և այն կիսէն՝ որ կրնայ ինքն իսկ ձեռ սէրէն բռն ժշկել զձեզ, մնացէք, յաճախ տեսնուեցէք հետը և ձեր սէրը՝ մտերմութեամբ եղբայրական սէր մը պիտի դառնայ : Զի կրցաւ կամ չ'ուզեց ձեր կինը ըլլալ, հետեւաբար չի կրնար կամ չ'ուզէր ձեր սիրուհին ըլլալ, բայց կրնայ և

կ'ուզէ անշուշտ ձեր բարեկամուհին ըլլալ, բացակայութիւնը կը բաժնէ, բայց չի մխիթարէր, կը դառնան կարծելով թէ ալ չեն սիրէր, և կը զարմանան զիրենք բերող կառքէն իջած ժամանակին տեսնելով թէ իրենց սէրը իրենց կ'սպասէ : Սովորութիւն, կարծեմ այս է անոյոս սիրոյ գերեզմանը :

« — Բայց եթէ նորէն յաւելուր յարեց Պ. տը Արիժ : Այս սէրն որչափ դժբաղդ և որչափ անկարելի որ է, այս սէրն է որ զիս կ'ապրեցընէ, և զայն հանդարտութենէ 'նախապատիւ կը սեպեմ, այս սէրը մարելով՝ իմ սիրտս միայն մոխիր պիտի դառնայ և կեանքս առանց պատճառի, առանց իրաւունքի, առանց արդիւնքի պիտի շարժի, կենդանի մահ մը կը խրատէք ինձ, միայն վիշտը ճանչցող զիակ մը կ'ուզէք ընել զիս, ի՞նչ պիտի պատասխանէք Տիկին :

« — Այն ատեն պիտի ըսէի իրեն, մեկնեցէք, բայց երբէք մի վերադառնաք :

« Պ. տը Արիժ ոտք ելաւ :

« Չեւբս երկնցուցի իրեն, վասն զի իրական կերպիւ յուզուած էր :

« Այդ կինը կարդուած է, յաւելցուցի, այսպէս ըսիք ինձ դոնէ, այսինքն մաքուր անուն մը ընդունած է, և պարտաւոր է զայն իւր ընդունածին պէս իւր զաւակաց ձգելու : Ուրեմն պէտք է որ ձեր բարեկամը իմանայ թէ եթէ մնայ, իւր յաճախակի այցելութիւնները կրնան վտանդի դնել զայն, վասն զի պէտք է իւր սէրը խոստովանած ըլլալ : Ուրեմն անոր համար շփոթութիւն մը պիտի ըլլար զայն միշտ տեսնելը : Աին մը, եթէ մինչև անգամ ինքզինքին վրայ վտահ է, չ'ուզէր շտտ անգամ առանձին դտնուիլ մարդու մը հետ օրմէ այդչափ սիրուած ըլլալը զիտէ, թող ձեր բարեկամը երթայ զայն տեսնելու որչափ որ ուզէ, երբ զիտէ թէ անոր ամուսնոյն պիտի պատահէ, և եթէ կանանց սիրտը կը ճանչնամ, երջանիկ պիտի ըլլայ այս կինը զայն այսպէս տեսնելով, վասն զի ասիկայ իրեն համար իւր զղայմանց յարդանաց և ա-

նարատութեան ապացոյցը պիտի ըլլայ , ըսէք անոր այս ամենը , և յաւելցուցէք թէ այս խրատը կ'նոջ մը կողմէ կ'ուզայ , թերեւ տեղի կարևորութիւն տայ անոր : Ներեցէք ինձ եթէ կը բաժնուիմ ձեզմէ Պ. տը Կրիժ , պէտք է որ երթամ ամուսինս ատենէն առնում :

« Խեղճ տղան խօսք չի գտաւ ըսելու , ձեռքս համբուրեց և մեկնեցաւ :

« Ահաւասիկ սիրելիդ իմ Գլէմանթին , Պ. տը Կրիժի և իմ մէջ երէկուան անցած տեսարանը : Աղէկ ըրի , անիրաւ էի այս կերպիւ վարուելով , մարքիզին այս տեսակ քծնումին մէջ միայն տղայական բան մը տեսած էի նախ . որ կըրնար զիս զուարճացընել , բայց երբ իւր գեղերանքէն աւելի ծանր բնաւորութիւն մը ճանչցայ , մէկ հարուածով ուզեցի լնցընել , սակայն զիս ձգելու ժամանակ այնքան տխուր էր՝ որ ցաւ պատճառեց ինձ , գուցէ կը սիրէ զիս , այն ատեն կը գթամ իր վրայ :

Տիկին տը Պրիոն այս նամակին պատասխան մը առաւ որ միայն այս խօսքերը կը պարունակէր :

« Գթա իւր վրայ եթէ կ'ուզես . բայց զլուշացիր » :

« Զգուշացիր , կ'ըսես ինձ , զրեց անմիջապէս Մարի Գլէմանթինի : Զգուշանալ և ինչ բանէ Աստուած իմ , Պ. տը Կրիժի սէրէն : Խեղճ ես : Այս սէրը վտանգաւոր ըլլալու համար պէտք էր որ անոր մեղսակիցը ըլլայի և իմ կողմէս զգայի զայն : Արդ չեմ կրնար հասկնալ թէ ինչո՞ւ պիտի ետթաղէր թէ կրնամ Պ. տը Կրիժը սիրել , միթէ ալ զիս չեն

ճաչնար , և պէտք է որ իմ զգայումներս և մտածումներս իմացնեմ քեզ : Ուրիշ կին մը կրնար հրապուրուիլ Պ. տը Կրիժի անունէ , երիտասարդութենէ և վայելչութենէ , կը հաւանիմ , բայց ես միթէ պատճառ մը ունիմ , ներում մը պիտի ունենամ : Հայրս , մայրս , ամուսինս , զաւակս միթէ իր գլխուս վրայ վաճան մը բռնած չի՞ն , որ զիս , աննուաճելի կ'ընեն : Իմ ընտանեացս և ինքզինքիս ունեցած Երազանքս , Էմմանուէլի համար ունեցած միշտ մի և նոյն սէրս աչքիդ բաւական երաշխաւորութիւններ չի՞ն , բարեկամուհիի մը աչքին՝ որ այնքան լաւ պէտք էր զիս ճանչնալ : Օ՛հ , չէիր զիտէր թէ ինչ կ'ընէիր , սիրելիդ իմ Գլէմանթին , երբ այս շատ կարճ և միանգամայն շատ երկար տողը՝ գրեցիր սակայն չեմ պահէր քեզմէ թէ իմ ամուսնոյս ամենօրեայ քաջակայութիւններով ունեցած պարապոյ ժամերուս մէջ Զուգեցի Պ. տը Կրիժի քծնումով զուարճանալ , և տեսնել թէ ինչպէ՞ս , կը վարուին այն անառակ ըսուածները՝ որք ընտանիքներու մէջ շփոթութիւն կը պատճառեն , բայց կը խոստովանիմ թէ յաղթութեամբ մեծ փափաք մը ունենալ պէտք են որպէս զի այսքան փոքր փորձութիւններէ ընկճին : Պետք է մանաւանդ , վաւեր զի չեմ ուզէր մեղադրել անոնք որ ինձմէ նուազ զօրաւոր են , և իրենց սրտին մէջ չ'ունին անուն մը՝ որ ամէն հարուածներէ ապահովուին , ինչպէս որ պիտի ընէին միջին դարու կախարգներու հուռութեանը :

« Այս հուռութեանը ուրիշ բան ըլլալ պէտք չէին , բայց միայն սիրուած անձերուն ունեցած հաւատքը , իրենց վիզը կախուած յիշադիրը (médaillon) կամ խաչը իրենց ըրած երգումը շարունակ յիշեցընելու համար սահմանուած էր . և հասարակաց թերահաւատութիւնը առարկային ֆիզիքական զօրութեան կը հաւատար , յիշադիր կամ խաչ , միջոցեւ պարզապէս պէտք էին ըսել : Մարդս զօրաւոր և անուսաճելի ընողը այն մտածումն է թէ իւր կեանքէն ուրիշ կեանք մը կապուած է , և եթէ ինք մեռնի՝ ուրիշ մ'ալ կը մեռնի : Զինքը

պահողը , իրեն համար Աստուծոյ ուղղուած ամենօրեայ աղօթքն է , և որ մաքուր մնացած սրտէ մը կ'ուղղուի , վասն զի սիրուած է , սիրուած՝ վասն զի մաքուր է : Անիմ այս բժժանքը , ես , կը սիրեմ և սիրուած եմ , ուրեմն վախճանու բան մը չ'ունիմ , ոչ աւելի կը հպարտանամ , և ոչ ուրիշներու համար խիստ կ'ըլլամ :

« Արդ քու վրայ իստինք :

« Միթէ ալ զիրար պիտի չի տեսնենք Պ. Պարիլիար՝ որ ինքնասէր մ'է , մշտնջենապէս Տրէօ կ'ուղէ պահել զքեզ : Զի գիտէր ուրեմն թէ Բարիզի մէջ բարի բարեկամուհի մ'ունիս որ զինքը եղբօր պէս պիտի ընդունէր վասն զի զքեզ քորջ պէս կը սիրէ : Եթէ չի կրնար քեզ ընկերանալ բաւական մեծ չէս միտակէ գալու և քանի մը աղոթք օրեր ինձ հետ անցընելու : Պ. Պարիլիար այգչափ նախանձելով կրնայ նախատել զքեզ : Յիրաւի , ով որ զմեզ տեսած ըլլար ասկէ երկու տարի առաջ , մեր անբաժան վիճակին մէջ , հիմակ զմեզ 30 մլոնով բաժնուած , և իրարու հանգիպելու համար քայլ մը չ'առնելիս տեսնելով պիտի չի հաւատար իւր առջի տեսածին : Մենք որ երազներու մէջ անգամ մեր երկու գոյութիւնները իրարու կը միացընէինք , որ երջանկութիւնը միայն մեր րարեկամութեան շարունակութեամբ տեսած էինք , ինչպէս կ'ըլլայ որ թղթակցելով միայն դո՛հ ըլլանք , ջանա այս խնդիրը լուծելու , դու որ երբեմն ամէն բանին իմաստը կը գտնէիր , վերջապէս երջանիկ ենք , այս բաւական է մեզ : Մարմնոյ աչերէն զատ , որ միայն մօտեցած հեռաւորութիւն մը կը տեսնէ , միթէ հոգւոյ աչերը չ'ունինք , որու միջոցաւ հեռաւորութիւնները կը բառնանք : Միթէ զքեզ չ'եմ տեսնէր այնքան որոշ՝ որ իբր թէ ինձ հետ մի և նոյն կրակարանին մօտ նստած ըլլայիր , կը ճանչնամ քու սովորութիւնները , քու բնաւորութիւնը , ամբողջ հոգիդ , տեսայ բնական տունդ , քու գլխաց գծադրութիւնը մօրս գծադրութեան նման մտքիս մէջ գործնուած են . այս բաներու միջոցաւ երբ քու վրայ կը մտա-

ծեմ՝ և այս յաճախ կը պատահէ , իմ սիրաս և Էրեակայութիւնս քու կենաց կը կցի : Բու երթեկը կը տեսնեմ , գրեթէ կը լսեմ քու ձայնդ ստոյգ եմ թէ քեզ բան մը չի պատահիր , վասն զի եթէ ամենափոքր բան մը հանգպէր քեզ՝ ցաւ մը պիտի զգայի և աղաղակ մը պիտի հանէի :

« Ամուսինս այս միջոցիս շատ կ'աշխատի : Քաղաքականութեան ամէն դաղտնիքներու միջամուխ եմ : Այլ յիշէս Էմմանուէլի ըրած հարցումներս մեզ տեսնելու եկած առաջին օրը : Այսօր արհամարհանօք պիտի նայէի այն կինը որ անոնց նմանը պիտի ընէր : Ամէն դաւերու , նեղութիւններու , միջոցներու և արդիւնքներու տեղեակ եմ , և այս մեծամեծ բառերը , հայրենիք , ժողովուրդ , որոնք այնքան քաջ մարդոց սիրտը բաբախել կ'ուտան իրենց ճշմարիտ մտքով կ'երևին ինձ : Այս երկու բառերը այն թեւերն են որոնցմով կրնան ամէն քաղաքական պաճուճապատանքները խաղցընել , և ասիկայ հարկւրաւոր տարիներէ 'ի վեր :

« Այս մեծ բաներու ինքնազննութիւնը մօտէն նայելը շատ տխուր բան մ'է , բայց զիս երջանիկ և հպարտ ընողը Էմմանուէլի այս ամենու մէջ ունեցած արդար և վեհանձն բնաւորութիւնն է : Սակայն այն անկախութիւնը թերեւ քիչ տեսնէն յաջողի իրեն : Նոր պաշտօնական դաշնակցութեան մը վրայ է խնդիրը , որոնց մէջ պիտի ըլլայ նաև Էմմանուէլ : Թագաւորը կ'սկսի հասկնալ թէ պէտք է որ ընտիր և զօրաւոր մարդերու հետ կապուի : Այս իբր գաղտնիք կը հաղորդեմ քեզ : Էմմանուէլ երբ օր հետզհետէ Թիւրքիոյ գնաց : Պաշտօնէութեան առաջարկութիւնը ըրին , բայց պատասխանեց թէ պիտի ընդունէր եթէ ներուէր իրեն իւր ճանցած բոլոր անկարգութիւնները ջնջել և բոլոր երկրիս վատհասութիւնը խաբող անձերը փոխել : Վերելի թէ շատ դժուար է նաև կառավարութեան մը իրեն անիրաւութիւն ընողներէ ազատիլ , և պարկեշտութեամբ կառավարողներ գնել : Քաղաքականութեան մասին ուղղութիւնը շատ դժուար է : Այլ յուսամ թէ Էմմա-

նուէլ՝ պիտի յաջողի , և վասն զի այս հաճոյք մը պիտի ըլլայ իրեն , վասն զի ըստ իս՝ պէտք ես հասկնալ թէ աւելի շատ կը սիրեմ իւր հետ Զուլեյքերիայի հովտի մը մեջ բնակիլ , քան թէ ամենէ փառաւոր պաշտօնատան մէջ : Այս փառասիրութիւնն է , իւր կարճը թող կատարուի : Կը սիրէ զիս Գաղղիոյ ատենակալ , պիտի սիրէ նաեւ երբ պաշտօնեայ պիտի ըլլայ :

Սակայն կ'սկսիմ իմանալ իւր սիրոյ տեսակը : Էմմանուէլ չի կրնար զիս սիրել Ֆլորիանի հովտի մը կամ առաջին դեռատի գերասանի մը նման : Իւր միտքը մանկութենէ 'ի վեր քաղաքական դաշտափարներով սնած . իմ միակ խօսքովս չի կրնար գոհ ըլլալ : Իւր հոգին շատ ընդարձակ է միայն սէրը պարունակելու համար : Ասիկայ , գետի մը պարունակութիւնը Ովկէանի մէջ թափելու պիտի նմանէ : Միայն թէ իրեն համար մինչև զիս չի ճանչցած օրը կը պակսէի , առանց հանդարութեան մաքառում մը ունեցած էր . կատարելապէս երջանիկ չէր . եթէ առանց մաքառման միայն հանդարութիւն ունենար . բոլորովին ապերջանիկ պիտի ըլլար :

« Իրեն համար մամուլային անկողին մ'եմ , զոր՝ իրիկունը ճամբէն յոգնած գառնալով կը գտնէ , և որու վրայ կը քնանայ , որ իրեն հարկաւոր ոյժը կ'ուտայ հետեւեալ օրուան համար : Ինչ կ'ուզես : Կան բնանորութիւններ որք միշտ շարժիլ կ'ուզեն : Մենք կանայքս , ինչ կրնանք ըլլալ այս բնաւորութիւններու համար , պէտք ենք հասկնալ զանոնք , զմայլիլ անոնց վրայ , անոնց նեցուկ ըլլալ և մեր սիրով՝ անոնց համար միեթարութիւն և յոյս ներշնչել , սակայն Էմմանուէլի այս յուզուած կեանքը , ինչ ստոյգ երաշխաւորութիւն մ'է թէ զիս միշտ պիտի սիրէ : Որովհետեւ օրուան մէջ ինչ տալու միայն քանի մը ժամ ունի , իւր սէրը չի հինար : Ինչպէս պիտի հինար եթէ իւր կենաց ամէն վայրկեանները ինչ տուած ըլլար : Այնպէս թէ մարդ մը և կին մը՝ որ ուրիշ զբաղում չ'ունին բայց միայն իրենց սէրը երբ երկու

կամ երեք տարի անցնի առանց մէկըմէկէ բաժնուելու կը յագենան , ինչպէս որ պիտի զոռէր ուտելու այն շատ սիրուած կերակուրէ՝ եթէ ամէն կերակուրի ատեն մի և նոյնը ուտուէր :

« Ինչ տուած միջոցներու մէջ Էմմանուէլ սիրահարներու ամենէ զգայունն է : Չեմ գիտեր թէ ինչպէս սիրուած են միւս կանայք , բայց երբեք կարելի չեմ կարծէր որ իզմէ աւելի աղէկ կարենան սիրուիլ : Որպէս զի ինչ հետ բարեկամի մը պէս խօսի , որպէս զի կնոջմէ զատ ուրիշ բան մը ըլլամ իրեն համար , սակաւ առ սակաւ հիմակուան քաղաքականութիւնները սորվեցայ : Կը հաւատամ թէ երբեմն ինչ խորհուրդ կը հարցնէ : Այս օրերը շատ հպարտ եմ : Որչափ բարի է Աստուած որ կը ներէ սիրոյ՝ այսքան բացատրուելու կերպեր ունենալու :

« Սիրոյ մէջ երջանիկ ըլլալու համար կարծեմ թէ ոչ միայն սիրել զիտնալ հարկ է՝ այլ նաեւ սիրուիլ զիտնալ :

« Էմմանուէլի իւր աղջկան համար ունեցած գորովը անբացատրելի է , պէտք է ըսել նաեւ թէ այն փոքր Ռիւպէնի հրեշտակներով պսակ մը շինուած գերովբէներուն դէմքը ունի : Ինչ անհաւատալի բան է այս կեանքի փոխադրութիւնը : Որքան ցաւեր կը յիշեցընէ մեզ մեր զակին դէմքը , ինչ անուշ յուզումներ կ'զգանք անոր թոթոված առաջին բառերէն :

« Յետոյ , մանուկը կը մեծնայ , իւր բնազդութիւնը զգայուն կ'ըլլայ , իւր թոթովումը ձայն , իւր բնազդութիւնը զգայուն մնէր և կիբք : Ա'սկսի մեծաքայլ յառաջանալ այն ճամբուն մէջ ուսկից կ'սկսինք իջնել , և որու մէջ տեղ՝ բնութիւնը ուզած է որ թողունք զանոնք , տնշուշտ իւր սրտին ներելու համար այն գորովները որոնցմէ պէտք ունի երջանիկ ըլլալու համար , և որոնք՝ մեր ինքնահաճ սէրը պիտի չի կրնար տալ , վասն զի ալ տալու բան մը չ'ունինք և միայն ընդուտալ , պէտք ենք : Այդ աւելի աղէկ կը հասկնամ ինչ որ հայրըս կ'ըսէր ինչ այս նիւթին վրայ : Որքան բաներ զուկի մը մէջ : Երբ կը նկատեմ այս փոքր էակը գեռ առանց ուրիշ

առանց մտածման, որ միայն բնազդմամբ իւր թեւերը երկնքը նեւ գիտէ պէտք չի զինքը կրած կուրծքը դժուարաւ կը հաւատամ թէ եղած ենք ինչ որ է : Այն ատեն կը հարցընեմ իւրովի թէ ինչ ապագայ պահած է Աստուած այս տկար արարածին՝ որ օր մը կենաց ամէն ճանաչումը պիտի ունենայ, պիտի սիրէ, գուցէ պիտի տառապի, տեղ մը մարդու մը պիտի հանդարտի որ այս միջոցիս իրեն պէս մանուկ է, որու անունը չենք գիտէր, և որ յանկարծ իւր երջանկութեան հարկաւոր պիտի ըլլայ ինչպէս Էմմանուէլ ինչ : Յետոյ մեղ պէս զաւակներ պիտի ունենայ, և իւր կարգին պիտի մեռնի, և պիտի զայ ժամանակ մը որ միայն անուններ պիտի ըլլանք մեր յարգներուն համար : Մեր ծերութեան պատկերները՝ պիտի կախուին այն պառակտաց սրահին մէջ, զորս միատեղ տեսանք, և մեր սէրէ, մեր երազներէ, մեր բերկրութիւններէ ոչինչ պիտի մնայ և հազարաւոր տարիներ պիտի անցնին ուր պիտի չ'ըլլանք ալ և երկիրը մինչև ոսկորները պիտի կլլէ ինչ որ մեր զաւակները արցունքներով պիտի յանձնած ըլլան իրեն :

« Ահա սախայն ինչ որ է կեանքը : Այս խորհրդածութիւնները ըրած միջոցիս է որ կը հարցընեմ իւրովի թէ ինչու Էմմանուէլ փոխանակ ինքզինքը ամբողջ իւր աղջկան և ինչ տալու, իւր ժամանակը կը նետէ ցնորական փառասիրութիւններու ուրջ՝ մեր գոյութեան չափ իսկ պիտի չի տւեն : Ապա, Գլոթիլտէս ժպիտ մը և ամուսինէս համբոյր մը բոլոր այս սև դաղափարները կը վանեն զորս իմ նամակին մէջ տեսնելով պիտի զարմանաս, և որոնց՝ կը յուսամ, պիտի չի հաւատաս, բայց դու ամենէ լաւ գիտես թէ միշտ քիչ մը մեղամաղձօտ եղած եմ. խնդալով՝ զիս Տիկին Վէրթերը կը կոչէիր :

« Այլ տեսնես թէ որչափ Պ. տը Կրիթէ վախճալէ հեռու եմ :
« Ուրեմն երկայն նամակ մը գրէ ինչ, վերջինը փոխարինելու համար :

Տիկին Պարիլիար պատասխանեց,

« Եթէ զրեցի քեզ « Զգուշացիր սիրելի բարեկամուհիս »

այն է թէ անկարելի է մարդոց վրայ վստահութիւն ունենալ : Ամեն նուազ հրապուրիչները աւելի շատ յաղթութիւններ ունին . որչափ շատ պէտք են յուսալ անոնք՝ որ Պ. տը Կրիթի նման երիտասարդ, աղւոր, հարուստ և վայելուչ են : Գիտես թէ միշտ քիչ մը հաւնած եմ զայն, և Պ. Պարիլիարի հանգստութեան համար աւելի աղէկ ունիմ որ այդ երիտասարդը Տրէօ չի բնակի : Բու ինքզինքիդ վրայ ունեցած վստահութիւնը պիտի չ'ունենայի ես, կը յուսամ թէ ամէն եղած բաները՝ կրնան ըլլալ, արդ պատահած է որ իրենց ամուսինը պաշտող կիներ զանոնք խաբած ըլլան : Միւս կիներու հետ մի և նոյն հողէ շինուած ենք, սիրելիդ իմ Մարի ուրեմն զգուշանաք, 18 տարեկան անձինք, ապագային համար պատասխանատու չ'ըլլանք : Պիտի կարծես թերեւ, խոստ նամակը կարդալով թէ մտքիս մէջ սէր մը ունիմ : Սխալդ ուղղէ, իմ կեանքս շատ պարզ և հեշտ է : Միայն ամուսինս կը սիրեմ, որ դժբաղդաբար քու կիներդ նման պաշտօնեայ ըլլալու մօտ չէ, իւր միակ ծանր զբաղումն է, տեսչութեան հաշիւներու մէջ իւր հօր օդնել : Իւր միակ զուարճութիւնը ֆիլիթ նուազել իւր միակ երջանկութիւնը ես և որդիս, սիրուն սրիկայ մը որ սքանչելի ամուսին մը պիտի ըլլայ Օրիորդ տը Պրիտի համար եթէ Օրիորդ տը Պրիտի իրեն համար շատ անտոհմ չի գտնէ զայն, երբ կարգուելու տարիքը ունենայ :

« Նուազ հրապուրիչ մարդոց արկածներու վրայ դառնանք : Պ. Պարիլիարի վրայ շատ աղւոր բաներ լսեցի, երեւակայէ սիրելի բարեկամուհիս թէ կարգուելէ առաջ Պ. Ատոլֆ Տրէօի ամենէ մեծ ցոփասէրներէ, անառակներէ մին էր : Գեղատի աղջիկ մը դողցած էր, դործաւորուհի մը որ 15 տարեկան է եղեր, և անոր հետ Բարիլիարի գացեր է : Աղջկան հայրը բարկանալով Պ. Պարիլիարի որդւոյն դատ ապաւանցեր է որ կրնար շատ ֆեստել ամուսնոյս հօրը, որ ստիպուեր է իւր որդւոյն այս երիտասարդական դործին 20,000 ֆրանք վը-

Ճարեւ որո՞ւ մնացորդով պարկեշտ գործաւորը հիմակ Տրէօն 2 մլոն անգին կը բնակի , այնքան հանգստութեամբ որ իւր թէ 20,000 ֆրանքը իւր աշխատութեանց պտուղը եղած ըլլար , կ'երեւի թէ կան հայրեր որք՝ իրենց աղջկան պատիւը 20,000 ֆրանքի կը կտրեն գինը , շատ սուղ կամ շատ քիւսէն է այս , ինչ կ'ըսես ասոր , բայց Ատուլֆ հոն կայ չ'աւեր է , հոս տեղի պաշտօնատէրի կնոջ քծնելով այնքան յաջողեր է որ բարձր պաշտօնատէրը ստիպուեր է իւր հրաժարականը տալու , զոր միթարեւու համար պատուոյ խաչը ստացընել աուեր են իրեն : Ահա ինչ Լօվըլայ մը աւի , սիրելիք իմ : Երբ այս բաները լսեցի և Ատուլֆի պատմեցի , որ կը կարծէր թէ երբեք պիտի չ'իմանայի , այնպիսի զուարճալի դէմք մը ունեցաւ որ խնդալէն կը մարէի , և դեռ կը խնդամ այս նամակս գրելու ատեն :

« Ստոյգ եմ թէ տեսակ մը մարդոց համար սէրը իւր նետերը մանաւոր կապարճէ մը կ'առնու , և իմ քանակնս այս մարդոցմէ պէտք է ըլլայ :

« Շատ կը սիրեմ զինքը բայց եթէ ուրիշի մը կինն ըլլայի , կը տարակուսիմ եթէ իրեն համար ամուսինս պիտի խաբէի : Վերջապէս շատ երջանիկ եմ , ճարտար կերպիւ կը գործածեմ զԱտուլֆ ուղածներս ընել տալու :

« Սակայն տատրակի մը նման սիրահար է :

« Մի կարծէր սակայն թէ հրէշ մ'է նա , պիտի տեսնես զայն . միտքս դրի Բարիդ զալ , և պիտի դանք , բայց չէ դեռ վասն զի կարծեմ թէ քիչ ատենէն որդիս քոյր մը կամ եղբայր մը պիտի ունենայ , գուցէ երկուքն ալ , չի զիտցուէր թէ ինչ կրնայ պատահիլ : Շատ փիլիսոփայական դաւաժաներ ունիս դեռ որք չեն կրնար ինձ յարմարիլ , իրաւ է թէ միշտ կը խնդամ : Նախ Ատուլֆի՝ կանանց քով ունեցած յաջողութիւնները իմանալէս ՚ի վեր չեմ կրնար ամուսնոյս նայիլ առանց խնդալու և յաճախ կը նայիմ անոր :

« Սքանչելի պարահանդէս մը ունեցանք նահանգիս կուսակալին տունը :

« Տիկին Բ . . . զոր կը ճանչնաս , կանաչ մարդուեսց շրջադեցստ՝ մը ունէր դեղին ապարօշով մը զոր ականջին ծայրին վրայ դրած էր , և որ դրախտահաւի թուշուռով մը զարդարուած էր : Հաղուած թութակի մը տեսքն ունէր : Ամենէն աղւոր հաղուածն էր : Ո՛հ . եթէ երբեք տրտմիս , հոս եկու , պիտի խնդաս :

Այս նամակը ընդունելէն զրեթէ ամիս մը վերջ Մարի կրնար Տրէօ երթալ , վասն զի շատ տրտում էր , բայց այն տրտմութիւններէ մին՝ զոր ոչինչ կրնայ ժպտեցընել : Ահաւասիկ ինչ որ պատահած էր :

— 15 —

Այս ամէն բաներուն մէջ Տիկին տ'Էրմի փոխուած չէր , միշտ կը սիրէր պարահանդէսները , լոյսերը , հանդէսները , ծաղիկները և կենաց ամէն արտաքին հաճոյքները : Իւր աղջըկան կարգուէն ՚ի վեր կոմսուհին շատ անգամ ուղած էր իրեն հետ տանիլ զայն , բայց Մարի հինգ կամ վեց անգամ հաւանած էր , իւր մօր հակառակ՝ ընկերութեանց աղմուկէն աւելի ընտանեկան հանգստութիւնը նախադաս համարելով : Սակայն մեր պատմած եղելութիւններէ երեք շաբաթ վերջ մեծ պարահանդէս մը պիտի ըլլար : Այս պարահանդէսը Լ . . . մարքիզուհին պիտի տար , և կ'ըսէին թէ սքանչելի պիտի ըլլար :

Տիկին տ'Էրմի այնչափ տանջեր էր իւր աղջկը որ ասիկայ խոստացած էր անոր ընկերանալու և Էմմանուէլ որ չէր կըրնար իւր կնոջ հաճոյք մը մերժել այս պարահանդէսը եր-

Թալ սիրով հաւանեցէր, վասն զի ոչ միայն Մարիի խնդրածը
կ'ուզէր կատարել, այլ հաճոյքով իսկ կատարել: Այս պա-
րահանդէսէ 13 օր առաջ Տիկին տ'ընթիւ և Մարի սկսած էին
իրենց պէտք եղածները ծախու առնել խանութները վաղելով,
և օրը քսան անգամ միտքերնին փոխելով: Կոմսուհին կ'աշ-
խատէր իւր աղջկան հասկընեն թէ հաղուտի մասին դադա-
փար փոխելը շատ աղէկ է: Ամբողջ Բարիզ այս պարահան-
դէսին յիշատակը պահած է, ուր ամէն երեւելիները կը դրո-
նուէին և որ եղական կերպիւ քաղքին տեսքին հետ ընդդի-
մապոտկեր մը կ'ընծայէր, արդարեւ Բարիզի ջերմաշափներու
ժամանակագրութեան մէջ քիչ անգամ տեսնուած ցուրտ մը
կ'ընէր:

Ձիւնը՝ որ լայն հատիկներով կ'իջնէր, Բարիզի քաղա-
յատակին վրայ կէս ոտք բարձրութեամբ դորդ մը կը տարա-
ծէր, բայց Բարիզի մէջ երբ պարահանդէս կ'երթան օգով
կ'ըրադին, զիտեն իսկ: Կառք մը կը մտնեն որու ապա-
կիները կը դոցեն, կը հասնին, կը պարեն, մի և նոյն
միջոցով կը վերադառնան: Ամէն ինչ կը լմնայ, հետեւ-
եալ օրը չեն յիշէր իսկ թէ տոնք էր թէ պաղ: Վանտօմ
հրապարակին վրայ 300 կառքէ աւելի կային: Հոն կը բնա-
կէր Լ. . . մարքիզուհին: Մարի՝ պարահանդէս չի դադար
չէր սիրէր զայն բայց հոն ըլլալէն վերջ շատ կ'ախորժէր, պա-
րը ճշմարիտ արքեպիսկոսներ ունէր իրեն համար: Լէոն
այս պարահանդէսէն էր: Ամէն մ'ի վեր 3 կամ 4 անգամ
տեսած էր զայն և մուցած կը թուէր Տիկին տը Պրիոնի
հետ ունեցած խօսակցութիւնը. զոր մեր ընթերցողաց հա-
ղորդեցինք:

Նախ անոր հետ խաղաց կոմսուհին, և անոր թեք մտած
իւր աղջկան գիմնոցը ելաւ:

— Եւ ի՞նչ մը տուր Պ. տը Կրիժի ըսաւ Մարիի, լաւա-
գոյն վալսոդ մը չեմ՝ ճանչէր:

Մարի Լէոնի հետ չի պարելու պատճառ մը չ'ունէր:

Մարքիզին՝ իւր ձեռքը բռնած միջոցին ունեցած յուզումը չի
նշմարել ձեացոյց, և վախելու ժամանակ Էմմանուէլի կը
ժպտէր. որու բոլորովին բաղմամբիւ հիացողներ ժողովուած
էին, զինքը ճանչցած և անորմէ ճանչցուած ըլլալուն
հպարտացած:

Լոյսերը, անգամանակները, ծաղիկները, անուշա-
հոտութիւնները, երաժշտութիւնը՝ մարքիզին սրահներուն մէջ
կը հոսէին: Շնչուած օդերուն մէջ հարկւր դեռաւոր օրհորդ-
ներու գլուխը դարձնելու չտի բան կար:

Պարահանդէսը աղջկանց համար, արքայութենէ դէպ'ի
դժոխք տանող ամենէ կարճ ճամբան է, եթէ սակայն դժոխք
մը կայ, որու վրայ չենք տարակուսիր: Անհաշուելի է
թէ որչափ առաքինութիւններու թեւերը բռնուած են այն ամէն
ձեռքի սեղմումներու մէջ՝ որք կ'ըլլան Լաբուլի, Բասթուրէնե-
րու և Վալսերու պատրուակաւ:

Սակայն այս խորհրդածութիւնները Մարիի հետ ամենէին
յարաբերութիւն մը չ'ունին, այն զիշէր շատ ձեռքեր իրենը
սեղմեցին բայց իւր ձեռքը մարմարեայ մնաց: Բայց որքան աղ-
ւոր և զուարթ որ ըլլայ պարահանդէս մը պէտք է որ լմն-
նայ: Սակաւ առ սակաւ սրահները պարսպուեցան մեկնելու
ժամը հասաւ:

— Օն, սիրելի զաւակ, ըսաւ կոմսուհին իւր աղջկան,
մեկինք, վասն զի առաւուս ժամը չորսին երբ հաղուտները
կ'արուին, իրեն կը թուէր թէ հոն մնալը անկարելի կ'ըլլայ
և եկած ժամանակ ունեցած աճապարանօք՝ մեկնելու կը փու-
թար:

Իւր կառքը խնդրեց, և երբ եկան իմացուցին իրեն
թէ պատրաստ է, վար իջաւ այն պարզ լոգիկով ծածկուած
զոր իւր վրայ առած էր եկած ժամանակ, և որու տակ իւր
մերկ ուսերու չի տարտելը տեսնելով կը զարմանային: Ու-
րիշ կառք մը ևս կոմսուհւոյն կառքին հետ սահեցաւ, որ
ստիպեց զինքը հինգ վայրկեան կենալու նըրապախիթին մէջ:

ուր երբեմն երբեմն դուրսի սառնային օդը կը թափանցէր ։ Ամառը առաջարկեց որ վայրկեան մը սրահը ելնէ , բայց ինքը չ'ուզեց , և իւր կառքը մանելու միջոցին կը սարսուար և ահալայները կը կափկափէին : Երբ երեկոյեան ժամը չորսին արթնցաւ չէր կրնար շարժիլ , գլուխը կապարի պէս ծանր էր և սաստիկ ջերմ ունէր : Չուզեց որ բժիշկը կանչեն , ըսելով թէ այս անհասկալիութիւնը միայն յոգնութիւն մէկէր , սակայն իրիկունը բանդագողշանքը սկսաւ և պէտք եղաւ կոմսուհւոյն սովորական բժշկին դիմել :

Մարի սովորականին պէս իւր մայրը տեսնելու եկած ըլլալով և զայն անկողին գտնելով լուր խորեց Էմմանուէլի թէ տուն պիտի չի դառնար իւր բացակայութեան պատճառը իմացնելով , բժիշկը հասաւ , հարցուց թէ ինչ ըրած էր հիւանդը երկու օրէ ի վեր , գանդատեցաւ զինքը այնչափ ուշ կանչած ըլլալնուն և կուրծքի հիւանդութիւն մ'ըլլալը յայտնեց : Գիշերը , ամբողջ Բարիկ կոմսուհւոյն յանկարծական հիւանդութիւնը իմացած էր և ամէն մարդ կ'ուզար իւր անունը դրել տալու : Լէոն այս պարտքը ամենէ առաջ կատարեց :

Ատենան ելլելով Էմմանուէլ եկած էր³ միանալ Մարիի , որ իւր մօր անկողնոյն քով չէր քնանար : Ամէն անգամ որ Տիկին տ'երմի նորէն կը բանդագողշէր , խեղճ կիներ կը դողար : Այս վայրկեանական խենդութիւնը , այս տենդային յիմարութիւնը կը սոսկացընէին զինք , և իւր մօր վրայ կը նետուէր լալով և զայն համբուրելով , յետոյ հիւանդը կը հանդարտէր , և ջերմեռանդ աղջիկը աղօթքի կ'անցներ . վախէն՝ ուրախութիւն : Եւ սակայն ամէն անգամ որ բժիշկը դար միշտ կը կրկնէր :

— Ինչո՞ւ անմիջապէս լուր չի խրկեցին ինձ :

Այն ատեն Մարի անհասկալիութեամբ անոր կը նայէր , աղաչելով անոր որ վստահեցնէ զինք և խեղճ մարդը՝ որ նորա ծնիլը տեսած էր , և զոր իւր զաւկին պէս կը սիրէր կ'ըսէր անոր « Հանդարտէ , վստահ մը չի կայ » սակայն

Մարիան կոմսուհւոյն սենեկէն դուրս ելած միջոցին անոր զըլուխ օրելը տեսած էր , և զգուշանալով և ոչ մէկու իմացունելու միայն Աստուծոյ ըսած էր , վստահ ի խեղճ կիներ եկեղեցի դացած էր Աստուածածնայ մամ մը վառելու իւր տիրուհւոյն համար :

Հիւանդութիւնը արագ և սոսկալի յառաջագիմութիւններ կ'ընէր , երեք օրուան մէջ կոմսուհւոյն ստուեր մը դարձած էր , իւր գեղեցիկ աչքերը որք քիչ մը ատեն առաջ անքան փողփողուն էին , միայն ատեն ատեն կը փայլէին և ջերմէն էր անոնց այս անցաւոր փայլերը տուողը : Իւր շուրթերը՝ որք պարահանդէսին օրը վարդադոյն էին , հիմալ կիսաբաց և դուստոյ դժուար և շփոթ շնչառութիւն մը կը թողուին որ անցնի , այտերը խոռչալած և կիզիչ՝ այն փոքր կարմիր գոյնը ունէին զոր արհեստի տեղեակները անքան լաւ կը ճանչնան :

Մարի վայրկեան մը չէր քնացած , աչքերը ջարդուցալ իւր մօր վրայ սեռեալ : Հիւանդութեան կեդրոնը գտնել կը ջանար , շնչառութիւնը կը քնէր , նայածքը և դառանցածքը , ու երբ անոր տառապիլը կը տեսնէր արտասուելէ և աղօթելէ ուրիշ բան չէր կրնար ընել : Հետեւաբար խեղճ կոմսուհւոյն իւր զգաստութեան միջոցներուն մէջ իւր աղջկան տառապիլը տեսնելով անոր ձեռքերը կը բռնէր և անոր խորտեալ գլուխը իւր կուրծքին վրէժմտեցնէր , կը միխթարէր զինք և կ'ըսէր որ յուսայ : Յետոյ իւր ոյժը կ'սպառէր , և նորէն կ'իյնար այն տխուր անշարժութեան մէջ որ մահուան նախադուշալը կը թուէր : Եթէ չզգացած է մարդ չկրնար գիտնալ թէ որչափ տանջանք կայ սիրուած անձի մը տառապիլը տեսնելու մէջ : Այն ատեն աշխարհ վշտին առջև կ'անդեռնէր , իրենց ունեցած միւս բոլոր սէրը կ'ամփոփէին այն սիրելի անձին վրայ զորս կորսնցընելէ կը վախնան , և յուսոյ բառ մը իրենց կենաց կիսովը կը վճարեն , կը խնդան և կ'արտասուեն մանկան մը պէս , հիւանդին հանդարտութեան կամ տառապանաց համեմատ , օրերը կարճ կամ

անոր համար ապրելու :

Միայն Մարի կը յուսար , և խեղճ կինը իւր մայրը կը խնամէր հրեշտակի բարեխոսութեամբ և անմեղութեամբ , բժիշկին խօսքերուն վստահ՝ կարծէր թէ կոմսուհւոյն տուած ամէն բան դէպ 'ի բժշկութիւն քայլ մը առնել կ'ուտար , բնութեան մէջ ամէն ինչ , արեւը , աստղերը , մարդիկ , վերջապէս ուրիշներու կեանքն իսկ այնքան նոյնն էր որ չէր ենթադրէր թէ առանց պատճառի , Աստուած՝ , որ պէտք էր դեռ օրհնէր զինքը , աշխարհի վրայ իւր ամենէ աւելի սիրածներէն մին յափշտակէր :

Սակայն իւր աղօթքներու և խնամոց հակառակ , ճակատագրի օրէնքը կատարուեցաւ : Հիւանդութեան տասներորդ օրը Քլօթիլտ ժամ մը խօսեցաւ Պարոնին , կոմսին , Էմմանուէլի և իւր աղջկան որք իւր անկողնոյն բոլորտիքը ժողովուած էին . ապա իւր ձայնը կամաց կամաց մարեցաւ , և միայն բառեր սկսաւ արտաբերել , որոնց՝ շարժումներով հազիւ կրնար իմաստ մը տալ :

Մարի յորդ արտասուք կը թափէր , և այս վայրկեաննէն ըսկեալ ոչ ոք . Մարի ևս յոյս չ'ունէր , կոմսուհին կարծես թէ նիրհեց , ամենքը կարծեցին թէ մահը կը հասնէր , բայց գրեթէ հանդարտ քուն մը տիրեց իւր վրայ և ամէն մարդ մեկնեցաւ իւր սենեկէն , զինքը առանձին թողուով իւր աղջկան հետ որ չէր ուզէր բաժնուիլ անորմէ , և ծնրադրեալ առաջ օրէ 'ի վեր սկսուած աղօթքը շարունակեց :

Պ. Թը Պէյ կոմսուհւոյն սենեկէն ելլելով իւր ձեռքը Պ. Մա'երմիի երկնցուց որ այս ձևին մէջ եղած ահողջ հողին հասկցաւ , և առանց բառ մը արտասանելու Պարոնին ձեռքը սեղմեց , զոր արտասուազին թողուց և որ սկսաւ մեծաքայլ երթնելու : Օրը այսպէս անցաւ ժամը Կին բժիշկը եկաւ :

— Վաղը պիտի դաք , տօթթէօր , հարցուց կոմսը հիւանդին քովը վայրկեան մը կենալէն վերջ մեկնելու տեսնելով :

— Ասիկայ իմ վերջին այցելութիւնս պիտի ըլլայ պատաս-

խանեց նժիշկը , հիմայ կարգը հոգւոյ բժիշկինն է :

Երկու մարդիկը իրարու ձեռք սեղմեցին և Պ. Մա'երմի կոմսուհւոյն սենեակը մտաւ ուր Մարի շարունակ կ'ալօթէր , անոր մօտեցաւ և ուսին դպնալով :

— Որդեակ իմ , ըսաւ անոր , հետս եկու :

— Ինչո՞ւ հայր իմ :

— Քեզ խօսելիք ունիմ :

— Ո՛հ , Աստուած իմ , ինչ պիտի ըսես ինձ :

— Եւ Մարի դարհուրած ոտք եկաւ :

— Մի վախնար զաւակս , տրտմալի բան մը չէ :

— Հոս ըսէ հայր իմ , կամաց մը որպէս զի մայրս չ'արթնայ և անորմէ չի հեռանամ :

— Անկարելի է :

— Ինչո՞ւ :

— Պէտք է որ մայրդ առանձին մնայ :

— Աստուած իմ , Աստուած իմ դուչեց տիկին տը Պրիօն արաստուալի իր հօրը թեւորուն մէջ նետուելով :

— Հետս եկու ըսաւ կամաց մը կոմսը այս տեսարանէն յուզուած և իւր աղջիկը կը քաշէր , Մարի մեքենապէս անոր կը հետեւէր բայց դրան մօտ հասնելով ետին դարձաւ և հոկեմարին անկողնոյն վազեց որու աչքը արդէն անշարժ էին բայց դեռ կը շնչէր :

— Երկայն է ինձ ըսելիքդ հայր իմ :

— Ոչ աղջիկս , եկու , քիչ ատենէն պիտի վերադառնանք և այն ատեն մայրեդ պիտի չի բաժնուիս :

Մարի դուրս ելաւ իւր հօրը վրայ կրթնած և աչքը անկողնոյն վրայէն չի հեռացընելով : Այն միջոցին որ զուրը կը դողէր՝ Մարիան արտասուալին և ցած ձայնիւ խօսեցաւ անոր : Կոմսը աւելի արագութեամբ տարաւ Մարին , որու սանդուղին վրայ եղած քայլերու ալմուկ մը ամենէ տարօրինակ կարծիքները սուսաւ :

— Մայրս պիտի տանին հարցուց Մարի :

Ռչ, անհոգ եղիր :

— Բայց ինչ կայ , կրկնեց հեծկտանքով :

— Այն կայ զաւակս պատասխանեց 'հայրը , ուրիշ սենեկի մը մէջ նստեցընելով զայն , թէ մարդիկ դուրս ելլել պէտք են երբ Տէրը կը մտնէ :

— Վերջին հաղորդութիւնը դոչեց խեղճ կիներ :

Եւ ծնդան վրայ եկաւ : Իւր արտասուքը փողրեցաւ վասն զի արտասուելու համար թիստ շատ կը արագայէր , բայց երբ արտասուքը աչերէն չի հոսիր , սրտին վրայ կ'իյնաւ և կ'ողովէ զայն : Խեղճը հեղձամղձուկ էր և կոմսը հաղիւ ժամանակ ունեցաւ զայն իւր անկողնոյն վրայ դնել , ուրկէ կ'ուզէր յամառութեամբ ելլել և երթալ կոմսուհին գտնել :

— Մայր իմ , մայր իմ , այս միակ բառերը կրնար արտասանել և իւր անկողնոյն վրայ սոսկալի ջղաճգութեամբ բռնուած էր , ամէն վայրկեան դուրս ելլել կ'ուզէր և չէր ճանչնար ոչ իւր հայրը և ոչ Էմմանուէլը որ զինքը կը բռնէր : Վերջապէս իւր բերնին մէջ քանի մը կաթիլ նարնջածաղիկ թափեցին որով ինկաւ անդգայ և իւր ճնշեալ շնչառութիւնը սակաւ առ սակաւ հանգարտեցաւ :

Տասն օր և տասն գիշերէ 'ի վեր իւր աչքը չի դաշած էր , բժիշկը թմբեցուցիչ գեղ մը տուաւ , առանց խմածը իրեն իմացընելու , և հեռացաւ քովէն հանգարտ և քնացած թողլով զայն :

Երկուր ատեն կը քնանար անշուշտ , վասն զի երբ արթնցաւ՝ զիշեր էր , ձեռքերը ճակտին տարաւ , յիշեց և այս մթութիւնը և լուսութիւնը զինքը ահաբեկեցին , իւր անկողնէն շարժիչ չի համարձակեցաւ և անձայն իւր հայրը կանչեց , բայց ոչինչ պատասխանեց , սենեկին մէջ առանձին էր : Այն ատեն աչերը դաժան , մազերը ծփուն ոտք ելաւ և քնաշըջիկի նման գէպ 'ի դուռը դիմեց , ամէն կարասիներու զարնուելով դուրս ելաւ , դուրսն ալ ներսին պէս լուռ էր , թափուր և տխուր նախասենեկէն անցաւ , որ աղոր

կարասիներով և մեծ պատկերներով զարդարուած էր , ամէն ինչ ցաւաղին երևոյթ մ'ունէր , իւր մօր սենեկին սեամին մօտեցաւ : Մտիկ ըրաւ , ինչպէս որ արդէն այնչափ անգամ ըրած էր , բայց բան մը չի լսեց , այն ատեն դուռը կիսով չափ բացաւ և տեսաւ միակ մովի լոյսով , ինչ որ տաս օրէ 'ի վեր տեսնել կը կարծէր :

Պ. տ'Էրմի ցուրտին և անձրեւին հակառակ պատուհանն էր , Պ. տը Պէյ անկողնոյն մօտ նստած , արմուկը կտաններուն կը թնած և գլուխը ձեռքին մէջ կ'արտասուէր : Էմմանուէլ ստուերին մէջ նստած էր ձեռքը կոմսին ձեռքին մէջ , Մարիան անկողնոյն օտքին մօտ կ'ուլար , բժիշկը նոր մեկնած էր : Տիկին տ'Էրմի մեռած էր :

Տխուր եղաւ Տիկին տ'Էրմի մահուան յաջորդ զիշերը Մարի վշտակար էր , կարծես թէ խեղճ աղջիկը իւր սրտին կէսին հետ իւր բոլոր իմացականութիւնը կորուսած էր , աչերը անշարժ կը մնային , համր և խուլ իրեն ուղղուած բոլոր խօսքերու , երբեմն տժգոյն և տխուր ժպիտով մը , խոնաւ մեղամաղձոտ նայուածքով կը պատասխանէր իւր հօր ժպտին և յայտածքին . յետոյ իւր անշարժութեան մէջ կ'իյնար նորէն , վասն զի իւր ոյժը սպառած էր և տառապելու իսկ անկարող կ'երևէր : Ասիկայ Մարիի առաջին վիշտըն էր , անոր համար խորին էր , սակայն հիւանդութիւն և մահ այնքան արագութեամբ իրարու յաջորդած էին որ խեղճ մանուկը ինքզինքը գէշ երազի մը մէջ կը կարծէր : Շատ տարօրինակ է , միտքը որչափ դժուարաւ կը սովորի մահուան դաղափարին , և որչափ դժուորաւ կը հաւատան թէ սիր

աւած անձ մը, զոր տեսնելու և լսելու սովորած էին յուր տեղապետ
կ'անշարժանայ, միշտ կարծեն թէ ուրիշները խաբուած են, և
եթէ զայն կանչին՝ իրենց ձայնը պիտի ճանչնար և պատաս-
խանէր : Սակայն հարկ էր որ Մարի ճշմարտութեան հաւա-
սար, թէև անոնք որ զինքը կը շրջապատէին անորմէ նուազ
անհաւատ և վշտակրեալ չէին : Մարի իւր աչաց առջև ու-
նէր իւր մօր դունատ գլուխը զոր համարած էր, անկեն-
դան կուրծքը՝ որու ձեռքով գպած էր և այն սառած նայ-
ուածքը՝ զոր ինքը գոցած էր, տխուր պարոք մը զոր կա-
տարելիքը գիտէր բայց ոչ այնչափ կանուխ :

Իսկ Էմմանուէլ Մարիի տառապանքով կը տառապէր,
անոր ձեռքերը կը բռնէր, բայց ինչ որ ալ ընէր խեղճ
կնոջ սիրտը վշտաբեկ էր և վէրքը շուտ մը դոցուելու հա-
մար դեռ շատ արիւնալի էր : Պարոնք արդէ իւր դժուար
կայուածիւնը կը ճանչնար, և կոմսուհւոյն մահուանէ ժամ
մը վերջ մեկնելու հրաման խնդրած էր կոմսէն, որ՝ այս ցա-
ւալի տեսարանին նուազ վշտակրող հանգիստիւնը չէր :

Երկայն գիշերներ կան, որք կարծես թէ պիտի չի
լուսնան և այն գիշերը Մարիի անցուցած ամենէ երկայն գի-
շերներէ մին եղաւ, ամէն վայրկեան իւր մայրը տեսնել կը
կարծէր, և յոգնութենէ և արտոնքէ ծանրացած աչերը
դոցել չէր համարձակէր : Հետեւեալ օրը մահուան համա-
տումը եղաւ, այն վերջին խորհուրդը, որ տակաւին յուսա-
ցողներուն յոյսը ջնջելու համար սահմանուած է : Բոլոր տան
բարեկամները եկած էին իրենց անունը դրելու, և ամենէ
հաւատարիմներուն թուոյն մէջ կը գտնուէր Լէոն տը Կրիժ
որ օր մը չ'անցուցած էր աւանց գալու և կոմսուհւոյն առող-
ջութեան վրայ լուր հարցընելու : Մարի իւր վշտին մէջ
նշմարած էր այս և շնորհակալ էր :

Երբորդ օրը եղաւ յուղարկաւորութիւնը : Մինչդեռ կոմ-
սուհւոյն անցորդը դերեղմանատուն կը տանէին Մարի՝ Բլէ-
մանթինի գրեց, իւր վիշտը մէկու մը սրտէն մէջ գեղլու

ցաւը համը է, վասն զի խօսք չէր կրնար դնել և պէտք
ալ չ'ունի : Ուրեմն պատմեց անոր տասն և երկու օրէ 'ի վեր
եղածները, և ամէն ինչ որ իւր բարեկամուհին չէր գիտէր :
Երկար տտեն արտասուեց, յետոյ երբ իւր իւր նամակը կըն-
քեյ իւր մօր սենեակը մտաւ, անոր սիրած ամէն բաներուն
գպաւ, անկողնոյն մօտ ծնրադրեց և երկար ատեն աղօթեց,
այնքան երկար որ դեռ կ'աղօթէր երբ կոմսը և Էմմանուէլ
վերադարձան կատարուած հանգեսէն տոգոյն և մթին :

Օդը վշտին հետ կը մասնակցէր, երկինքը մոխրագոյն
էր, փողոցները աղմուտ, և ձիւն կ'ուզար : Տունը տխուր
էր, դէմքերը վճատած, Կոմսը, Էմմանուէլ և Մարի
ամբողջ իրիկունը միատեղ անցուցին առանց բառ մը արտասա-
նելու. կարծես թէ այն՝ որ առաջին բառը պիտի արտասա-
նէր այս լուռութեան մէջ միւս երկուքը պիտի սառեցընէր :
Քամի տասն և մէկին բաժնուեցան երկու մարդիկ իրարու
ձեռք սեղմեցին և Մարի իւր հայրը գրկեց :

Այն առաջին գիշերը ուր սիրելի մեռեալ մը դերեղմա-
նատունը կ'անցընէ զայն սիրողը և անոր վրայ արտասուողը
կը համակուի հետեւեալ վշտալի մտածումով :

— Ինչպէս անհանգիստ է արդեօք իւր դերեղմանին մէջ :

Այնքան քիչ ատենի մէջ թաղուած էակին անդդարութեան
չեն հաւատար և միշտ կարծեն որ տակաւին բաւական կեանք
ունի նա զգալու համար թէ դադարի մը չորս միջնորմներու
մէջ կը գտնուի, խոնաւ գետնի շուքին մէջ պառկած :

Այն ատեն կը յիշեն իրենց կորսնցուցածին ամենէ
երջանիկ ժամը և միշտ մահուան պաղ դիմակով կը ծած-
կեն անոր զուարթ դէմքը որու կերպարանքը իրենց մօտաց առ-
ջև կը ներկայի : Մարի մահուան դաղափարին չի վարժած
էր, երկու տարիէ 'ի վեր այնքան երջանիկ էր, իւր կե-
նաց ամենափոքր պատահարները որոնց մէջ մաս ունէր Տիկին
տ'Էրմի իւր աչաց առջևէն կ'անցնէին երկու որդի գէմքեր առ-
նելով մին ուրախ, միւսը տխուր, և խեղճ կինը կը գո-

նայուածքով մը որ կարծես թէ ըսել կ'ուզէր . « Թող տուր որ արտասուեմ, այս աղէկ է ինձ համար » և անոր միայն աչքով այս որոշ և համը մխիթարութիւնը կ'ուտար :

Աւթերորդ օրուան առտուն , Քլէմանթին մեկնեցաւ իւր բարեկամուհւոյն հետ երրորդ ուխտադնացութիւն մը ընելէն ետք գերեզմանատունը . ուր բարեպաշտ աղջիկը երկու օրը անգամ մը կ'երթար պաղին և ձիւնին հակառակ : Էմմանուէլ քրոջ մը նման համբուրեց զայն՝ որ քիչ մնաց իւր կիները պիտի ըլլար , իրեն տուած երջանկութեան համար նորէն շնորհակալ եղաւ անորմէ և ինքը ու Մարի մինչև կառքը ընկերացան անոր , Քլէմանթին գնաց Պ. Պարիլիարը գտնելու , որ արդէն շատ դժբաղդ պէտք էր եղած ըլլալ զինքը վստահացնելու համար . գրուած երկու նամակներուն հակառակ :

Քլէմանթինի մեկնելէ յետոյ, փոքր ապարանքիւր սովորական կեանքը սկսաւ : Արդ , պէտք եմք խոստովանիլ թէ Տիկին տ'Էրմիի մահուանէ ի վեր ապարանք ողբալի տեսք մը ունէր : Մահը այնքան երկար տպաւորութիւն մը կ'ընէ ընտիր սրտերու վրայ : Շարունակ մտածում մը Մարիի սիրտը և դէմքը կը արտայայտէր : Էմմանուէլ կարելի եղածին չափ քովը կը մնար , բայց մեկնելուն պէս , խեղճ կիներ իւր քսովորական մտախոհութեան մէջ կ'իյնար նորէն , իւր աչերը ակամայ արտասուքով կ'սթուէին և իւր բոլորտիքը թափուր կ'երևէր իրեն , այն ատեն իւր քաղցր կը մօտէր իւր հօր ըսածը յիշելով , թէ օրօրոցը գերեզմանի մխիթարութիւնն է :

Իրիկունը Էմմանուէլ քուտնուան պէս իւր ոտից քով կը նըստէր և անոր ձեռքերը բռնելով , կը դիտէր՝ անոր իրեն ժպտիլը , այն մեղամաղձօտ ժպտը՝ զոր շրթունքները հոգեպէս տխրութենէն կ'առնուն :

Այն ատեն ապագային վրայ կ'երազէր , համբորդութեանց վրայ կը խօսէր , անոր երջանկութեան վրայ , բայց Մարի , իբր թէ արդէն զգացած էր որ իւր կեանքը կարճ էր ,

աչերը երկինք կը վերցընէր և կը բաւականար ըսելու « Յուսանք » : Յիշատակ մը կ'անցնէր իւր սրտէն , և աչերը արտասուքով կը լեցուէին , ամէն ինչ կը ձանձրացընէին զինք , ամբողջ օրեր տխրալի վհատութեան մը մէջ կը մնար . ժամը կ'անցնէր , քուտնը նշմարուելու անորմէ և իւր սենեկին մէջ առանձին ինչպէս Մարգարիտ իւր վշտին մէջ , կրակին քով նստած կը մտածէր , կրակը կը մարէր առանց զայն վառել տալ խորհելու :

Չմեռուան միջին վերջալոյսը կը հասներ և բնակարանին մէջ կը թափանցէր , որոշ առարկայ մը չի թողլով , այնպէս որ երբ Էմմանուէլ կը վերադառնար , մինչև իւր կնոջ քով կը մօտենար , առանց անորմէ նշմարուելու այնչափ իւր մտախոհութեանց մէջ ընկղմած կ'ըլլար :

Երբեմն իւր դաշնակին կը մօտէր և իւր մատերը ստեղանց վրայ կը ժուռածէր , այն ատեն իւր հոգին երաժշտութեան մէջ իւր մտածման արձագանքը կը փնտռէր , բայց սակաւ առ սակաւ իւր աչերը արտասուք կը լեցուէին , իւր աթոռին վրայ կ'իյնար նորէն և դաշնակը կը լռէր :

Ջրօսնլու համար եթէ կարելի էր , Մարի իւր դուռը այցելողներու բացած էր : Այս տխրութիւններու մէջ կ'ուզար Լէոն : Մտերմութիւնը յանկարծ աւելի մեծցած էր , վասն զի անոր մօտ սկսած էր ունենալ այն դէրը զոր ինքը ժամանակաւ Պ. Խը Պրիոնի քով ունեցած էր . զինքը կը մխիթարէր և խեղճ մանուկը այս մարդը տեսնելու կը սովորէր առանց կասկածելու իսկ թէ այս սովորութիւնը իւր կենաց վրայ ինչ ազդեցութիւն կ'ընար ունենալ : Լէոն կը խօսէր անոր իւր մօրը վրայ , զոր կորսնցուցած էր ինքն ևս և Մարիի վիշտը իրենով կը մխիթարէր : Լէոն զիտէր թէ ուրկէ կը բռնուի հոգին , օգուտ : կը քաղէր այն անզգայութենէ որու մէջ նստած էին նոր յիշատակները դեռատի կնոջ , և հօր վրէպէս անոր մօտենալով սիրահարի մը նման անոր ձեռքը կը սեղմէր : Մարի մարդը չէր տեսներ , և միայն իւր սրտին խօ-

սող ձայնը կը լսէր այնպէս որ անոր մօտ ժողովը կը մոռնար երբ առանձին ըլլար : Իւր հօրը առջև միայն Մարի աւելի յօժարութեամբ իւր տրտմութեանց կը յանձնէր լինելիքը , վասն զի իրեն կը թուէր թէ նա ամենէ աւելի կը մասնակցէր անոր :

— Եթէ վշտիդ մէջ յամառիս կ'ըսէր անոր , նախ քու հայրդ պիտի մեռցնէս , ապա առողջութեանդ պիտի վնասես , և օր մը , երբ աղջիկդ մեծնայ երբ պիտի կարօտի այն մայրական սիրոյ՝ որմէ իւր մանկութեան ժամանակ կրնար այնքան պէտք չ'ունենալ , դքեղ պիտի փնտռէ , երբ կին ըլլայ քու կարգիդ պիտի մեռնիս և անոր պիտի տաս այսօրուան ունեցած ցաւդ :

Ապագային վրայ մտածէ զաւակս , մտածէ անոնց վրայ որք կը սիրեն դքեղ , անոր՝ զոր պէտք ես սիրել վասն զի կեանքդ տարիէ մ'ի վեր քեզ չի վերաբերի :

Մարի այն վիճակին մէջն էր , ուր կը գտնուին շատ անգամ ինչ որ կը կոչեն ջրոտ կիները երբ բարոյական մեծ վիշտ մը կը կրեն : Չէր գիտէր թէ ինչ ընել կ'ուզէր , երբեմն կը բաղձար մեկնիլ և երթալ ամիս մը Բլէմանթինի տունը անցընել , երբեմն կ'ուզէր իւր սուգին հակառակ ընկերութեանց մէջ մտնել , վասն զի առանձնութիւնը կ'սպաննէր զինք , ապա կային օրեր՝ որ ալ Դամանուէլէ սիրուած չէր կարծէր ինքզինքը , վերջապէս երբեմն ինքզինքը դժբաղդ և անծանօթ լքեալ կանանց կարդը կը դասէր , յուզմամբ իւր սենեկին մէջ պտտելով առանց պատճառի կ'ուշար , մինչև Դամանուէլի դարը , այն ատեն անոր յանդիմանութիւններ կ'ընէրորոնց արժանի չէր որմէ ետև անոր առջև կը ծնրագրէր և ներում կը խնդրէր :

Օր մը , զերեզմանատունը դնաց , ասիկայ , ինչպէս որ ըսինք , յաճախ կը սլատահէր , սրբատեղւոյն դրան առջև իւր կառքէն իջաւ և առանձին ամայի ժայռերու մէջ տեղ աներեւոյթ եղաւ , մինչև իւր մօրը զերեզմանին հաս-

նիլը որ արդէն անձրևէն և ձիւնէն ծածկուած էր Շիրմին առջև ծնրաբեց , այս սղալի պարտիզին մէջ միայն ինքն էր կենդանի , վասն զի բարալ և սառած արձրև մը կ'իջնէր և ոչ ոք իրմէ զատ չէր երթար այցելել մեռեալները այնպիսի սոսկալի օդով մը : Տեսալ մը ջերմէ բռնուած , կարծես թէ ցուրտէն պէտք ունէր և իւր ձեռները՝ իւր ալօթած միջոցին զերեզմանին մարմարին դանալէ կ'ախորժէին , ժամ մը այսպէս մնաց յետոյ դուրս ելաւ և իւր կառքը մտաւ :

Անեղանի քաղաքը մեռեալներուն տեղէն տարբերութիւն մը չ'ունէր , այնքան անձրևը ամայի և առանձին դարձուցած էր զայն : Մարի իւր տունը մտաւ , ջիւղերը սովորականէն աւելի գրգռուած , զլուխը կիզիչ , կուրծքը ճնշեալ :

Գրեթէ տաս վայրկեան կար որ իւր կրակին առջև նստած էր երբ Լէոն մտաւ , իւր հրատապ ձեռքը անոր երկնցուց : Լէոն անոր ունեցած յուզումը նշմարեց և հարցուց թէ ինչ ունէր :

— Գերեզմանատունէն կ'ուղամ , պատասխանեց անոր :

— Անխոհեմութիւն ըրած էք Տիկին կրկնեց երիտասարդը , այսպիսի օդով զերեզմանատունը մահատու է , սիրտը միանգամայն միտքը կը զարնէ :

— Պէտք է որ յարեց , խեղճ կինը , մեռեալները յիշեմ և անոնց երթամ քանի որ կենդանիները կը մոռնան զիս :

— Եւ ո՞վ կրնայ մոռնալ զձեզ Տիկին , ձեր վիշտը կը մոլորեցընէ զձեզ և երբեք ուրիշ կին մը ձեզմէ աւելի սրբութեամբ և մշտնջենապէս սիրուած չէ :

— Եւ ո՞վ կը սիրէ ուրեմն զիս այսպէս , գոչեց Մարի :

— Ո՞վ , նախ ձեր հայրը :

— Հայրս : Հայր մը միշտ կը սիրէ :

— Բայց ամենքը անոր պէս չեն սիրէր :

— Լաւ ուրեմն , հայրս կը սիրէ զիս , այս է ամենը :

— Չեր ամուսինը շարունակեց Լէոն , անձկութեամբ Մարի :

բի՛ն՝ սրտատաննին ստատելով :

— Ամուսինս կրկնեց Մարի կասկածոտ ժպիտով մը , և մեծաքայլ սենեկին մէջ երթնեկեւելով : ամուսինս կը սիրէ զիս կ'ըսէք , կը սիրէր զիս ըսել կ'ուզէք , բայց ի՞նչ կ'ընէ հիմակ , գիտէ թէ առանձին եմ հոս , թէ կը տառապիմ . քաղաքականութիւն կ'ընէ , փառասիրութիւն , ի՞նչ գիտնամ ես : Եւ այս իրիկուն պիտի դայ , վասն զի այս իրիկուն շատ կանուխ պիտի ըլլայ ինձ համար :

Ո՛հ , ո՛չ . Էմմանուէլ ալ զիս չի սիրէր , Աստուած իմ :

Եւ Մարի իւր ճակատը երկու ձեռքերով մէջ կը սեղմէր : Իբրեւ թէ բռնել կ'ուզէր խոյս տալու մօտ եղող միտքը :

— Ոչ ոք կը սիրէ զձեզ կ'ըսէք Տիկին , կրկնեց Լէոն , այն ատեն կամ շատ մոռացկոտ էք կամ շատ կոյր :

— Այո , թերեւս կը սիրէք զիս , դուք , ըսաւ համարձակութեամբ Մարի , բայց դուք միայն այն անձն էք զոր չեմ կրնար սիրել , և սակայն ձեր սէրը ճշմարիտ է :

— Կը հարցընէք :

— Այո , միշտ հոս էք երբ տրտում եմ , կ'ուզաք միտք թարեւ զիս , ի՞նչ պիտի ըլլայի առանց ձեզ , և ստկայն Աստուած չ'ուզեց որ սիրեմ զձեզ : Այո , բարի էք , ազնիւ և վեհանձն և եթէ ամուսինս ըլլայիք փոխանակ բարեկամս ըլլալու պիտի չի թողուիք որ այսպէս տառապիմ , վասն զիս ըլլալու պիտի չի թողուիք որ այսպէս տառապիմ , վասն զիս սըն միայն բարեկամս ըլլալով արդէն իմ ամուսնոյս չ'ըրածը կ'ընէք , բայց չէք կրնար ոչ ամուսինս և սիրահարս ըլլալ , և ես չեմ սիրէր զձեզ , ես . Ո՛հ , Աստուած իմ , որ չափ կը տառապիմ :

— Կը տառապիք կ'ըսէք , կը կարծէք ուրեմն թէ ես չի տառապեցայ , Տիկին , երբ ձեր վրայ Էմմանուէլի խօսելու եկայ , և երբ իմացայ թէ իւր կինը պիտի ըլլայիք . կը կառնէք ուրեմն թէ երբ ձեր տունը վերադարձայ , երբ ըզնեզ կարգուած գտայ անոր հետ որ կը սիրէր զձեզ և զոր կը սիրէր եւ իմ սիրոյս ձեր բարեկամութեան ողորմութիւնը ըրի՛ք , կը

կարծէք ուրեմն թէ չի տառապեցայ : Եւ այսօր , որ զձեզ տրտում և դժբաղդ կը տեսնեմ , վասն զի ուրիշ մը չի սիրէր զձեզ , վասն զի չի կրնար սիրել իմ սիրածիս չափ , կը կարծէք ուրեմն թէ դեռ չեմ տառապիր :

Մարի նորէն նստած էր , և զլուրը ետեւ հակած Լէոնի մահիկ կ'ընէր , որ իւր առջև ծնրադրեալ իւր ձեռները կը համբուրէր :

— Եւ սակաւ , կը կրկնէր ցած ձայնիւ , այնքան երջանիկ պիտի ըլլայինք , եթէ զիտնայիք Մարի , իրարմէ պիտի չի բաժնուէինք : Ամենէ հնազանդ գերիւնիք պիտի ըլլայի , ամենէ հաւատարիմ սիրահարնիք , ամեն կին պիտի նախանձէր ձեզ համար ունեցած սէրէս , վասն զի իմ սրտիս մէջ և ոչ հակառակորդ մը պիտի ունենայիք , վասն զի ձեզմէ զատ ուրիշ տարփանք պիտի չ'ունենար իմ սիրտս :

Լաւ ուրեմն , այն երազած արքայութիւնս , գոնիք մը ըրի՛ք : Վայրկեան մը կարծեցի թէ կրնայի զձեզ մոռնալ , բայց եթէ զիտնայիք ի՞նչ կ'անցնի 'ի մէջս երբ կը հեռանամ ձեզմէ , եթէ կարենայիք դուշակել իմ գիշերներս , զուցէ այն ատեն հասկնայիք թէ ի՞նչ է սիրահար մարդ մը և թերեւս գիտայիք իմ վրայ :

Մարի չէր պատասխանէր , մոռնիկ չէր ընէր , չէր լսէր իսկ թէ ինչ կ'ըսէր իրեն Լէոն :

— Ո՛հ , ամեն ինչ կ'ուզեմ ըսել ձեզ , Մարի , առանձին ենք և սակայն այս առաջին անգամն է որ այսպէս կը խօսիմ ձեր հետը , և դուցէ վերջինը պիտի ըլլայ վասն զի պիտի չի ներէք ինձ և վաղը ձեր տունը սրտեղծութեամբ պիտի գոցուի ինձ , վասն զի չէք գիտէր թէ ձեզ համար ունեցած սէրս այն տարփանքներէ մին է որմէ կը մեռնին :

— Աստուած իմ , Աստուած իմ . որչափ կը տառապիմ , կը կրկնէր Մարի , Եւ իւր ձեռքերը իւր ճակտին կը տանէր մինչդեռ Լէոն՝ զայն իւր թեւերու մէջ բռնած կը կրկնէր առնոր թէ զինքը կը սիրէր :

Խեղճ մանուկ , Աստուած կը մոռնար զինքը անշուշտ , վասն զի Մարի իւր ձեռքը Լէոնի կը թողուր , իւր ըրածը իսկապէս զխտնալով , իրեն համար ստոյգ եղած բանը այն էր թէ գլուխը և կուրծքը կրակի մէջ էին , և ինքզինքը պաշտպանելու իսկ անկարող էր : Հազիւ ուրեմն կը նշմարէր թէ մարդ մը սիրոյ ամէն զառանցանքէ և ջերմէ բռնուած իւր ոտից տակ կը թաւալէր , Սակայն ատեն ատեն կ'աշխատէր անոր թևերէն խոյս տալու և նորէն կ'իյնար անզգայ և յոգնած և իյնալով կը լսէր Լէոնի ձայնը որ իւր ըսելու խօսքերը երդումներով կը ծածկէր :

Ամէն կին սիրոյ համար անձնատուր չ'ըլլար , վասն զի այն ատեն ամէն կին ներուելու արժանի պիտի ըլլար և պիտի ներուէր : Հարցուցէք անոնց որք վայրկեանի մը մէջ իրենց ապագան խորտակած են , և շատեր , ամենքը չ'ըսելու համար , պիտի պատասխանեն՝ եթէ սակայն համարձակասուսեն , թէ դեռ իւրովի կը հարցընեն իրենց յանցանքին առաջին պատճառը : Այնքն այնքան տկար արարած մ'է , որու սրտին վտահիլը խնդուլով և բարութիւն մ'է : Գիտե՞սր թէ ինչ կ'ուզէ , կամ ինչ պիտի ուզէ : Ամէն բանի ազդեցութիւնը կը կրէ , բանականութենէ զատ : Մարդուս նման իւր կեանքը զբաղեցընող մեծ մտածումներ չ'ունենալով իւր ձանձրոյթի ժամերուն մէջ իւր տկարութեան խրատներուն կը հաւատայ , որու վրայ օր մը կը զղջայ , վասն զի կանանց ամենէ մեծ առաքինութիւնը զղջումն է :

Մարի Լէոնը կը սիրէր , ոչ , ինքն ևս կատարելապէս գիտէր թէ զայն չէր սիրէր , քիչ մը առաջ ըսած էր , թէ բնաւ պիտի չի սիրէր զայն : Բայց Մարի սովորաբար ջղոտ էր , և այն օրը սովորականէ աւելի : Վերջապէս Էմմանուէլը կը սիրէր իւր կեանքը անոր տալու չափ , բայց այն օրը գերեզմանատուն դալած էր . ջերմ ունէր . խենդի մը նման էր , օդը մթին էր , Էմմանուէլ հոն չէր և մարդու մը համբոյրներու տակ այրած ու ինքզինքը պաշտպա-

նելու և ոչ պոռալու ոյժ ունէր : Իւր , դառնած վիճակին մէջ որ և է մարդ կրնար ստանալ զայն եթէ ուզէր . վաստիկ զի իւր հոգւոյն տէրը չէր . Գժբաղդաբար ինչ որ ալ ըլլայ պատճառը , հետեւութիւնները նոյնն են , և Լէոնի իւր քով ըլլալէն երկու ժամ վերջ , հրեշտակները երեսնին պիտի քօղարկէին և զայն իբր իրենց քոյրը պիտի չի ճանչնային :

Մարի հազիւ թէ գիտէր թէ ինչ անցած էր : Լէոն՝ շունչը կտրուած , սիրով արբշիւ անոր ծնգաց քով , անոր ոտքերը կը համբուրէր , մինչդեռ Մարի՝ սոսկալի երազէ մը բռնուած որ իւր շնջերակները զարնել և արիւնը եռալ կ'ուտար իւր ոտից առջև չէր տեսներ իսկ այն մարդը՝ որու վերաբերած էր : Լէոն մեկնեցաւ առանց անորմէ նշմարուելու և իւր գտնուած տեղը թողուց զայն կիսամեռ :

Գիշերը կը յառաջանար : Այն իրիկուն Էմմանուէլ շատ ուշ վերադարձաւ , խիստ երջանիկ կ'երևէր , Մարին կիսով չափ քնացած գտաւ ձեռքերն 'ի կախ և ուժգին շնչառութեամբ , խօսելու իսկ ոյժ չ'ունէր , անոր մօտեցաւ ձեռքերը բռնեց : Մարի աչքը բացաւ :

— Լաւ ուրեմն սիրելի զաւակս , ըսաւ անոր ճակտէն համբուրելով , չէիր լսէր ինձ , այնքան մթին մտածութեանց մէջ ընկղմած էիր ինչպէս միշտ :

Մարի մեքենաբար մտիկ կ'ընէր այս ձայնը որ չորո՞ ժամէ 'ի վեր իւր ականջաց բզզացող ձայնը չէր : Ձեռքերը ճակտին տարաւ և Էմմանուէլը տեսաւ որ սիրով անոր կը նայէր . աղաղակ մը արձակեց և իւր ամուսնոյն բազկոց մէջ ինկաւ անկենդան :

Մարի կարծէր թէ երաղած էր , երբ ինքզինքին եկաւ պառկած էր , Էմմանուէլ և Մարիան իւր անկողնոյն մօտ էին : Իւր դալարփարները ամփոփեց և մի և նոյն յիշատակը նորէն իւր մաքին առջև ներկայացաւ ճիւղի մը նման մթին և դժնդակ : Ուշադրութեամբ Էմմանուէլի նայեցաւ , զայն նայուածքով հարցափորձելու և գուշակելու աշխատելով եթէ իւր քնացած միջոցին բան մը չ'ըսած էր ինք , վասն զի արդէն իւր երազներէն իսկ կը վախնար , բայց Էմմանուէլ անոր զարթուիմն ժպիտն 'ի շուրթ կը ներկայանար : Չէն կըրնար իմանալ թէ ինչ տառապանքներ պատճառեց խեղճ մանկան իւր ամուսնոյն տեսքը , անոր թեւոց մէջ նետուեցաւ , իւր բոլոր սրտին արցունքով արտասուելով , բայց բառ մը չէր արտասանէր , այնքան պատասխանելէ կը վախնար , իւր կամաց հակառակ իւր ուղեղը լեցուած սոսկալի մտածումով : Իւր բոլորտիքը կը նայէր , վասն զի իրեն այնպէս կը թուէր թէ ամէն բան իրեն պէս փոխուած պէտք էր ըլլալ : Սակայն ամէն ինչ իւր տեղն էր , իւր մօր պատկերը անկողնոյն խորէն գեռ կը ժպտէր իրեն , մի և նոյն հանդարտութիւնը ներսը , մի և նոյն աղմուկը գուրսը , միայն անուն մը փոխուած էր այսինքն իւր բոլոր կեանքը :

- Աւելի աղէկ ես հարցուց Էմմանուէլ :
- Այո , շատ աւելի աղէկ պատասխանեց Մարի :
- Չաւակս , ինչ ունէիր :
- Ոչինչ :
- Նորէն գերեզմանատուն գացիր :
- Այո :
- Ինքզինքդ պիտի սպաննես , և զիս ալ :
- Ուրեմն միշտ կը սիրես զիս . իմա Էմմանուէլ :

— Կը հարցնեմ թէ կը սիրեմ գրեզ :
— Ո՛հ , Աստուած իմ , Աստուած իմ , կը գոչէր տարօրինակ ջղաձգութեամբ :

— Կ'աղաչեմ Մարի , հանդարտէ կը կրկնէր Պ. տը Պրիոն անկողնոյն վրայ նետուելով և իւր կնոջ գլուխը իւր ձեռաց մէջ առնելով համբոյրներով կը ծածկէր զայն , հանգարտէ , հոս չեմ ես , ինչ ունիս ըսէ ինձ :

— Բան մը չ'ունիմ , ոչինչ կը կրկնէր Մարի աչերը անշարժ , օրն է , առանձնութիւնը , մայր իմ :

— Ինչո՞ւ այդ մտածումը , տեսնե՞ք : Իմ վրայ մտածէ , աղջկանդ վրայ և ալ մի այսպէս արտասուէր :

— Այո , աղջկանս , իմ ֆլօթիշտիս , իրաւունք ունիս : Եւ յորդ աշտատուր կը թափէր :

— Հիմա , կը շարունակէր Էմմանուէլ , վայրկեան մը պիտի չի բաժնուինք , միշտ միատեղ պիտի մնանք , զույցէ շատ տառապեցար իմ բացակայութեամբս , բայց այսուհետեւ ինձ յանդիմանելու բան մը պիտի չ'ունենաս , վասն զի միայն ըսուիք պիտի ըլլամ : Կը հասկնամ միշտ իրարու քով ըլլալու ուրախութիւնը : Մեր ամէն երազները պիտի կատարենք , մեր խոստացուած ճամբորդութիւնները պիտի ընենք : Կան բաներ որք չես կրնար հասկնալ : Ժողովը՝ ուր ալ պիտի չ'երբաներ որք չես կրնար հասկնալ : Ժողովը՝ ուր ալ պիտի չ'երբամ եթէ կ'ուզես . աւելի կանուխ թողուլ չէի կրնար , պէտք չէր որ իմ հեռանալս փախուստի նմանէր այլ լքումի մը :

Մարի այնքան կը տառապէր որ իւր արցունքները ցամբած էին և իւր ամուսնոյն խօսքերը մեռելալի մը գեղնութեամբ և յիմարի մը թափառուն աչերով մտիկ կ'ընէր : Էմմանուէլ այս ամենէ բան մը չէր հասկնար , Մարի չէր գիտէր թէ ինչ ընէ , Լէոնը տեսնել կ'ուզէր , վասն զի գեռ կը կատարածէր , կ'ուզէր անոր տունը երթալ , անորմէ պահանջել որ մեկնի առանց խօսք մը արտասանելու , առանց ետե դառնալու իրենց

մէջ անցածը մուսնալով : Եւ թերեւս աղօթքով Աստուած իրեն մոռացում պիտի տար , յետոյ կը տեսներ թէ առանց պատճառի դուրս ելլել չէր կրնար , կը դողար մտածելով թէ հետեւեալ օրը կրնար Լէօն վերադառնալ , և իւր գլուխը բարձին մէջ կը պահէր , իւր արցունքները և ամօթը կլեկով , յետոյ ոտք կ'ելէր տժոյցն խառնաշփոթ կերպարանքով , աչերը կարմրած և խոնաւ , մաղերը ցիր ու ցան և պատուհանը կը բանար , գիշերային ցուրտին մէջ հանգարտութիւն փնտռելով . և ոչ Էմմանուէլի , ոչ Մարիանի մահի ընելով որ պարապ տեղ իւրովի այս մեծ ցաւին և ջերմին պատճառը կը հարցընէին , և երկուքն ալ վերջապէս գերեզմանատուն երթալը իրր պատճառ կը բռնէին :

Այս յայտնի է թէ Մարի երբեք Էմմանուէլը հիմալուան չափ չէր սիրէր , իւր սէրը խճմտանքի խայթով և յանցանքով կը մեծնար , որու պատրուակ մը չէր կրնար տալ , վասն զի կը կրկնէր Լէօնը չէր սիրէր . եթէ՛ զայն սիրած ըլլար իւր ճակատը հանդարտ պիտի մնար , իւր ամուսնոյն վերադարձին՝ բերանը ժպտուն , և եթէ վայրկեան մը բնական վիշտեր զգար՝ , ամառուան ամպերուն նման այս նոր սիրոյ շնչին տակ պիտի ջնջուէին , բայց զինքը տառապեցընողը՝ այն զաղափարն էր թէ իւր բոլոր կեանքը և իւր անցեալին անմեղութեան ամէն զանձերը յանձնած էր մարդու մը՝ զոր երբեք պիտի չի սիրէր , թէ այս մարդը ալ այնուհետեւ իւր տէրն էր և անորմէ կախում ունէր ներկային և ապագային մէջ : Մարի կորսուած կին մը չէր , զիտեն այս , ուրիշ կին մը աւելի յանդուգն որոշում մը պիտի ընէր , և փոխանակ արտասուելու և հառաչելու ինչպէս որ կ'ընէր Պ. տը Պրիոն , պարզապէս իւր սենեկապանուհւոյն պիտի ըսէր « Եթէ Պ. տը Վրիժ ներկայայանայ , պիտի պատասխանես թէ հոս չեմ Եւ թէ գիպուածը իւր սիրահարին գիմացը հանէր , զինք և եթէ նա յիշեցընէր անոր իրենց մէջ տեղի ունեցածը , այն կինը պիտի պատասխանէր անոր « Ձեմ ճանչնար զձեզ » :

Եւ այս միջոցով իւր հանգստութիւնը , իւր երջանկութիւնը , և իւր երեսին գոյնը պահած պիտի ըլլար , սակայն այսպիսի զաղափար մը Մարիի մտքէն իսկ չ'անցաւ : Անմեղ կինը իւր առջև բացուած անդունդին վրայ ծռած անոր խորութիւնը կը չափէր և փոխանակ անամօթութիւն գործածելու ընդհակառակն զթութեան գիմել կը մտածէր : Ձեր ճանչնար մարդիկը , չէր գիտէր թէ Լէօն երկու պատճառ կրնար ունենալ իւր սիրահարը ըլլալ շարունակելու և իւր կացութիւնը չարաչար գործածելու , մին՝ իւր սէրը . հաւանական պատճառ . այնպէս որ խեղճ տղէտը փոխանակ Պ. տը Վրիժէ՝ իրեն գէմ գործածելու զէնքերը ետ առնելու՝ զանոնք լանոր յանձնելու ածապարեց :

Ինչպէս որ տեսանք . Մարի շատ կը տառապէր գիշերը , բայց իւր վշտին մէջ տեղ՝ որոշում մը ըրաւ , և կարծես թէ հանդարտեցաւ , կանայք . պէտք է խոստովանիլ , ի գովութիւն նոցա . իրենց ամենէ մեծ յանցանքներուն մէջ անմեղութիւն կը գնեն : Հարկաւ Մարիի յանցանքը , իւր առջեւ մանաւանդ , ահագին էր , բայց չէր սիրէր Լէօնը , և այս սըր խալ դատումը կ'ընէր . զոր քանի մը մարդիկ յանիրաւի ընդունած են . թէ միայն սիրտը կրնայ անպատուել և եթէ միայն մարմինը անձնատուր եղած է , մեծ յանցանք չի կայ :

Մարի հանդարտեցաւ ուրեմն այն զաղափարով թէ հետեւեալ օրը Լէօնի պիտի գրէր՝ որ մոռնար , յանուն իրեն համար ունեցած սիրոյն առջի օրը անդի ունեցածը , թէ՛ այս մոռացումէ կախեալ էր իւր երջանկութիւնը և իւր ապագայ հանգստութիւնը , և թէ շատ աղնիւ էր ինք ջնջելու համար կնոջ մը կեանքը՝ որ իրեն բան մը չ'ըրած էր : Խեղճ Մարի :

Սակայն տեղի ունեցածը այնքան անհաւատալի էր որ սակաւ առ սակաւ Մարիի հանգստացած միտքը ալ չէր ուզէր հաւատալ , Հատ թափուած արտսուքէ վերջ իւր ուղեղը քիչ մը պաղեցաւ և Էմմանուէլը իւր անկողնոյն մօտ տեսնե-

ըով որ առաջուան պէս իրեն կը ժպտէր իրօք հաւատաց թէ սոսկալի երազի մը առարկան եղած էր և թէ վերջապէս կ'արթննար, մանաւանդ Լէօն հոն չէր որ ճշմարտութիւնը յիշեցընէր իրեն :

Այո, կ'ըսէր Մարի, աղին է. բարի է, պիտի հասկընայ թէ որքան կը տառապիմ, պիտի մեկնի. Բարիդէ պիտի հեռանայ, այս օրը սոսկաւ առ սոսկաւ իմ կենաց մէջ պիտի անհետի. որ իւր սովորական ընթացքը պիտի շարունակէ. Աստուած պիտի ներէ ինձ իմ յանցանքս, որու զոհը չեմ կրնար ըլլալ, և դեռ կրնամ երջանկանալ :

Եւ սակայն երբ ատեն ատեն այս խորհրդածութեանց հակառակը կը ներկայէր իւր մտքին, սառած քրտինք մը կը տպուէր իւր ճակատը և մեռնելու մօտ կ'ըլլար :

Հետեւեալ օրը հասաւ, վասն զի ափսոս ամէն հետեւեալ օրերը կը հասնին. Մարի՝ Էմմանուէլի թևոց մէջ արթննալով ամէն ինչ մոռցած էր. կամաց կամաց յիշեց, այն ատեն իւր սիրտը սեղմուեցաւ, և նորէն դեղնեցաւ, Պ. տը Պիոն զայն բոլորովին առողջացած կարծելով ուրախ էր և կը ժպտէր, անձրեւը դադրած, երկինքը կապոյտ էր, Աստուած իւր կողմէ կը ժպտէր : Եթէ այս օրը առջի օրը եղած ըլլար Մարի իւր հայրը անտեսելու պիտի երթար և ոչինչ պիտի պատահէր :

Ինչ բանէ կ'ախտալ է ճակատագիրը :

Մարի ելաւ, սովորականէն աւելի իւր աղջիկը գրկեց. այս մանուկը այնուհետեւ յոյսէ մը տուելի էր, իւր ներուժն էր այն, ժամը երկուքին՝ Էմմանուէլ գուրս ելաւ, բայց շուտ վերադառնալ խոստացաւ, Մարի առանձին մնաց, այսինքն երէկ բառին հետ որ շարունակ իւր աչաց առջև կը ներկայանար Մագպէթի առջև ներկայացող Պանդօ ճիւղաղին նման :

Բստն անդամ իւր սեղանին մօտեցաւ Լէօնի գրեւոր համար, բայց իւր ջերմին միջոցին աղէկ և սրտաշարժ դտած խօսք քերէ բառ մը չէր յիշէր, յետոյ դժուարութիւնը կ'աւելնար :

որո՞ հետ խրկել այս նամակը կասկած չ'արթնցընելու համար, ապա կրնար ըլլալ որ այս տոմսակը ուրիշ ձեռաց մէջ իյնար, Բնշ ընէր, ժամը կ'անցնէր Մարի ամենափոքր շշուկին ուշադրութիւն կ'ընէր ժամը երեքը զարկած՝ և Լէօն դեռ չեւրեցած էր :

— Եթէ չի գայ. կ'ըսէր իւրովի, եթէ օրը այսպէս անցնի :

Թեթեւ աղմուկ մը իրեն դող կը պատճառէր, ժամը երեք և կէսի մօտ զանգակը զարկին, քիչ մնաց պիտի մարէր, ծառան Պ. տը Սրիժի դալուստը իմացուց, Մարի՝ անոր համար սկսած տան նամակները պատուեց և զանոնք կրօնը նետեց այն միջոցին որ Լէօն դահլճին դրան սեւամիշ վրայ կ'երևէր. Մարի ուղեց ոտք ելլել, բայց չի յաջողեցաւ : Լէօն անոր չափ տոգոյն էր. երկուքին համար ալ դտնուած կացութիւննին շփոթիչ էր :

— Տիկին ըսաւ Լէօն կը վախնայի որ մարդ չէիք ընդունէր, վասն զի ինձ ըսին թէ երէկ հիւանդ էիք քիչ մը, և ասոր համար ստիպեցի որ մտնեմ, անմիջապէս մեկնելու պայմանաւ եթէ իմ ներկայութիւնս զձեզ կը նեղացընէ կամ կը ձանձրացընէ :

— Այ, կեցեք ընդհակառակն Պարոն, ձեզ ըսելիք ունիմ :

— Ինձ դէմ բարկացած կ'երևիք Մարի, կըկնեց երիտասարդը, և այնպիսի շեշտով մը կը խօսիք որ կը զարհուրէր զիս. արդէն ինձմէ դանդատելու բան մը ունիք, ըսէք ուրեմն թէ ինչ բանի մէջ պիտի յանդիմանէք զիս. ձեր ծընդաց իյնամ որդես զի ներքէ ինձ :

— Կը սիրէք զիս Պ. տը Սրիժ. հարցուց Մարի :

— Աշխարհիս վրայ ամէն բանէ աւելի :

— Եւ ձեզմէ խնդրած ամէն զոհողութիւններս պիտի ընէիք :

— Ամենքն ալ :

— Առանց բացառութեան :

— Առանց բացառութեան :
 — Կ'երգնուք :
 — Պատուոյս վրայ :
 — Լաւ ուրեմն պէտք է որ դագրինք տեսնուելէ :
 — Ինչ կ'ըսէք , և գիտէք թէ ինչ կը խնդրէք ինձմէ :
 — Երգում ըրիք :
 — Բայց այդ մասնութիւն մ'է :
 — Այսպէս, կը մերժէք զայն :
 — Լաւ ևս է շուտ մը կեանքս խնդրել :
 — Բայց եթէ ըսեմ ձեզ թէ հարկ է :
 — Պիտի պատասխանեմ ձեզ թէ կը սիրեմ զձեզ :
 — Բայց այդ սէրը ձեզ համար յանցանք մը և ձեզ համար դժբաղդութիւն մ'է ,
 — Ինչ հոգս : Այսօր ինձմէ կը խնդրէք որ ալ չի տեսնուինք , բայց զիս խենդեցընել կ'ուզէք Տիկին :
 — Չձեզ աւելի ազնիւ և աւելի վեհանձն կը կարծէի :
 Զէք զիտէր ուրեմն թէ ինչ տառապանք կրեցի այս դիշեր :
 Զէք յիշէր թէ աշխարհի վրայ կայ մարդ մը որ իմ կեանքէս համար պահանջելու իրաւունքը ունի , և այս իրաւունքը նոյն ինքն Աստուծմէ ընդունած է : Զէք մտածէր թէ զաւակ մը ունիմ , որ աւելի ուշ իւր մօր յիշատակին վրայ պիտի կարմրի , եթէ մայրը այսօր ետ չի դառնայ : Լաւ ուրեմն , յանուն ձեր աշխարհի վրայ ունեցած ամենէ նուիրական բանին , ձեր մօր՝ որ զձեզ այնքան կը սիրէր , իմ երջանկութեանս՝ զոր կը ջնջէք , ծնրագրեալ կը պաղատիմ , մի կորսնցընէք զիս , թերեւս գեռ ժամանակ կայ , և այնքան պիտի աղօթեմ ձեզի և ինծի համար որ Աստուծոյ մեր երկուքին ալ պիտի ներէ : Ուր որ երթաք իմ աղօթքս պիտի հետեւի ձեզ , և միշտ իմ բարեկամս պիտի ըլլաք , բայց մոռցէք այս աղէտալի օրը , վասն զի եթէ չի մոռնաք զայն կ'երգնում թէ պիտի մեռնիմ :
 Լէոն ոտք ելած էր և մեծաբայլ կ'եթեւեկէր , ձեռքը

ճակտին վրայ դրած մրմառով և Ձի սիրէր զիս :
 — Լէոն կը գոչէր խեղճ կինը իւր սիրահարին ծնողացը փարելով . մի կորսնցընէք զիս , կը պաղատիմ : Զեր ինչ հոգն է կէն մը աւելի : Աշխարհիս վրայ աւելի զեղանիներ և աւելի սիրողներ կան : Բարի էք , ազնիւ էք , պիտի զտնէք կին մը որ պիտի սիրէ զձեզ , և պիտի տայ ձեզ այն երջանկութիւնը՝ զոր ինձմով պիտի չի գտնէք , այս կինը՝ երջանկութիւնը՝ զոր համար իսկ պիտի աղօթեմ . և աղով որ ալ ըլլայ , անոր համար իսկ պիտի աղօթեմ . և աղջիկս անոր անունը և ձերը իւր անունը և երջանկաբեր աղօթից մէջ պիտի խառնէ : Այդ հաւանիք այնպէս չէ՝ Լէոն , ձեզ ամէն ըսածս կ'իմանաք , պիտի մեկնիք այնպէս չէ՝ , պիտի մոռնաք զիս :
 — Բայց ուրեմն ինչո՞ւ . . . ինչո՞ւ . . . կը կրկնէր Լէոն ընկճեալ և սրտաբեկ :
 — Ինչո՞ւ , կը պատասխանէր Մարի ծնկան վրայ և դէպ 'ի ետեւ հակած . ինչո՞ւ : Միթէ ես ինքս՝ զիտեմ , զիտէի երեկ թէ ինչ կ'ընէի . եթէ դիտնայիք թէ ինչ կ'անցնէր իմ մէջ , պիտի զթայիք վրաս , երբ արթնցայ երազէս , խենդ էի , կ'ուզէի մեռնիլ , վասն զի անկարելի կը թուէր խենդ էի , կ'ուզէի մեռնիլ , վասն զի անկարելի է որ ալ ըլլայ , բայց իւրովի ինձ այս բանս , և անկարելի է որ ալ ըլլայ , բայց իւրովի իսի . և Պիտի տեսնէ իմ արտօսութիւնս , իմ յուսահատութիւնս , պիտի հասկնայ թէ նրճափ կը տառապիմ , և պիտի բաժնուի ինձմէ , պիտի մեկնիք այնպէս չէ՝ : բարեկամս , վաղը , այս իրեկուն , անմիջապէս . . . :
 — Բայց ուր կ'ուզէք որ երթամ , Մարի , ինչ կ'ուզէք որ ըլլամ առանց ձեզի , երեկունէ 'ի վեր իմ ապագաս ձեր մէկ բառին վրայ կանգնեցի , և այս ապագան կ'ուզէք որ ջնջեմ : Մտածեցէք թէ երեկ այս ժամուս ինձ կ'ըսէիք թէ զիս կը սիրէիք , և այսօր կը վախճէք զիս երբ միայն զձեզ ունիմ աշխարհի վրայ և երբ խենդեանալու չափ կը սիրեմ զձեզ :
 — Եթէ խնդիրը միայն իմ վրայ ըլլար , միայն երջանկութեանս վրայ , ձեր ինչին պիտի զոհէի զայն Լէոն , բայց զի-

տէք թէ իմ կենացս կապուած են երեք գոյութիւններ , որոնց պատասխանատու պիտի ըլլամ որ մը և թէ չեմ կրնար առանց պատճառի վատօրէն այս երեք անձինքը սպաննել : Մեծ և բարի եղիք , մուցէք զիս և Էմմանուէլէ և աղջկէս վերջ աշխարհի վրայ ամենէ սիրած անձս պիտի ըլլաք :

— Ուրեմն կը սիրէք այս մարդը :

— Լաւ ուրեմն , այո՛ , կը սիրեմ զայն :

— Եւ կը խոստովանիք ինձ զայն , ինձ՝ , Աստուած իմ . ես որ հոգիս իսկ ուրանալու չափ կը սիրեմ զձեզ . ինձ՝ որու երէկ անձնատուր եղաք , բայց ինչ կին էք ուրեմն գուր , Մարի :

— Ընորհրդ , շնորհրդ , կը կրկնէր խեղճ կինը որ չէր զիտէր ալ ինչ հնարէ :

— Ուրեմն չէք զիտէր թէ ինչ է սէրը , կ'ըսէր Լէոն ինքզինքը կորսնցուցած : Ուրեմն չէք զիտէր թէ պիտի մեռցընէ զիս այն եթէ երկուքնիս ալ չ'սպաննէ : Ձեք զիտէր թէ երեկուցնէ 'ի վեր յիմարի մը նման եմ , և պէտք է որ իմն ըլլաք . հիմակ և միշտ , և ձեր ամուսնոյն անուամբ է , զոր կ'ատեմ , կ'ողագը խնդրելու ինձմէ որ ալ չի տեսնուինք : Բայց ո՞վ կ'որդեց զձեզ ինձմէ , նա , ո՞վ իմ երազած երջանկութիւններս յափշտակեց ինձմէ : Ո՞վ երկու տարիէ 'ի վեր զիս գժբաղբ և յուսահատ ըրաւ , նա . նորէն նա . միշտ նա : Բայց զիտեք ուրեմն թէ կ'ատեմ զայն , այս մարդը , եթէ զինքը կը սիրէք և եթէ զիս վաճառէք պիտի սպաննեմ զինքը :

— Ո՛հ , Աստուած իմ , Աստուած իմ , ինչ բրի :

— Գուր կեանքը չէք ճանչնար Մարի , չէք զիտէր թէ կան այնպիսի կիրքեր՝ որոնց հետ խաղալ պէտք չէ , կիրքեր որք կայծակի նման իրենց մահացողները կ'այրեն : Անխոհեմ , Ոչ , իմն էք , Մարի և կը պահեմ զձեզ , եթէ մայրս իւր գերեզմանին խորէն անիծէ իսկ զիս :

— Լաւ , պատասխանեց Մարի պաղութեամբ ոտք ելլելով ,

պիտի մեռնիմ , ահա այսչափ :

Այս շեշտին մէջ այն գլխի որոշում և կամք կար որ Լէոն յետագային իրենց :

Մարի հանդարտ էր , Լէոն անոր մօտեցաւ :

— Ո՛հ , թողէք զիս , Պարոն , ըսաւ անոր , աղաչեցի ձեզի , պաղատեցի աշխարհի վրայ գտնուած ամենէ նուիրակն՝ և միւսին մէջ ամենէ սուրբ բանին վրայ , դատապարտեալի մը նման , ձեր օտքերու ներքեւ գլորեցայ , արտասուքով և աղաչանքով իմ և աղջկանս հանդատութիւնը խնդրելով որ ձեզ բան մը չ'ըրած է խեղճ մանուկը և վատաբար մեռժեցիք զիս , անարժան , անարդ բան մ'է այդ , թողէք զիս :

Լէոն ինկաւ շնչասպառ :

— Մարի , ներեցէք ինձ . կ'ըսէր անոր իւր կարգին արտասուելով , ներեցէք ինձ զձեզ այսքան սիրելուս , վաճառ զի սէրս է միայն որ ձեզ ըսածս ըսել տուաւ :

— Ապա , երբ կեանքս պիտի կործանէք անոր հետ խաղալով , ո՛հ , այն ատեն զիւրութեամբ պիտի մօտնաք զիս , այն ատեն պէտք պիտի չ'ունենամ պաղատելու որ մեկնիք , և զիս իմ անպատուութեանս և յուսահատութեանս հետ պիտի թողուք , և ասիկայ խեղութեան միջոցի մը համար , այսքան տարօրինակ մոռացման վայրկեանի մը համար , վաճառ զի կան ժամեր որոց գոյութեան վրայ կը կասկածիմ , մինչև որ վերադառնալով առանց ամօթի և առանց խաբարի խայթի կը յիշեցընէք ինձ թէ պատահած են նոյն ժամերը են , ինչ բրի ձեզ ես : Առանց ձեզի իմ կեանքս դեռ հանդարտ և պայծառ պիտի ըլլար , միջոցեւ հիմակ կը կարմրիմ հօրս , իմ ամուսնոյս և աղջկանս առջև , առանց հաշուելու Աստուած որու աղօթել չեմ համարձակիր :

— Ներեցէք ինձ , կը կրկնէր Լէոն խոնարհ և պաղատախառն , ներեցէք , պիտի հաղանդիմ ձեզ , բայց ոչ այսքան կանուխ : Պիտի չ'ուզէք սպաննել զիս , և պիտի մեռնիմ եթէ ձեզմէ հեռանամ , որակայն բնաւ իմ սիրոյս վրայ :

պիտի չի խօսիմ՝ ձեզ, վայրկեան մը պիտի ընդունիք զիս, ձեռքերնիդ պիտի համբուրեմ և ամբողջ օրուան համար երջանկութիւն պիտի տանիմ հետս, և երբ չ'ընդունիք զիս՝ պիտի տրտմիմ, ահա այսչափ, բան մը պիտի չի դիտնաք, բայց յանուն Աստուծոյ. մի վախճաք զիս :

Մարի չէր պատասխանէր, զլուխը ձեռացը մէջ կ'արտասուէր :

Լէոն այս արցունքը տեսնելով՝ անոր ոտքերուն ընկաւ :

— Կը ներէք ինձ, հարցուց :

Մարի ձեռքը երկնցոյց անոր :

— Այո, կը ներեմ, վասն զի հիմալ ձեր կամքէն և ձեր քմածին հաճոյքէն կ'սխալեմ. կրնաք բառով մը զիս կորսնցընել, ըսիք ինձ, ուրեմն միայն ձեր զերին եմ. Ոտք ելէք և ըրէք ինձ ինչ որ կ'ուզէք :

— Մարի, սիրտս կը ցաւցընէք :

— Մտիկ ըրէք, Լէոն, ըսաւ անոր իւր աչերը որբեւելով և իւր զիմաց հանգարտութիւն տալու աշխատելով, ժամը հինգին մօտ է, Էմմանուէլ պիտի վերադառնայ, կ'իմանաք թէ ինչ պիտի զգայի եթէ զձեզ հոս և զիս այս յուզումով տեսնէր : Ուրիշ օր մը պիտի դաք, վաղը եթէ կ'ուզէք, բայց այսօր՝ յանուն ինձ համար ունեցած սէրերնուդ առանձին թող տուէք զիս :

— Մնաք բարեաւ, ըսաւ Լէոն :

— Եթեմաք բարեաւ :

Եւ հազիւ թէ երիտասարդը դուրս ելեր էր Մարի իւր աթոռին վրայ խնկաւ նորէն անզօր և շնչասպառ : Այս յուզումները, որոնց սովորած չէր՝ կ'սպաննէին խեղճ կիներ : Լէոն քառորդէ մ'ի վեր մեկնած էր երբ Էմմանուէլ վերադարձաւ : Սովորականին պէս դնաց իւր կիներ համբուրեց անոր ըսելով :

— Պ. տը Կրիմ ասկէ կը մեկնի :

— Այո, պատասխանեց Մարի սոսկումով :

— Հիմալ հոնդպեցայ անոր և որովհետեւ շատ ժամանակէ՛ի վեր է որ զինքը չի նքը չի տեսած էի, հրաւիրեցի զինք որ դայ ճաշէ՝ այսօր :

— Եւ ընդունեցաւ :

— Ոչ :

Մարի շունչ առաւ :

— Բայց, յարեց Էմմանուէլ, վաղուան համար ընդունեցաւ :

Խեղճ կիներ երակներուն մէջ կ'աթիւ մը արին չ'ունէր :

— Այս կը նեղէ քեզ, հարցուց Պ. տը Պրիոն :

— Ամենին պատասխանեց Մարի ժպտելու աշխատելով, քու բոլոր ըրածներդ աղէկ են, բարեկամ :

Եւ նորէն ինքզինքը աթոռին վրայ ձգելով՝ ըսաւ իւրովի :

— Աստուած իմ, եթէ արդէն այսքան կը տառապիմ, ինչ կը պահես ինձ՝ ապագային մէջ :

14

Կանայք գրելու սովորութիւնը ունին, ըսաւ մեր սիրուն մատենագիրներէ մին : Հետեւեալ օրը Մարի առանձին մնալուն պէս Լէոնի գրեց : « Երէկ ամուսինս ըսաւ ինձ իւր վերադարձած միջոցին թէ այսօր մեզ հետ ճաշելու պիտի դաք, կը պաշտօնիմ մի գաք : Միւս կանանց նման չեմ և դէմքս դեռ սրտիս նման չի կրնար խաբել : Եթէ զձեզ Էմմանուէլի քով տեսնեմ՝ չեմ դիտէր թէ ինչ կրնայ պատահիլ : Շնորհեցէք ինձ իմ խնդրածս, առանձնութեան պէտք ունիմ » :

Յետոյ Մարի առանց ստորագրելու ծալէց այս տոմար կը զանգալը դարկաւ և Մարիանը խնդրեց :

— Բարի Մարիանս ըսաւ անոր դողալով, ահա նամակ մը
զոր պիտի տանիս :

— Ո՞ր որդեակ իմ :

— Բայց պէտք է որ ոչ որ դիտնայ :

— Որո՞ւ յանձնել պէտք է զայն :

— Պ. տը Արիփի :

— Պ. տը Արիփի . կրկնեց պառաւ կինը Մարիի աժգու-
նութենէ անոր սրտին մէջի անցածը դուշակելով, և իւր կար-
գին դողալով :

— Այո , այո , այո , շարունակեց Տիկին տը Պրին
շփոթած ձայնով մը :

— Արդէն . ըսաւ խեղճ կինը :

— Ո՛հ , մի անիծէր զիս դռնեց Մարի , Մարիանի թեոյ
մէջ նետուելով , զոր միշտ իբր երկրորդ մայրը սեպած էր և
կոմսուհոյն մահուանէ 'ի վեր զայն աւելի շատ կը սիրէր :

— Քեզ անիծելու իրաւունք չ'ունիմ , զաւակս և պէտք
է յուսալ թէ զայն ունեցողը բնաւ պիտի չ'ընէ :

— Հայրս :

— Խեղճ հայրդ , զոր երկու օրէ 'ի վեր տեսած չես :

— Ո՛հ , այո , շատ յանցաւոր եմ :

— Արդեակ իմ ըսաւ Մարիան Մարին . զրկելով , այս նա-
մակը գրելէ առաջ լաւ խորհեցա՞ր :

— Հարկ է :

— Եթէ երբեք ամուսինդ . . . :

— Ո՛հ , այդ մի ըսէր ինձ :

— Այնքան կը սիրէ զքեզ :

— Զիս պիտի սպաննէր , այնպէս չէ :

— Եւ աղջկիդ , Աստուած իմ :

— Երկու օրէ 'ի վեր շատ տառապեցայ , բայց զնա . իմ
բարի Մարիանս , շուտ զնա և եթէ ինձ տալու պատասխան
մը ունենաս աղէկ պահէ զայն :

— Անհոգ եղիր , խեղճ զաւակս :

Եւ պառաւ կինը Մարիի յայտելով և աչերը սրբելով
հեռացաւ :

Այս խոստովանութիւնը գեռատի կնոջ շատ աղէկ ըրած
էր , զիտէր թէ հիմակ մէկը կը ցաւէր և կը հսկէր իւր
վրայ , և իւր սիրտը հանգարտեցաւ :

Մարիան Լէոնի տունը վաղեց , Լէոն դուրս ելած էր ,
նամակը ֆլորանթէնի թողուց , Լէոն Թիւլիայի տունէն էր , զոր
ժամանակէ մ'ի վեր մոռցած ենք : Բայց Թիւլիա չէր մոռնար :
Երիտասարդը իւր հին սարփածուն տեսնելէ չի դադրած էր ,
թէ և զայն չէր սիրէր բայց հասկցած էր թէ պէտք էր իւր
նոր յարաբերութիւնը պահել իւր անդեալ կեանքը շարունակե-
լով . Թիւլիա Լէոնի ըրածներուն միշտ տեղեակ , իւր կողմ-
է հասկցած էր իրեն խաղցրնել տուած դէրը , բայց որով-
հետեւ այս գէրը իւր նպատակաց կը ծառայէր , կ'ընդունէր
զայն և իւր սիրահարին հետ այնքան ժպտուն և սիրուն տես-
նողը երբեք չէր հասկնար թէ ճշմարտութիւնը դիտէր :

Մարի գերեզմանատուն երթալու համար դուրս ելաւ ,
և անկէ Պ. տ'երմի տունը , ժամը երկուքի մօտ , Լէոն
տուն դարձաւ և տիկին տը Պրինի նամակը գտաւ , անմի-
ջապէս Էմմանուէլի գրեց , ըսելով թէ անկարելի էր որ
իւր հրաւերը ընդունի և շինովի պատրուակ մը ցոյց տուաւ ,
յետոյ դուրս ելաւ և գերեզմանատուն գնաց , Մարիի հան-
գպելու յոյսով , բայց Մարի արդէն մեկնած էր , ժամը հին-
գին ֆլորանթէն Թիւլիայի տունը գնաց :

— Նոր լուր Տիկին , ըսաւ անոր :

— Շուտ խօսէ :

— Նամակ մը :

— Ո՞ր է :

— Զի կոցայ առնուլ , Պարոնը զայն իր փոքր կարասիին
զղորցին մէջ պահեց և բանալին իւր զրպանը դրաւ :

— Ո՛վ բերաւ այս նամակը :

- Պառաւ կին մը :
- Եւ որմէ է :
- Տիկին տը Պրիոնէ :
- Ո՛րկէ գիտես :
- Պառաւին հետեւեցայ :
- Տէրդ այս նամակին պատասխանեց :
- Այո՛ , ամուսնոյն պատասխանեց :
- Չեմ հասկնար :
- Կարծեմ թէ կը հասկնամ ես :
- Բացատրէ ինձ ուրեմն :
- Պարոնը ըսած էր ինձ , երբ հարցուցած էի իրեն թէ ժամը քանին պիտի դառնար , թէ ժամը վեցին հազուելու պիտի գար , փափաքեցայ հասկնալ թէ ուր կ'երթար Պարոնը , որպէս զի Տիկնոջ իմացընեմ , և բոլի իրեն « Պարոնը քաղաքը կ'ընթրէ » : « Այո՛ » ըսաւ ինձ . յետոյ այս նամակը եկաւ որու պատասխանեց և անշուշտ բան մը պատահած պիտի ըլլայ վասն զի ըսաւ ինձ « Պիտի չի հազուիմ , ժողովակը պիտի ընթրեմ » :
- Արդարեւ կ'սկսիմ հասկնալ , այս նամակը պէտք է ինձ :
- Եթէ Տիկինը անմիջապէս առնու զայն , Պարոնը անոր աներեւոյթ ըլլալը պիտի նշմարէ , պիտի վախոսիմ , և ասիկա Տիկնոջ օժանդակ մը , կամ զէթ ժամանակ պիտի կորսնցընել տայ :
- Ճիշդ է , ըսաւ Ժիւլիա :
- Սակայն միջոց մը կայ , յարեց Ֆլորանթէն :
- Ո՛րն է :
- Փոխանակ այս նամակը առնելու պիտի օրինակեմ զայն , և օրինակը Տիկնոջ պիտի բերեմ . բայց ասոր համար պէտք է որ Տիկինը իւր բանալին փոխ տայ ինձ :
- Ժիւլիա Ֆլորանթէնի նայեցաւ անվստահութեամբ :
- Տիկինը վախճալու տեղ չ'ունի . կրկնեց սենեկապանը որ այս նայուածքը հասկցաւ , զինքը պիտի չի մատնեմ :

- Աւելի ուշ բնադիրը կ'ուզեմ ըսաւ Ժիւլիա բանալին Լէոնի սպասաւորին տալով :
- Տիկինը պիտի ունենայ զայն , եթէ Տիկինը սպասէ , հաւանական է որ բոլոր նամակները ունենայ , վասն այս նամակը առաջինն է և անշուշտ վերջինը պիտի չ'ըլլայ :
- Ֆլորանթէն , խելացի մ'ես :
- Բայց Տիկինը զիտէ շարունակեց սպասաւորը , թէ այն օրը՝ ուր պիտի տամ կամ պիտի թողում որ առնու այս նամակները իմ տեղս պիտի կորսնցընեմ :
- Այն օրը իմ քովս պիտի մտնես :
- Տիկինը կրնայ իմ վրայ վստահել :
- Կը յուսամ . վաղը տեսնուինք :
- Վաղը , Տիկին :
- Ահա , ինչ ձեռքերու մէջ ինկած էր Մարիի ապագան , խեղճ կինը չէր կասկածէր իսկ , հետեւեալ օրը՝ Լէոնի առջի օրուան իրեն ըրած զոհողութենէ երախտագէտ՝ անորմէ շրջնորհակալ ըլլալու համար զրած էր : Այս նամակին մէջ տասնեկնը տարեկան կ'նոյ թուր անխոհեմութիւնը կար , նորէն Մարիանն էր այս նամակը տանողը և պառաւ կինը այս տեսակ բաներու չի սովորած՝ չէր հասկնար թէ որչափ անխոհեմութիւն էր իւր ըրածը այսպէս իւր տիրուհիէն Լէոնի նամակներ բերելով վասն զի կրնար ըլլալ որ իրեն հետեւէին , ինչպէս որ եղած էր :
- Երբ Պ. տը Կրիժ երկրորդ նամակը ընդունեցաւ առաջինին միացուց զան , զգրոցը զոցեց և բանալին զրպանը գրաւ , ապա Մարիի տունը երթալու ածապարանքով հազուեցաւ և մեկնեցաւ : Արգիլէ ուրեմն Լէոնի նման մարդ մը , երբ երկու օրէ 'ի վեր Մարիի պէս կ'նոյ մը սիրահարն է , որ անորմէ ընդունած նամակները չի պահէ :
- Անմիջապէս Ֆլորանթէն իւր զրպանէն բանալին հանեց , զգրոցը բացաւ , երկու նամակները օրինակեց . զանոնք նորէն պահեց . զգրոցը զոցեց :

— Լօվրի տունը վաղեց : Բայց Ֆլորանթին ճարտար քաղաքագէտ մ'էր , որ պաշտօնեայ մը կրնար ըլլալ եթէ սենեկապան եղած չ'ըլլար և երբ Ժիւլիա ձեռքը երկնցուց այս օրինակութիւնները աւնելու համար Ֆլորանթին ըսաւ անոր :

— Տիկին , այս օրինակները իմ գրովս են և եթէ զըտնուին կրնան զիս վտանգի մէջ դնել և կորսնցընել զիս : Հաւանեցէք ուրեմն որ անոնց պարունակութիւնը ըսեմ ձեզ և դուք զրէք , վասն զի դուք վախճալու բան մը չ'ունիք :

Աւերեմն Ֆլորանթին կարգաց և Ժիւլիա զրեց զանոնք , երբ լմնցաւ , Ֆլորանթին իւր զրածը պատուեց և մեկնեցաւ :

— Վերջապէս , զօչեց Ժիւլիա այս նամակները կարգաւորով , և պիտի չ'աշխատինք նկարագրելու այն ժպիտը՝ որ այս բառին ընկերացուց ։

Այս միջոցիս Լէոն Մարիի տունն էր , Մարի կ'ըսէր սէր զգօնանալ . արդէն երեք օր կար որ կ'արտասուէր և երեք օրուան մէջ շատ կ'ուլան , ապա օդը աղւոր էր և Մարի գետափ , այն յանցանքը զոր նախ այնքան բորբոքումով նայած էր , սկսած էր զայն իբր անդամանելի չի կարծելապա , Լէոն այնքան չ'ըլու էր այնքան կոտորահ , այնքան խոհեմ , իւր սիրոյն մէջ այնքան վստահութիւն և ճշմարտութիւն կար որ պէտք էր քիչ մը վարձատրել զինքը , իրեն տուածին , ուրեմն առջի օրուան պէս արցունքով և ցաւով չ'ընդունեցաւ Տիկին աը Պրիոն իւր սիրահարը , երբ դաճին սեամին վրայ երեցաւ , Մարի իւր ձեռքը երկնցուց անոր ըսելով « Շնորհակալ եմ » : Այն ատեն իւր քով նստեցուց զան վասն զի հասկցած էր թէ պէտք չէր որ վերաւորէր զԼէոն եթէ կ'ուզէր որ միշտ հնազանդեցընէ զայն և ըսաւ անոր :

— Իմ երէկուան նամակիս վրայ բարկացած չէք ինձ գէմ :

— Միայն այս առաւանը կը յիշեմ :

— Որչափ բարի էք . չի սխալած էի , կը սիրէք զիս այնպէս չէ :

— Պէտք ունիմ նորէն կրկնելու ձեզ և ինձ չափ լաւ չէք գիտէր զայն դուք՝ որ այս սիրոյն միայն արասուքով և խղճի խայթելով կը պատասխանէք :

— Լաւ ուրեմն այսուհետեւ պիտի չի լամ , և բանի մը վրայ պիտի չի ցաւիմ :

Այսպէս խօսելով Մարի չկրցաւ հառաչանք մը զսպել :

— Ինչ կ'ըսէք :

— Ճշմարտութիւնը կրկնեց Մարի , կ'ըսեմ բարեկամս թէ իմ տառապանքս տեսնելով ձերինը՝ զուշակեցի , և ձեզ այնքան վիշտ պատճառելուս վրայ զղջայի , ըսի իւրովի թէ անկարելի էր անցեալին մէջ վերադառնալ և թէ այս երեքօրեայ անցեալը թերեւս դժբաղդութիւն մը չէ քանի որ շատ աղնիւ և շատ վեհանքն էք զայն չարաչար զործածելու համար , կ'ըսեմ իւրովի , Լէոն թէ այսուհետեւ ձեզ ժպիտ չ'ունիք և սիրտս ուրախութեամբ լի պիտի ընդունիմ , թէ վերջապէս ձեր հոգւոյն և մտածմանց խորհրդակցել պիտի լինիմ : Ահա ինչքոր ըսի իւրովի և հիմալ դեռ բարկացած էք ինձ գէմ :

— Ո՛հ , Մարի , նորէն զոհողութիւն մը պիտի խնդրէք ինձմէ :

— Ոչ , ոչինչ որ արդէն խնդրած և ինձ շնորհած չ'ըլլաք , լաւ միտ դրէք ինձ Լէոն , ու յետոյ պիտի դատէք զիս , ինչ որ ալ ըլլայ ինձ թելագրող պատճառը , դուք սիրահարըս էք , կը խոստովանիմ թէ այս բառը երբէք արասանել չէի յուսար , վասն զի ցարդ իմ սէրերս սուրբ և օրինաւոր սէրեր էին , բայց վերջապէս հիմալ ամուսնէս առելի տէրս էք , քանի որ ոչինչ զիս ձեզ կ'ուտար և ես տուի : Լաւ ուրեմն բարեկամս , ամէն օր պիտի տեսնուինք՝ որքան որ ուզէք , ամէն առտու և իրիկուն պիտի զրեմ ձեզ եթէ հաճեալի է այս , իմ կեանքս վայրկեան առ վայրկեան պիտի պատմեմ ձեզ , բայց . . . :

— Բայց . . . :

— Իմ մանուկի առջեւ կարմրելու պիտի չ'ստիպէք զիս :

— Օ՛ն , պէտք է հպատակիլ , զիս չէք սիրէր Մարի , և
Լէոն իւր գլուխը ձեռացը մէջ թողուց :

— Համարձակ եմ , ահա այս է , դուք մարդիկ , կնոջ մը
սիրոյն կը հաւատաք միայն երբ ինքզինքը ձեզ կը յանձնէ ,
բայց դուք Լէոն ալ այս ապացոյցէն պէտք չ'ունիք , միթէ
քսան անգամ աւելի անուշ չէ , խոստովանէ , մէկզմէկու
քով ըլլալ ինչպէս որ եւք , աներկիւզ , առանց խղճի խայթի
թողլով որ իմ հոգին ձեր հոգւոյ հետ խօսի և երկնային ուրա-
խութիւններ վայելենք որք մարդկային կերբերը չեն պղտորէր ,
իմ երջանկութիւնս ձեզմէ այս խնդրածիս մէջն է , Լէոն , իմ
երջանկութիւնս պիտի մերժէք ինձ , այն ատեն , կարծածնէդ
աւելի ձերը պիտի ըլլամ , բացակայ կամ ներկայ , իմ հո-
գիս և մտածմունքս ձեզ պիտի ընկերանան , դուք որ ինք-
զինքնուզ դէմ պիտի պաշտպանէք զիս , և անարատ պիտի
պահէք զիս , վասն զի ձեզմէ ի զատ ոչ ոք , կ'երգնում
այսօրուան ձեզ մերժածս պիտի ստանայ : Ձէք հասկնար ու-
րեմն այն սուրբ հեշտութիւնը , անակնկալ քոյր մը ունենալ և
ըսել իւրովի , կայ անձ մը որ իմ վրայ իլը մոտածէ որ իմ
անունս իւր աղօթից մէջ կը խառնէ , և ինձ համար ունի
այն անմեղ սէրը զոր հրեշտակները իրենց եղբարց համար ու-
նին : Ըսէ , այս սէրը միակ կարելի եղածը չէ և աւելի
երկար ատեն չի տէր քան թէ այն ցանկութիւնը որու
մի և նոյն անունը յատկացուցին մարդիկ :

Եթէ Լէոն անմիջապէս Մարիի խնդրածին հաւանէր ,
կանայք այսպէս են , սակաւ առ սակաւ իւր գնած կեանքին
սովորուելով , պիտի դար քոր մը ուր հաւաստի ըլլար թէ
Լէոն երբէր իւր սիրահարը չ'եղած եր , բայց Լէոն բան մը
չէր պատասխանէր , գլուխը խոնարհած՝ այն յաւիտենական
հանելուկին անկարելի մեկնութիւնը կը փնտռէր , զոր կին
կը կոչեն : Որչափ բուռն որ էր իւր սէրը , Մարիի
մշտնջենաւոր աղաչանքներէ կը պաղէր և կ'սկսէր քիչ մը
հաշիւ գործածել , քանի որ իւր սիրտը միայն չէր բաւէր վըս-

տահացընել , Մարի տեսնելով որ Լէոն չէր պատասխանէր
անոր մօտեցաւ գլուխը անոր գլխին վրայ ծռելով ըսաւ :

— Ի՛նչ ունիք նորէն , բարկացած էք ինձ դէմ : Դուք
էք զիս չի սիրողը քանի որ զիս չէք հասկնար :

Եւ որովհետեւ Լէոն չէր շարժէր մանկամարդ կինը
իւր շրթունքը եղբայրաբար անոր ճակտին վրայ դրաւ թէև
ջանքով մը , իբր թէ իրեն առաջարկած խօսքին առաջին
վարձքը անմիջապէս տալ ուղած ըլլար :

— Տեսնենք Լէոն յարեց Մարի , ձեր կարդին չար կը
դառնաք և երբ զձեզ կը սիրեմ ալ չէք սիրէր զիս , մտիկ
ըրէք , ահա դարունը կը մօտենայ , մեղ հետ Բուսթու
պիտի դաք : Հոն՝ առանձին պիտի ըլլանք , երկար օրեր և
երկար պտոյտներ պիտի ունենանք , առաջուրնէ աւելի պահ-
ուելու պէտք պիտի չ'ունենանք , քանի որ գէշութիւն մը
պիտի չ'ընենք :

Լէոն բան մը չի պատասխանեց :

Մարի անոր գլուխը իւր փոքր ձեռաց մէջ առաւ և
մանկան մը նման գրկեց : Տարօրինակ չէր այս , այս կինը
մարդու մը ալ զինքը չի սիրել կ'առաջարկէր և սակայն սիրոյ
ամէն գորովով կը խնդրէր զայն : Մարիի ամէն ըսածներուն
մէջ եղած ամէնէ անհաւատարի և սակայն ստոյգը այն էր թէ
ալ վերջապէս կ'սկսէր հաւատալ , այն էր թէ միամտութեամբ՝
Եմմաուուէլի և Լէոնի այս իրարմէ այնքան տարբեր սէրերը
իրարու կը միացընէր : Այն էր թէ եթէ Պ . ալ Արիժ
հաւանէր անցեալը մոռնալու Մարի պատրաստ էր մոռնալու
զայն խիստ դիւրութեամբ , մինչև այն օրը՝ որ ճակատագիրը
պիտի յայտնէր զայն աւելի սոսկալի և աւելի ահօնելի :

Ժամը վեցն էր , տարուան այս եղանակին մէջ , այսինչ
քըն փետրուար ամսոյն մէջ ժամը վեցը օրուան խորհրդաւոր
միջոցն է , ուր երբ չմիտէային կրակը կ'սկսի մարիլ , երբ
դեռ կանթեղը վառել տուած չեն , անուշ մտախոհութեամբ

կը համակուին եթէ առանձին են, մտերիմ խոստովանու-
թեան մը եթէ երկու հոգի են :

Երկու էին :

Սակայն Մարի ըսած էր « մոռցիր զիս » և ալ
ըսելու բան մը չէր գտներ, իւր ձեռքը Լէոնի ձեռքէն
քաշել չէր համարձակէր և ասիկայ՝ աչերը զորովանօք անոր
վրայ սեւեռած ցած ձայնով կը կրկնէր :

— Եթէ զիսնայիք թէ որքան կը սիրեմ զձեզ Մարի,
երբէք ձեզ նման կին մը զիս սիրած չէ : Ո՛հ, կը պա-
ղատիմ զիս ձեր սրտէն մի՛արտաքսէք, մի՛ ըսէք ինձ որ
գաղբիմ յիշեմ և ոչ գաղբիմ յուսալէ . . . Մարի չէք
լսէր ինձ :

Մարի չէր պատասխանէր, և չէր մտածէր, ինք-
զինքը մարդու մը թեոց մէջ կը թողուր որ իրեն կը քաշէր
զայն, և հոգով ինչպէս մարմնով յոգնած խեղճ կինը այս
անձանօթ մաքառումներու դէմ անզօր : Պարզապէս զոհո-
ղութիւն մը կը խնդրէր իւր երջանկութեան և հանգստու-
թեան համար, և ասոր հակառակ իւր սիրահարին զիմադրելը
տեսնելով միայն արտառքով կընար կռուիլ անոր դէմ, կ'ըզ-
գար թէ իւր անցեալ կենաց մէկ վայրկեանը իւր բոլոր ապա-
ղան անոր կը կապէր եթէ նա ուզէր, և միայն կ'աղաչէր
Աստուծոյ որ մոռցնէ զինք Էմմանուէլի այս սոսկալի ճշմար-
տութիւնը իմանալէ առաջ :

Որչափ տարօրինակ է կանանց ճակատագիրը, Մա-
րիի նման, վայրկեան մը ինքզինքնին մոռցողներ և գուցէ
հնարքով մը զրեթէ խարուղներ, հոգով և մարմնով կը վե-
րաբերին՝ այսքան անխոհեմաբար ինքզինքնին յանձնած մար-
դուն՝ որչափ ժամանակ որ հաճելի թուի իրենց . . . :

Առջի օր Մարի իւր կեանքէն ջնջել ուզելու միայն մէկ
օր ունէր, հետեւեալ օրը երկու : Այն ատեն պատահեցաւ
ինչ որ պէտք էր սխառահիւ, Մարի տեսնելով որ նորէն իւր

սիրահարին կամբէն յաղթուած էր ուղեց ներում մը ունեցալ,
իւր միտակ կրցածը Լէոնը սիրելն էր : Այնպէս կարծել ձե-
ւացուց և որովհետեւ սրտին խորէն ասոր հակառակին վրայ
ստոյգ էր : Հասկցաւ թէ պէտք էր խուլ ըլլալ եթէ ոչ
խափանելու՝ դէթ լռեցընելու համար այս զաղտնի ձայնը :
Այն ատեն առտու և իրիկուն Լէոնի՝ եռանդուն նամակներ
գրեց, ամէն օր կ'ուզէր զայն տեսնել և որչափ պաղ կեր-
պիւ որ նախ վարուած էր անոր հետ՝ այնքան, ուրախ և հը-
պարտ կ'երևէր հիմակ իւր սիրով, իրաւ է թէ շատ անգամ
գրեթէ ուրախութենէ և երջանկութենէ զինովցած՝ երբ Լէոն
կը մեկնէր, Մարի խենդի մը նման կ'արտասուէր, չէ թէ
ապաղայէն վախճալուն, զոր դեռ չէր նշմարէր, չէ թէ անց-
եալին վրայ խղճի խայթով այլ իւր բոլոր ըրածին հակառակ
Լէոնը սիրել չի կրնալէն զատ՝ նա ասելի կը թուէր իրեն,
և իւր յանցանքով՝ Էմմանուէլի վրայ ունեցած սէրը կ'աւել-
նար, և սակայն ալ ետ դառնալու միջոց չի կար, պատու-
հանէ մը դուրս նետող մարդու մը նման, որ երբ իւր ոտքին
յենարանը կը կորսնցընէ կը զղջայ իւր ըրածին վրայ, այս-
պէս Մարի պէտք էր որ իւր սխալման միտքէն խորը երթար
եթէ հոն ջախջախուելու իսկ ըլլար : Լէոն՝ այն ինքնասիրու-
թեան շնորհիւ զոր Աստուծոյ իբր երջանկութեան միջոց
տուած է Մարիի բոլոր իրեն ըսածները ճշ-
մարիտ կը կարծէր, և կը պաշտէր զան : Ամէն օր,
եթէ Էմմանուէլ հոն ըլլար կամ ոչ, Մարիի բնակարանը
կ'երթար և անկէ կը մեկնէր երբ ալ կենալը անկարելի ըլ-
լար : Ուրեմն դիւրին է հասկնալ թէ որչափ կը տառապէր
Մարի : Ոչ աշխարհիս, ոչ ինքզինքնին և ոչ Աստուծոյ
ներեկի պատճառ մը չէր կրնար տալ իւր ըրածին : Ստիպ-
ուած էր գոցել իւր աչերը քայլելու համար այն նոր շաղին մէջ
ուր կ'առաջնորդէր զինք անձանօթ մարդ մը, որու առջև
կ'ամշար և որու կ'ուտար ինքզինքը առանց սիրոյ և արդէն
առանց ամենխաժութեան, կարծես թէ ամբարշտութեամբ

պղծուած հրեշտակի մը արձանն էր :

Մարիան լաւ կը տեսներ թէ իւր տիրուհին կը կորսուէր , բայց խեղճ կէնը չէր համարձակէր բան մը ըսելու բարի բնաւորութիւն մ'էր այս , բայց տկար , թ Մարիի միայն մէկ կամքին համար ինքզինքը մեռցնելու պատրաստ էր , սակայն անկարող էր անոր աղէկութեան համար իսկ ունենալ կամք մը զոր Տիկին տը Պրիոն , որ նոյնպէս տկար էր ընդունէր և կրէր :

Սակայն Մարիան երեւոյթին վրայ կը խաբուէր և հաւաստի էր թէ Մարի՝ Լէոնը կը սիրէր , միայն աղօթել կրնար դեռահաս կնոջ համար , և եթէ ոչ կը պաշտպանէր դէթ կարելի եղածին չափ կը քողարկէր այս սէրը որու հռչակումէ վախնար : Ար մնար կոմսը որ իւր հին փորձառութեամբ այս յարաբերութիւնը կը նշմարէր , բայց իւր հայրական գորովը սուտի կը հանէր : Շատ անգամ իւր աղջիկը տեսնելու եկած և միշտ Լէոնի պատահած էր , Մարի՝ իւր հօր ներկայութեան բոլոր ժամերուն մէջ շփոթած երեցած էր , կարծես թէ չի կար իւր վրայ այն վստահութիւնը զոր հանդարտ խիղճ մը կը շնորհէ : Քսան անգամ կոմսը իւր աղջկան հետ համարձակ խօսիլ ուզած էր Լէոնի յաւիտենական ներկայութեան վրայ , և անոր նշմարել տալ ինչ որ դէթ գեռ անպատեհութիւն մ'էր , բայց երբէք չի համարձակած էր , վախնալով որ չի յայտնէ անոր բանի մը կարելիութիւնը զոր թերեւ Մարի իւր անմեղութեամբ չէր կասկածած : Սակայն նուազ չէր տառապէր և Էմմանուէլը կը քննէր , անոր գէմքին վրայ տրտմութեան կամ վշտի գիծ մը գտնել աշխատելով , որ յայտնէր իրեն թէ իւր նշմարածը ուրիշ մը ևս նշմարած էր , սակայն Էմմանուէլ միշտ նոյնն էր միշտ բարի , երջանիկ և իւր կնոջը վրայ կասկածելու անկարող :

Պ. տ'Էրմիի համար ստոյգ եղած բանը այն էր թէ իւր աղջիկը , որ և է պատճառով մը իրեն հետ առաջուան պէս

չէր : Արդարեւ Մարի շատ անգամ տեսած էր իւր հօր նայուածքին դաղտնաքար իւր վրայ սեւեռիլը և իրեն այնպէս թուած էր թէ այս հայրական և խորաղնին ակնարկէն ոչինչ կը վրիպէր , և թէ իւր սիրտը պէտք էր զրքի մը նման բացուելով ըսել իւր բոլոր պահել ուզածը : Ուրեմն տխրութեամբ գուշակած էր ամէն անգամ իւր հօր Լէոնի վրայ խօսիլ ուզած վայրկեանը և միշտ իւր անհետեւ վախով խօսակցութիւնը դարձուցած , կամ մէջ տեղը բառ մը նետած էր որ իւր հայրը կը կեցնէր , առանց տեսնելու թէ փոխանակ Պ. տ'Էրմիի կասկածները ջնջելու զանոնք յամառութեամբ կը հաստատէր , և ամէն վարպետ աչք պիտի տեսնէր թէ պատասխանել չէր ուզէր , բնականաբար այս մշտնջենաւոր վախը հօր և աղջկան մէջ պաղուծիւն մը կը ձգէր , այս վերջինը կարելի եղածին չափ իւր հօր հետ առանձին մնալէ խոյս կ'ուտար և զրեթէ ալ զայն տեսնելու չէր երթար , վասն զի կ'զգար թէ ամէն ինչ իւր հօր պիտի խոստովանէր , անոր ըսած առաջին բառին :

Այն ատեն Աստուած գիտէ թէ ինչ պիտի պատահէր : Խեղճ մարդը սոսկալի կերպիւ կը վշտակէր : Քանի անգամ երթալ Լէոնը գտնել ուզեց , և պատուոյն վրայ երգմեցնելով խնդրել անորմէ որ բոլոր ճշմարտութիւնը խոստովանի , եթէ պէտք ըլլար անոր ոտից իսկ իյնալ և աղաչել որ մեկնի և իւր աղջկան հանգստութիւնը թողու բայց միշտ կայ առած էր , նախ այն հայրական մտածումով թէ զուցէ կը խաբուէր , ապա . չի գիտնալով թէ որո՞ւ հետ էր գործը և թէ ինչ տեսակ էր Լէոնի սիրտը , այդ դաղտնի խոստովանութիւնը կրնար Մարիի գէշութիւն պատճառել և Էմմանուէլէ իմացուիլ որ ինչպէս ըսինք , և ոչ բանի մը վրայ կասկածած կը թուէր և իրօք չէր կասկածէր :

Բայց մէկը կը հսկէր , և ամեն մարդ լուսաւորելը յանձն կ'առնուր : Այն էր Թիւրիա :

ԱԵ

Այս միջոցին նորոգութիւնները կ'սկսէին և Պ. Ե. Ե. Պրիտն գլխաւորներէ մին էր : Ամէն վեհանաժն և ազատ գաղափարներ ունեցողները անոր ժամադրութիւնով՝ ուստային : Էմմանուէլ՝ միայն իւր փառապիտութենէ թելադրուած չէր, իւր երկրին բարութիւնը կ'ուզէր միայն անոր լաւութեան համար և անորմէ անձնական օգուտ քաղելու նկատում չ'ունէր :

Ինչպէս որ տեսանք, կառավարութիւնը զայն պաշտօնեայ ընել ուղած էր որպէս զի իւր յառաջացած ճամբուն մէջ կանգ առնէ նա, բայց Էմմանուէլ մերժած էր, վասն զի այս պաշտօնով չէին տար ինչ որ իւր արգարութեամբ կ'ուզէր որ ժողովրդին շնորհուէր : Եթէ մեր նիւթէն շեղիլ ուզէինք՝ Էմմանուէլի քաղաքական նպատակներու վրայ երկարօրէն պիտի խօսէինք, և արդի կառավարութեան շատ մարդիկ մեր զիւյցազնին մօտ խիստ փոքր պիտի դառնէին, բայց պարզ սրբի ուսում մը պիտի ընենք և բնաւ բնկերական նոր կարգաւորութեանց վրայ պիտի չի խօսինք : Միայն ժամանակ առ ժամանակ Պ. Ե. Ե. Պրիտնի ատենուան քաղաքական պատահարները կրնանք յիշել և ցուցնել թէ իւր մասնաւոր կեանքին մէջ ինչ ազէտալի կերպիւ խառնուած գտնուեցան : Իւր համբաւը ժիւլիան իրեն բերաւ, իւր համբաւին համար Մարի գինքը սիրեց, իւր համբաւին զոհած իւր ընտանեկան քանի մը ժամերը պաճաւեցին այն գէպքերը զորս պիտէ պատմենք :

Նոր հաստատութիւններու ընկերութիւն մը որու պիտի նախագահէր Էմմանուէլ՝ Բուաթիէյի մէջ տեղի պիտի ունենար : Այս բանս Պ. Ե. Ե. Պրիտնի իմացուեցաւ և նա Մարիի ըսելով թէ իւր բացակայութիւնը միայն քանի մը օր պիտի տևէր՝ մեկնեցաւ : Մարի գրեթէ ուրախացաւ անոր մեկնիլը տեսնելով, այս երթը իրեն ժամանակ կ'ուտար իւր բոլորտիքը նայելու և իւր սոսկութիւններու մէջ ինքզինքը դտնելու :

Էմմանուէլի երթէն երկու ժամ վերջ Լէոն Մարիի տունն էր :

Ժիւլիայի համար դործելու միջոցն էր այս, Պ. Ե. Ե. Պրիտնի մեկնիլը զիտէր, նոյնպէս Լէոնի անոր կնոջ տունը ըլլալը : Պ. Ե. Ե. Պրիտնի տունը դնաց և առաւ բոլոր այն նամակները որոնց օրինակութիւնները ունէր միայն : Երբ այս թուղթերը իւր ձեռքը հասան Տիկին տը Պրիտնի տունը դնաց և անոր հետ տեսնուիլ ուզեց, պատասխանեցին իրեն թէ Տիկին տը Պրիտն մարդ չէր ընդունէր, իւր այցետոմար թաղուց և երկրորդ օրը ներկայացաւ : Հետեւեալ օրը Մարի դուրս ելած էր :

— Պիտի ըսես քու տիրուհւոյդ, ըսաւ ժիւլիա սպասուորին, թէ զիս չ'ընդունեն ըսն անիրաւ է :

Այս խօսքին մէջ սպառնական շեշտ մը կար որու չի պատասխանեց ծառան :

Երբ Մարի տուն դարձաւ Լուիլիի երկրորդ այցատոմար յանձնեցին իրեն և սպասուորը կրկնեց ինչ որ ըսեր էին որ ըսէ :

Մարի ամէն բանէ վախճալու պատճառներ ունէր : Այս երկու այցատոմարները Լէոնի ցուցուց և հարցուց անոր եթէ գիտէր թէ ինչ ըսել կ'ուզէ այս : Լէոն ժիւլիայի առնուել կարգաւոր գունատեցաւ բայց բան մը ըսել չ'ուզեց և նուրբ կարգաւոր գունատեցաւ բայց բան մը ըսել չ'ուզեց և ոչ իսկ բան մը ենթադրել՝ ժիւլիան չի տեսած, Մարիի պատասխանեց թէ այդ անունը չէր ճանչնար, օակայն այս խօսքը ըսելու միջոցին աղէտալի նախադրացում մը ունեցաւ : Ժամը վեցին Թիպու փողոցը դնաց, ժիւլիա տունն էր :

Լէոն իւր սիրուհւոյն բնաւորութիւնը կը ճանչէր, չ'ուզեց համարձակապէս խնդիրը բանալ, այլ խորամանկութեամբ վարուիլ :

— Ա՛հ, դուք էք ըսաւ ժիւլիա սիրուն գէմքով մը, գրեթէ ալ չեմ տեսներ զձեզ : Ահա երկու օրէ որ ձեր վրայ խօսուիլը չեմ լսէր :

Այո ըսելով Լէոնի գողգոջուն ձեռքը կը սեղմէր :

— Ամէն ինչ զիտէ մասածեց Թիւլիա, թող ինքը սկսի:

Եւ իւր տարփաւորին նայեցաւ իբր թէ վտաճ ըլլալու համար թէ խիտ ահաւոր հակառակորդի մը հետ չէ իւր գործը : Լուռ թիւն տիրեց , որու միջոցին երկուսն ոտնները իրենց զէնքերը պատրաստեցին :

Լէոն խօսեցաւ նախ :

— Տեսներք Թիւլիա , ըսաւ նա , համարձակ խօսինք , միթէ բանի մը մէջ բարկացած եք ինձ դէմ :

Ես բարկանամ , և ինչ բանէ , բարեկամ , ալ զիս չի սիրելնուդ համար :

Լէոն շարժում մը ըրաւ իբր թէ ուրանալու համար :

— Պիտի ըսէք թէ զիս կը սիրէք , հարցուց Թիւլիա , պիտի ստէիք ուրեմն . ինձ հետ անկեղծ ըլլալու պատիւը ըրէք ինձ : Ահա երկար ատենէ 'ի վեր է որ միատեղ ենք , ըզմեզ շատ անկեղծութեամբ սիրեցի որպէս զի ձեր սէրը դեռ տեւել կարենար :

Այս ամենը այնքան հանդարտ ձայնով մը ըսուած էր որ Լէոն կ'սկսէր կասկածիլ թէ Թիւլիան էր իրօք Մարիի տունը երթողը , ինքը՝ որ զալու ժամանակ անոր այցելու թիւնները նախանձի կը վերադարձէր :

— Սակայն դուք իսկ . այլ ևս չէք սիրէր զիս Թիւլիա :

— Վատութիւն մը պիտի ըլլար սիրել մարդ մը՝ որ ալ չի սիրէր զիս :

— Ուրեմն , եթէ ինձ համար ալ սէր չ'ունիք , տտելութիւն ունենալ պէտք չէք կարծեմ , և ինձ ցաւ պատճառող բան մը ընել պիտի չ'ուզէք :

— Չեղի՞ :

— Ինձ կամ որ և է անձի մը որու հոգ կը տանիմ :

— Ահա հասանք , ըսաւ իւրովի Թիւլիա , յետոյ բարձր ձայնիւ յաւելցուց . բացատրեցէք միտքերնիդ չեմ հասկընար :

— Մտիկ ըրէք շարունակեց Պ. տը Կրիժ որ կը մոտձէր թէ լաւ ևս էր ճշմարտութեամբ սկսիլ քան թէ բարկութեամբ և Թիւլիայի ձեռքերը իրեններուն մէջ առաւ , ամենէն աղէկ զիտէք թէ չեն կրնար սրտին հրամայել , դուք իսկ ակամայ տառապեցուցիք անձեր՝ որք զձեզ կը սիրէին , վասն զի ձեր սիրտը դէպ 'ի ուրիշներ կը մղէր զձեզ : Թերեւս 'զձեզ վշտացուցի :

— Տխմար , մրմոց Թիւլիա :

— Բայց զիտէք թէ սիրոյ տեղ ամենէ սուրբ և հաւատարիմ բարեկամութիւն մը պիտի ունենամ ձեզ համար :

— Ապա . հարցուց Թիւլիա հեղինական յուսահատեցուցիչ շեշտով մը :

— Ապա կրկնեց Լէոն քիչ մը տոգունելով , թէ և ես չ'ըսի՝ վասն զի կան զգացումներ և դիւրագրգռութիւններ զորս երբեք չեմ վիրաւորէր , բայց ուրիշներ ըսած են ձեզ թերեւս թէ նոր սիրուհի մը ունիմ , եթէ ըսին ձեզ թէ այս կիներ կը սիրեմ , ճշմարիտ ըսին , այս բաները կրնանք իրարու խոստովանիլ , հիմաի որ պաղ արիւն էք , դուք չ'ըսին ձեզ սակայն թէ որչափ կը յարգեմ զայն , թէ որչափ այս յարգանաց արժանի է , և թէ որքան իւր հանգստութեան կը փափաքեմ :

— Այդ ամենը գիտեմ , ընդհակառակն , զիտեմ թէ զիս պահեցիք որպէս զի ծածկէք այս յարաբերութիւնը որ զաղտնի մնալու պէտք ունի , կը տեսնէք թէ տեղեակ եմ :

Եւ Թիւլիա Լէոնի վրայ ակնարկ մը նետեց որ լաւ բան մը չէր խոստանար և զայն շփոթեց :

— Եղելութեան կը հասնիմ , կրկնեց Լէոն , սակայն առանց բոլոր ճշմարտութիւնը գիտցած ըլլալ ձեռքներու , կը մեկնիմ այս անձին տունէն որու վրայ կը խօսէի քիչ մը առաջ , ըսաւ ինձ թէ անծանօթ կիին մը երկու անգամ իւր տունը ներկայացեր և չ'ուզեր է իւր անունը ըսել , բայց այդ անծանօթին վրայ տուած տեղեկութեան վրայ կարծեցի զձեզ :

ճանչնալ, և եկայ այս նիւթիս վրայ ձեզմէ բացատրութիւն մը ուզելու և հարցընելու որ եթէ այս անձին տունը ներկա յանայիք ինչ պիտի ըսէիք իրեն:

— Ա՛յս է ամենը հարցուց ժիւլիա կարելի եղածին չափ ժպիւրհ ձայնով մը:

— Այո՛, այս է ամենը պատասխանեց Լէոն որ կ'սկսէր բարկանալ:

— Լաւ ուրեմն այս ամենը ճշմարիտ են, միայն թէ եթէ Տիկին տը Պրիոն ըսաւ ձեզ թէ անձանթ կին մը ներկայացեր է իւր տունը ստեր է, ինչպէս որ կը ստէ երբ կ'ըսէ իւր ամուսնոյն թէ զինքը կը սիրէ, քանի որ երկու այցատունս ձղեցի:

Ժիւլիա այսպէս կը խօսէր, անտարբեր ձեռով մը իւր ժամացոյցի շղթային խաղալիներուն հետ խաղալով:

— Եւ յարեց ժիւլիա առանց Լէոն խօսք մը գտնել կարենալու, հիմակ կ'ուզէր դիտնալ թէ ինչ ունէի ըսելու ձեր նոր տարփածուին, ո՛հ, Աստուած իմ շատ պարզ բան մը, համարձակ պիտի ըսէի իրեն կրկնեց ժիւլիա այս բառերը շեշտելով թէ ժիւլիա Լօլլըլի կը կոչուիմ, թէ ձեր սիրուհին եմ երկու տարիէ 'ի վեր, թէ զձեզ կը սիրեմ, թէ դիտեմ իրեն հաճար զիս խաբէնիք և թէ ամեն ինչ կ'ուզեմ ըսել իւր ամուսնոյն:

— Ահա սիրելիք իմ Լէոն, ինչ որ կ'ուզէի անոր ըսել:

Պ. տը կրիժ ժիւլիայի նայեցաւ, ժիւլիա կը ժպտէր իբր թէ աշխարհիս ամենէ սովորական բանին վրայ խօսէր:

— Այս ամենը պիտի ըսէիք իրեն հարցուց Լէոն:

— Այո՛, պատասխանեց ժիւլիա, իւր խօսքին գլխի հաստատական նշան մը յաւելցընելով և իւր սիրահարին նայեցաւ այնպիսի կերպով իբր թէ իւր հոգւոյն մէջ ունեցած բոլոր ատեւութիւնը կ'ուզէր հասկընել:

— Եւ արդ, հարցուց Լէոն սպառնալի ձայնով մը:

— Եւ արդ ամէն ինչ պիտի ըսեմ Պ. տը Պրիոնի առանց

իւր կնոջ իմացընելու, քանի որ չ'ուզէր զիս ընդունիլ: Պ. տը Պրիոն սիրահարս էր, շատ գէշ վարուեցաւ հետս, ձեր սիրուհին էի, խիստ շատ կը սիրէի զձեզ, ըսաւ ժիւլիա Լէոնի քթին խնդալով, իւր կնոջ համար զիս կը խաբէր, ձեզմէ միանգամայն անորմէ վրէժս կը լուծեմ, բաւական լաւ խաղ մ'է այս այնպէս չէ:

— Եւ կարծէք թէ պիտի թողմամ այդ ըսաւ Լէոն ոտք ելնելով:

— Հարկ պիտի ըլլայ որ թողուք պատասխանեց ժիւլիա նոյնպէս ելլելով:

— Եթէ հիմակուան ըսածնէդ բաւ մը արտասանէք . . .

Ժիւլիա զզուշացէք . . .

— Ինչ պիտի ընէք ինձ:

— Ամէն բան, եթէ հարկ ըլլայ . . .

— Եթէ հարկ ըլլայ սպաննել իսկ զիս. է՛հ, միթէ կ'սպաննեն կիները: Այս ամենը պիտի ընեմ Լէոն, և որովհետեւ անկեղծ եմ պիտի ըսեմ ձեզ թէ ինչո՞ւ և ինչպէս պիտի ընեմ: Նախ պէտք է որ սխալնիդ ուղղեմ բանի մը վրայ որ կրնայ խղճի խայթ աւթել ձեզ օր մը: Զձեզ երբեք չի սիրեցի:

— Ինչ հոգս:

— Աւելի աղէկ, բայց Պ. տը Պրիոնը պաշտելու կէտին վրայ էի: Այն օրէ 'ի վեր որ Օրիորդ տ'երմին առաւ ձեր սիրուհին եղայ, և եթէ մարմնաւորեալ ինքնասիրութիւնը չ'ըլլայիք պիտի տեսնէիք այն յանկարծական փոփոխութիւնը զոր ձեզ համար ունեցայ: Զձեզ միշտ իբր անորոշ էակ մը նկատած էի. յանկարծ ձեզ համար սիրով բորբոքեցայ, ասիկայ զարմանալի է: Գուք պէտք էիք այս ամէն բանին պատճառը փնտռել, վասն զի կար պատճառ մը և ահա այն:

Լէոն սկսաւ նախասնկին մէջ մեծաբայլ բալել:

— Ո՛հ, անհամբեր մի ըլլաք կրկնեց ժիւլիա, պիտի

և ձերն է այն:

— Միլիոն մը միայն ունենալնիդ զիտնալուս համար է որ երկու կը խնդրեմ: Այս նամակները ծախել չեմ ուզէր, իմ հարստութիւնս ձեր քով կը կորսնցընեմ, բայց զուցէ ուրիշի մը հետ կ'աւելցընեմ զայն:

— Ժիւլիա շարունակեց Լէոն պաղատալի ձայնով մը:

— Խոստովանեցէք թէ մեզք մը պիտի դործէիք այս նամակները ունենալու համար: Ահա թիւ բանէ կախեալ է մարդոց պատիւը, եթէ տը Վրիժ մարքիզուհի ըլլալ ուզէի, պիտի ըլլայի, բաւական էր որ այս նամակներու ծրարը իբր օժիտ բերէի հետս:

Լէոն չի պատասխանեց:

— Պատասխանելու պէտք չ'ունիք յարեց Ժիւլիա, զիտեմ թէ պիտի հաւանէիք: Ուրեմն շատ կը սիրէք այդ կիներ, սակայն զձեզ արհամարհածիս չափ չէք սիրէր զայն: Այնքան արհամարհելի է մարդ մը որ կ'ստիճէ մը կը յաղթուի և անոր գէմ բան մը չի կրնար ընել:

Այս ըսելով Ժիւլիա զանգակը կը հնչէր:

— Ինչ պիտի ընէք հարցուց անոր Լէոն որու բարկութիւնը զաղափարները կը շփոթէր:

— Նամակները թղթատունը պիտի խրկեմ, խրկուելու պատրաստ են: Ինչ զարմանք այս խեղճ էմմանուէլի համար:

— Ժիւլիա այդ բանը պիտի չ'ընէք:

— Ուրեմն մտիկ ըրէք:

Այս միջոցին սենեկապանուհին ներս կը մտնէր, և Ժիւլիա իւր կուրծքէն նամակներու ծրար մը կը հանէր:

— Այլի կը տեսնես այս ծրարը, Հէնրիէթ. ըսաւ Ժիւլիա այս աղջկան:

— Այո, Տիկին:

— Ձայն նամակատունը պիտի տանիս, և յիշէ թէ ոչինչ պիտի կրնայ գրել ձամբան կայնեցընել:

— Որքան տոգոյն էք. Տիկին, ըսաւ սենեկապանուհին և մի և չոյն միջոցին կը նայէր Լէոնի որ Ժիւլիայէ աւելի զուստ էր: Ժան հոն է յաւելցուց կամայ մը:

— Լաւ, 3 կրկնեց Ժիւլիա, վախճալու բան մը չ'ունիմ, գնա, աղջիկս, գնա:

Հէնրիէթ դուրս ելաւ: Այն միջոցին որ նախասենեկէն կը մեկնէր Լէոն իւր ղլխարկը առաւ և անոր հետեւելու պատրաստուեցաւ:

— Անօգուտ է ըսաւ անոր Ժիւլիա նստելով, զանոնք ձեզ պիտի չի յանձնէ, եթէ իբր փոխարէն քիչ մը առաջ առաջարկածնիդ տայիք իրեն: Երեւակայեցէք, սիրելի Լէոն, թէ այս քաջ աղջիկը զաւակ մը ունեցաւ, բայց ըսպանեց զայն, յանցանքին ապացոյցները ունիմ, և աւելի կ'ախաղանէն կը վախճայ քան թէ ձեր ստակին կը փափաքի: Ահ, ինձ ծառայող մարդոց վրայ վստահ եմ, թող տուէք որ ընէ: Սակայն Տիկին տը Պրիոնի ամէն նամակները տարած ծրարին մէջ չեն, քանի մը հատ պահած եմ, որպէս զի եթէ առաջիկաները կորսուին՝ ուրիշ ալ ունենամ: Ոհ, նախատես եմ, բայց թող տուէք որ գործեմ, ձեր երջանկու թիւնը կ'ապահովեմ: Այս տարածայնութենէ վերջ Մարի ձերը պիտի ըլլայ և կանայք բաւական աչք պիտի չ'ունենան զձեզ տեսնելու համար, զձեզ, Տիկին տը Պրիոնի սիրահարը, սքանչելապէս առաքինի կիներ, ժամանակին յարմար մարդ մը պիտի ըլլաք:

— Լաւ, Տիկին: Այս եղաւ Լէոնի ըսել կրցած բառը, բարկութիւնը կը խեղդէր զինք:

Դուրս ելաւ, աւելի յիմարի մը քան թէ խելացի մարդու մը նման:

— Ահա Բարիկի ամենէ թշուառ մարդը, ըսաւ իւրովի Ժիւլիա պատուհանէն՝ անոր կառքը մտնելը տեսնելով, բայց ամէն մարդ իւր կարգին:

Ժիւլիա թերթ մը թուղթ առաւ և գրեց:

« Տիկին :

« Երկու անգամ ձեր տունը ներկայացայ , բայց զիս ընդունելու պատիւը չըրիք ինձ : Կը ներեմ երբեմն երբ ինձ վիշտ մը պատճառեն , սակայն երբեք չեմ ներէր երբ նախատինք մը ընեն ինձ : Ձեր ամուսնոյն , իմ հին տարփաւորիս խրկեցի այն նամակները զորս կը գրէիք Պ. տը Կրիփի , իմ սիրահարիս , կամ լաւ ևս մեր սիրահարին :

« ԺԻՒԼԻՍ ԼՕՎԸԼԻ »

Այս միջոցին որ այս նամակը կը վերջացընէր Հէնրիէթ ներս կը մտնէր :

— Երարը նամակատունը յանձնեցիր . հարցուց Ժիւլիա , այնպիսի կնոջ ձայնով մը որ պատրաստ է անհնազանդութիւն մը խտտութեամբ պատժելու :

— Այո , պատասխանեց Հէնրիէթ շփոթած :

— Լաւ , այս նամակը իւր հասցէին հասցուր , և ըսէ թէ ոչ զոր կ'ընդունիմ :

ԼԶ

Ըսինք թէ Լէոն խենդի պէս էր :

— Ինչ ընեմ , կ'ըսէր իւրովի , առանց գործելու տնցուցած ամէն մէկ վայրկեանը Մարիէ վերցուցած տարուան մը երջանկութիւնս է : Ամէն կարելի եղած միջոցները իւր մտքէն անցան , բայց « անկարելի » բառին առջև կ'իյնային , իւր հարստութիւնը , կեանքը , պատիւը ամէն ինչ Մարիի համար պիտի տար , և զայն ազատելու համար բան մը չէր զրտնէր : Ամէն փորձ աւելի մեծ զայթակղութիւն մը պիտի հա-

նէր , և և կը ձգէր որ դործերը իրենց ընթացքը շարունակեն : Բարիզի փողոցներուն մէջ թափառեցաւ , և իրիկունը առանց ղիտնալու իւր ըրածը ժողովակը մտաւ , չի համարձակելով ոչ իւր տունը և ոչ Տիկին աը Պրիսնի տունը երթալ : Այս միջոցիս Ժան Ժիւլիայի սենեկապանը , Ժիւլիա , առ Մարի գրած նամակը տարած՝ և ետ գարձած էր :

— Տիկինը տունէն էր հարցուց Լովըլի սպասաւորին :

— Այո , Տիկին :

— Առանձին :

— Իւր հօր հետ :

— Լաւ , ինչ ըսաւ :

— Տիկինը հասցէն խնդրեց :

— Տուի՞ր զայն :

— Այո :

— Մի մոռնար թէ ոչ զոր կ'ընդունիմ :

Ժիւլիա առանձին մնաց : Յուզուած էր , վասն զի Մարիի այցելութեան կ'սպասէր , և որչափ զօրաւոր որ ըլլան , կնոջ մը ճակատագրին մէջ տեղ չեն նետուիր առանց յուզում մը զգալու : Ուրեմն երբեմն երբեմն Էմմանուէլէ վըրէժ առնելու իրաւունքները յիշել պէտք ունէր , որպէս զի իւր յատուկ աչաց առջև ներում գտնէր և միշտ իւր սրտին խորը չէր իջնէր , վասն զի իւր կամայ հակառակ նոր խղի խայթեր պիտի գտնէր հոն , որք սակաւ առ սակաւ պիտի սկսէին աւելնալ :

— Ինչ օգուտ ունի ըրածնուն վրայ զղջալ կը դռնէր յանկարծ , և նաև հիմալ ալ շատ ուշ է :

Ժամը տասին Ժան ներս մտաւ :

— Տիկին , ըսաւ , քոյարկեալ կ'ին մը կայ վարը որ ձեզ հետ խօսիլ կ'ուզէ :

— Մարդ չեմ ընդունիր :

— Այս Տիկինը այնքան կ'ստիպէ , կ'ըսէ թէ ծանր բաներու վրայ է խնդիրը և ձեր տուած հրամանը չի պահելու :

ստիպուեցայ :

— Այս կողմ անունը , հարցուց Թիւլիա , որ զիտէր թէ Մարին էր ներկայացողը :

— Չըսաւ զայն :

— Թող ըսէ , կ'ընդունիմ միայն զանոնք՝ որք իրենց անունը կ'ըսեն :

Ժան քանի մը վայրկեան վերջ՝ վերադարձաւ այցատուումով մը :

— Տիկին տը Պրիոն իմ տունս , զոչեց Թիւլիա իբր թէ զարմացած , և այնպիսի կերպով մը որ Ժան այս անունը ըսէ : Ներս մացուր զայն :

Մարի ներս մտաւ : Անոր գեղնութիւնը քողին տակէն կ'երևէր : Հաղիւ թէ Թիւլիայի դիմացը դտնուեցաւ որ երկու ժամէ 'ի վեր զինքը շարժող յուզումներէ յաղթութեամբ արթնուին վրայ ձգեց ինքզինքը յորդ արտասուք թափելով :

Արդ ահա ինչ որ անցած էր , Մարի իւր հօր հետ էր ինչպէս որ Ժան ըսած էր երբ Թիւլիայի նամակը ընդունեցաւ : Այս նամակը այնքան յանկարծական և այնքան սոսկալի էր որ խեղճ կինը զայն կարդալով գեղնած էր , այնպէս որ կոմսը անոր մօտեցած էր իմանալու համար զինքը շփոթողը , բայց Մարի մեքենական և արագ շարժումով մը կրակը նետած էր այս նամակը զօր երկրորդ անգամ կարդալու պէտք չունէր , վասն զի անոր գիրերը իւր աչաց առջև և մտաց մէջ կը փայլէին :

— Հասցեն հարցուցէք , այս էր Տիկին տը Պրիոնի ամէն ըսել կրցածը :

— Ինչ կ'իմացնէ այս նամակը հարցուցած էր կոմսը :

— Ոչինչ , հայր իմ , պատասխանած էր Մարի իւր ձեռքը անոր երկնցը ներկով :

— Ինչ համար զաղտնիքներ :

— Ոչ , բարի հայր իմ :

— Գէշ լուր մը :

— Ո՛հ , անշուշտ ոչ , գործի նամակ մը :

— Բայց ինչո՞ւ գեղնեցար :

— Նախ զանգակին ձայնը առնելով վախցայ , յետոյ այս նամակին առաջին խօսքերը գժբաղդութիւն մը իմացուցածի պէս էին , և վայրկեան մը Էմմանուէլի համար դողացի , մինչդեռ , ինչպէս որ կը կրկնեմ միայն զործ մ'է , և պիտի չարգիլէ զիս որ պառկիմ : Եւ Մարի ժամացոյցին նայած էր :

— Կը վնասեմ զիս , հարցուցած էր կոմսը :

— Ա՛հ , բարի հայր իմ , ինչ կ'ըսէք :

— Հիմաի որ վստահացուցիր զիս , ընելու բան մը չ'ունիմ , կը թողում զքեզ , վաղը տեսնուինք :

— Վաղը բարի հայր իմ :

Եւ հայր ու աղջիկ գորովալից դրկուած էին : Պ. տ'Էրմի միշտ անհանգիստ էր , այսնամակին մէջ գաղտնիք մը կը գուշակէր , և սակայն մեկնեցաւ , Մարի անոր հեռանալը կը տեսնէր այնպիսի տահամբերութեամբ մը որ ինքզինքն իսկ կը զարմացնէր , մինչև ներքնաստեղծակող իւր հօր ընկերացաւ , կոմսը վերջին անգամ համբուրեց զայն և Մարի իւր բնակարանը մտաւ : Պ. տ'Էրմի դեռ դուռը չի բացած էր երբ ներսէն ուժգնութեամբ հնչեցած զանգակին ձայնը լսեց : Կարծեց թէ Մարի սենեկապանուհին կը կանչէր պառկելու համար և վար իջաւ , բայց հազիւ թէ քանի մը աստիճան վար իջած էր որ իւր դոցած դրան բացուիլը լսեց , և սպասուորի մը իւր դտնուած սանդուղին աստիճաններէն չորս առ չորս իջնելը տեսաւ :

— Ո՛ւր կ'երթաս , հարցուց ծառային :

— Կառքը լծելու հրաման տալու Պ. Կոմս :

— Տիկինը գնաւ պիտի ելնէ :

— Այո՛ , Պ. Կոմս :

— Գնա՛ , բարեկամ , գնա՛ :

Պ. տ'Էրմի մտախոհ մնաց : Ո՛ւր կրնար երթալ այս

ժամուս իւր աղջիկը , ուղեց նորէն վեր ելլել , բայց խորհ
հեցաւ և իջնելը շարունակեց , իւր կառքը ետ դրկեց և
հրապարակի երկանիւ կառք մը վարձելով զայն քանի մը տուն
աւելի հեռու կայնեցուց , մութին մէջ պահուրտեցաւ և
սպասեց : Գրեթէ քառորդ մը վերջ մեծ կառնագուռը բացուե-
ցաւ Տիկին տը Պրիոնի կառքին ճամբայ տալու համար :
Կոմսը իւր փոքր կառքին մէջ մտաւ և հրամայեց կառասլա-
նին որ հետեւի միւս կառքին ինչ որ զիւրին բան մը չէր ,
բայց Պ. տ'երմի ոսկի մը ցուցուց և իբր թէ հմայքով ձի-
ուն ոտքերը ոյժ ստացան և կիսակառքէն քառասուն քայլ
հեռու կենալու յաջողեցաւ : Կառքը Սէն-Բէր կամրջէն ան-
ցաւ , Լուվրի դռնակէն Բարուսէլ հրապարակէն Տօֆէնի
փողոցը մտաւ , Սէն-Բօք փողոցը , Միլոտիէր փողոցը , Ժառու-
ղիէն անցաւ և կայ առաւ . . . թիւ տան առջև Թէպու փո-
ղոցը :

Վայրկեան մը Պ. տ'երմի ունեցաւ այն սոսկալի մտա-
ծումը թէ Մարի Լէանի տունը կ'երթար , բայց կառքին այս
ճամբան շարունակելը տեսնելով երջանկութեամբ տեսաւ
թէ սխալած էր : Մարի կրնար վերջապէս իրեն ճշմարիտ
րոտած ըլլալ , և թերևս զօրծ մ'էր այս , որու հոգը
Էմմանուէլի տալ չ'ուզած էր , և այսպէս առանձին գիշեր
ատեն դուրս կը հանէր զինք : Իւր աղջկան կառքէն իջնելը
և . . . թիւ մտնելը տեսաւ : Հինգ վայրկեան վերջ անոր
դուրս ելլելը չի տեսնելով իւր կարգին՝ դուռը զարկաւ , խեղճ
հայրը շնչասպառ էր :

Ներս մտաւ , դռնապանին սենեակը բացաւ և ըսաւ :

— Տիկին մը մտաւ ներս :

— Այո Պարոն :

— Ո՛ր կ'երթայ :

Դռնապանը վարանեցաւ : Կոմսը ոսկի մը փայլեցուց
այն ոսկոյն նման՝ որ ձիուն ոտքեր տուած էր և այս խեղճ
պահապանին ձայն տուաւ :

Մակեդոնացին Փիլիպպոս իրաւունք ունէր ըսելու թէ ա
մէն դռները ոսկիէ բանալիով կը բացուին :

— Ո՛ր կ'երթայ կրկնեց Կոմսը :

— Տիկինը մը տունը :

— Եւ ո՞վ է այդ կինը :

— Տիկին Ժիւլիա Լօվրի :

— Եւ ի՞նչ կ'ընէ :

Դռնապանը ժպտեցաւ :

— Է՛հ , Պարոն , պոռնիկ մ'է նէ , սակայն շատ հան-
դարտ և զանդատելու տեղի չ'ունինք , ամէն մարդ ազատ է :

Պաղ քրտինք մը կոմսին ճակատը սառեցուց : Դեռ
բան մը չէր կրնար գուշակել բայց միայն ամօթալի պատճառ
մը կրնար իւր աղջիկը հոս բերել զիշեր ատեն և դադտնա-
բար այս տեսակ կնոջ մը տունը : Սակայն ջանք մը ըրաւ
և կրկնեց :

— Յաճախ կ'ուզայ այդ Տիկինը հոս :

— Երբեք չի տեսած ենք զինք , այնպէս չէ , կին ,
հարցուց դռնապանը , և որ կ'ուզէր իւր քսան ֆրանքը խղճի
մտօք վաստակիլ :

— Երբեք պատասխանեց ասիկայ :

— Ստոյդ էք :

— Ստոյդ Պարոն :

— Լաւ , բարեկամ , կ'ուզէք դրան լարը քաշել :

Նոյն միջոցին կոմսը դռնապանին սեղանին վրայ նետեց
ոսկին . այս վերջինը բարեկեց և հնազանդեցաւ : Երբ կոմ-
սը դուռը գոցեց բարի մարդը ուշադրութեամբ ոսկին նայե-
ցաւ :

— 1873 էն է ըսաւ նա :

Եւ հնչեցուց զայն որպէս զի լաւ ըլլալուն վրայ վըս-
տահ ըլլայ :

— Եւ ես որ կը քնանայի , կրկնեց դռնապանը :

— Այդ կը յայտնէ թէ բազմ քնացած ժամանակ կ'ու-

դայ մարդդ իմ :

Այս կատակը երկու ամուսինները խնդացուց : Իսկ կոմսը հոգւոյն մէջ սոսկումով, աչերը արցունքով , իւր կառքը մտաւ և ցուրտին ու հովին հակառակ սպասեց :

ԱԷ

Թիւլիա Մարիի կը նայէր : Ինքը անորմէ աւելի ոյժով էր , վախնալու բան մը չ'ունէր , կը յաղթանակէր : Սակայն պատկառութիւն մը , զոր իմանալը զիւրին է , կ'արգիւէր զինքը այս լուծիւնը նախ խզելէ : Այն է թէ Մարիի հետ Աւոնի պէս չէր կրնար համարձակ վարուիլ , պէտք էր ընդհանրապէս որ Տիկին տը Պրինս Թիւլիայի տունէն ելած ատեն հաւաստի ըլլար թէ Թիւլիա իրաւունք ունէր իւր վարուած կերպով վարուելու , և միայն ինքզինքը ամբաստանել տեղի ունեցած դժբաղդութեան համար , Թիւլիա շատ խելք ունէր իւր ներկայացընելու սուտ գէրը լաւ կատարելու համար և սպասելով լուս կեցաւ , սակայն նորա տի կնոջ նայելով չի կրցաւ չ'ըսել « Գեղանի է նէ : »

Մարի նախ խօսեցաւ և հարցուց :

- Առանձին ենք Տիկին :
- Բոլորովին առանձին :
- Դո՛ւք էք Տիկին Թիւլիա Աօլըլի :
- Ես ինքս եմ :
- Եւ դո՛ւք էք որ ծամ մը առաջ ինձ գրեցիք :
- Թիւլիա նշան ըրաւ թէ այո :
- Գիտե՞ք Տիկին թէ ինչ ըրիք :
- Գիտեմ :

— Ձիս կորսնցուցիք :

— Այո :

— Ամուսնոյս կեանքը խորտակեցիք :

— Այո :

— Աղջկանս ապագան :

— Այո :

— Այս ամենը զիտէիք Տիկին և ըրիք զայն :

Թիւլիա հասկցաւ թէ անդուծ ըլլալ պէտք էր ներդաժմութիւն մը ունենալու համար :

— Այո , ըսաւ վերջին անգամ և իւր գլուխը ձեռքին յետընդ իւր նախանձորդուհւոյն նայեցաւ հաստատութեամբ :

— Ուրեմն զիս շատ կ'ատէք :

— Այո , կ'ատեմ զձեզ :

— Եւ ինչ ըրի ձեզ ես :

— Ի՞նչ ըրիք ինձ , կը հարցընէք : Միշտ իմ յոյսերու շաղկին վրայ գտնուեցաք անհրաժեշտաբար , աղէտաբար : Էմմանուէլի տարփածուն էի երբ զձեզ սիրեց , Աւոնի սիրուհին երբ ձեր սիրահարը եղաւ , և մեր մէջ ամէն վարանում պէտք է աներեւութանայ , երբ մարդ մը մեր երկուքէն մին ընտրէ , դուք աւելի գեուատի , աւելի զեղեցիկ էք , և ինքզինքնիդ կ'ուտաք առանց երբէք ծախսած ըլլալու : Ահա ինչո՞ւ կ'ատեմ զձեզ և ինչո՞ւ ուզեցի ջնջել այն ամէն բաները՝ որք կրնան զձեզ ինձմէ բարձր գտնել , համբաւ , ընտանիք , սէր , առաքինութիւն : Արձանը գետին ձգելու համար պատուանդանը կործանեցի :

— Աստուած իմ , Աստուած իմ , կը կրկնէր Մարի իւր արցունքներուն մէջ , ինչ պիտի ըլլամ :

— Պիտի ըլլաք ինչ որ կ'ըլլան ամէն կանայք որք իրենց ամուսինը կը խաբեն : Ո՛հ , Էմմանուէլ հասարակ ամուսին մը չէ , կը ճանչնամ զայն և ասոր համար է որ վրէժս կը լուծեմ : Ի՞նչպէս . այս մարդէն սիրուած հաւանեցաք ուսրի՞ն մը համար խաբել զայն . ով որ ալ ըլլար :

— Բայց դուք ալ այս միտին սիրուհին էք :

— Մեր երկուքը մի և նոյն աստիճանը գնելու պատիւը կ'ընէք ինձ , ինչ , աւարինի Մարի տը Պրիոն և պոռնիկ Թիւլիա Լօվրի մի և նոյն արժէքը պիտի ունենան այսուհետեւ : Յաղթութեան մը կ'սպասէի . բայց երբէք այսքան կատարեալ չէի յուսար զայն :

— Խիստ թշուառ եմ , կը կրկնէր Մարի . ինքզինքը կորսնցուցած , անդօր և իւր մտածմանց կարգ մը գնելու անկարող , ամէն վայրկեան կարծեւով թէ պիտի խնդրեմար :

— Այո , պէտք եք տառապիլ , կրկնեց Թիւլիա : Ո՞վ երբէք պիտի ըսէր ձեզ՝ որ ընկերական սանդուղին դադարը ծնած էք , թէ օր մը պիտի իջնէք անոր մինչև վերջին աստիճանը ինձ նման աղջիկէ մը ձեր պատիւը պահանջելու : Ուրեմն իրաւունքս ունէի արհամարհելու զձեզ կին՝ որ գլուխնիդ կը դարձրնէիք եթէ գիպուածով մեր վրայ խօսուէր ձեզի : Ուրեմն աղէկ կ'ընէի երբ իմ լքեալ Ժամերուս մէջ յաւիտենական առեւտրութիւն մը կ'երգնուի ձեզ , և աղէկ ըրի ուրեմն մէկ անգամով բոլոր անցեալին արհամարհանքներէն վրէժս լուծեւով : Ո՛հ , այս դէպքը Բարիդի մէջ մեծ ազդեցութիւն պիտի ընէ :

— Տիկին , յանուն երկնից . կ'ըսէր Մարի , որ միայն աղաչելու ոյժ ունէր , ըսէք ինձ թէ այս ամենը երազ մ'են . թէ ուղեցիք զիս տառապեցընել , բայց արդ որ կը տեսնէք թէ կը տառապիմ՝ պիտի ըսէք ինձ , այնպէս չէ , թէ ծաղրեցիք զիս , թէ չէք ուզէր կորսնցընել կին մը որ յանդէտս ձեզ գեղութիւն ըրած է , բայց պիտի օրհնէ զձեզ եթէ ազատէք զինք , որ ձեր ամէն ուղածը պիտի ընէ , որ ձեր գերին պիտի ըլլայ : Եթէ գիտնայիք թէ օրքան կը տառապիմ , մայրս նոր մեռած էր , խեղճ մայրս զոր այնքան կը սիրէի : Այս մարդը միշտ հոն էր . յանուն երկնից , յանուն Էմմանուէլի զոր սիրած էք , յանուն հօրս , զաւիս , յանուն աշխարհի վրայ գտնուած ամենէ նուիրական բանին ,

աղատեցէք զիս Տիկին , աղատեցէք զիս :

— Այսպէս շարունակեց Թիւլիա իւր անկողնոյն վրայ կըրթ թընելով , և այս խեղճ էակին նայելով որ իւր ոտից առջև կը զալարէր , այսպէս . մայր մը ունէիք որու յիշատակը կրնայիք օգնութեան կոչել , հայր մը՝ որ միայն ձեզմով կ'ապրի , ամուսին մը զոր բնաբեցիք , զաւակ մը , հրեշտակ մը որ զձեզ իւր մայրը կը կոչէր . մեծ անուն մը , մեծ հարստութիւն մը , և այս ամենը աղմիս մէջ նետեցիք , և քսան տարեկան չէք : Ուրեմն խիստ շատ կը սիրէք այս մարդը :

— Ո՞վ կ'ըսէ ձեզ թէ կը սիրեմ զինքը Տիկին :

— Ձէք սիրէր զայն :

— Ո՛չ :

— Ձէք սիրէր զայն , կրկնեց Թիւլիա որու աչքը սոսկալի ուրախութեամբ մը փայլեցան , ուրիշ մը կը սիրէք :

— Այո , միմաայ Մարի հեծկտանքով :

— Գուցէ ձեր ամուսինը :

Մարի հաստատական նշան մը բրաւ :

— Ո՛հ . . . դուք Թիւլիա ալեւորի ծիծաղով մը . ահա ուրեմն ինձմէ շատ աւելի ապականեալ էակ մը , 'ի բաց Տիկին , եթէ այս բանս գիտնայի՝ զձեզ ձեր խճի խայթերու պիտի թող տայի և պատիժը պիտի չի շտապէի : Այսպէս կը սիրէք ձեր ամուսինը , այսպէս այս ներումն իսկ չ'ունիք , և կ'ուզաք խնդրելու ինձմէ որ աղատեմ զձեզ : Վուզէք տեսնել իմ ունեցած պատճառներս , իմ՝ զոր ձեր նմանները կ'անարդեն : Մայրս անօթութեան կը մեռնէր , հայրս կը ծեծէր զայն , անդամ մը միայն միաբանեցան այն օրը՝ որ զիս ծախեցին , տառնվեց տարեկան էի : Գիտէք թէ ինչպէս պատժեցի զանոնք , Տիկին . ես՝ որ զանոնք պատժելու իրաւունքը ունէի : Ձանոնք խնամեցի՝ . եթէ չի սիրեցի , հարուստ ըրի՝ , եթէ երջանիկ չ'ըրի , և մեռան Էլենայ վրայ ցաւելով : Ահա գեւ նորատի եմ , գուցէ յիսուն տարեկան ունենայ , այս սոսկալի է այնպէս չէ : Լաւ ուրեմն . Աստու-

ծայ աչաց առջև որ կը տեսնէ զմեզ ձեզմէ նուազ յանցաւոր
կը կարծեմ ինքզինքս . և կը բարձրանամ ու կ'արհամարհեմ
զձեզ, զձեզ՝ որ անսղիւտ հօր մը ծերութիւնը յուսահատե-
ցուցիք, զձեզ՝ որ սիրելի ամուսնոյ մը կեանքը թշուառ-
ացուցիք, զձեզ՝ որ ձեր յանցանքներով անմեղ մահական մը կեան-
քը անիծեալ ըրիք:

— Իրաւունք ունիք Տիկին, ըսաւ Մարի, և աղէկ
պատժուած եմ, կ'երգչում, ինչ պիտի ընեմ, ուր պիտի եր-
թամ, կը կրկնէր իւր ոտից ներքև գտնուած օթոցին ծաղիկ-
ները նայելով առանց տեսնելու: Հաստ կը ձանձրացընեմ
զձեզ, այնպէս չէ, Տիկին, շատ անարդ արարած մ'եմ. ինչ-
պէս որ ըսիք: Այս իրաւ է մի և նոյն հարուածով անու-
նըս, իերջանկութիւնս, հայրս, աղջիկս և ամուսինս՝ կորսնցու-
ցի: Ես ըրի այս գէշութիւնը, ես, և այնքան երջանիկ էի,
ինչո՞ւ մեռաւ մայրս:

Այս ամենը այնքան ցաւալի ձայնով մը ըսուած էր որ
Թիւլիա ինքն իսկ սրտի սեղմում մը զգաց:

— Օն, ամէն ինչ լմնցաւ, յարեց Մարի ոտք ելլելով:
Ներեցէք ինձ Տիկին, զձեզ վշտացընելուս. վասն զի կը սի-
րէիք Պ. տը Կրիժը և ինձ համար է որ զձեզ տեսնելէ դադ-
րեցաւ եթէ ոչ սիրելէ, վասն զի գեղեցիկ էք և ձեր ոխը
բարի է, ես միայն յանցաւոր եմ, դուք չ'պէտք էք ներել
ինձ:

Եւ այս ըսելով Մարի՝ իւր ձեռքը Թիւլիայի երկնցուց զոր
բռնել չի համարձակեցաւ:

— Մեծ դժբաղդութիւն մը պիտի պատահի անշուշտ շա-
բուանկեց Մարի իւր ձեռքը քաշելով և Թիւլիայի մերժումին
միտքը սխալ հասկնալով. բայց առաջին կ'աղաչեմ որ ցաւ
մը չզգաք, ես պիտի եղած ըլլամ ամէն բանին պատճառը
և երկրորդ անգամուան համար ներում կը խնդրեմ: Մնաք
բարեաւ Տիկին:

Մարի դողդոջուն քանի մը քայլ առաւ, Թիւլիա իւր կա-

մայ հակառակ ձեռքերը երկնցուց զայն բռնելու համար կար-
ծելով իրօք թէ պիտի խնար: Մարի տեսաւ այս շարժումը
և նայուածքով շնորհակալ եղաւ: Այնչափ անուշ և
այնչափ տխուր այս նայուածքը տեսնելով Թիւլիա՝ ամէն ցաւ իւր
ըրածին վրայ, վասն զի անկարելի էր վշտի աւելի կսկծալի
զգացում մը տեսնել:

— Տիկին, ըսաւ այն ատեն, եթէ այս նամակները քովս
ըլլային ձեզ պիտի վերադարձընէի բայց խրկած եմ:

— Հնորհակալ եմ Տիկին այդ բարի զգացումէն, շնորհա-
կալ եմ, թող Աստուծոյ կամքը կատարուի:

Եւ Մարի իւր ձեռքը դրան կոճակին վրայ դրաւ:

Թիւլիա կին էր վերջապէս, և որչափ ապականեալ իսկ ըլ-
լայ կնոջ մը սիրտը միշտ թել մը կայ որ զթուփեան կը
ձայնէ:

Վայրկեան մը ամէն ինչ տուած պիտի ըլլար Մարին ազա-
տելու համար:

— Գուցէ միջոց մը կայ, ըսաւ քիչ մը վարանելով, վա-
սըն զի իրմէ առաջարկուած միջոց մը տարօրինակ ըլլալէ դատ
կը հասկնար թէ Մարին պիտի վերադարձընէր իւր վշտի արժան-
եաց մէջ:

— Ո՞րն է հարցուց Տիկին տը Պրիոն:

— Անմիջապէս Ս... երթալ, և այնպէս կենալ որ դուք
ընդունիք նամակները և զանոնք անհետացընէք:

— Իրաւ է, պատասխանեց Մարի աչքերը խոնարհեցընե-
լով, վասն զի այս խորհուրդը իւր կամաց հակառակ կը վի-
րաւորէր զինք, իրաւ է, միջոց մ'է այս, բայց երբէք զայն
գործածելու ոյժը պիտի չ'ունենայի: Նորէն ստել, միշտ
ինչ օգուտ ունի, լաւ ևս է անմիջապէս մեռնիլ: Մակայն
շնորհակալ եմ, Տիկին, վասն զի ձեր խրատին չի հետեւե-
լուս ցաւով պիտի մեռնիմ:

Մարի դուռը բացաւ և դուրս ելաւ առանց բառ մը յա-
ւելցընելու: Զիջնալու համար ստիպուեցաւ սանդուղին վան-

դակը բռնել, իւր կառքը մտաւ և չի տեսաւ իրեն հետևող կառքը ինչպէս որ չի տեսած էր դալու ժամանակ։ Ժիւլիա առանձին մնաց, գրեթէ իւր ըրածէն ահաբեկ, վասն զի իւր խղճմտանքին դիմաց աղէկ գիտէր թէ իւր ըրածը առանց պատճառի վատութիւն մ'էր, առանց թողութեան, առանց ներման։

— Պէտք է մոռնալ, միմայ։

Այն աստեղ զանգակը հնչեց։

— Բաժակ մը և շաքարօղի, ըսաւ Հանրիէթի։

— Տիկին . . . ըսելու համարձակեցաւ այս աղջիկը, որ կարծես թէ իւր տիրուհւոյն ընելու խոստովանութիւն մը ունէր։

— Հնազանդէ՛ և աճապարէ՛ պաասխանեց Ժիւլիա։

— Նոր բան մը կ'անցնի տան մէջ, Տիկինը վիշտ ունի, ըսաւ Հանրիէթ Ժանին, շաքարօղի կը խմէ։

Ժամ մը վերջ Ժիւլիա իւր անկողնոյն վրայ տարածուած բիրտ և ջրոտ քուռով մը կը քնանար, իրեն բերուած շիշին կէսը խմած էր։ Հանրիէթ ոտից ծայրերուն վրայ քալելով Լօվրիի սենեակը մտաւ և այս մեր ըսածը տեսնելով քաշուեցաւ ըսելով,

— Օհ, այս ըրածս վաղը պիտի ըսեմ անոր։

15

Մարի իւր տունը վերադարձաւ, զուռատ, աչերը անթարթ, քայլով արձանի մը նման։ Իւր սենեակը հասնելով աթոռի մը վրայ ինկաւ, ալ բան մը ընելու ոյժ չ'ունէր, և ոչ իսկ աղօթելու, իւր ուղեղը թափուր կ'երեւէր։ Անցեալ, ներկայ, ապագայ ամենքն ալ մի և նոյն ցաւին

մէջ կը խառնուէին։ Այն վիճակին մէջն էր՝ ուր՝ կ'զգան թէ իրենց տառապածէն աւելի չեն կրնար տառապիլ, բայց չեն կրնար ոչ բանադատել, ոչ կուրիլ, և ոչ իրենց ըզզացածը բացատրել։ Այս վիճակիս մէջ բերանը երբեմն երբեմն բառ մը կ'արտասանէ, որ ոչ մտքէն և ոչ սրտէն կ'ուղայ և որ կարծես թէ շրթերէն կ'իյնայ յիշեցընելու մարմնոյն՝ թէ միշտ իւր կարողութիւնը ունի, եթէ հոգին զանոնք կորսընցուցած է։

— Մեռնիլ, այո, պէտք է, ասոնք էին Մարիի ըրած խօսքերը աչերը դետնին մի և նոյն տեղը սևեռած, ձեռքը ճակատին կը տանէր և իւր մագեղը ետին կը նետէր իբր թէ շատ ծանր եղած ըլլային։

— Ինչ ունիս զաւակս, ըսաւ Մարիան Տիկին տը Պրիոնի մօտենալով և անոր առջև ծնրագրելով։

— Ա՛հ, դու ես Մարիան . . . Լաւ ուրեմն գիտես, իմ խեղճ Մարիանս, կորսուած եմ, Էմմանուէլ պիտի սպաննէ զիս, եթէ անոր վերադարձէն առաջ չի մեռնիմ։

— Ինչ կ'ըսես մանուկ, կը խեղդենան, յանուն քեզից, խելքդ գլուխդ ժողվէ։

— Ա՛հ, իրաւ է, կրկնեց Մարի, դեռ բան մը չ'ըսի քեզ, խիստ տրտմալի է այս, հաւատ՞։ Ես որ այնքան կը սիրէի իմ աղջիկս, ինչպէս եղաւ այս ամենը, Աստուած իմ։

— Տեսնենք, պառմէ ինձ քու ցաւերդ, զաւակս շարունակեց պառաւ կինը, միթէ Ներկորդ մայրդ չեմ, չեմ, կրնար խրատել քեզ, ալ զիո չես սիրէր, զիս . . .

— Այո, դու կը սիրես զիս, ամէն մարդ զիս կը սիրէ և զամենքը խաբեցի, Մարիան բարի Մարիանս։ Եւ խեղճ կինը որ բարեբաղդաբար կ'արատաւէր, իւր գայեակին բազկայ մէջ նետուեցաւ և քանի մը վայրկեան հոն մնաց առանց այս օրուան ողբալի պատմութիւնը շարունակելու քաջութիւնը ունենալով։

Յանկարծ նախասենեկին մէջ սաստկութեամբ քաշուած զանգակի մը ձայնը հնչեց:

Մարի աղաղակ մը ձգեց:

— Նա է, ըսաւ սոսկումով:

— Ո՛վ. նա հարցուց Մարիան ոտք ելնելով և իւր կամայ հակառակ մի՞նչ նոյն վախէն բռնուելով:

— Նա. էմմանուէլ որ կ'ուզայ զիս սպաննելու: Եւ Մարի սենեկին խորը փախաւ:

Զանգակի մը երկրորդ հնչումը լսուեցաւ:

— Ամուսինդ չէ: ըսաւ Մարիան, արդէն վերադարձած չի՞կրնար ըլլալ:

— Բայ. ըսաւ Մարի մարած ձայնով մը, ամէն բանի պատրաստ եմ. Մարիան որ առանձին իւր տիրուհւոյն կ'սպասէր՝ և միւս ծառաները պառկելու խրկած էր՝ զնայ բանալու:

Լէոնն էր զարնողը:

— Տիկին տը Պրիոն տոնն է հարցուց նա:

— Այո, պարոն պատասխանեց Մարիան:

— Պէտք է որ խօսիմ իրեն:

Եւ մարքիզը նախասենեկէն անցաւ առանց Մարիանի պատասխանէն սպասելու որ դուռը վերստին գոցեց ըսելով, ինչ կ'անցնի և ինչ պիտի պատահի:

Եւ աղնիկ կենը անմուռնչ աղօթք մը ուղղեց Աստուծոյ:

Լէոն Մարիի գտնուած սենեակը մտաւ:

— Նորէն այս մարդը մրմուռաց նէ:

— Մարի, ըսաւ Պ. տը Վրիժէզէպ 'ի Տիկին տը Պրիոն յառաջանալով, պէտք է որ տեսնէի զձեզ:

— Այն ինչ զիտեմ. Պարոն. զիս կորսնցուցիք, թող տուէք զիս. կնոջ մը սիրահարն էիք և վատութեամբ և պաղութեամբ անպատուեցիք զիս որ ձեզ գեշութիւն մը ըրած էի, զձեզ չէի սիրէր և զեւ չեմ սիրէր:

— Մարի անդութ էք ինձ համար, ճակատադրին զոհերն ենք, բայց կ'երգնում պատուոյս վրայ թէ յանդիմանուելու արժանի չեմ:

— Ուրեմն ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ, ձեր սիրուհին եմ, ձերն եմ, և կ'ուզաք այս ժամուս մինչև աղջկանս օրօրոցին մօտ զիս փնտռելու:

— Մարի, հիմակ հայրդ տեսայ:

— Հայրս, անշուշտ ամեն ինչ զիտէ, զոչեց խեղճ կինը:

— Բան մը չի զիտէր:

— Ո՛հ, թող կարելի եղածին չափ ուշ իմանայ ճշմարտութիւնը:

— Մտիկ ըրէք Մարի, կը հասկնամ թէ այս միջոցիս զիս կ'ատէք, բայց ի՞նչ կրկնեմ, ինքզինքիս յանդիմանուելու միայն ձեզ համար ունեցած անչափ սէրս ունիմ, և այս վայրկենիս պիտի տայի կեանքս և պատիւս ձեր թափած արցունքներէն մին իսկ խնայելու համար:

— Ո՛ր տեսաք հայրս, հարցուց Մարի:

— Ձեր գրան առջև, վասն զի ձեր տունը կ'ուզայի, վասն զի հարկ էր որ տեսնէի զձեզ, վասն զի անհանգստութենէս կը մեռնէի:

— Ի՞նչ կ'ընէր հոն:

— Ձեզ հետեւած էր, զիտէր թէ ուսկէ կ'ուզայիք:

— Ո՛հ, որչափ դժբաղդ եմ:

— Ծձեղ տեսնել կ'ուզէր ինքն ալ, վասն զի կը հարցընէր իւրովի թէ ինչ բան կրնար զձեզ իւր աղջիկը, այո անհիծեալ ժիւղիայի տունը տանիլ: Զինքը խաբելով վատահայրացի:

— Ի՞նչ ըսիք իրեն:

— Պէտք էր աղատել զձեզ Մարի:

— Վերջապէս ինչ ըսիք:

— Ըսի թէ Պ. տը Պրիոն այս կնոջ սիրահարը եղած էր, թէ դուք իմացած էիք, թէ կը նախանձէիք և թէ այս զիս

ցումն էր որ կը դռէր զձեզ այս այցելութիւնը ընելու :

— Սուա մը ըսեր էք Պարոն : Աւելի լաւ էր զիս ամբաստանել քան թէ նա . նա որ անմեղ է :

— Սակայն ծիւղիայի տարփաւորը եղած էր Մարի :

— Դուք ալ էք , դուք , իւր անցեալը ինչ չի վերաբերիր Պարոն :

— Պէտք էր արդիւնէլ հայրերնիդ այս զիշեր նորէն ձեր տունը գալէ , Մարի ներեցէք ինչ . պէտք էր իւր կասկածները փարատել :

— Եւ ինչո՞ւ կ'ուզէիք զինքը զիս տեսնելէ արդիւնէլ :

— Ասան զի պէտք էր որ ես տեսնէի զձեզ :

— Ի՞նչ ունիք ուրեմն ինչ ըսելու զոր գիտցած չ'ըլլամ , թէ ձեզ կը վերաբերիմ , զիտեմ այո , ափսոս , թէ ձեր սիրուհին եմ , թէ միայն մեռնիլ կը մնայ ինչ , միթէ այս ամէնը չեմ գիտեր , Աստուած իմ , ինչ ըրած էի ես ձեզ , որպէս զի դայիք գտնելու զիս նախ իմ սիրոյս՝ և յետոյ իմ վշտիս օգնէ : Միթէ կը սիրէի զձեզ , միթէ կը սիրեմ զձեզ , ինչ կ'ուզէք զխոնալ , թէ Եմմանուէլը կը սիրեմ , այս իրաւ է թէ կ'արհամարհեմ զձեզ , զձեզ՝ որ երկու կին միատեղ խաբեցիք , թէ կ'անիծեմ զձեզ , զձեզ՝ որ սպաննեցիք իմ պատիւս , իմ համբաւս , իմ կեանքս , աշխարհի վրայ ունեցած ամենէ սիրելի բաներս հայրս , ամուսինս , աղջիկս : Ո՛հ , թող Աստուած ներէ ձեզ , բայց ես՝ երբեք պիտի չի ներեմ :

Եւ Մարի այսքան յուզումներէ ընկձեալ բազմոցի մը վրայ ինկաւ երկու ձեռքերով երեսը զոցելով :

— Ի՞նչ ըրիք Պարոն , կ'ըսէր Մարիան , զաւակս , Մարի , ինքզինքիդ եկու , Տէրը բարի է , վիշտդ պիտի տեսնէ և պիտի ներէ քեզ :

— Մարի , ըսաւ Լէոն ծնկան վրայ դալով իւր սիրուհւոյն առջև և անոր ձեռքերը բռնելով , մի ամբաստանէք զիս , խնայեալու չափ կը սիրէի զձեզ : Այո , ձեր տկարութենէ

օգուտ քաղեցի , ձեր վշտէն , այո , վասն զի կ'ուզէի որ իմն ըլլայիք , իմն էր յանցանքը եթէ այնքան զեղեցիկ էիք , իմն է յանցանքը եթէ կը սիրեմ զձեզ , իմն է յանցանքը եթէ իմ անունս չէք կրէր : Մարի . միտ դրէք ինչ . երկու տարի առաջուան ուղածս դեռ կ'ուզեմ , կը յարգեմ զձեզ , սուրբի մը պէս կը պատուեմ զձեզ : Եթէ վաղը կարենայիք կինս ըլլալ , ձեր ամուսինը ըլլալէ աւելի մեծ երջանկութիւն մը պիտի չ'ունենայի : Գիտեմ դժբաղդ էք , կորսուած էք , բայց իմ սէրը կը մնայ ձեզ , իմ սէրս այնքան մեծ որ օր մը այոցողան ամէն կորսնցուցածնուդ տեղ պիտի բռնէ , ալ անցեալին վրայ չի ցաւինք , մեռած է այն , պատանք մը ձգենք վրան . նայինք ապագային որ կրնայ դեռ ժպտիլ մեզ :

— Անկարելի , միմռաց Մարի :

— Աստուծո՞ւմ կը կասկածե՞ք :

— Ամէն բանէ կը կասկածիմ , և մանաւանդ ինչմէ , մանաւանդ ձեզմէ :

— Մարի , երջանիկ ըլլալու միջոց մը ունիք որու համար պէտք ըլլայ կեանքս , արիւնս , հոգիս տալ : Ձեզ ազատելու համար մօրս անունն իսկ պիտի նախապէս :

— Մայրս , խեղճ մայրս , կ'ըսէր Մարի , բան մը պիտի չի պատահէր եթէ մեռած չ'ըլլար : Ո՛հ , Աստուած երեսէ կը թողուր զիս , լաւ կը տեսնեմ :

— Մարի , վայրկեանները թանկացիւն են , յարեց Լէոն վաղը ամուսիննիդ ամէն ինչ պիտի գիտնայ :

— Այո :

— Գիտէք թէ ինչ պիտի ընէ :

— Պիտի սպաննէ զիս :

— Եւ ես , ինչ պիտի ըլլամ :

— Դժբեք պիտի մոռնաք զիս , ուրիշ կին մը պիտի սիրէք և ամեն ինչ պիտի լինայ :

— Աղէկ գիտեք թէ այդ չի կրնար ըլլալ :

— Սակայն այսպէս պիտի ըլլայ :

— Մտի՛լ ըրէք Մարի , պէտք է որ ամուսիննիդ զձեզ հոս չի գտնէ :

— Ուրեմն պէտք է որ մեռնիմ :

— Ոչ , պէտք է խոյս տալ :

— Ձեր հէօրը , զուցէ :

— Իմ հետս :

— Երբէք :

— Ուրեմն կը սիրէք զայն :

— Այո , կը սիրեմ զայն :

— Ի՞նչ պատճառ պիտի տայ ուրեմն աշխարհ ձեր ըրածին :

— Դժուր էք այդ բանը հարցընողը :

— Քանի որ հարկ է զձեզ կորսնցընել : Լաւ Մարի , զիտեմ թէ ի՞նչ պիտի ընեմ , ըսաւ Լէոն ոտք ելլելով :

— Ի՞նչ պիտի ընէք :

— Հոս Պ. տը Պրիոնի պիտի սպասեմ և պիտի սպաննեմ զայն :

— Դա , զոչեց Մարի : Դա . Իմմանուէլ ձեզմէ սպաննուած : Ո՛հ , Պարոն ըրէք զիս ինչ որ կ'ուզէք :

— Կը հաւանի՞ք հետևելու ինձ :

— Աստուած իմ , հեծկլտաց խեղճ կինը իւր զլուխը բազմոցին բարձերուն մէջ պահելով , ամէն տեսածո , ամէն եղածը կարելի բան են , իրօք երկու տարուան մէջ այս աստիճանին հասած եմ : Ի՛նչ , ես , : Իրօք հայրս ի՞նչ պիտի ըսէ : Ո՛հ , Պարոն ըրած դէշու թիւննիդ անհաշուելի է :

— Խորհցե՛ք քիչ մը Մարի այս պատահածը ամէն օր չի տեսնուիր : Սիրտը իւր խոտորումները չ'ունի , մարդու մը կարողութեամբ չի պատահիր որ ուրիշ մը սիրեն և իրենց ամուսնէն բաժնուին :

— Անոնք որ կը սիրեն թողութեան պատճառ մը ունին , միմուայ Մարի :

— Ո՛հ , անդու՞թ էք , ըսաւ Լէոն :

— Ներեցէք կրկնեց Տիկին տը Պրիոն , և ձեռքը իւր

սիրահարին երկնցուց ներեցէք , խնդ եմ : Այո , կը ոխեմ զձեզ , այո , պէտք եմ սիրել , յաւելցուց ջանքով մը , վասն զի եթէ չի սիրէի զձեզ ի՞նչ անուն պիտի տային ինձ իմ ըրածէս վերջ , ինչ կ'ըսէիք քիչ մը առաջ :

— Թէ պէտք չէ որ Պ. տը Պրիոն զձեզ հոս գտնէ :

— Իրաւունք ունիք , պատասխանեց Մարի զրեթէ դիպուածով իւր աչերը սրբելով և քիչ մը հանդարտութիւն գտնել ջանաց :

— Պէտք է հեռանալ Բարիդէն :

— Այո :

— Գաղղիայէն իսկ :

— Եթէ աշխարհիս ծայրն իսկ երթամ , բաւական հեռու պիտի չ'ըլլայ , վասն զի ուր որ երթամ իմ խղճի խայթս հետս պիտի տանիմ :

— Այսպէս մի խօսիք , Մարի :

— Այսպէս , ամէն ինչ պիտի թողում , հայրս , այն սենեակը ուր մայրս մեռաւ և զոր սրբարանի մը նման անարատ պահելու զիս ամուսինս որ պիտի անիծէ զիս , աղջիկս որ պարտապտեղ պիտի կանչէ զիս :

— Հետերնիս պիտի տանինք զայն :

— Եւ նա , ի՞նչ պիտի մնայ անոր :

— Դժբաղդութիւնը յաւիտենական չէ , օր մը ձեր ամեն սիրածները պիտի վերադարձնեն ձեզ :

Մարի իւր զլուխը շարժեց կասկածի ձևով մը , ընկ՝ ճեալ էր , զինքը կորսնցնող մարդուն կամաց լղէմ ինքզինքը պաշտպանելու ոյժ չ'ունէր :

— Ձեր ամէն ուզածը պիտի ընեմ , հրամայեցէք :

— Պէտք չէ որ ձեր ամուսինը զձեզ տեսնէ :

— Յետոյ :

— Եւ ոչ իսկ ձեր հայրը , զուցէ ամեն ինչ պիտի խոստովանիք անոր և պիտի կորսուինք :

— Խեղճ հայրս :

— Վաղը չի լուսոցած պէտք է խոյս տալ :

— Չեր հետ :

— Ոչ. Մարիանի հետ :

— Ուրեմն պիտի ընկերանամ ինձ , ըսաւ Մարի : պառաւ կնոջ դառնալով , պաշտպանելու անկարող խեղճ էակ մը , որ միայն արտասուել զիտէր և խնամել զայն՝ որ իւր աղջիկը կ'անուանէր :

— Միթէ ամէն դացած տեղդ չեմ երթար :

— Պիտի դուրս ելլէք իբր թէ պտոյտ ընելու համար , առօտեան ժամը ութին Պուլօնի անտառը պիտի երթաք : Միւէթ ծառուղիեն մէջ սուրհանդակի կառք մը ձեզ պիտի սպասէ : Այս կառքը պիտի մտնէք առանց կառապանին խօսք մը ըսել պէտք ունենալու , առաջին օթեանին պիտի միանամ ձեզ անցադրով մը : Երեք օրուան մէջ Մարսիլիա պիտի ըլլանք , վեց օրուան մէջ Ֆլորանս :

— Սոսկալի է այս , միմուաց Մարի :

— Կ'երգնո՞ք թէ պիտի ընէք այս :

— Կ'երգնում , պատասխանեց տկար ձայնով մը : Միայն այս նոր յանցանքին մէջ թողութիւն մը կրնամ գտնել , մտածեց , ինչ պիտի ըսէ աշխարհ , ինչ պիտի ըսէ Լամանուէր , եթէ այս մարդուն համար զինքը խաբէլէս վերջ այս մարդուն սիրոյ յայտարար փորձ մը չի տայի : Կրնամ մեռնիլ , իրաւ է , բայց հոս ինքզինքս սպաննելու քաջութիւնը պիտի ունենամ , այն ամէն բաներու մէջ տեղ , որք իմ երջանիկ կեանքս կը յիշեցընեն ինձ : Եթէ կարենայի խնդրեալ և մոռնալ :

Լէօն Մարիի կը նայէր և անոր սրտէն անցածը կը դուշակէր :

— Չի սիրէր զիս , կ'ըսէր իւրովի , բայց ինչ հոգ , իմն է , միայն իմն , և օր մը պիտի սիրէ զիս :

Կային վերջիկեաններ , որ Լէօն նուազ կ'ատէր զԹիւ իման այս գործը ընելուն համար : Այս ներումի սկիզբին մէջ միթէ քիչ մը ունայնասիրութիւն չի կար : Ո՛վ զիտէ եթէ իւր հոգւոյն խորէն Լէօն այս առեւանգութենէ հպարտ չէր

որչափ որ երջանիկ էր այն օրը՝ ուր Մարի իրը եղած էր : Տեսաւ մը մարդոց սէրը կ'աւելնայ երբ կին մը իրենց հետ գործած յանցանքը խոստովանի՝ մինչև որ այս խոստովանութիւնը զայն ընող կնոջ դէմ իբր զէնք դործածեն :

Մարի առանձին մնաց :

— Այսպէս , ըսաւ իւր աղջկան օրօրոյն քով նստելով , այսպէս իմ այնքան մաքուր անունս դայթաղութեան աւար մը պիտի ըլլայ : Այսպէս իմ վրայ խօսելով , պիտի կոչեն զիս Պ. տը Կրիժի տարփածուն : Ամբողջ կեանքս պիտի խորտակի , իմ անցեալ կեանքս և ոչ բան մը կրնայ ընել , ոչ զուարթ յիշատակներով լի մանկութիւնս , ոչ մօրս յիշատակը , ոչ Բլէմանթինի բարեկամութիւնը որ այս միջոցիս հանգարտ կը կը քնանայ իւր ամուսնական և մայրական անարատութեան մէջ , ինչ պիտի մտածէ իմ վրայ եթէ այս ամէնը իմանայ : Ո՛հ , պիտի անարգէ զիս և աղէկ պիտի ընէ , վասն զի գործած վատութիւնս ամենէ ներողամտներու թողութեան իսկ անարժան է : Իմ առաջին տարիներս , ո՞ր էք : Դպրոցական սենեակս , երեկոյեան աղօթքներս , աղանիներս , առաջուան անուշ կեանքս , սիրոյ առաջին երազներս , առաջին վիշտերս ո՞ր էք : Այնքան կը տառապիմ այսօր որ մօրս մահուան ինձ պատճառած ցաւին վրայ իսկ կը ցաւիմ : Ո՛վ , պիտի ըսէր ինձ թէ այս աստիճանի պիտի հասնիմ : Այո , պիտի մեկնիմ , այո , իմ յանցանքս պիտի քաւեմ մարդու մը հետ որ ինձ գործել տուաւ զայն և զոր կ'ատեմ , և երբ այս ամէնօրեայ մահուամբ ապրիմ երկու կամ երեք տարի հաճութեամբ քեզ պիտի դառնամ , Աստուած իմ , եթէ քու քովդ աւելի շուտ կանչելու շնորհը չ'ընես ինձ :

— Խեղճ պղտի , շարունակեց Մարի իւր աղջկան նայելով իւր արցունքներու մէջէն , կը քննաւ անցածէն անդէտ , խեղճ մանուկ որու կենաց դռները ժպտելով բանալ կը յուսայի և իւր մօր անունը պիտի սորվի զայն անիծելու համար միայն : Զքեզ Բլօթիլտ անուանած էի , յուսալով որ այս անունը

երջանկութիւն պիտի բերէր քեզ : Ափսոս , օրհնեալ եղիւ սիրելի զաւակ և արժանի եղածիս չափ մի ատէր զիս : Ո՛հ , առաջուան կեանքս և երջանկութիւնս երբեք ձեզմէ բաժնուեց լու որժը պիտի չ'ունենամ :

Եւ Մարի իւր սենեկին տախտակամանին վրայ տարածուած ապառաժի մը զուլթը շարժելու չափ կը տառապէր , ժամը կ'անցնէր : Առաւօտեան նշոյլները հորիզոնին վրայ կ'երևէին : Բարիդ կ'արթնար , Մարիան Տիկին տը Պրիոնէն չէր զատուէր և խեղճ կիներ կ'արտասուէր երթին պատրաստութիւնները ընելով :

— Զիս անիծելու իրաւունք պիտի ունենայիր , կ'ըսէր անոր Մարի և չես ընէր , որչափ բարի ես :

Մարիան այն այն ատեն իւր զաւակին բազկաց մէջ նետուեցաւ և իւր արցունքները անոր արցունքներուն հետ խառնեց :

— Պէտք է որ իրեն զրեմ , այնպէս չէ , ըսաւ Մարի :

— Որո՞ւ , որդեակի իմ :

— Անոր Էմմանուէլի , չեմ կրնար զինքը թողուլ այսպէս անախց բաւ մը զրելու , առանց յանցանքս խոստովանելու :

Մարի աչերը սրբեց և դողդոջուն ձեռք զրեց :

« Այս նամակը կարգադրած ժամերնիդ բոլոր ճշմարտութիւնը պիտի գիտցած ըլլաք Էմմանուէլ : »

« Աստ եղայ , այսինքն ձեզի անարժան : Դերում չեմ խնդրէր ձեզմէ , արցունքի մէջ անցուցած ամբողջ կեանքս պիտի չի կրնար ընդունիլ զայն : Միայն ձեր արհամարհանաց արժանի եմ , բայց չեմ համարձակիր անոր դէմ ելլել : Ար մեկնիմ : Իմ անունս ձեր սրտէն ջնջեցէք , ինչպէս որ կը ջնջեմ զայն աշխարհէս , Աստուած , որ զձեզ մեծ և վեհանձն ըրաւ , այս վշտին դէմ ուժեղ պիտի ընէ և թերեւ օր մը երբ յանցանքս քաւած պիտի ըլլամ , երբ կեանքս սարած պի-

տի ըլլայ ինչպէս որ արդէն յոյս մարած է , գուցէ ալ պիտի , չանիծէք զիս յիշելով թէ աղջիկ մը կը թողում ձեզ : »

Մարի ծալեց այս նամակը , յետոյ Գլոթիտի փոքրը ձեռքերուն մէջ գրաւ իբր թէ իւր յանցանքը մաքրելու համար այս հրեշտակին կը յանձնէր զայն : Մարի աշխատեցաւ իւր հօր զրեւ , բայց բաւ չի գտաւ այս մեծ վշտին առաջը առնելու համար , ժամը եօթնի Մարիանի հետ տունէն հեռացաւ Էմմանուէլի թափուր սենեկին մէջ աղօթելէն վերջ , Մարի հազիւ կը հաւատար իւր ըրածին : Առաւօտը , և ամէն սովորական բաները անսնելով ճշմարտութեան վրայ զրեթէ կը կասկածէր , իրեն այնպէս կը թուէր թէ դէշ երազ մը տեսած էր և թէ ժամուան մը պտոյտէ վերջ իւր տունը պիտի վերադառնար ուր Էմմանուէլէն ժպիտ 'ի շուրթ պիտի ընդունուէր : Առաքը Մայլօ դուռը հասաւ Մարի վար իջաւ և Մարիան ըսաւ կառապանին որ ետ դառնայ , ակնարկելով թէ Տիկին տը Պրիոն առաւօտը գեղեցիկ գտած էր և ոտքով տուն դառնալ աւելի լաւ կը սեպէր : Սուրհանգակին կառքը որոշեալ տեղը կ'ուղարկէր :

— Ամեն ինչ ճշմարիտ է ըսաւ Մարի այս նոր կառքին մէջ Մարիտին քով նստելով որ արշաւակի մեկնեցաւ երկու կանանց անցած ճամբայէն : Անցնելու ժամանակ Մարի իւր կառքը տեսաւ որ պարսպ կը դառնար : Արտսուքներով նայեցաւ այս կառքին՝ զոր անշուշտ այլ ևս պիտի չի տեսնէր , և որու մէջ Էմմանուէլի հետ այնքան անդամ պտտած էր հանդարտ , ժպտուն , և անմեղ :

—

Առմար ամբողջ գիշերը չի քնացած էր , և Էմմանուէլ իրեն ըսածը կը սոսկալընէր զինք :

— Էմմանուէլ աղջիկս կը խաբէ՝, կ'ըսէր իւրովի, տար-
փածու մը ունի և Մարի դժբաղդ է։ Անկարելի է որ այս-
պէս ըլլայ, զաւկիս տառապիլը տեսնել, հոգւոյս հատորը,
Էմմանուէլէ բացատրութիւն մը պիտի խնդրեմ և վաղը առա-
ւօտ աղջկանս տունը պիտի երթամ որ ինձմէ զատ խորհրդա-
կից ունենալ պէտք չէ։

Ահա ինչ ըսած էր իւրովի կոմսը բոլոր զիշերը : Լէոն
մինչև իւր տունը առաջնորդած էր զան, յետոյ այն թաղին
մէջ իւր ներկայութեան պատճառ մը տալու համար ըսած էր
թէ տարփածու մը ունէր հոն : Գժբաղդաբար այս պատրու-
տիլը սուտ չէր : Մարիէն զատուելով՝ Լէոն իւր տունը վե-
րադարձած էր և իւր չուին պատրաստութիւնները տեսած էր :
Ֆլորանթէն ուղորականին պէս իրեն կ'սպասէր : Լէոն չ'ու-
զած էր իւր ծառային բացատրութիւն մը խնդրելու չափ ցած-
նալ :

— Ինչ է պարտքս Ֆլորանթէն հարցուց անոր :

— Ոչինչ Պարոն :

— Լաւ ուրեմն, ահա ախաւանդ վաղը առաւօտ այս
տունէն պիտի հեռանաս :

— Պարոնը կը ճամբէ՞ զիս, բսաւ Ֆլորանթէն որ այս
երթալու հրամանին պատճառը լաւ զիտէր :

— Ոչ, այլ Բարիդէ կը մեկնիմ, և այլ ևս քեզմէ հար-
կաւորութիւն չ'ունիմ : Արկղերս պատրաստէ և մի պառկիր :
Ով որ գայ ինձ փնտուելու պիտի ըսես թէ մեկնած եմ :

Սակայն Ֆլորանթէն ինքզինքը արգարացընելու պէտքը
կ'զգար, թէ և չէին հարցափորձէր զինք :

— Տիկին Ժիւլիա Լօվրի եկաւ այսօր, ըսաւ Լէոնի :

— Գիտեմ, նաև քու մեղսակցութիւնդ, այս տեղ նամակ-
ներ զողցեր է :

— Պարոն, ըսաւ Ֆլորանթէն :

— Օ'ն, արկղերս պատրաստէ և բառ մը մի յաւելուր,
ասպա թէ ոչ ձեռքակալել կ'ուսամ զքեզ :

Միայն հնազանդիլ-կը մնար, ինչ որ ըրաւ Ֆլորան-
թէն : Առտուան ժամը ութին Լէոն պաշտօնատունը դնաց
իւր անցալիքը քննել տալու, աւելցընել տալով թէ իւր քրոջ
և Օրիորդ տը Կրիժի սենեկապանուհւոյն հետ պիտի ճամբորդէ,
իւր սեղանաւորէն ստակ առաւ և Խտալիայի վրայ փոխանա-
կադիրներ, իւր կառքին սուրհանգակի ձիեր լծել տուաւ և
Մարիի միանալու համար մեկնեցաւ : Այս միջոցիս Պ. տ'Էրմի
Տիկին տը Պրիոնի տուն հասաւ : Պատասխանեցին իրեն թէ
իւր աղջիկը առտու մեկնած էր : պտոյտ մը ընելու համար :
Սպասեց, կէսօրին տեսնելով որ Մարի չէր վերադառնար՝
անհանդիստ եղաւ : Առջի օրուքնէ ի վեր դառնաւ վիճա-
կին մէջ ամեն ինչ անհանդիստ պիտի ընէր զայն : Մտածեց երթալ
Լէոնը գտնել որ իւր աղջկան խորհրդակիցը ըլլալ կը թուէր և Էմ-
մանուէլի այս նոր յարաբերութեան վրայ տեղեկութիւններ
խնդրել :

Ուրեմն Պ. տը Կրիժի տունը դնաց : Միայն Ֆլորան-
թէնը դտաւ որ իւր յատուկ արկղերը կը պատրաստէր, և
որքէ ինչային իւր տիրոջը կարծուիլ, այնքան այս վերջինէն
օրինապէս կամ յանրաւի առնուած բաներ կը պարունակէին :

Ֆլորանթէն պատասխանեց թէ ժամէ մ'ի վեր մարքիվը
Բարիդէ հեռացած էր երկար ժամանակուան համար :

— Պ. տը Կրիժ այս ճամբորդութեան վրայ չի խօսեցաւ ինձ,
մտածեց տ'Էրմի . ինչ կը նշանակէ այս յանկարծական երթը :

— Երէկ ըսաւ Ֆլորանթէնի Պ. տը Կրիժ մեկնելու միտք
չ'ունէր :

— Ոչ, Պարոն :

— Եւ այս առտու այդ դիտաւորութիւնը ունեցաւ :

— Այո :

— Գիտեմ պատճառը : Հիւանդութիւն մ'է, զորմ մ'է :

Կոմսը այս պարագաները հարցընելու պէտք չ'ունէր
բայց զաղտնի բնազդով մը կը մղէր զինքը իմանալու :

— Է՛հ, կարծեմ թէ առոր տակ սէր կայ . պատաս-

խանեց Գլորանթէն որ ալ զաղտնիք պահելու պատճառ մը չ'ուշ-
նէր : Կարգուած կ'ին մը , առեւանդ մը :

— Առեւանդ մը կրկնեց կոմսը զեղնելով :

— Ինչ ունիք Պարոն, հարցուց Գլորանթէն որմէ այն
դեղնութիւնը չի վրիպեցաւ :

— Ոչինչ, բարեկամս, ոչինչ :

Սոսկալի նախազգացում մը անցած էր կոմսին մտքէն :

— Անկարելի է պօռաց նա յանկարծ : Այս գիշեր յուզ-
ուած էր նա , փողոցին մէջն էր , ճիշդ Մարիի գրան առջև
եթէ ինձ խաբեց . եթէ . . . զժբաղդութիւն . . . :

Եւ խեղճ հայրը , ահաբեկ , դաժան աչերով վար
իջաւ իւր կառքը մոտաւ և կառապանին պօռաց :

— Աղջկանս տունը :

— Զինքը իւր առնը պիտի գտնեմ , անշուշտ զիս կ'ըսպա-
սէ կ'ըսէր ինքնիրեն վստահ ըլլալու աշխատելով թէ՛ իւր վա-
խերը անհիմն են : Խենդ եմ , կ'երազեմ :

Տեսնենք թէ մի և նոյն միջոցին ինչ կ'անցնէր միւս
կողմէն :

Ժամը իննին ժիւլիա արթնցած էր իւր շրտ քունէն :
Աչերը բացած և իւր բոլորտիքը նայած էր և շաքարօղիի
շիշը կ'իսով չափ պարպուած տեսնելով յիշած էր :

Այն ատեն զանգակը զարնելով Հանրիէթ երեցած
էր :

— Ինձ համար բան մը չի կոչ հարցուցած էր ժիւլիա :

— Ոչինչ Տիկին :

— Ոչ ոք եկաւ :

— Ոչ որ, ինչպէս է Տիկինը այս առտու :

— Աղէկ շնորհակալ եմ :

— Տիկինը շատ յուզուած էր երէկ իրիկուն :

— Իրաւ է :

— Տիկնոջ սենեակը մտայ և Տիկինս կը քնանար , բայց
ճնշեալ քունով մը :

— Արդարեւ տառապեցայ : Ինչու սենեակս կը մտնէի :

— Տիկնոջ խօսք մը ունէի ըսելու :

Այս ըսելով Հանրիէթ կը կարմրէր :

— Լաւ ուրեմն ըսէ զայն :

— Տիկինը պիտի չի յանդիմանէ՞ զիս :

— Ինչ է ուրեմն :

— Անյարմանելի բան մը չէ :

— Իսոյ՛ , ըսած էր ժիւլիա անհամբեր կնոջ մը ձայնով :

— Թող Տիկինը չի վախնայ : Այս նամակները չի կոր-
սուած են , բայց Տիկինը Պարոնին հետ սաստիկ տեսարան մը
ունեցաւ :

Երկար ժամանակէ 'ի վեր Լէոնը՝ պարոն կը կոչէին տան
մէջ :

— Լսեցիր այդ :

— Իմ կամաց հակառակ Տիկին , և որովհետեւ Տիկնոջ
տուած հրամանը պարոնին անհաճոյ կը թուէր , և թէ ցարդ
Տիկինը զայն վշտացընելու ամէն առիթներէ զգուշացած էր ,
մտածեցի . . . :

Հարիւրէ թի կայ առաւ :

— Պիտի խօսիմ զոչեց ժիւլիա :

— Ահա եղելովիս : Նա նախատունը դացի ժամը՝ վեցը
անցած էր : Գաւառին նամակները և ասոնք դաւառին հա-
մար էին , միայն այսօր կրնային մեկնիլ : Մտածեցի թէ թե-
րեւ ծանր գործ մը կ'ախեալ էր այս խրիւսաններէ : Նա-
մակները զգուշանս զրի նորէն , ըսելով ինքնիրենս թէ այսօր
բուական ժամանակ պիտի ունենամ զանոնք խրիւլու :

Ժիւլիա Հանրիէթի կը նայէր :

— Ըսի իւրովի , շարունակեց Հանրիէթ , դուցէ վաղը
Տիկինը պիտի զոչայ այս ծրարը խրկած ըլլալուն :

— Գիտէիք ուրեմն թէ ինչ կը պարունակէին :

— Այո , Տիկին :

— Ինչպէս իմացած էիր :

— Տիկնոջ՝ Պարոնին հետ ունեցած խօսակցութիւնը լսած էի :

— Ըսել կ'ուզես թէ մտիկ ըրած էիր :

Հանրիէթ աչքերը խոնարհեցուց :

— Ա՛յ, ես այս նամակները :

— Ահա առիկ էն Տիկին : Գեռ կանուխ է, եթէ միշտ կը փափաքիր որ խրկուին նամակատուներ տանիմ զանոնք :

— Աստուած դուցէ չ'ուզէր մըմուաց թիւիլիս :

— Ի՞նչ կ'ըսէ Տիկինը :

— Ոչինչ, թող զիտ :

— Տիկինը այս նամակները կը պահէ :

— Այո՛ :

— Հանրիէթ գուրս ելաւ : Երբ թիւլիս առանձին մնաց գլուխը իւր մէկ ձեռքին կ'աթնեց , ծրարը զարձուց և նորէն զարձուց :

— Ահա բազմութիւն անձերու կեանքը իմ ձեռքին մէջ ըստ իւրովի : Միայն բառ մը պէտք եմ ըսել որպէս զի չորս հոգի յուսահատութեան մէջ նետեմ, միայն շարժում մը ունիմ ընելու որպէս զի այս զարմանքը անգետ մեռնի անոնցմէ որք պիտի մեռնէին , թող կեանքս մէջ անգամ մը բարի գործ մը բրած ըլլամ, Աստուած հրամայեց որ այս աղջկը պահէ զանոնք , և ինչ միջոյ մը տուաւ չ'ընելու գործ մը՝ որու համար օր մը դուցէ պիտի զլծամ : Ա՛յ գիտէ միջև հիւր կ'երթայ եղած դէշուծիւն մը , ծն , թող այս խեղճ կիներ ինչ յանդիմանելու բան մը չ'ունենայ , այս նամակները գեռ մեկած չեն և պիտի չի մեկնին :

Թիւլիս զանգակը զարկաւ Հանրիէթ վերադարձաւ :

— Աղէկ ըրիր , ըսաւ Թիւլիս , թուղթ գրիչ և մեկան տուր ինչ :

Հանրիէթ հնազանդեցաւ և Թիւլիս այս նամակներու ծրարը նոր պահարանով մը ծածկեց որպէս վրայ դրեց : « Տիկին տը Պրիոնի » Յետոյ Մարիի գրեց :

« Տիկին .

« Գիպուածը կամ Նախախնամութիւնը այնպէս կը բերէ որ ձեր նամակները այսօր իմ քով են , ձեզ կը վերադարձընամ զանոնք : Երջանիկ եղէք :

« ԹԻՒԼԻՍԷ ԼՕՎԸԼԻ »

— Էմմանուէլ գեռ վերադարձած չէ , ուրեմն այս նամակները անոր ձեռքը իյնալէ վախ չի կայ , մտածեց Թիւլիս :

— Տար ասիկայ , ըսաւ Հանրիէթի և ապսպրէ որ միայն Տիկին տը Պրիոնի տան : Դուտ զնա , և եթէ կանչեմ զքեզ մի վերադառնար :

Չեմ ուզէր այս ըրածիս վրայ զղջալ :

Հանրիէթ վազեց Տիկին տը Պրիոնի տունը , երկու ժամ կար որ Մարի մեկնած էր :

Ի

Ինչպէս որ ըսինք այն սոսկալի նախազգացումներէ մին որ մտքին մէջ կը յղանայ , զարկած էր Պ. տ'ըմին , իւր աղջրկան տունը վերադարձաւ և հարցուց եթէ Մարի տուն դարձած էր , պատասխանեցին իրեն թէ միայն կառքը ետ եկած էր , Մարիի սենեակը մտաւ և թեաթոռի մը վրայ ինկաւ : Յարտ քրտինքի կաթիլներ կ'սկսէին իւր մազերու ծայրը գոյաւնալ : Լէռնի մասին ունեցած ամէն երկիւղները իւր մտքին մէջ կ'արթննային նորէն և տրտմալի հաւանականութիւն մը

կ'առնէին անոր երթին և Մարիի աներն թանապուհ պատ-
ճառաւ : Ամէն վայրկեան ժամացոյցը կը նայէր , որչափ
ժամը կ'անցնէր այնչափ վտառ՝ կ'ըլլար թէ Մարի Էմմանուէլի
յաւդիմանելու բան մը չ'ունէր և թէ Լէոնի՝ առջի օրուան
իրեն ըսածը տուա մ'էր :

Գունէն պատահաւոր կ'երթար , իւր ականջը միոյն
կ'երկնցընէր , իւր աչքը միւսին և եկող մը չէր տեսներ :
Եթէ իւր սրտին միտ գնէր՝ ամէն վայրկեան ծառայէրը պիտի
հարցափորձէր , բայց կը վստահար որ իւր կատարածները չի
դուշակէին և անկէ հետեւ թիւններ չի հանէին :

— Հիմակ պիտի վերադառնայ կ'ըսէր նա սենեկին մէջ քայ-
լելով , անկարելի է որ ուրիշ կերպ ըլլայ :

Սենեակներուն մէջ հազար տեսակ աղմուկ կ'ըլլար և
այս ամէն ձայներուն մէջ Մարիի ձայնը ճանչնալու համար
իւր կենաց սառը տաշին պիտի տար : Հազար անձ նր իրենց
հաճոյքին կամ գործին պատրուակաւ իւր պատահաններուն
տակէ կ'անցնէին և այս հազարաւոր գլուխներու մէջ խեղճ
հայրը ի զուր կ'աշխատէր այն պաշտելի գլուխը ճանչնալ զոր
իւր սիրտը աչացը հետ կը փնտէր , ժամը կը յառաջանար
միշտ , կոմսը ալ չէր ապրէր , իւր երկիւղը կ'իրանար ,
ծառանքը երկու անգամ ելած էին հարցընելու թէ ժամը
քանի՞ն Տիկին աը Պրիոն պիտի վերադառնար կարծելով թէ
կոմսը իրենցմէ լաւ տեսելու թիւն ունի կամ իրենց հետաքրքը-
րութեան ստուգութիւն մը սալ ուղեւով , բայց կոմսը իւր
հոգւոյն պարզութեամբ պատասխանած էր թէ չէր գիտէր :
Արեւը պայծառ կը փայլէր գոտիքէ քողերն վրայ : Որչափ
ժամանակ որ դուրսը մարդիկներով լցուն էր Պ . տէրմի քիչ
մը յոյս ունեցած էր . բայց երբ աչքը իր տեսիլ սահա-
ւացածէին , երբ մէջը Քարիը գոցած և տունները քո-
ղալիւած էր , երբ վերջապէս գլուխը հասած էր կոմսը նուա-
ճեալ՝ ախոռի մը վրայ ինայով արձանի մը նման պալ և
համր՝ սկսած էր ալ չի կամեմար :

Պ . տէրմի երկար ատեն այս վիճակին մէջ մնաց ,
յանկարծ այս տեսակ մը քունէն արթնցաւ և իւր քովը ճը-
րագ մը տեսաւ որ սեղանի մը վրայ կը վառէր , այս կան-
թեղին ժող կիսեալ նամակ մը կար :

Այս միջոցն ժամը տաս կը զարնէր : Կոմսը այս նա-
մակը տեսնելով սարսուեցաւ վասն զի իւր աղջկան զիրը ճանչ-
ցաւ :

Ահոեղի հանդարտութիւն մը կը տիրէր այս վշտալի
անձին բոլորտիքը , և կարծես թէ միայն ժամացոյցը կ'ապ-
րէր , հաշուելով կենաց վայրկեանները որմէ խեղճ հայրը
բնոյի մը նման պիտի նեղուէր : Պ . տէրմի ջղային շարժու-
մով մը նամակը առաւ , բայց զայն բախուա միջոցին հաս-
ցէին վրայ տեսաւ « Ամուսնոյս համար » : Նամակը իւր
ձեռքերէն ինկաւ : Զանդալը հնչեց և ծառան երեցաւ :

— Ոչինչ , հարցոյց կ'ըմար :

— Ոչինչ , սակայն Պարոն Կոմսը նամակ մը դտած պէտք է
ըլլայ :

— Պ . աը Պրիոնի համար է , ով բերաւ զայն :

— Օրիորդ Քլօթիլտի օրօրոցին մէջէ դտան , Օրիորդը
պառկեցընելու միջոցին :

— Ուրիշ չի կար :

— Ոչ , Պ . Կոմս :

— Ոչինչ ինձ համար :

— Ոչինչ :

— Լաւ , դնա :

— Մարի իւր հայրը մոռցեր է . . . : Աստուած իմ ,
միմուաց խեղճ հայրը իւր գլուխը երկու ձեռաց մէջ և ձեռ-
քերը սեղանին վրայ ծռելով : Պ . աը Պրիոնի ողջեալ այս
նամակը իւր աչքերը և սիրտը կ'աբէր , և սակայն սրտին
խորէն ուրախ էր որ այս նամակը իրեն համար չէր , որքան
դեռ կ'ընար յուսալ կամ կատարել , ինչ որ այսպիսի պարա-
դայի մը մէջ ճիշդ մի և նոյնն է : Կոմսը գիշերը այս նա-

մակին քով անցուց : Ամեն բանէ առաջ պէտք էր սպասաւորներուն թիւը մեկնութիւնները արդիւնել :

— Հոս կը մնամ Պ . տը Պրիտնի սպասելու համար ըսաւ Պ . տէրմի սենեկապանին :

Ամենքն ալ կրնան քնանալ , Տիկին տը Պրիտն Բարիզ չէ :

Կոմսը երկրորդ օրը առտուան ծագիլը տեսաւ ինչպէս որ առջի գիշեր միմնաւոր տեսեր էր : Կեանքը սկսաւ իւր բոլորտիքը : Միայն իրենը ախօր և վշտալի կ'երեւէր , ժամեր կ'անցէին , վասն զի ինչ որ ալ ըլլան մեր մարդկային ցաւերը կամ բերկրութիւնները ժամերը պաղ և սաչմանեալ կ'անցնին մեր առջեւ , դիպումս իրեն յանձնածը մեղ կը բերեն և իրենց բերածին ինչ ըլլալը իրենք չեն դիտեր :

Կէսօրին եկան հարցոյնել Պ . Կոմսին եթէ նախաճաշել կ'ուզէ , արդարեւ երեսօնակեց ժամ կար որ Պ . Կոմսը բան մը չի կերած էր , մեքենադար արդանակ մը խմց և սկսաւ նորէն սպասել :

Առջի օրուրնէ 'ի վեր քսան անգամ երթալ իւր թոռը գրկել ուզած էր , բայց չի համարձակած էր տեսնել այս մանուկը որ իւր մօր խիստ նմանող պատկերն էր , եթէ պզտիկ Բլոմիլտը տեսած ըլլար ամբողջ օրը , պիտի հաստատ ըլլար թէ Մարի մնած էր , վասն զի իրեն կը թուէր թէ միայն մահը կրնար այսպէս յանկարծ մայրը ազնկէն զատել : Ազնուկ եղաւ , մարդիւր անցան փողոցէն , և իրիկունը եկաւ : Ժամը տասնեակի մօտ սուրհանդակի կառքի մը անիւներուն զտրումը որ իւր չորս ձիերուն արշաւով կը հասնէր՝ բախին մէջ հնչեց , կոմսը մօտիկ ըրաւ , թուեցաւ իրեն թէ կառքի իւր զրան առջև կայ առաւ :

— Մարի կամ Էմմանուէլն է քսաւ խորովին :

Եւ Աստուած անշուշտ միմնաց իւր ականջին վերջին յոյսի մը նման :

— Գուցէ երկուքն ալ :

Վասն զի ժպիտ մը իւր տոգոյն շրթունքը դունաօրեց : Կոմսը ոտքի վրայ կայնաւ , մէկ ձեռք , չփէտային թաշին վրայ և միւսը սրտին՝ որով քարասուճներու հալիւ կրնար ճնշել , սպասեց : Մէկու մը սանդուղէն վեր ելլելու և զանգակը դարնելը լսեց . յետոյ միայն մարդու մը քայլերը նախաօնեկին մէջ հնչեցին : Գուցէր հետզհետէ բացուեցան և վերջապէս Էմմանուէլ ճամբարգուծեան զոհասով դահլիճն սեամփն վրայ երեցաւ զեղնաւ , միմն , արձանի մը նման :

Ահա ինչ որ անցած էր :

Էմմանուէլ Բուաթիէի մէջ ալ ընկելու բաէ մը չ'ունենալուն պէս , մեկնած էր անկէ կարելի եղածին չափ շուտ Մարին տեսնելու համար , բոլորովին զուարթ Բարիզ հասած էր : Երկու տարիէ 'ի վեր իւր առաջին բացակայութիւնն էր այս : Կառքէն իջնելով անմիջապէս հարցուցած էր թէ Տիկին տը Պրիտն ո՞ր կը գտնուէր , այս յանկարծական վերադարձով զարմայրնել կ'ուզէր զայն , պատասխանած էին իրեն թէ երկու օրէ 'ի վեր տուն չի գարձած էր : Ամեն կարելի սոսկումները Էմմանուէլի մարէն անցած էին ճշմարտութենէն զատ :

Տիկին տը Պրիտն երկու օրէ 'ի վեր մէկնած է . հարցուց նա . և չ'ըսաւ թէ ո՞ր կ'երթար :

Ոչ , Պարոն պատասխանեց սենեկապանը , բայց Մարիան Տիկինով կ'ընկերանայ :

Այս պարագան քիչ մը վտախաղցած էր Էմմանուէլը :

— Ինչ համար իսոք մը ձգած է մտածեց նա :

— Շատ անհանդիսա էինք , ըսաւ կամարար սպասաւորը , թերեւս դիտմամբ :

— Ինչ քաւ Տիկին տը Պրիտն մեկնելու միջոցին , հարցուց Էմմանուէլ :

— Ոչինչ , միայն թէ շարունակեց սենեկապանը , Տիկինը համար ծրար մը բերին որ անշուշտ կարեւոր էր վասն զի ա-

պատրիարքին ինչ որ միայն Տիկինը յանձնեմ :

— Ա՛ր է այս ծրարը :

— Ահա առիկ :

Իմ մանուկը Ժիւլիայի նամակը կարդալով ամէն ինչ դուշակեց :

Եթէ կայծակին ձեզմէ երկու քայլ հեռաւորութեամբ ընկնիլը տեսած էք, պիտի հասկնաք մարմնոյն և հոգւոյն երկրայրկեանի մէջ զգացած սասանումը : Ասա ուրեմն, կայծակը և ոչ մէկու վրայ արտադրած է այն տալանորու թիւնը որ այս նամակը Իմ մանուկի վրայ ըրաւ :

— Պ. Կոմսը վերն է, յարեց սպասաւորը :

— Ասա, պատասխանեց Իմ մանուկը այն հոգւոյ ոյժով որ այնքան բարձր կ'ընէր զինքը, անհանդիստ ըլլալու պատճառ մը չ'ունէիք, Տիկին աը Պրիոն վառնդի մէջ չէ :

— Նաև, Տիկինը Պարոնին համար նամակ մը ձգած է,

Պ. Կոմսին քովն է այն :

— Շատ աղէկ :

Իմ մանուկը սանդուղէն վեր ելաւ և ինչպէս որ ըսինք իւր աներին գոնուած սենեկին սեամին վրայ երկցաւ : Իմ մանուկը դուռը գոցեց և գէտի սյս վերջինը յառաջացաւ : Պ. տէրմի Մարիի նամակը ներկայացուց անոր զոր բանալ չ'ողած էր, Իմ մանուկը կարգաց դայն : Այս երկու մարջոյց մէջ և ոչ բաւ մը փոխանակուած էր, Իմ մանուկը նամակը կարդալէն վերջ զանգակը զարկաւ : Սպասաւոր մը երեցաւ :

— Արիւնքս կառքէս հանէ, բայց նախ հանուեցուր զիս : Իմ մանուկը կամու կեցրնել կ'ուտար սենեկապանը որպէս զի խօսուածը լսէր և իւր լսածը կրկնէ :

— Ուշափ կը ճանչնամ Մարին, ըսաւ Պ. տը Պրիոն բարձր ձայնիւ և ժպտելով, խենդ մանուկը, զիս չի տեսնելով անհանդիստ էր և ահա միայն Մարիանի հետ, — առանց մէկու մը ըսելու կայարանը կը վազէ ինչ միանալու :

համար, և կը դրէ ինչ որ եթէ հասնիմ երթամ զինքը գտնեմ եկած տեղս ինչ խենդ մանուկ ունիս սիրելի կոմս :

Եւ Իմ մանուկը, նայուածքով մը որ լուսթիւն կը պատուիրէր Պ. տէրմի անցուց իւր աղջկան նամակը, կոմսը մէկ ծայրէն միտը կարգաց առանց բաւ մը ըսելու և կարգալէն վերջ գոյն տուլն յանձնեյ Իմ մանուկը դողդոջան ձեռքով բանալէն վերջը կրակը նետեց, թող դուշակեն այս երկու մարդոց տառապանքը, որչափ ժամանակ որ սենեկապանը հետեւին մնաց : Այն միջոցի որ դուրս կ'ելէր Իմ մանուկը ըսաւ անոր :

— Ասել աուր կառապանին թէ վաղը իրիկուն ժամը տասն և մէկին չորս ձի պէտք են ինչ : Այն ժամուն միայն կրնամ մեկնիլ :

Սպասաւորը դուրս ելաւ :

Երկու մարդիկ իրարու դիրքը նետուեցան : Հայրը վհատած էր, ամուսինը տոգոյն և թախծալի :

— Պ. Կոմս, ըսաւ Իմ մանուկը հանդիսաւոր ձայնով մը, այս իրիկուն պիտի բաժնուիք ինչմէ, յայտնելու համար այս մարդոց՝ որք տեղի ոռնեցածը պէտք են անդիտանալ, թէ իմ ըսածս ճշմարիտ էր : Վաղը գղեակը պիտի երթաք և վաղը իրիկուն իմ կարգիս պիտի մեկնիմ : Մնացածը ինչ կը վերաբերի :

Կոմսը գլխով նշմայր մը ըրաւ թէ կը հնազանդէր :

Ալ խօսելու ոյժ չ'ունէր :

Իմ մանուկը չի ցուցուց անոր Ժիւլիայէ եկած նամակները :

— Գուցէ ամեն յոյս կորսուած չէ ըսաւ նա, միայն թէ աղօթեցէք Աստուծոյ Պ. Կոմս, վասն զի միշտ պիտի զըսնուի անձ մը որ պէտք ունենայ անի :

Կոմսը կարծես թէ շանթի զարնուած էր, իւր աչքերը մեռած էին, իւր գլուխը ծանրութիւն իւր կուրծքին վրայ կ'իյնար : Առանց բաւ մը բռնելու դուռը բացաւ :

անձայն քաղելով և ստուգելի մը նման աներեւոյթ եղաւ ։
Եթէ այս միջոցիս Էմմանուէլ կարենար տեսնել զայն , սոս-
կումի աշաղակ մը պիտի արձակէր : Այսինքն դուրս ելլելը
սոսկալի էր , Պ . տէրմի վար իջաւ , իւր տունը մտաւ
չի տեսնելով թէ առանց վերարկուի էր , և մեքենաբար իւր
սենեակը ելլելով բաժակ մը պաղ ջուր խնդրեց և առանձին
մնաց : Աստուած միայն գիտէ ինչ որ անցաւ այն ատեն դըժ-
բաղդ հօր հոգւոյն մէջէ :

Երբ ամէն սպասաւորները պառկեցան Պ . տը Պրիոն
որ նոյնպէս պառկած էր վեր ելաւ և իւր աղջկան օրօրոցին
երթալով ծնրադրեց հոն ուր Մարի մեկնելէն առաջ ծնրադ-
րած էր : Երկար ժամանակ ճնշուած սիրտը համարձակ դուրս
թափեց իւր վիշտը : Մանկան մը նման արտասուեց : Ամ-
բողջ գիշերը լացաւ : Նա՛ զօրաւոր մարդը , գործունեայ մար-
դը , նա՛ որ ամբողջ ժողովրդեան մը դէմ կրնար մաքառիլ ,
և զոր կնոջ մը յանցանքը ծնրադրել կ'ուտար և կը կործա-
նէր , բայց նաև , որչափ կը սիրէր այս կինը :

Երբ լուսցաւ գեռ կ'ալօթէր և կ'ուլար , այս միջո-
ցիս գրեթէ Մարիի կը ներէր վասն զի գեռ չէր գիտէր թէ
իւր սիրահարին հետ մեկնած է , միայն թէ երբ այս մատու-
նութեան դաղափարը միտքը կ'ուզար կարծէր թէ կը խենդե-
նար : Սենեկապանին դալը լսեց որու ապսպրած էր առտու
կանուխ զինքը արթնցընել կարծեցընելու համար թէ պիտի
քնանար , իւր սենեակը մտաւ , նորէն պառկեցաւ և իւր
ծառային՝ իւր տէրը արթնցընելու զոհութիւնը տուաւ :

Էմմանուէլ ելաւ հագուեցաւ և նախաճաշեց կամ
լաւ ևս նախաճաշելու պէս ըրաւ սովորականին պէս : Յետոյ
կառքը լծել և իւր աղջկը հագուեցնել տուաւ ապսպրելով
որ անոր վերարկերեալ ամէն մանր բաները ծրար մը ընեն ,
և ըսաւ թէ կը փափաքէր զայն իւր բոլոր տունը տանիլ :
Երբ փոքրիկ Բլօթիլտը հագուեցաւ , և ժպտուն և զուարթ
զայն իւր հօրը բերին , Էմմանուէլ իւր արտասուքը բռնելու

մեծ նեղութիւն կրեց , մանուկը իւր անունը կը լծոթովէր և
իւր փոքրիկ հրեշտակի ձեռքերը իրեն կ'երկնցընէր , այն
երկնային նայածքով զոր մանուկները երկինքէն երկիր կը
բերեն : Էմմանուէլ վար իջաւ , իւր աղջկը թեոյր մէջ
բռնած , կառքին մէջ ծնդայր վրայ առաւ զայն և Օթէոյլ
առաջնորդել տուաւ զինքը : Ճամբան մանուկը կ'ուլար , այն
ատեն խաղալիկներու խանութ մը կայնեցընել տուաւ կառքը
և անոնցմով մանկան շրջագոյնտը լեցուց որ ուրախութենէ
կը պուար և նորէն իւր կառքը մտաւ :

Յաւալի և սրտաշարժ բան մ'էր այս մեծ վշտին այս-
տիտի փոքր պարագաներով զբաղիլը տեսնել : Ինքն իսկ .
իւր աղջկը գրկելով , իւր արցունքներուն՝ մանկան ճակտին
վրայ խնամը կը տեսներ , որ բոլորովին զարմացած իրեն կը
նայէր և նորէն կ'սկսէր խաղալ :

Կառքը Օթէոյլ հասաւ , Էմմանուէլ կը յիշէր թէ
օր մը անցնելու ժամանակ Գօթթէն փողոցը փոքր ձերմակ և
կանաչ տուն մը տեսած էր , որու դրան առջև մանուկ մը
կը խաղար , այս ատենը հաճոյ թուէր էր իրեն և անոր
յիշատակը պահած էր առանց կասկածելու թէ օր մը հոն
այցելութեան պիտի դար և այն օրէն սկսեալ անոր յիշատա-
կը իրեն տիրելի պիտի ըլլար :

Իւր կառքը այս փոքր դրան առջև կայնեցնել տուաւ
և իւր աղջկը միշտ թեւերուն մէջ բռնած ներս մտաւ :

Մտնելուն պէս պղտիկ Բլօթիլտը գետին դրաւ որ
զարմացմամբ իւր բոլորափէքը կը նայէր իւր տան սովորական
պատերը ալ չի ճանչնալով այն մանկանց նման որ երբ տե-
ղերնին կը փոխեն անվստահ կ'ըլլան , բնական զգացմամբ
մը իւր հօր քով կը դառնար : Էմմանուէլ մտեցաւ այն
կնոջ զոր այն օրը տեսած ըլլալը յիշեց : Այս վերջինը ,
կառքը և այս փառաւոր այցելողները տեսնելով ոտք ելած
հետաքրքրութեամբ կ'սպասէր թէ Էմմանուէլ ինչ պիտի ար-
սէր իրեն :

— Տիկին ըսաւ նա , որ մը ձեր տան առջեւն անցած միջոցիս տեսայ մանուկ մը որ հոս ըլլալուն շատ երջանիկ կը թուէր , այսօր կ'ստիպուիմ աղջիկս օտարուհիի մը յանձնել , որ երբէք ինձմէ բաժնուած չէ , պիտի հաւանէիք զայն ձեր տունը առնուի :

— Այս սիրուն զաւակը , հարցուց բարի կիներ :

— Այո :

— Շատ հաճութեամբ պարոն խելճ պզտիկ , անշուշտ իւր մայրը կորսնցուց :

— Ոչ , յարեց Էմմանուէլ զեղնելով , ինչպէս որ կը պատահէր ամէն անգամ որ այսպիսի բառ մը իւր նոր վշտին վրայ կ'իջնէր , իր մայրը և ես կը ճամբորդենք և աղջըկանս առողջութիւնը շատ փափուկ է արագ և շարունակ ճամբորդութեան մը յոգնութիւնները կրելու համար :

— Լա Պարոն , պատասխանեց կիներ , իրաւաբէ կը ձանձրանայի , այն ձեր տեսած փոքր աղջիկը մեծցուցած էի և կը սիրէի զայն իբր թէ իմ յատուկ աղջիկս ըլլար , բայց իւր մայրը առաւ զայն ինձմէ , այս իւր իրաւունքն էր , և իմ կորսնցուցածիս յաջորդ մը բերելով կ'երջանկացնէք զիս :

— Հիմակ պիտի չ'ըսեմ , մեր պայմանները կարգադրենք , վասն զի երբէք ստակի պայման պիտի չի գնեմ կնոջ մը՝ որ իմ զաւակիս մայրը պիտի ըլլայ , բայց ահա ձեզ ընծայածս :

Ստնտուն քանի մը բառ մըմռաց հասկցնելու համար լիւ պահանջող չէր , Էմմանուէլ յարեց :

— Այս տունը ձերն է :

— Ոչ , պարոն :

— Որչափ կ'արժէ :

— Վեց հազար ֆրանք :

— Պիտի գնէք զայն :

Խելճ կիներ աչերը բացաւ :

Իւ ինչ բանով Աստուած իմ :

— Այն վեց հազար ֆրանքով որ իմ սեղանաւորէս պիտի առնուի :

— Եւ որո՞ւ համար պիտի գնեմ այս տունը :

— Ձեզի համար , ձեզ կ'ուտամ զայն :

— Բայց Պարոն , այդքան բարութիւն :

— Մտիկ ըրէք ինձ , պիտի գնէք այս տունը , և վաղը գործաւորներ պիտի դան որք վերը սենեակ մը պիտի շտկեն և պիտի ընեն այն սենեկին նման ուր աղջիկս մեծցաւ : Կ'ու գեմ որ զաւակս և ոչ բանէ մը զրկուի որչափ պէտք է ձեզ քամիսը :

— Պարոն , տան վարձու վճարում չ'ունենալով ալ ամիսը յիսուն ֆրանքով պզտիկը և ես իշխաններու նման պիտի ապրինք :

— Ամիսը հինգ հարիւր ֆրանք պիտի ընդունիք :

Ստնտուն աղաղակ մը արձակեց , ալ չէր դիտեր լիւ որո՞ւ հետ կը խօսէր :

— Ամէն օր այս կառքը՝ պիտի՝ դայ ձեզ Գառնելու , և պիտի երթաք երկուքնիդ ալ պտտելու երկու՝ կամ երեք ժամ ուր որ կամիք : Ամէն ձեր պէտք ունեցած իմ սեղանաւորէս պիտի ուզէք որ պիտի տա , բայց լաւ իմացէք այս թէ կ'ու գեմ որ մանուկը այնքան երջանիկ ըլլայ , որքան որ կրնայ ըլլալ՝ առանց անհայր և անմայր մանուկ մը :

— Ուրեմն երբէք պիտի չի վերադառնաք , ոչ դուք և ոչ Տիկինը :

— Գուցէ : Եթէ Գառնելու Գլխովի տը փնտտելու գաւն անց իմ կողմէ գրի մը մի՛ յանձնէք զայն և ահա իմ գիրս :

Էմմանուէլ զրիչ մը առաւ և գրեց :

« Պարոն Մօրօ (այս էր Զոֆալէն անունն էր) պիտի տայ Տիկին . . . »

— Ժան Պուլէյ , պատասխանեց ստնտուն որ իւր աչերուն չէր հաւատար :

« Տիկին Ժան Պուլէյի , գրեց Էմմանուէլ , վեց հազար ֆրանք դուստր , ամիսը հինգ հարիւր ֆրանքէն ա ելի ,

մինչև հատկապես հրաման մը խրկելու : Տիկինն Պուլէյի աղջը-
կանս համար խնդրած ամեն բան՝ որու յանձնուած է այն՝ Պա-
րոն Գորո պիտի տայ :

« ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ՏԸ ՊՐԻՈՆ »

— Հիմալ , շարունակեց նա , կամաց կամաց պիտի իմա-
ցնէք աղջկանս թէ իւր հայրը և մայրը մեռած են , և
երբ պիտի դան ձեզմէ խնդրելու զայն ձեզ պիտի յանձնեն ,
յիշելու համար : Իմ կողմէս նամակ մը որ ձեր ապագան պիտի
տպահանջուի : Միայն այս նամակը բերողին պիտի յանձնէ մա-
նուկը :

— Եւ , պիտի հնազանդիմ Պարոն կ'ըսէր խեղճ կիներ ,
այս տարօրինակ անձէն բան մը չի հասկնալով որ ստանուիր
ամսականը հինգ հարիւր ֆրանք կը վճարէր և տունը կ'ըն-
ծայէր անոր :

— Երգ մնաք բարեալ :

— Պարոնը կը մեկնի :

— Ե.յո :

— Եւ երբ պիտի վերադառնայ Պարոնը :

— Գուցէ այսօր անգամ մը , դուցէ երբեք :

Էմմանուէլ իւր աղջկը դրկեց և զայն իւր թեքերուն
մէջ բռնեց հինգ վայրկեան իւր բոլոր հոգին իւր սրտէն շը-
թերուն վրայ կ'անցնէր , վերջապէս զայն գետին դրաւ և
կրակին քով նստեցուց :

— Եհա իւր փոքրիկ ծերաբլ կ'ըսէր խեղճ հայրը աչերը
տրտասուօք լեցած , իւր բոլոր պէտք ունեցածները , պի-
տի հսկէք որ միշտ աղէկ հաղտած ըլլայ , վասն զի շատ
ոյճնասէր է , վերջապէս զայն ձեր աղջկը եղածին պէս ձեզ
կը յանձնեմ :

Քսէլ մը դրաւ քովը որու հիւսքերու մէջ տեղերէ տա-
կի կը փայլէր , և վերջին անգամ իւր զաւակը գրկեւէն
վերջը աներեւոյթ եղաւ :

— * * * Պաշտօնատունը , սյուաց կառասպանին :

— Եւ կառքը մեկնեցաւ :

Էմմանուէլ խորտակուած էր , կ'ուլար այն առան-
ձին և զգուշաւոր արցունքներով որք մեծ վտի մը առաջին
նշաններն են , վասն զի հազիւ թէ մեծ ցաւերը , աչերը
կը թընեն , սակայն այս մարդուն ինքզինքին վրայ ունեցած
ոյժը այնքան մեծ էր որ իւր աչերը չորցուցած , իւր սիրտը
իջած և ծառուղին հասած ժամանակ եթէ ոչ զուարթ գէթ
անտարբեր կ'երևէր : Մեր ճանչցած պաշտօնէին իւր գալուս-
տը իմացընել տուաւ :

— Ի՞նչ բան զձեզ հոս կը բերէ , հարցուց ասիկայ :

— Անցադիր մը առնելու կ'ուզամ :

— Կը մեկնիք :

— Այո :

— Հիմալ :

— Այո :

— Ուր կ'ընաք երթալ այս միջոցիս :

— Կը ճամբորդեմ :

— Հիմալ էք :

— Ոչ բայց Տիկին տը Պրիոն քիչ մը անհանդիստ է :

— Պիտի վերադառնա՞ք :

— Գուցէ :

— Պաշտօնեան կարծես թէ չէր հասկնար :

— Բայց կ'ըսէր նա . կարծէի . . . :

— Թէ բարեկամիդ ձեր ընկերը պիտի ըլլար :

— Այո :

— Ճամբորդ էք :

— Այո ևս պիտի չըլլայ :

— Ոչ :

- Ի՞նչ կ'ըսեք:
- Թէ կան սէրէր որոնց զոհել պէտք է նոյն իսկ փառասիրութիւնը:
- Բարիզը պիտի զարմացընէք:
- Բարիզ շատ բարի կամ շատ նորահաս է:
- Անցադիր մը կ'ուզէք:
- Այո:
- Ո՞ր տեղի համար:
- Ամեն երկիրներու համար:
- Ամեն տաք երկիրներու համար, վասն զի եթէ տիկինը հիւանդ է անոր պէտք եղածը գարունն է:
- Այնպէս ըլլայ:
- Խտալիս պացէք:
- Յօժարութեամբ:
- Ճիշդ ձեր բարեկամներէ մին պիտի գտնէք հոն:
- Ա՛հ, իրաւ, և ո՞վ է այն:
- Պ. տը Արիփ:
- Այս անունը լսելով, կոմսը սարսուաց:
- Ուրեմն մեկնեցա՞ւ, հարցոյց նա:
- Այո, իւր քրոջը հետ, եկաւ իւր անցադիրը վաւերացընելու,
- Իւր քրոջ հետ. մրմառայ Էմմանուէլ:
- Այս կը զարմացընէ՞ զձեզ, ստուգիւ միակ որդի կը կարծէի զայն, բայց կ'երեւի թէ քոյր մը ունէր
- Էմմանուէլ ամեն ինչ գուշակեց, իւր արեան դէպ'ի սիրտը յորդելը զգաց:
- Օ՛հ թող Խտալիայի համար ըլլայ ըստ ջանք մը ընելով:
- Պաշտօնեան զանգակը հնչեց, իւր գրագիրը զոր նոյնպէս կը ճանչնանք երեւոյս պաշտօնեան թուղթ մը յանձնեց անոր զոր ստորագրած էր:
- Անցադիր մը ընել առաւ ըստ նա և Էմմանուէլի դռն

- նախով — Ահա. ըստ, իբր կառավարութեան մասնաւոր անձ մը կը խրկուիք, այս կերպով ուրհանդակի կառքերուն նախ գուր իրաւունք պիտի ունենաք, այս մեծ բան մ'է:
- Շնորհակալ եմ այդ ծառայութենէն:
- Էմմանուէլ դուրս ելաւ:
- Երբ դուռը գոցեց նա:
- Թիւլիան չի տեսնի հարցոյց պաշտօնեան գրագիրն:
- Ո՛չ:
- Ուրեմն պիտի տեսնենք զայն, վասն զի ահա երթ մը որ անորմէ եկած պիտի ըլլայ:
- Էմմանուէլ Պ. տ'Էրմիի տունը գնաց, դուռը բացող օպաստաւորը որ կոմսին ամենէ հին ծառաներէն մին էր տխուր էր:
- Առանց բառ մը ըսելու Էմմանուէլը իւր տիրոջ գլուխը նուաճ սենեակը մտցուց և դուռը գոցեց, կոմսը գլուխը չի դարձուց և կարծես թէ նորեկին ներկայութիւնը չի նշմարեց:
- Էմմանուէլ իւր աների՞ն մօտեցաւ որ տոգոյն աւերը անթարթ և արցունքով թրջուած՝ կը նմանէր այն խեղճ էակներու՝ որք բանականութիւններ պիտի կորսնցընեն և որք խենչեան եղբին մօտ իրենց առջև բացուած նոր հորիզոնները չեն ճանչնար և կը մնան այն տխուր զարմացման մէջ՝ որ այն ուղեղին աղէտքը կը կանխեն:
- Հայր իմ՝ ըստ Պ. տը Պրիոն այս մարդուն առջև ծընրադրելով զոր այս մեծ վիշտը սուրբ և յարգելի կ'ընէր, հայր իմ, օրհնեցէք զիս:
- Կոմսը իւր աչերը երիտասարդին վրայ սեւեռեց և բարեսէր ժպիտ մը թէև դառն, նման այն ժպիտներուն որ տառապանք մը կը պահեն, արագութեամբ իւր շրթերէն անցաւ առանց իւր բերնէն խօսք մը ելլելու:
- Հայր իմ, կրկնեց Էմմանուէլ, ըրի՛ երբեք այնպիսի բան մը որու համար կարենայիք զիս մեղադրել:
- Կոմսը նշան ըրաւ թէ ոչ:
- Այն օրերն է՝ ի վեր որ ինձ ձեր աղջիկը տուիք:

ըրե՛ այնպիսի բան մը որով չի հպարտանար ամենէ՛ սիրող՝ ա՛մուսինը:

Պ. տ'էրմի մի և նոյն նշանը կրկնեց:

— Ուրեմն ինքզինքիս յանդիմանելու բան մը չ'ունիմ, հայր իմ, և մարտիրոս մ'եմ և ոչ յանցաւոր:

Հայրը երիտասարդը գրկեց, որ իւր այտերուն վրայ երկու կիզիչ և նուիրական արցունքի հոսիլը զգաց:

— Մնաք բարեաւ, հայր իմ, կրկնեց Էմմանուէլ, վա՛սըն զի մեկնեւէս առաջ կ'ողբէի այս միութարութիւնը ունենալ, որ ձեր բերնին մէջ Աստուծոյ խօսքը կը դառնայ:

Էմմանուէլ ոտք ելաւ, կոմսը շարժում մը ըրաւ իբր թէ զայն կեցրնելու կամ հարցափորձելու համար, յետոյ աչերը անշարժ և անզգայ, իւր զլուխը թեւածուն վրայ ձգեց և առանց բառ մը արտասանելու թողուց որ իւր փեսան հեռանայ:

Էմմանուէլ Օթէյլ վերադա՛նաւ, իւր աղջիկը գտաւ որու աչերը կարմրած էր բայց կը խաղար: Երկու ժամ անոր հետ անցուց, զայն գրկելով ինչպէս որ կը գրկեն զանոնք զոր ալ չեն յուսար տեսնել, մանուկը սանտուկին կը յանձնէր և ամէն մէկ համբոյրին աղօթք մը կը մըմնջէր:

Ժամը տասին, Օթէյլէ հեռացաւ, Բարիզ վերադարձաւ, ճաշեց կամ ճաշել ձեացուց իւր տունը, ապա հացուեցաւ և Օքերայ գնաց. Գալլիէֆ կը ներկայացնէին: Իւր օթեակին խորէն մտիկ ըրաւ այս երաժշտութեան և սիրոյ հրաշալիքը և առաջին արարուածէն յետոյ, վարի սենեակը իջաւ ուր քանի մը բարեկամներու հանգստեցաւ, որ ամենքն ալ պատահածէն անգէտ իրեն եկան և զայն շնորհաւորելով ձեռքերնին երկնցուցին, վասն զի արդէն բան մ'էր իւր Ս. . . ի ճամբորդութիւնը և ունեցած նպատակը: Կոմսը իրենց շնորհատրութիւնները ընդունեցաւ, այնպիսի մարգու մը նման որ մարդկային բաներու անհաստատութեան վրայ վրտահ է, և քանի մը օթեակներ այցելեց: Ամէն

տեղ Տիկին տը Պրիոնի վրայ լուրեր կը հաղցընէին: Ուրեմն անոր փախուստը գեռ չի ճանչցուած էր, պատասխանեց թէ Տիկին տը Պրիոն քիչ մը տկար էր և թէ անոր հետ պիտի մեկնէր, թէ իւր Օքերայի մէջ ներկայութիւնը հոն միշտ հանգստած անձերու մնաք բարեաւ ըսելու համար էր:

Իւր տունը վերադարձաւ իրեն սպասող սուրհանդակի կառքը տեսաւ, և ճամբորդութեան զգեստ մը հագնելէ վերջ՝ նորէն վար իջաւ և չորս ձիերու արշաւով հարաւի ճամբան բռնեց: Մեկնելէ առաջ իւր Գաղղիոյ ատենակալութեան հրաժարականը խրկած էր:

ԲԱ

Պ. տը Պրիոնի հրաժարումը մեծ ձայն հանեց և Բարիզի մէջ շատ զարմանք պատճառեց: Ամէն մարդ այս յանկարծական երթին պատճառը կը փնտռէր երբ Մօնիթէօր պաշտօնական լրագիրը այս տողերը հրատարակեց:

Պ. տը Պրիոն Գաղղիոյ ատենակալ իւր հրաժարումը լրագրորին խրկելէ վերջ Գաղղիայէ հեռացաւ, հասարակային գործերը բոլորովին կը թողու Տիկին տը Պրիոնը Խտալիա տանելու համար որու առողջութիւնը վտանգի մէջ է:

Այս յայտարարութիւնը պաշտօնեայէն հաղորդուած էր, որու համար զլիստոր գործակալներէն մին էր Ժիւլիա, բայց Էմմանուէլի Մարիի համար ունեցած և ճանչցուած սէրին հակառակ բոլորովին չէին հաւատար այս ինքնակամ հիւանդութեան, և ամէն տեսակ մեկնութիւններ կը ջրջէին այս գէպին վրայ՝ Ժիւլիա ճամբորդութիւնը գիտէր, ինքը՝ Նախ զարմացած էր իւր՝ Մարիի զրած նամակին պատասխան չ'ընդունելուն համար որ զինքը աղատել պէտք էր:

— Ահա ինչպէս են ամէնքն ալ, ըսած էր իւրովի արհա-

մարհանօք և զղջմամբ իսկ : Հիմակ որ ինձմէ ալ չի վախ-
նար շնորհակալ իսկ չ'ըլլար իրեն ըրածէս :

Հետեւեալ օրը Տիկին ալ Պրիոնի տունը դացած էր
և իմացած էր թէ Մարի առջի օրը զիւր զացած էր , այս
էր գոն . Պ . ա' Էրմիի ըսածը : Վերջապէս երբ Պ . ա' տը
Պրիոնի երթին լուրը հասաւ իրեն անոր տունը գնաց , հար-
ցուց թէ ինչ ըրած էին այն թղթի ծրարը զոր ինքը խրկած
էր և իմացաւ թէ փոխանակ Մարիի յանձնելու որ զեռ չի
վերադարձած էր Էմմանուէլի տուէր էին :

Ամէն ինչ իմացաւ :

— Իմ կամացս հակառակ կորսուած է , բոսա իւրովի ,
քանի որ չեմ կրնար ազատել զինքը , իւր կորուստէն օգուտ
բաղենք :

Ըսած էի ձեզ թէ Ժիւլիա խելացի կին մ'էր :

— Ճշարիտ , աւելի լաւ , ըսաւ նէ այս նոր պատու-
հարին վրայ քանի իր վայրկեան խորհելէ վերջ , և իւր տունը
գնաց քանի մը թուղթեր առաւ և անկէ պաշտօնատուն ուղ-
ղուեցաւ :

— Լաւ ուրեմն Պ . Պաշտօնեայ , դո՛ւ հէր հարցուց Ժիւլիա :

— Այո , սիրելիդ իմ Ժիւլիա խիստ դո՛հ :

— Գրաւէք թէ որո՞ւ կը պաշտաւորէք այս պատահածը :

— Ձեզի , անշուշտ :

— Արդարեւ ինձի :

— Գիտէք Ժիւլիա թէ զարմանալի կին մ'էք :

— Աղէկ գիտեմ :

— Բայց ինչպէս ըրիք :

— Հաստ պարզ է այս , իմացայ թէ Պ . ա' իմ զոր
իբր առօրուտ անձ մը կը նկատէիք , Տիկին ալ Պրիոնի սի-
րահարած էր , Պ . ա' իմ իմ տարփածուն եղայ այն համո-
ղումով թէ ժամանակէ մը վերջ իւր սիրածը պիտի զիջանէր :

— Այդ է կանանց վրայ ունեցած պաղաւթարնիդ :

— Ո՛հ , Աստուած իմ , այն , յաղթուեցաւ և իւր սիրա-

հարին զրեց , ինչպէս ամէն կին՝ որ յաղթուի սպասեցի որ
նամակները շատնան , Լէոնի տունէն առի զանոնք և ամուս-
նոյն խրկեցի : Անոջ խիստ բնական վրէժխնդրութիւն մ'է այս .
որ շատ պարկեշտ անձերու քով ներում պիտի գտնէ եթէ Լէ-
ոնի համար ունեցած սէրս՝ և նախանձառութեան զիս նետած
վիճակը իբր պատճառ բռնեմ , շարունակեց Ժիւլիա խելացի
իւր ըրածին սուտ ըլլալը աւելի աղէկ հաստատու համար
Խայթումով մը հրէշը ջնջեցի , զայլախաղով մը կառքը կե-
ցուցի : Մտքերնէդ չէր անցնէր թէ տոյպէս պիտի ազատէի
զձեզ Պ . ա' իմ Պրիոնի , ընկեր մ'էր այս որուն զուլը կտրեցի :
Տաս տարի կ'ուշացընեմ յեղափոխութիւն մը որ միայն վեց ա-
միս ունէր սպասելու : Եթէ աշխարհ զիսնար թէ ուսկէ կ'ու-
զան այս կառավարութեանց մեծ շարժումները , շատ պիտի
զարմանար : Եւ արդի ժամանակուան պատմութիւնը զորոյն-
րէն և ոչ մին գիտէ այս , սակայն բաւական հետաքրքրա-
կան պիտի ըլլար , և ընթերցողը պիտի չի հաւատար :

— Ժիւլիա , ըսաւ պաշտօնեան ծանրաբար մեղ՝ մեծ . խիստ
մեծ ծառայութիւն մը ըրիք :

— Որո՞ւ կ'ըսէք այդ :

— Պէտք է որ ձեր հարստութիւնը հաստատեմ , կ'ուզէք :

— Կը հարցընէք :

— Բարիդ մեալու պատճառ մը ունիք :

— Ո՛չ :

— Այսպէս կրնաք մեկնիլ :

— Այսօր իսկ եթէ կ'ուզէք . Օտար քաղաքականութեան
մէջ նետուինք :

— Այո :

— Եւ ինձմէ ազատելուդ համար դո՛ւ հէր , խոստովանեցէք :

— Խեղճ էք :

— Կրա ունիք ոնկը զիս խրկելու : Զիս ծառայեցընողն-

բուն համար խիստ վտանգաւոր ընկեր մ'եմ, եթէ միշտ իրենց քով պահէին զիս : Մտածեցէք ուրեմն թէ կ'ին եմ վերջապէս , և թէ սխալման միջոցի մը մէջ , ինչպէս որ ամենքնիս ալ ենթակայ ենք , կրնայի կառավարութեան դաղտնիքները մատնել և աղէկութիւն ըրածէս աւելի զեշտութիւն ընել անոր , ինչ զայն թակելութիւն , եթէ դիտնային ինչ որ դիտեմ :

Պաշտօնեան ժիւլիայի մտիկ կ'ընէր : Շատ լաւ կը հասննար թէ միայն խօսելու համար չէր որ ինքը այսպէս կը խօսէր , այլ որպէս զի պաշտօնեան իմանար թէ որչափ անոր պէտքը հոգալու պէտք ունէր և զայն հեռացընէր՝ անսովոր կացութիւն մը տալով անոր :

— Անհոգ եղիք , յարեց Պաշտօնեան , ձեզմէ անաշար-կելու բանէս դանդաղեցու տեղի պիտի չ'ունենաք :

— Ամէն ինչ կը դուշակէք Պ. Պաշտօնեայ , խօսեցէք :

— Աշխարհի վրայ փոքր թագաւորութիւն մը կայ որ զմեզ կը նեղէ , այն է * * * թալաւորը : Այս թալաւորին Մեն-թընօն մը պէտք է վասն զի երկրիս յեղափոխութիւն մը պէտք է :

— Մենթընօն ազգեցութեամբ , Մօնթէսպան տարիքով , ըստ ժիւլիայ :

— Այո :

— Ասրկայ նախ դիւրին կ'երևի ինձ և յետոյ վտանգաւոր :

— Միթէ վտանգը կը վախցընէ՞ զձեզ :

— Ո՛հ , չէ :

— Ուրեմն պաշտօնը կը յարմարի՞ ձեզ :

— Այո , այս թագաւորը ծեր է այնպէս չէ :

— Յիսուն և հինգ տարեկան :

— Քարեպան :

— Խիստ շատ :

— Համոզումով :

— Ոչ , վախէ :

— Խոստովանահայր մը ունի որ կը տիրէ անոր վրայ :

— Իտալացի մը Կամալտի անուամբ , ինչ լաւ դիտէք Գաղ-ղիոյ պատմութիւնը :

— Պէտք է որ խոստովանահայր դիմեմ , և մնացորդը յանձն կ'առնում :

— Ժիւլիա , կը խոստանամ ձեր ոսկիէ արձանը կանգնել տալ :

— Որու եկամուտը ինձ պիտի տաք : Նո՛րք պիտի մենիմ :

— Երբ որ կարենաք :

— Ութ օրէն :

— Շատ լաւ :

— Վաղը պիտի գամ ձեր վերջին հրամանները առնելու :

— Այո , ուրեմն վաղը ժիւլիա :

— Վաղը Պ. Պաշտօնեայ :

— Այսպէս , կը մեկնիմ , ըստ ժիւլիայ ինքնին իւր կառքը մտնելով , արդարեւ աւելի աղէկ կը սեպեմ այս , չի գիտցուիք թէ ինչ կը պատահի :

Եւ ինքզինքը Շանդէլիզէ առաջնորդել տուաւ , գիտմամբ , վասն զի ժիւլիա ոչինչ առանց գիտաւորութեան կ'ընէր : Իւր մօտալուտ երթը իւր բարեկամաց իմացնել կ'ուզէր , որոնցմէ զրեթէ շատերը այս ժամուս Շանդէլիզէ կը գտնուէին , և չէր ուզէր մեկնիլ Էմմանուէլի հրաժարականին ստոյգ պատճառը առանց նախ ինքը իմացընելու : Ժիւլիա իւր համա-ւին նախանձաւոր էր : Սխաբողորին մէջ ծեր ֆամիւլ կոմսին հանդպեցաւ , որու՝ անդամ մը Էտալական թատրոնին մէջ Լօ-վըլի օթեակը մտնելը տեսանք :

— Ո՛հ , բարի լոյս , սիրելի , ըստ , այս ծեր Տօն Ժուա-նը , որչափ ուրախ եմ զձեզ տեսնելու :

— Եւ ես . որչափ սքանչացած եմ ձեզ հանդպելու : Ո՛ւր կ'երթաք այսպէս սիրելի կոմս :

— Սիրեմով Պ. ար Պրիոնի տունը , իմանալու համար եթէ մեկնած է :

— Մեկնեցաւ , անօդուտ է որ անհանդիստ ըլլաք :

— Ի՞նչ կը նշանակէ այս երթը : Ս . . . Ըրած ճամբորդութենէ վերջ , ճամբորդութիւն մը՝ որ կառավարութեան մէջ յեղաշրջում մը պիտի հանէր :

— Ի՞նչ հարցոյ ժիւլիա զարմացած կերպարանքով մը :

— Այո , այո , զաւառները իւր գաղափարները ունէին , շատ զօրաւոր մարդ մ'էր այն , ինչ կը նշանակէ այս հրաժարականը : Արդեօք գնեցին զայն , հէ՛ հէ՛ արդէն այս ձայնը տարածուած է :

— Այսպէս չէ , ըսաւ ժիւլիա :

— Միթէ բան մը գիտէք դուք :

— Ամեն ինչ գիտեմ , սիրելի ծերս :

— Պատմեցէք ինձ զայն :

— Եկէ՛ք այսօրիկուն :

— Ժամը քանիին :

— Օրէրայէն վերջ :

— Կրնամ Պարոնը հետս բերել :

— Ուղած անձերնիդ բերէ՛ք :

— Եւ Լէօն ձեր տունը պիտի ըլլայ :

— Լէօն մեկնեցաւ :

— Ա՛հ , ուրեմն ամէն մարդ կը մեկնի :

— Կ'երեւի թէ : Այս ամբողջ պատմութիւն մ'է :

— Կը խռովէր դիտ , նա որ զձեզ կը պաշտէր :

— Այս իրիկուն տեսնուի՞նք , ահա մէկը որու ըսելու խօսք մը ունիմ :

— Այս իրիկուն սիրելի բարեկամուհիս , կանխաւ կ'ընեմ ձեզ թէ պարօնը դեռ միշտ կը սիրէ զձեզ , և եթէ բերեմ զայն պիտի քծնի ձեզ :

— Իւր ժամանակը պիտի կոշտնցընէ , երեք օրէն կը մեկնիմ :

— Ա՛հ , օրինակի համար , այս սաստիկ է : Գո՛ւր ալ :

— Ես ալ : Կ'նար բարեալ :

Այս միջոցիս ժիւլիա նշան կ'ընէր երկատարդի մը որ

կ'անցնէր իրեն հետ խօսելու :

Այս՝ այն երկատարդներէն էր որոնցմէ շատ կան քիչ մը Պ . տ Կրիժի տեսակէն բայց աւելի կործանած : Ասոր փոխարէն , եղած լուրերու ամենէ մեծ պատմիչն էր : Ժիւլիա միշտ ստակէ շատ պէտք ունեցած էր , և քաղաքական կին մը ըլլալէ և հարստութիւն դիզելէ առաջ , ստիպուած էր ըստակ գտնել այն ամէն միջոցներով զորս իրեն նման կանայք կը զործածեն , երբ գեռահաս և գեղանի են : Ուրեմն զարմանալ պէտք չէ իրեն այս պատմութեան մէջ գեռ չ'երեցած անձերու հետ՝ որք շատ պիտի անցնին , այնքան մը տերմօրէն վարուիլը տեսնելով :

Ըսէ ուրեմն Կասթիլ , ըսաւ ժիւլիա իւր կանչած երկտար , որ իւր ձին կեցուց անոր հետ խօսելու համար , Կրիժերթա :

— Կ'երթամ մօրս աղաչած մէկ բանը ընելու :

— Ա՛յն է :

— Երթալ իմանալ եթէ ստուգիւ Պ . տը Պրիոն մեկնած է :

— Արդէն կոմս տը Քամիւլի հանդպեցայ՝ որ հոն կ'երթար :

— Ա՛հ , այս մեծ լուրն է :

— Լաւ ուրեմն պիտի ըսեմ քեզ ինչ որ ըսի կոմսին :

Պ . տը Պրիոն մեկնեցաւ :

— Գուր գիտես այդ , դու :

— Այո , և շատ ուրիշ բաներ զորս պիտի պատմեմ և պիտի զուարճացընեն բեզ եթէ այս գիշեր ժամը տասնևմեկին տունս դաս :

Հոն պիտի ըլլամ : Լէօն աղէկ է :

— Լէօն մեկնեցաւ :

— Ա՛հ , պահ :

— Եւ Լէօնէսթ բարեկամի :

— Օ՛ն , այս առտու մեռաւ :

— Ի՞նչ բանէ :

— Դաշոյնի մը հարուածէն , իւր վկան էի :

— Ա՛հ, այդ խեղճ տղան: Ո՞վ տուաւ անոր այդ հարուածը:
— Շարլ, լաւ գիտես, սղտի Շարլը որ Տիկին . . . ի սիրահարն էր:

— Ուրեմն անոր համար եղաւ այդ մենամարտութիւնը:

— Այո՛, կը ճանչնայիր էրնէսթը:

— Կատարելապէս:

— Ճիշդ է, շատ կը սիրէիր զայն:

— Միշտ ձի մը պարտաւոր էր ինձ:

— Եթէ իւր կտակին մէջ գրած չէ պիտի՞ չի տայ զայն:
Այս գիշեր պիտի գամ:

— Այո՛, այս գիշեր:

Ժիւլիա տուն վերադառնալու միջոցին երրորդ անձի մը հանդպեցաւ կարմիր այտերով, սև կիսամօրուսով, կապոյտ կղակով ակմբանոցի ճշմարիտ դժադրութիւն մը, գետնասունկով և Պուրլօյնի գինիով սնած, գործերու մէջ միշտ յաջողացած ժպտով լուսաւորուած: Ժիւլիա իւր կառքը կեցընել տալով այս անձին պօռաց:

— Ժիրար:

— Ա՛հ, դուք էք, աղւորիկ ինչպէս էք:

— Ա՛հ, սիրելիքիմ, Վօտվիլի առիւծերու նման կը խօսիր:

Պ. Ժիրար սկսաւ խնդալ: Այսպէս կը պատասխանէր երբ պատասխան չի գտնէր:

— Այս իրիկուն եկէք ըսաւ Ժիւլիա:

— Ո՛ր:

— Իմ տուն:

— Թուղթ պիտի խաղան:

— Միթէ իմ տունն թուղթ կը խաղան:

— Այն է թէ միայն ակմբանոցը կը խաղամ, ըսաւ Պ. Ժիրար փոքր դոհ ծիծաղի մը և սիկարի ծուխի մը մէջ:

— Անոր համար շատ խելացի կը դառնար:

— Երբ միլիոն մը վաստիւմ, ձեր ոտից ներքև պիտի դընեմ զայն:

— Օն, ահա խօսքմը, բայց անմիջապէս կը բաժնուիմ ձեզմէ երկրորդ մը ըսելու չստիպելու համար: Այս գիշեր:

— Թատրոնէն վերջ: Նէ միշտ վերջը կը խաղայ:

— Ուրեմն գեւ կը տե՛ս այդ:

— Միշտ:

Ժիւլիա իւր ճամբան շարունակեց խնդալով այս հաւատարմութեան վրայ որ միոյն համար խաբէութիւն մը և միւսին համար բաղդ մ'էր: Իւր տունը հասաւ, իրիկունը Օրբւան դնաց: Պ. տը Պէյ իւր սովորութիւնները ուրիշ օթիակի մը մէջ սկսած էր և ուրիշ կնկան մը քով: Ժամը տասնևմէկին վերադարձած էր Ժիւլիա:

— Բոլոր այս պատմութիւնը պիտի պատմեմ, մտածեց ինքնին, գուցէ պարտաւոր էի լռել: Է՛հ, ըրի ինչ որ պէտք էի ընել, ինչո՞ւ Տիկին տը Պրիոն իւր ամուսինը խաբեց, վայ իրեն:

— Ֆլորանթէն որ առտուրնէ ՚ի վեր պաշտօնի մտած էր կոմս տը ֆամիլը իմաց տուաւ և * * * Պարոնը: Պիտի տեսնենք թէ ինչ ճշդութեամբ Ժիւլիա Էմմանուէլի հրաժարման պատճառը պատմեց:

— Սիրելիք իմ Ժիւլիա, ըսաւ կոմս տը ֆամիլ իւր ներկեալ մաղերը հայելիին դիմացը շտկելով, կը տեսնէք թէ ինչպէս խօսքս բռնեցի. Պարոնը բերի ձեզ:

— Կը յուսամ թէ միշտ սիրահար էք ինձ Պարոն, ըսաւ Ժիւլիա:

— Միշտ:

— Լաւ, բայց մէկ պայմանաւ կը ներեմ զայն ձեզ:

— Այն է:

— Թէ երբէք անոր վրայ պիտի չի խօսիք ինձ:

— Ա՛հ, ա՛, այս սիրելի Պարոնը, ըսաւ Կոմսը իւր փողկապը շտկելով, նաեւոր միայն ասոր համար եկած է:

— Լաւ ուրեմն, և ոչ բանի մը համար եկած պիտի ըլլայ: Միթէ շատ անգամ չի պատահիր որ ոչինչ բանի համար տեղ մը կ'երթան:

— Այդ այոք պայտահեցաւ ինձ, շարունակեց Կոմսը իւր բաժնունը շակելով: Ինձ ձեր ըսածին հակառակ Պ. տը Պրիոնի տունը գացի, ու ըսին թէ Բուաթուի համար մեկներ է, Մօնիթօրի մէջ կարդացի թէ Խտալիա կ'երթար, և պաշտօնէին գրադիրը ըսաւ ինձ թէ անցադիր մը խնդրեր է առանց գիտնալու թէ ո՞ր կ'երթար:

— Եթէ գիտնայիք թէ այդ ամէնուն գաղտնիքը գիտեմ ես:

— Եւ տէ պիտի ըսէք զայն մեզի:

— Ո՛հ, Աստուած իմ, այո:

— Եւ Լէոնի մեկնելուն պատճառն ալ, պիտի ըսէք զայն:

— Ինչո՞ւ չէ:

— Գիտե՞ք թէ խեղճ կարծեցի Լէոնը, կրկնեց Կոմսը իւր թեւոցները շակելով:

— Ի՞նչ բանի մէջ:

— Անցեալ օր ժողովար մեզ ըրածէն:

— Եւ ինչ ըրաւ ձեզ:

— Երկու երեք օր կայ հոն հասաւ շատ խռովեալ կերպարանքով մը Ռէնէի սեղանի մը առջեւ նստաւ իմ և երկու ուրիշ անձանց հետ, խաղին ճիշդ կէսին ելաւ և խոյս տուաւ առանց վանկ մը արտասանելու: Հոն կեցած ժամուն անհանգիստ, յուզեալ էր: Այնուհետեւ անոր վրայ խօսուիլը չի ըր սեցինք:

— Անշուշտ ժամադրութիւն մը ունէր ըսաւ Ժիւլիա:

— Հոն, հարցուց Պարօնը:

— Ո՛չ:

— Կարելի էր ժամադրութիւն մը ունենար, յաւելցուց Կոմսը անտարբեր կերպարանքով մը իւր զրպանէն փոքրիկ սանաթը մը հանելով և իւր մօրուքը շտկելով:

— Այս ամենը շատ լաւ են ըսաւ Պարօնը բայց զիտէիք թէ

Լէոն քոյր մը ունէր:

— Քոյր մը հարցուց Կոմսը զաբամայմամբ:

— Այո, քոյր մը որու հետ մեկնեցաւ:

— Ստոյգ եմ թէ քոյր չ'ունէր նա, պատասխանեց Կոմսը:

Այս միջոցիս Կասթօնը և Ժիրարը իմաց տուին:

— Ժամանակին կը հասնիք Պարօններ ըսաւ Ժիւլիա, բան մը կայ ընելու:

— Աւելի լաւ Ժէրար, ինչ է այդ:

— Պէտք է Պարօնը ըստաւորել որ կը հարցընէ իւրովի թէ ինչպէս Լէոն տը Կրիժ իւր քրոջ հետ կրցաւ մեկնիլ քանի որ քոյր չ'ունէր:

— Այդ զուշակելը շատ դիւրին է, այն է թէ իւր հետ կին մը կը տանի, որու ճշմարիտ անունը չ'ուզէր որ գիտնան և զայն Օրիորդ տը Կրիժի տեղ կ'անցընէ:

— Եւ գիտէք այդ կնոջ անունը հարցուց Ժիւլիա:

— Ո՛չ:

— Լաւ ուրեմն նստէք և պիտի իմացընեմ զայն, Գիտէ՞ք կրկնեց Լօվլի թէ յաճախ կը տեսնէի Լէոնը:

— Շարաթը եօթ անգամ ըսաւ Պ. Ժէրար:

— Օրը քսանեւորս ժամ կրկնեց Պարօնը հառաչելով:

— Գիտե՞ք, շարունակեց Ժիւլիա: Սակայն ժամանակէ մ'իւ վեր յաւելցուց զգացեալ անտարբերութեամբ մը, միայն շարաթը հինգ անգամ և օրը վեց ժամ կը տեսնէի զայն:

— Եւ ինչ միջոցէ կ'սկսէր այդ վեց ժամըը հարցուց Կասթօն:

— Երբեմն տեսարանէն առաջ, բայց երբեք վերջը, վերջապէս ինչպէս որ կը տեսնէք ալ չէր շարունակուէր: Մտացի անձերս մէջ զիրար չեն թողուր և սէրը բաւական կտորուանքներ կը ձգէ որպէս զի անոնցմով բարեկամութիւն մը կազմուի, ապա, քանի մը անձինք դուրս կը դարձնէին և Լէոն իւր կողմէն ճշմարիտ տարփանք մը ունէր:

— Այդ նորանշան է:

— Քաղաքավար խօսք մ'է այդ ինձ համար:

— Մտիկ կ'ընենք:

— Ուրեմն, օր մը մեր հասարակ զգացումները խոստովանեցանք իրարու, Լէոն ըսաւ ինձ թէ հետեւեալ օրը զիս պիտի խաբէր, պատմեցի իրեն թէ առջի օրը խաբած էի զայն, բարեկամ եղանք, սակայն բարեկամութեան փոխադարձ նպաստներով, այսինքն թէ իւր երջանկութիւնը ինձ պիտի խմայընէր, առանց սակայն անուն ըսելու, վասն զի չէր ուզէր զայն ինձ հաղորդել, և թէ իմ յաջողութիւններս և սերէրս պիտի պատմէի իրեն: Այս միջոցիս սկսեալ զիրար պաշտեցինք և երբ միատեղ դռնուէինք խենդ զուարթութիւն մը ունէինք: Ամէն զիտցածս այն էր թէ Լէոնի պաշտած կիներ բարձրաստիճան կին մ'էր: Այս ցաւ պատճառեց ինձ անոր այսպէս զիս սլոգտիկ ձգելը տեսնելով, բայց տեսակը զիտնալ բաւական չէր, պէտք էր անունն ալ իմանալ:

— Միշտ կը սիրէիր զայն:

— Ոչ, կը ձանձրանայի:

— Եւ այդ զիտցած անձը:

— Միայն հարուստ էր:

— Այնպէս ո՞ր:

— Կ'ուզէի իշխանի մը համար զայն խաբել:

— Որ, միայն զեղեցիկ էր:

— Ճիշդ:

— Այնպէս որ կը ցաւէիր:

— Ոչ, այնպէս որ կը փափաքէի:

— Խորամանկ:

— Միշտ կ'ընդմիջէր խօսքս:

— Ալ բան մը պիտի չ'ըսենք:

— Ուրեմն կ'ուզէի զիտնալ թէ ո՞ր կ'երթար Լէոն, զիտէի թէ իւր խորհրդաւոր սիրուհւոյն ըրած այցելութիւնները ժամը երկուքին կամ երեքին էին: Վասն զի իրիկունները միշտ թատրոն կ'ըլլար, և իւր զիշերները ինձ չափ աղէկ զիտէր թէ ժողովար կ'անցընէր:

— Ոչ, ամենքը, ըսաւ սեղանաւորը ժպտելով, և թիւիւայի նայելով:

— Նորէն կ'ընդմիջէր զիս:

— Այս անգամ եղելութիւն մը հաստատելու համար էր:

— Կը ձանձրացնէր զիս:

— Ճշգրիտ եմ, պատմութիւն կը պատմենք հոս, շարունակեցէք:

— Օր մը ուրեմն որ իւր սիրելին տեսնելու երջանիկ ժամը գեւ չ'եկած էր, իւր ատենը անցընելու համար, վասն զի այն սիրուհին որ բարձր ընկերութիւններ կը յաճախէ միշտ սիրելի է, Լէոն հոս եկաւ, անդադար ժամացոյցը կը նայէր, ինչ որ իմ համոզումիս մէջ հաստատեց զիս, ժամը երկուքին բաժնուեցաւ ինձմէ: Հետեւեալ օրը իմ սենեկապանուհիս խրկեցի Լէոնի կառապանին որ իմ սենեկապանուհւոյն բան մը չէր մերժէր, հարցընելու համար թէ առջի օր իւր տէրը ո՞ր տարած էր, իմ տունէս ելնելէն վերջ: Կառապանը հասցէն տուաւ անոր, զոր ինձ բերաւ:

— Եւ այս հասցէն էր:

— Սպասեցէք ուրեմն, գեւ վերջը չ'եկանք: Հետեւեալ օրը երեկոյեան ժամը վեցին կառքս մտայ և երես քօղով մը ծածկուած տրուած հասցէն առաջնորդել տուի զիս: Այս տունը որու առջև կայնեցուցին զիս մասնաւոր ապարան մ'էր, զանգաւ կը զարկի, ներս մտայ և հարցուցի դռնապանին թէ իրօք այս տունը ծախսէ էր, պատասխանեց թէ չէր կարծէր, այն ատեն տան տիրոջ անունը հարցուցի ըսելով թէ ճաշի ժամանակ վեր ելնել գործերու վրայ խօսիլ չէի ուզէր և թէ պիտի զրէի անոր, դռնապանը ըսաւ ինձ այս անունը:

— Եւ այս անունն էր:

— Հետեւեալ օրն երկու երեք անգամ այն փողոցէն անցաւ ուր կարծէի թէ Լէոն իւր սովորական այցելութիւնը պիտի ընէր և արդարեւ ժամը երեքին Լէոնի կառքին այս դրան առջև կանգ առնուիլ տեսայ: Ես, շարունակեց թիւիւայ, Լէոնը այս կնոջ

առի կարի զբողեալ կարծէի, բայց զխտէք, Լէոն սովորական ալ -
դայ մ'էր . . . երկար ժամանակէ 'ի վեր ինձ հետ ապրելու
իմ տունս իրենին պէս բռնելու սովորած էր, այնպէս որ զըծ-
ուար կրքի մը առաջին յափշտակութիւնը հանդարտելէ վերջ
իւր հին սովորութիւնները նորէն սկսիլ փափաքեցաւ, դժբաղ-
դարար, այս բանս ինձ հետ անկարելի էր, յանիրաւի կամ իրա-
ւամբ շատ սիրած էի զայն անոր համար տեսակ մը պանդուկա-
պետութիւն ըլլալ հաւանելու համար: Այդքան հիւրասէր չէ
բարեկամութիւնս, հասկցած էր այս և ասոր վրայ չի խօսեցաւ
իսկ, բայց իմ տունս չի գտածը ուրիշի մը տունը գտաւ որմէ
առի այս վերջին պարագայները զորս կը պատմեմ և որ Լէոնի
մեր անձանթութեան հետ ունեցած յարաբերութիւնը չի գիտ-
նալով իւր նոր սիրահարը խիստ շատ սիրելու դժբաղդ դադա-
փարը ունեցաւ:

— Ի՞նչ այլանդակութիւն:

— Արդ, օր մը Լէոնի տունը այս կնոջ նամակները գտաւ,
հասցէն հասկցաւ, և որովհետեւ այս միջոցիս ամուսինը ճամբորդ
գութեան մէջ էր և անոր ուր ըլլալը հասկցած էր, իւր կնոջ
նամակները պահարանի մը մէջ դրաւ և ամուսնոյն զրկեց:

— Գործը կը շփոթի:

— Հիմակ, կը թողում որ կարենաք դուշակել ինչ որ պա-
տահեցաւ:

— Շարունակէ, շարունակէ, ըսաւ Կասթօն, իբր թէ դեռ
այն ժամանակն էր, երբ տան մէջ իրաւունքներ ունէր, պատ-
մութիւնդ հետաքրքրութիւնս կը շարժէ:

— Բարեկամութիւնս իւր հակառակորդոյն գրեց, ինչ որ ըրած
էր:

— Այդ մարդասիրութիւն մ'էր:

— Բարեկամութիւնս բարի էր:

— Յայտնի է այդ:

— Հոս է որ դործը տարօրինակ կը դառնայ, իրիկուն մը
առանձին էի հոս, երբ ծառայողներս մտաւ իմաց տալով՝ Գու-

շակեցէք թէ զո՞վ:

— Ստատային երթան հանելուկները:

— Սփինքս եղիք, Էօսիբի՝ Տեղիներունը գուշակէն 'ի
վեր դատարկ պաշտօն մ'է այդ, ապա թէ ոչ անունը վերջը
պիտի իմանաք:

— Ուրեմն վերջ մը կնոյ, հարցոյց Կասթօն:

— Սիրելիդ իմ Կասթօն, ամենէ աղէկ գիտես թէ ամեն
անի վերջ մը կայ, նոտարդ ինձմէ առաջ ըսած է քեզ այդ:

— Օ՛ն, ճն, խօսքը գէշ չէ, կը խօսարհիմ:

— Իմաց տուին ինձ, յարեց Ժիւլիա, Լէոնի սիրուհին էր
երեւելի կին մը և խիստ երեսելի:

— Եւ ի՞նչ ընել կ'ուզար . . . :

— Այս թիւարանի մէջ, այնպէս չէ, հիմակ պիտի հասկնաք
խեղճ կինը, այս նամակը ընդունելով, յուսահատած էր: Չեմ
գիտէր ինչպէս իմացած էր իմ Լէոնի հետ ունեցած յարաբե-
րութիւններս, բայց ինչ որ գիտեմ այն է թէ կարծէր թէ մեր
յարաբերութիւնները դեռ կը շարունակուէին, և թէ ես էի իրեն
ընդունած նամակը դրողը: Այս ստուգութեամբ կ'ուզար հար-
ցնելու եթէ իրօքայնպիսի վատութիւն մը պործած էի, որու
բարեբաղդարար անկարող եմ: Երբեք այս կնոջ վշտին հաւա-
սար վիշտ մը տեսած չեմ, զոր մանուկ մը պիտի կարծէի այն-
քան մանկամարդ և տկար էր: Անոր սխալը ուղղեցի իմ մա-
սին ունեցած կարծեաց վրայ, առանց միանդամայն ճշմարիտ
յանցարկին անունը տալու, և ես Լէոնի հետ փախչելու խը-
րատը տուի անոր:

— Աղւոր խրատ:

— Ի՞նչ կ'ուզէիք որ ընէր:

— Թող մնար:

— Եւ իւր ամուսինը:

— Պիտի ներէր, ինչպէս կը ներէ ամեն մտաղի ամուսին:

— Ուրիշ մը այնպէս ընէր թերեւ, շարունակեց Ժիւլիա,
բայց կ'երեւի թէ ասիկայ իւր կինը կը սիրէր, կը պաշտէր, և որ ա-

ւելին է անորմէ պաշտուած էր, այնպէս որ ամէն բանէ տուալ կենը իւր ամուսնոյն յանդիմանութիւններէ կը վախնար։

— Ինչո՞ւ, հարցուց Կասթօն, եթէ իւր ամուսինը կը պաշտէր, զայն խաբած էր։

— Աղէկ գիտէք թէ կանանց հետ միշտ Ինչո՞ւ կայ, և երբէք չանդիմանի։

— Աւերջապէս։

— Աւերջապէս կրցածիս շափ խեղճ կինը միթարեցի, խիստ կը դժայի անոր վրայ, կէս գիշեր կէս ժամ անցած բաժնուեցաւ ինձմէ, և հետեւեալ օրը Լէոնի հետ մեկնեցաւ անոր քրոջ անուամբ։

— Շատ լաւ, ըսաւ Պ. Ժէրար, ահա Լէոնի համար բայց այս պատմութիւնը Պ. տը Պրիոնի հրաժարականին հետ և ոչ յարաբերութիւն մը ունի։

— Կարծէք։

— Պ. Ժէրար ունկնդիրներու նայեցաւ իբր թէ ըսելու համար, իրաւունք չունէի։

— Արդարեւ, ըսին երեք մարդիկ։

— Այսպէս, չէք զուշակէր հարցուց Թիւլիա։

— Ի՞նչ բան հարցուցին։

— Կնոջ անունը։

— Մարդիկ իրարու նայեցան նախազգացումով մը։

— Այս կինը . . . ըսաւ ալ Քամիւլ կոմսը։

— Ի՛հ, Աստուած իմ, այս Տիկին տը Պրիոնն էր։

— Տիկին տը Պրիոնը զոչեցին զարմացմամբ անոնք՝ զորս Թիւլիա հաւաքած էր։

— Կը հասկնաք թէ ինչո՞ւ հիմակ Պ. ալ Պրիոն իւր հրաժարականը տուաւ և ինչո՞ւ մեկնեցաւ։

— Եւ ստոյգ էք ասոր վրայ հարցուց Պարոնը։

— Կը հաստատեմ, միայն թէ այս դաղանիքը Իմանուէլէ պահեցէք, զոր ամէնքնիդ ալ կը ճանչնաք և արժանի է որ այսպիսի պարագայներու վրայ լուին անոր հետ։

— Աստահեցէք մեր վրայ ըսաւ Կոմսը։

— Ինչ զործ զոչեց Պարոնը։

— Ո՞վ պիտի կարծէր այս, ըսաւ սեղանաւորը։

— Սիրուն կին մը, կը կրկնէր Կասթօն, Լէոնի երջանիկ մը։

— Կը կարծուի։

— Ով երջանիկ պիտի չըլլար այսպիսի սիրուհւոյ մը հետ։

— Եւ կարծէք թէ Պ. տը Պրիոն ոչինչ բանի համար մեկնած ըլլայ։

— Մեկնեցաւ իւր կինը և Լէոնը գտնելու, դրաւ կը դնեմ։

— Սատանայ։

— Եւ եթէ ընտանի կենաց մէջ՝ ունի այն բնաւորութիւնը, զոր հրապարակային կենաց մէջ իր վրայ կը տեսնենք։ Լէոնի վրայ կը զթամ։

— Փոքր ողբերգութիւն մը պիտի ունենանք, կրկնեց Պ. Ժէրար ձեռները շփելով։

— Տիկինը սեղանը պատրաստ է ըսաւ Ժառայ մը և նա խոստենիկին դուռը բացաւ։

— Եթէ կ'ուզէք դալ ընթերել, Պարոններ ըսաւ Թիւլիա։

— Ոչինչ կ'արդիւն զձեզ։

— Իրօք, անօթի եմ, ըսաւ Կոմսը իւր բոլոր անձինք վրայ զոհ նայուածք մը նետելով։

— Ես ալ, ըսաւ Պարոնը։

— Ա՛հ, խեղճ Լէոն։

— Խեղճ Իմանուէլ։

— Զուարճալի պատմութիւն։

Թիւլիա Պարոնին թեւ մտաւ և անոր հետ սեղանատունը անցան, ժամանակ մը ևս այս դէպքին վրայ խօսեցան։ Հետեւեալ օրը ժողովակին մէջ պատմուեցաւ այս, ժողովակէն սրբաճանրը անցաւ, սրբաճանրէն դահլիճները, դահլիճներէն նախասենեակները, նախասենեակներէն փոքր օրացիւններու մէջ։ Այսպէս որ քանի մը օր վերջ ճանչցուելու գիւրին գիրքով այն ամէնօրեայ թղթերու երկայնքը, կրկնուած էին ուրք զայն վրայ։

դու թեամբ վաճառականութիւն կ'ընեն, և աւելի շատ աղտոտե-
լով զայն, ամենէ աղնիւ և նուիրական բանին վրայ տիղմ կը
շեռեն : Էմմանուէլ զեռ սահմանադրութեն չէր անցած , երբ
իւր ամօթը, զոր իւր աղջկան համար պահելու ջանացեր էր ամ-
բողջ Բարիդէ ճանչցուած էր, իսկ Ժիւլիա, իւր քաղաքական
պաշտօնին համար մեկնած էր : Տեսնենք հիմա թէ ինչ եղած
էին Լէոն, Մարի և Էմմանուէլ :

ԹԲ

Լէոն և Մարի Գլօրանս հասած էին , Բարիդէ մեկնելէն
ի վեր, Տիկին տը Պրիոն իւր սիրահարին բառ մը չ'ըսած էր,
մարմարի նման դունաւ՝ կառքին խորը կեցած էր երբեմն Մա-
րիանի ժպտելով, մեքենաբար ապրելով տուանց ապրելու գիտա-
ւորութեամբ : Կարծես թէ մեռեալ մ'էր զոր իւր դերեզմանէն
ուրիշ գերեզման մը կը տանէին :

— Լէոն աչքէ չէր հեռացներ զայն և երբեմն երբեմն Մա-
րի՝ այնքան զժրադգ կը կարծէր զայն որ առ կարեկցութեան
իւր ձեռքը կ'երկնցըներ անոր, իւր տառապանքը անհաշուելի
էր : Աւելի լաւ էր Ռիլիանի խորը խուզարկել քան թէ այս-
պիսի վշտի մը խորը : Կը թողուր որ տանին զինքը, իբր թէ
իւր վշտին չի վերաբերող ամէն ինչ անտարբեր էին իրեն :
Շատ անգամ զիշերուան լռութեան մէջ երկու արտառք կ'իյ-
նային իւր աչերէ : Այս իւր մօքը Պ. տ'Էրմիի կամ Էմմա-
նուէլի յիշատակին համար էր որք իւր ապրելէն կ'անցնէին,
Լէոն իմացաւ թէ իւր տարածը սիրուհի մը չէր, այլ հպատա-
կող զոհ մը, Գլօրանս հասնելով, իրենց իջած պանդոկին մէջ
երկու բնակարան խնդրեց մին Մարիի և Մարիանի միւսը իրեն
համար, մինչև պատշաճ տուն մը վարձու բռնելը կամ զնելը :
Մարի իրեն արուած առաջին տենեկին մէջ, աթոռի մը վրայ

նստաւ, իւր բոլորտիքը նայեցաւ և գլուխը ձնաց մէջ պահե-
լով դառնապէս լացաւ : Շատ յափշտակութիւններ այսպէս
ըմնցած, բայց շատ քիչ այսպէս սկսուած են :

— Պէտք է չ'ունիմ ձեզ յանձնելու Տիկին տը Պրիոնը՝ ըսաւ
Լէոն Մարիանի, սենեակս կը մանեմ : Եթէ զիս տեսնել ուզէ,
զիս պիտի կանչել տայ :

— Ահա, կեանքս այս խեղճ կնոջ կապուած է, մտածեց
Լէոն, զիս չի սիրէր, և ես կը սիրեմ զինքը :

Եւ ինքը ևս տխրութեամբ իւր սենեկին մէջ նստաւ :

Ինչ տարօրինակ արդիւնք կրնայ ունենալ սէր մը երբ
կինը անձնատուր եղած է : Այս գրքին մէջ չորս կին կայ ,
առաջինը Տիկին տ'Էրմի, որ սէրը զբաղում մը ըրաւ, որ իւր
երեսին զոյնը չի փոխեց, աշխարհ իւր սէրերը ճանչցաւ և
ընդունեց առանց իրմէ հաշիւ պահանջելու քանի որ ամուսին
մը, մեծ անուն և զաւակ մը ունեցաւ :

Երկրորդը Ժիւլիա Լօվըլի, որ սէրը առուտուր մը ըրաւ,
թուաբանական հաշիւ մը, վաճառականութիւն մը, և ընկերու-
թիւնը ասոր փոխարէն համբաւ, հարստութիւն և զօրութիւն
իսկ առուաւ անոր : Իւր սիրով ապրեցաւ ինչպէս որ դործաւոր
մը կ'ապրի իւր աշխատութիւնով, միայն թէ ափեկա դործաւոր
բէն աւելի երջանիկ էր :

Երրորդը Քլէմանթին Տիպուա, որ իւր ամուսնոյն հա-
մար միայն բարեկամական, եղբայրական սէր մը կ'զգայ , առանց
բորբոքումի , անգիտ, անվտանգ : Վստահ է իւր սրտին վրայ,
վստահ զի կ'իրք մը չ'ունի : Քլէմանթին այս չորսէն ամենէ
երջանիկը պիտի ըլլայ, վստահ չ'էր հողոյն սոյն խաղաղութիւնը
ունի որ է վստահութիւն, զգացումներու այն հանգիստը ունի
որ է առաքինութիւն :

Չորրորդը Մարի, բոլոր այս կիներէն մինակ անձն է
որ ճշմարիտ սէր մը զգաց, սէր մը՝ որ դեռ իւր վրայ կը տի-
րէ, սէր մը՝ որ զինքը կորսնցուցած է, վստահ սաստիկ էր և
զայն իրեն ներշնչողէն կը նախանձէր : Նախանձով էր որ

խաբեց իւր ամուսինը, միայն յանցանք մը գործեց և աւելի թշուառ պիտի ըլլայ քան ծիւլիա, աւելի պատժուած քան Կոմսուհին, վասն զի ոչ միայն թուաքանական հաշիւը և ոչ միւսին անհոգ բնաւորութիւնը պիտի ունենայ: Անդամ մը միայն իր ամուսնէն զատ ուրիշի մը անձնատուր եղած պիտի ըլլայ և այս մինակ սխալումը իր գոյութիւնը պիտի խորտակէ, միտքը պիտի թաւամեցընէ, իւր հօր երջանկութիւնը և իւր սիրած մարդուն ապագան պիտի ջնջէ, և այս սխալումէն ետեւ դեռ կը սիրէ զայն ամէն բանէ աւելի, պիտի պատժուի վասն զի ստել պիտի չի զիտնայ, վասն զի մինչև իսկ իւր սխալման մէջ իւր սիրտը անմեղ պիտի մնայ անխուսելի աղէտք մը պիտի կրէ և իւր կեանքը՝ որ միայն մէկ արատ պիտի ունենայ կնոջ մը հարստութեան միջոց պիտի ըլլայ որ իւր բոլոր անցեալին մէջ բարի գործ մը չըրած է, ի բաց առեալ զայն՝ որ շատ ուշ ըրաւ և զոր այնուհետեւ անհետացուց:

Ուսկից կ'ուզայ այս, ուսկից կ'ուզայ որ քսան տարեկան էակ մը, անփորձ և անզօր, օրուան մը մուրրութեան համար իրմէ հաղար անդամ աւելի ապականեալ ընկերութենէ մը կարենայ արհամարհանաց և յուսահատութեան դատապարտուիլ իւր բոլոր կենացը մէջ, ուսկից կ'ուզայ որ չարութիւնը ոմանց համար շահաւոր և միւսներուն համար մահատու մուրրութիւն մը կ'ըլլայ: Պէտք է ուրեմն որ կեղծաւորութիւնը կենաց առաջնորդը ըլլայ և յանցաւորները իրենց յանցանքը ծածկելու համար ներուձ պիտի ըլլան: Դեբումը պիտի չի տան միայն անոնք՝ որք երկինքէն ներելու պաշտօնը ընդունած են, այսինքն քահանաները, և պէտք է որ յաւիտենապէս մօլի ըն, կերութիւն մը գործուած մեղքերուն դատաւոր կանգնի, և իւր վրայ առնէ զանոնք պատժելը, իբր թէ իւր սահմանած պատիժով անոր կը ներէր: Այսպէս թողութիւն պիտի չի տրուի մեղաւորութիւնի մը, միայն թէ Աստուծոյ ծոցը զայն դանելու չ'երթայ և եթէ նա կամ անոնք՝ որ անոր գործած սխալմամբ տառապած են ներէին տնգում: Աշխարհ որու այս բանս չի վե-

րաբերի, չը պիտի ներէ և մատով պիտի ցուցընէ այս արատը զոր վէրք մը պիտի դարձընէ:

Այս, ընկերութիւնը դէշ կաղմուած է: Վասն զի չարութեան կը միտեցնէ և երբ ըլլայ զայն չի դարմանէր: Ընկերութիւնը կուտայ մ'է որ իւր աղջիկները կը ծախէ, չէ թէ անոնցմէ ստակ քաշելու համար, հասարակ կաւտի մը նման այլ իւր ըրածին թողութիւն մը տալու համար: Այն կիներ որ կ'իմանայ թէ ուրիշ կին մը յաղթուեր է, չի դժար բնաւ այս կնկան վրայ, նախ կը մղէ, յետոյ երբ մի և չոյն յանցանքը գործէ, զայն կը գործածէ ներում գտնելու համար: Պիտի դանէք զույգ առաքինի համբաւով կանայք որ ապականեալ կնոջ մը հետ տեսնուիլը պիտի շարունակեն եթէ այս ապականեալը հասարակային զայնթաղութիւն մը չ'ունեցած է բնաւ: Բայց ասիկայ պիտի ընեն որպէս զի իրենց առաքինութիւնը աւելի աչքի զարնէ և մէկը պաշտպանելու իրաւունքը ունենալու համար: Հաղարին մէջ, տաս հաղարի մէջ պիտի չի գտնէք մէկը որ համարձակ ըսէ:

— Ա՛րնդունիմ այս կինը, վասն զի իւր ամուսինը ներեց անոր, վասն զի եթէ ես անոր տեղը ըլլայի դուցէ ես ալ իւր ըրածը ընէի, վասն զի պէտք է բոլորովին անմեղ ըլլալ մեղաւորին առաջին քարը նետելու համար և թէ չեմ զիտէր թէ ապագան ինչ կը պահէ ինձ:

Ինչպէս, կը ներես այնպիսի աղու մը որ իւր հայրը կ'սպաննէ, և կ'ըսես թէ չի զիտէր իւր ըրածը, և չես ներէր սըրտին, այն յաւիտենական մանկան, որ չի զիտէր թէ ինչ կ'ընէ, և յեղափոխութիւններ կ'ընեն այս ինչ թաղաւորին ժառանգորդը ընելու, այս կառավարութիւնը այն կառավարութեան, և մինչդեռ քաղաքականութիւնը կը յառաջագիւ մէ կ'ըսեն, այս մեծ խնդիրը քայլ մը միայն կ'առնու և տղմի մէջ կը յառաջանայ միշտ հոն կը քաշէ միշտ, իրեն հետ ամուսիններու պատիւը, կանանց երջանկութիւնը, բնտանեաց հանգիստը, և տղոց ապագան: Բնութիւնը որ միայն բան մը կ'ու-

հետև տարակոյտ չ'ունէր թէ իւր կինը և Լէոն սուրհանգակով չէին ճամբորդէր, ամէն կայարաններէ տեղեկութիւններ կ'առնուր և մինչև Մարտիկա հետևեցաւ փախստականներու բռնած ճամբով: Վայրկեան մը կայ չ'առաւ: Դաւ մը կը մեկնէր Մարտիկայէն իւր հասած օրը, հոն մտաւ:

Իւր ճամբան շարունակելու համար անհրաժեշտ պէտք եղածը միայն կ'ըսէր, միայն անօթութենէ չի մեռնելու համար պէտք եղածը կ'ուտէր: Բնաւ, վիշտը մտրդու մը գէմբին վրայ այնքան յայտնի տպաւորութիւն մը չ'ըրած էր, Լիվուրն հասաւ, իրիկունը ֆլօրանս կը գտնուէր:

Երբ Էմմանուէլ ֆլօրանս հասաւ, երեք օր կար որ Լէոն ու Մարի հոն էին: Պաղղիոյ դեռ պանատունը ներկայացաւ և հարցուց թէ Պ. տը Կրիժ և իւր քոյրը իրենց անցած դիրը վաւերացուցած չէին: Պատասխանեցին իրեն թէ իրօք Պ. Մարքիշ տը Կրիժը իւր քրոջ հետ հասած էր և թէ անցագիրը Եօրք պանդոկէն բերուած էր: Էմմանուէլ Եօրք պանդոկը դնաց, բայց պատասխանեցին անոր թէ առջի օրուէն չէ ի վեր նորեկները մեկնած էին առանց ըսելու թէ ուր կ'երթային: Արդարև Լէոն, բոլորովին իրեն յարմար մեկուսի տուն մը գտնելով զայն վարձու բռնած և հոն գացած էր Մարիի և Մարիանի հետ: Էմմանուէլ փողոցները, տունները, շրջագայութեանց տեղերը, պանդոկները խուզարկեց և իւր փնտռածները չի գտաւ: Այս միջոցին Լէոն փորձած էր Մարիի վիշտը և սրտի տաղնապը հանդարտել: Ասիկա նորէն իւր

սիրահարին հակած էր, ոչ թէ սիրոյ հակումով՝ այլ գիտութեան, վասն զի ըսած էր իւրովի և Այս մարդը կը սիրէ զիս, անիրաւ եմ անոր դէմ, ինքզինքս յանձնեցի և իմ պաղուծիւնս գէշ գործ մ'է, իւր բոլոր կեանքը մէկ պահու մէջ ինձ զոհեց և ես՝ չի դատյ ժպիտ մը այս զոհողութեան համար շնորհակալ ըլլալու: Ուրեմն ինքն իր վրայ ճիգ մը ըրած և քիչ մը ժամանակ միջիթարուած երեցած էր: Լէոն ասկէ օգուտ քաղած էր ըսելու համար:

— Մարի, գուցէ ապագային մէջ տակաւին երջանիկ օրեր կան մեզի համար:

— Գուցէ պատասխանած էր գեռաւորի կինը:

— Պիտի մոռնաք, վասն զի նորահաս էք, չէք սիրէր զիս, շատ լաւ գիտեմ այս, պահ մը ձեր զգացումները և միտքը վերջովեցի, բայց բնաւ ձեր սիրտը չ'ստացայ ձեզ ընել տուած յանցանքս զձեզ ինձ կը շղթայէ: Հպատակեցէք իմ սիրոյս որ իմ պատճառաւ ամէն կորուսած սէրերու տեղը պիտի բռնէ, որ զորովալի և անկեղծ պիտի ըլլայ հօր մը սիրոյն նման, հաւատարիմ և հլու զաւկի մը նման, երջանիկ և երախտագէտ ա՛մուսնոյ մը նման:

— Բարի էք, Լէոն, ըսաւ Մարի ժպտելով իւր սիրահարին և ձեռքը անոր երկարելով:

— Աստուած շատ անգամ կը տեղափոխէ գոյութիւններ, որք կարծեն թէ իրենց նետուած նոր սթիւղորտին մէջ չի պիտի կարենան բնակիլ, և շատ կը զարմանան օր մը՝ հոն ապրած ըլլալնին տեսնելով: Դուազ տխուր պիտի ըլլաք Մարի, այնպէս չէ, և կարելի է տարիներէ ետք պիտի չի գիշաք այլ ևս, որչափ որ ուզէք ձեզ համար եղբայր մը պիտի ըլլամ և եթէ աւելի ուշ իմ սիրոյս ճշմարտութենէ յաղթուած ուզէք յիշել այն կապը որ զմեզ կը կապէ, զիս բոլոր մարդկանց երջանիկը պիտի ընէք:

— Մարի չի պատասխանեց, եթէ ոչ իբր խոստման գէթ առ երախտագիտութեան նշան Լէոնի ձեռքը սեղմեց, և ջանաց

իւր կենաց ուրիշներու կեանքին ընթացքը տալ, որպէս զի իւր սիրահարը աւելի ևս չի տրտմեցընէ:

— Պէտք է, չէ թէ ինքզինքնիդ զբօսեցնել, ըսաւ Լէոն, ասիկայ անկարելի պիտի ըլլար այս պահուս, բայց ձեր ժամանակը զբաղել, և կարելի եղածին չափ ձեր միտքը հեռացընել այն մտածումներէ՝ որք կը յողնեցընեն և պիտի մեռցընեն զձեզ: Այդ սիրէք երաժշտութիւնը, երաժշտութիւնը կը ճանչնայ հոգւոյն ճամբան, թատրոնին մէջ օթեակ մը վարձեցի, և ժամէն ներկայացուցած օրերնին պիտի երթանք, ասով ձեր ժամանակը պահ մը ուրիշ տեղ պիտի անցընէք և ինչ հետ ա՞նձնէն պիտի չի ճանձրանաք: Այս օթեակը աղէկ պահուած է, պիտի լաւ քողարկուիք, ոչ ոք պիտի ճանչնայ զձեզ հոն և երեկոյեան ժամերը նուազ տխուր պիտի երևին ձեզ:

— Ընտրհակալ եմ բարեկամ, կ'ընդունիմ:

— Բնաւ կէն մը ձեզ չափ չի սիրեցի Մարի, իմ ժամանակըս միայն գիւրին սէրերով անցաւ, դուք միայն զիտցաք իմ սիրտս դրաւել, չեմ գիտէր ուրեմն թէ ինչպէս կրնամ ասպացուցանել զձեզ սիրելու, բայց եթէ կը ճանչէք միջոց մը, այս միջոցը եթէ իմ մահս իսկ ըլլայ, ըսէք ինչ, պիտի զօրծածեմ զայն որպէս զի անունս ձեզի համար արեւի անուն մը չ'ըլլայ: Օ՛ն, ժպտեցէք ինչ և եղբայրնիդ կոչեցէք զիս:

— Եղբայր իմ, բարի էք, կը կրկնեմ, ըսաւ Մարի իւր կամաց հակառակ յուզուած, և ասպարհն ձեր վարձատրութիւնը պիտի տայ ձեզ:

Էմմանուէլի Ֆլօրանս հասածին հետեւեալ օրը Լէոն և Մարի իրենց փոքրիկ տունէն մեկնեցան՝ ուր Մարիան զետեղման վերջին պատրաստութիւնները ընէլու մնաց, և թատրոն դացին: Լէոնի օթեակն զետնայարկն էր, շատ մթին, շատ աղօտ, որու խորը նստաւ Մարի և ուր՝ հանդիսականներուն հետաքրքիր նայուածները կ'աշխատէին թափանցել թէ ո՞վ էր այս քողարկեալ կինը որ այսքան յամառութեամբ կը պահուէր:

Էմմանուէլ թատրոն մտած էր: Էմմանուէլ չէր գի-

տէր թէ Մարի իւր սիրահարին հետ ինչ կէտի մէջ էին: Մարի Լէոնի հետ խոյս տուած էր: Տեղի ունէր կարծեւ թէ Մարի զայն կը սիրէր և թէ Լէոն՝ իւր տարփածութիւնը հպարտացած ամեն տեղ կը տանէր զայն ուր որ կրնար երևիլ: Օթեակի մը մէջ մտաւ և միւս հանդիսականներուն պէս կ'աշխատէր ճանչնալ այն կինը որ կը պահուէր: Միայն ինքը ճանչցաւ զինքը:

— Նոյն ինքն է միմեաց արեւի գեղնելով և իւր օթեակին խորը նետուելով Մարիէ չի ճանչցուելու համար, նէ, Մարին որու տուած էի կեանքս և որ անպարկէշտութեամբ ուրիշի մը սիրոյն կը յանձնէ ինքզինքը:

Եւ Էմմանուէլի աչաց արջնէն անցան երկու ամբողջ տարիները, և այս երջանիկ տարիներէն ամեն մէկ օրը Պ. տը Պրիոնի մոթէն անցնելով իւր սրտին կը զարնէին: Պէտք ունինք բացատրել թէ որքան կը տառապէր անցեալին և ներկային մէջ տեղը: Արձանէ մը աւելի գունատ էր, իւր աջ ձեռքը իւր բերանը կը պահէր, և իւր գլխարկը զօր չի հանած էր, իւր աչաց վրայ շուք մը կը ձգէր որ հաղիւ թէ կանթեղներուն լոյսը կը լուսաւորէր: Սակայն որչափ որ պահուած էր, աչերը այնքան տարօրինակ կերպիւ սեւեւած էին Մարիի վրայ: Այս պէտք էր ուշ կամ կանուխ մագնիսական զօրութենէ՝ Մարիի նայուածքը իրենին հանդպէր և ճանչնար զայն: Ինչպէս որ եղաւ:

Միջնարարի միջոցին Մարի գլուխը՝ դարձընելով տեւաւ այս մթին գէմքը և աչերը անշարժ, համր և բերանը սոսկումէ կիտարաց մնաց: Սակայն որովհետեւ իւր միտքը միակ մէկ յիշատակի և մի և նոյն մտածմունքի մղուած կրնար իւր աչերը խաբել, ջանաց ցնորք մը կամ պատրանք մը կարծել, և իւր նայուածքը այս սոսկալի տեսիլէն հեռացընել, բայց այս երկու աչերը որք զինքը չէին թողուր միշտ անոնց կը տանէին զինքը: Մարիի ստիկոմը Լէոնէ չի վրիպեցաւ դէպ 'ի անոր ծուռեցաւ և ըսաւ:

պահէին:

Լէոն անդադար Մարիի կը հարցըներ թէ ուրի՞ք յառաջ կ'ուզար այս անհանդարտութիւնը և այս դեղնութիւնը բայց Մարի որ իւր յատուկ ձայնին հնչումէն կը գողար ցաւալի կերպիւ իւր գլուխը կը դարձըներ և բան մը չէր պատասխանէր:

Պահ մը նոյն իրիկունն իսկ Հռովմ երթալու դադարաբը ունեցաւ, բայց Էմմանուէլի վրայ մտածելով ըսած էր իւրովի « Աստուած է որ կը զրկէ զայն և ուր որ երթամ պիտի հասնի ինձ »: Ուրեմն գոհ եղաւ ըսելու Լէոնի թէ քիչ մը անհանգիստ էր և աղաչեց որ զինքը Մարիանի հետ առանձին թողու: Երբ պառաւ կինը անոր մօտ եկաւ և Լէոն ալ չէր կրնար բան մը լսել:

— Հոս էնա, ըսաւ իւր սանտուին:

— Ո՞վ, հարցուց Մարիան:

— Նա, Էմմանուէլ:

Մարիան յետո ընկրկեցաւ, իբր թէ օձի մը վրայ քայլած ըլլար:

— Ո՞ր տեսար զան, զաւակս:

— Թատրոնը:

— Ստոյգ ես:

Մարի նշան ըրաւ թէ այն ալ խօսելու ոյժ չ'ունէր:

— Ինչ պիտի պատահի ըսաւ պառաւ կինը:

— Ինչ որ Աստուած կամի, ըսաւ Մարի հպատակութեամբ:

— Վաղը մեկնինք:

— Անօգուտ է, բարի Մարիանս, միայն Աստուծոյ արդարութիւնը պիտի ուշացընենք:

— Ինչ ընել ուրեմն:

— Սպասել:

— Եւ յուսալ:

Մարի իւր գլուխը շարժեց իբր կասկածի նշան և իւր հրացայտ աչերէ սկսան արտօնը հոսիլ. ձնկան վրայ եկաւ:

չնորհալալ ըլլալով Տիրոջմ որ կը ներէր դեռ իրեն արտասուել:

Մարիան հանուեցուց զան ապա իւր թևերու մէջ առաւ և մանկան մը պէս պառկեցուց, և դորովալից և տրամալթեամբ նկատեց այս նիհար բարձուն վրայ հանգչիլը, զոր երբեմն այնչափ ժպտուն և վարդադոյն տեսած էր: Խեղճ կինը չի սովորած էր այս յարատե սոսկումներուն, հազիւ թէ պառկեցաւ և իւր այտերը շառափնեցան և տենդը վրայ գալով անկանոն և ողեսպառ քուն մը տուաւ անոր: Երկու ժամ այնպէս տնցաւ որմէ ետե Լէոն որ ձայն չէր լսէր կամաց մը Մարիի սենեկին դուռը բացաւ և փոքր քայլերով անոր անկողնոյո մօտեցաւ:

Մարիան միշտ կը հսկէր և կ'աղօթէր:

— Ինչ ունի ուրեմն հարցուց նորատի երիտասարդը գայեալին:

— Յոգնութիւն, բան մը չէ: պատասխանեց ասիկայ որու պատուիրած էր Մարի լուռ կենալ:

Լէոն ծուր դրաւ անոր անկողնոյն քով, և իւր տարփածուն ձեռքերէն մին իւր շրթերուն տարաւ: Այս ձեռքը հրաւորաւ էր:

— Տենդ ունի ըսաւ նա:

— Այո:

— Տարօրինակ բան մը անցաւ այս դիշերի չըսաւ քեզի:

— Ոչ:

Մարի աչերը բացաւ և իւր տենդին մէջ տեղ Լէոնի ժպտիլ ջանաց, բայց յանկարծ այս զարթումով իւր մտածումը նորէն գալով կանգնեցաւ և Լէոնի բռնած ձեռքին վրայ կըրթընելով:

— Ժամը քանի՞ է հարցուց:

— Երկու պատասխանեց Լէոն:

— Մէկը չ'եկաւ:

— Ոչ որ, ով կ'ուզէր որ զայ այս ժամուս:

— Գուցէ:

— Եթէ զայն ուզանէք, ըսաւ նորատի կինը սոսկումը աղա-
ղակ մը արձակելով:

— Ուրեմն կը սիրէք զան միշտ, ըսաւ Լէոն իւր շուրթերը
սեղմած:

— Ո՛չ, աշէկ զիտէք Լէոն, բայց իմ աղջկանս հայրն է նա,
եւ ես պիտի թլլամ զայն որք ձգողը, կ'ըսէր Մարի ծնկան
վրայ ինալով և իւր սիրահարին ձեռքը բռնելով:

— Լաւ, Մարի, թող տուէք որ մարդիկ և Աստուած ի-
րենց գործը տեսնեն:

Մարի գետին ինկաւ ձեռքերը աչունքերուն վրայ և կա-
րելի եղածին չափ իւր սիրտը չեղող հեծկլտանքը բռնելով,
իսկ Լէոն գուռը բացաւ և իւր ետէն գոցելով Էմմանուէլի
հետ գէմ առ գէմ գտնուեցաւ: Երկու մարդիկ զիրար բարեկե-
ցին և գէպ 'ի իրար յառաջացան:

Մարի իւր ծնգերովը մինչև գուռը գնաց, վասն զի
կ'ուզէր իւր աղջիկին մէջ տեղ լսել նաև ինչ որ պիտի անց-
նէր:

— Պարոն, ըսաւ Էմմանուէլ, ձեզմէ խնդրածս ընդունելու
համար երկու վկայ պէտք էի ձեզ խնդրել, բայց չորս անձինք
պիտի խառնուած ըլլային այնպիսի գործի մը մէջ՝ որ մեր եր-
կուքին կը վերաբերի: Ուրեմն առանձին եկայ:

Լէոն խոնարհեցաւ, Մարի կ'աղօթէր և Մարիան տնոր
ձեռքերը կը բռնէր:

— Մեր մէջ սովորական կանոններով մենամարտութիւն մը,
յարեց Էմմանուէլ բոլորովին պիտի անպատուէր կին մը՝ որու
հաճաւը աղտոտել ջանացի Բարիզէ մեկնելու ժամանակս, վա-
ստն զի այս կինը աղջիկ մը ունի որ իմ անունս կը կրէ, և
որ առմուղ և իւր մօր յանցանքին անձաւոր ըլլալով
պէտք չէ որ անոր զոհը ըլլայ: Պէտք է ուրեմն իւր մայրը
ձեր կամ իմ մնած աստն, կարենայ առնել աշխարհի մէջ այն
քիչը զոր քիչ մնաց կարսնցընել պիտի տայիք միոյն կամ

միւսին: Դուք կամ ես մեռած ըսի, վասն զի այս որոշուած
մենամարտութեան մէջ մեզմէ միայն մէկը պիտի մննի, բայց
պիտի մննի անպատճառ:

Լէոն վշտի այս մեծ պաղարինուութեան առջև թեթեւ մը
ցունատեցաւ և նորէն խոնարհութիւն մը ըրաւ:

Էմմանուէլ շարունակեց:

— Ահա ուրեմն ըսածս, Քլօրանտէ Բիզի երթալու ճամբուն
վրայ փոքր տուն մը վարձեցի կատարելապէս առանձին ուր ըս-
տասաւոր մը դեռ եկած չէ, ոչ ոք կը ճանչնայ զայն ինձմէ
զատ, այս դիշեր ժամը չորսին Տօմի հրապարակին վրայ կառք
մը պիտի սպասէ ուր պիտի մտնէք և ձեզ այն տունը պիտի
տանի որու գուռը բաց պիտի ըլլայ և ուր հասած պիտի ըլ-
լամ ես ձեզմէ քանի մը վայրկեան առաջ: Տիկին տը Պրիսն
որ ձեզ պիտի քնկերանայ Մարիանի հետ ձեր կառքին մէջ
պիտի մնայ, մեզմէ մէկը պիտի երթայ զայն տունը, եթէ ես
ըլլամ այն՝ Բարիզ պիտի տանիմ զինքը ապացոյցանելու հա-
մար թէ արժանի է ապաւին իմ յարգանացս այսինքն ամենուն
յարդանայ և երեք կամ չորս ամիսէ ետք երբ մեր աներեւու-
թեանը պիտի մոռցուի՝ ինքզինքս պիտի սպաննեմ բայց այն-
պիսի կերպով մը՝ որ զիս պատահարի մը զոհը և չէ թէ անձ-
նասպան մը կարծեն: Տիկին տը Պրիսն այրի պիտի մնայ, ահա
այս չափ: Կը տեսնէք Պարոն թէ չեմ ուզէր որ անոր հա-
մար ունեցած սէրերնիք ձեր մեռած միջոցին անհանգիստ ըլլայ
եթէ ես ըլլամ ձեզ սպաննողը:

Մարի որ ամէն ինչ ըսած էր շի կրցաւ աղաղակ մը
զսպել և իւր ճակատը դրան զարկաւ: Էմմանուէլ գուշակեց
թէ իւր կինը հոն էր, այս դրան ետև և սառած քրտինք մը
իւր ճակատը ողողեց, ամպ մը իւր աչերը մթնագնեց, և՛ անլուր
զբորութիւն մը պէտք եղաւ այս մարդուն որպէս զի Մարիի ար-
ձակած աղաղակէն կնկան մը նման չի մարէր: Հուտ մը ինք-
զինքին եկաւ և շարունակեց:

— Իսկ եթէ դուք զիս սպաննէք՝ պիտի երթաք Տիկին տը

Պրիտնի միանալու, որու պիտի ըսէք պարզապէս թէ մեռած եմ, միայն ինքը պիտի գիտնայ ինչ որ պէտք է ընել, ապա, որովհետեւ չեմ ուզէր անհանդիստ ըլլաք այս մեռաւորութենէն որ առանց վկայի տեղի պիտի ունենայ պատուոյ դաշնի մը վերայ, դաշինք մը զոր արդարութեան ատեանը պիտի չընդունին։ Իմ վրայ պիտի գտնուի թուղթ մը որ ինքնասպանութիւնս պիտի հաստատէ, այս առաջարկութիւնը պիտի յարմարի՞ ձեզ։

— Այո՛, Պարոն, ըսաւ Լէոն թեթեալի յուզուած ձայնով մը։

— Կը տեսնէք Պարոն, վկայները պիտի չի կարենային կարողադրել մեր գործերը ինչպէս որ կը կարողադրենք յարեց Իմ մանուէլ, հիմակ որ ամէն ինչ որոշուած է կը մեկնիմ։

Իմ մանուէլ Լէոնը բարեկեց և մ'ընդունաւ տրամուրդեամբ լի վերջին ախարի մը նետելով դէպ 'ի այն դուռը՝ որուն ետեւ կը գտնուէր Մարի՝ մեկնեցաւ։

— Մարիան, ըսաւ ասիկայ ցած ձայնիւ, վտանգի ալ չէր կրնար խօսիլ և ոչ ձայնել, հետեւէ անոր և դարձիւ ըսելու թէ ուր կը բնակի։

— Ի՞նչ պիտի ընես զաւակս։

— Գնա՛, դնա՛։

Ժամանակ էր, Լէոն նորէն գուռը կը բանար, սոսկալի գեղնութիւն մը ունէր։

— Այդ տեղ էիք Մարի, ըսաւ իւր ձեռքը սիրուհւոյն երկրնցընելով որ չէր ուզէր զայն բռնել։

— Այո՛, ըսաւ նէ իւր խղճի խայթերու մէջ գահավիժեալ։

— Ամէն ինչ լսեցիք։

— Ամէն ինչ։

— Եւ ի՞նչ որոշած էք ընել։

— Ինչ որ հրամայեց նա։ Այսուհետեւ Պարոն, զձեզ պիտի չի ձանձնամ գուռ ձեր բնակարանը պիտի ունենաք, ես իմս, շարունակեց ոտք ելլելով պիտի աղօթեմ Աստուծոյ որ խիստ ըլլայ անոր դէմ որ արժանի է արդար ըլլայ միայն և ներք-

ղամբս միւսին։

Լէոն քաշուեցաւ այս վեհ ձայնին առջև և իւր սենեակը դողուեցաւ, կէս ժամ վերջ Մարիան վերադարձաւ։

— Լաւ ուրեմն, հարցուց անմիջապէս Մարի։

— Վիքթուար փողոցը։

— Առանձին։

— Առանձին։

— Այս նամակը պիտի տանիս անոր։

Եւ այս պահուն որ պիտի սկսէր դրել նոր որոշում մը անցաւ Մարիի մտքէն, վասն զի կայ առաւ, վայրկեան մը խորհեցաւ յետոյ սկսուած նամակը պատուելով ըսաւ։

Ոչ, անողու է, իմ բարի Մարիանս, պիտի չի գրեմ անոր, պիտի երթամ, հիմակ, յարեց Մարի իւր աչքերը սրբելով և իւր ըրած որոշումին մէջ կաղդուրելով, մեր արկղերը պատրաստենք։

— Կը մեկնինք, որդեակ իմ։

— Այո՛։

— Քիչ ատենէն։

— Այս գիշեր, պիտի երթաս ժամը երեքուան համար ձիեր ապսպրելու։

— Հնա պիտի դան զմեզ առնելու։

— Ոչ, Տօմի հրապարակը։

— Եւ պիտի երթմանք։

— Ուր որ աղջիկս ըլլայ։

— Աստուած պիտի տեսնէ զղջումդ, պիտի նէրէ քեզ զաւա-կըս։

— Կը յուսամ։ Հիմակ ձիերուն հօգ տար։

Մարի առանձին մնաց։ Այն ատեն նստաւ և սկսաւ իւր ունեցածները ձամբորդութեան փոքր արկղին մէջ զետեղել, արցունքներով յիշելով քանի մը տարի առաջ ըրած պատրաստութիւնները քայքայ նուաղ տխուր պարագաներու մէջ, այն օրը զուարթ հեգնանքով հետ ճիւղին ճիւղերէն վարժարանէն

կը մեկնէր իւր մօրը զոգեակը երթալու համար, իւր պատրաստութեանց մէջ նամակներ գտաւ ունանք Լէօնէ, զորս առ խոհանութեան հետը բերած էր, միւսները Էմմանուէլէ զորս պահած էր յարգանքով, առջինները այրեց առանց կարգալու և Պ. տը Պրիոնները բանալու միջոցին այնքան շատ սկսած արտասուել որ չի կրցաւ իւր չրթերուն տանիլ այն թուղթերը՝ որք իրեն կը յիշեցընէին այնքան անուշ և միանգամայն այնքան տխուր յիշատակներ, և զատոնք նորէն գրաւ տեւսակ մը բարեպաշտութեամբ այն փոքր զրպանին մէջ՝ ուրկէ առած էր զԳոնք։ Հէք կնոջ հոգին խորտակուած էր։ Առաւօտեան այս վերջին տեսարանը խենդութեան նման իւր յիշատակներու կը միանար, երբեմն սղալի վերջ մը կ'ուտար այս ողբերգութեան երբեմն երջանիկ ճգնաժամ մը կը յուսար և ներման մը կ'սպասէր իւր զղջումին պատճառաւ, իրեն համար ստոյգ եղածը այն էր թէ Էմմանուէլ հոն էր. այն էր թէ դեռ զինքը կը սիրէր քանի որ կ'ուզէր սպաննել այն անձը որ իւր սէրը իրմէ կորցած էր, և այս հետեւեալ հանգստութեան մէջ դեռ աղէտալի երջանկութիւն մը տեսնել կը կարծէր, տեսակ մը արեւի ճառագայթ՝ որ չէր կրնար այսքան երկար առնել ամպը ծածկել, յետոյ, երբ սիրտը՝ նաեւ ամէնէ վշտահարին համար, իւր բոլոր անուրջները ուղարկած է, կը մնայ իրեն դեռ այն վերջին ստակը զոր յոյս կը կոչեն որով կը գնեն երազը։

Օրը անցաւ առանց Լէօնի վրայ խօսուելու։ Նա կը հասկընար թէ ինչ կացութեան մէջ կը գտնուէր Մարի։ Այս խիստ բնական վշտին յարգանքին մէջ իւր սիրուհոյն իրեւտուած հրամանը չի պահելը մտքէն չ'անցաւ, միայն թէ չէր կտակածէր թէ ինչ պիտի պատահէր, և համբերութեամբ կըսն պոռէր այն ժամուն՝ որ Էմմանուէլի հետ ըրած որոշման հետեւանդելով պիտի աղաչէր Տիկին տը Պրիոնի որ իրեն ընկերոջնայ։

Մարիան վերադարձաւ, ձիերը ապսպրեր էր։ Երեկոյեան ժամը իննի մօտ իւր բոլոր ունեցածը կառքը փոխադրել տալէն

յետոյ որ ինչպէս կը յիշեն ժամը առտուան երեքին Տօմի հրապարակը պիտի գտնուէր։ Մարի Մարիանի հետ գորս ելաւ։ Երկինքը պայծառ և թափանցիկ էր ամառուան զինքի մը նման, պանդոկին դրան առջև Տիկին աը Պրիոն վարանցաւ չէր զիտէր թէ ինչ ճամբայ բռնէ։

— Ա՛ր կ'երթանք հարցուց Մարիան։

— Վերթուար փողոցը։

— Պ. տը Պրիոնի՞ տունը։

— Այո։

Երկու կիները լռին քայլեցին մինչև պանդոկը գտնուած փողոցը, երբ այս սան դիմաց գտնուեցան ուր պիտի մտնէին Մարի նորէն կայ առաւ և ստիպուեցաւ իւր սանտուին կրթնելու։ Իւր սիրտը սաստկութեամբ կը բարակէր, խիստ զուսատ էր և դողալուն ձեռքով մը դռնահարը վերցուց, դուռը բացուեցաւ։ Ներս մտան։

— Պ. տը Պրիոն, հարցուց ծառայի մը։

— Տունն է։

— Առանձին։

— Այո, Տիկին։

Էմմանուէլ որ Ֆլորանսի մէջ ոչ զոք կը ճանչնար և որ իւր կնոջ այցելութեան չէր յուսար, մտքէն խի չ'անցած էր պատուիրել որ մէկը չ'ընդունին։

Մարի կիսամեռ ծառային հետեւեցաւ։ Մարիանը մօտակայ սենեակ մը սպասեցընել տուաւ և ինքը դէպ ի Էմմանուէլի գտնուած սենեակը դիմեց, սպասաւորը Մարիի հարցուց։

— Զո՞վ պէտք եմ իմաց տալ Տիկին։

— Պ. տը Պրիոն ինչ կ'սպասէ, պատասխանեց Մարի դողողուն ձայնով մը. անօրուտ խի է որ իմացես անուշ դուռը բաց։

Սպասաւորը դուռը բացաւ՝ ժպտելով այնպիսի մարդու մը պէս որ կը գուշակէ թէ այս ժամուս սպասուած կին մը ինչ բանի համար կ'ուղայ զինքը սպասողին տունը, և քաշուե-

ցաւ:

Մարի ներս մտաւ իւր քոյրը վերցոց և չ'իյնալով՝ հաս-
մար աթոռի մը կրնակին յենլով, տկար ձայնով մը ըսաւ:

— Ես եմ Էմմանուէլ, կը ճանչնա՞ք զիս:

Պ. տը Պրիոն ոտք ելաւ:

— Դուք հոս, Տիկին, ըսաւ նա, և ինչ ընել կ'ուզաք:

— Էմմանուէլ, կրկնեց նորատի կինը, ձեր բարկութիւնը
երբեք իմ յանցանքիս չափ պիտի չ'ըլլայ, զիտեմ այդ, ձեր
արհամարհանքը միշտ իմ ամօթէս վար պիտի ըլլայ և կ'ուզամ
սակայն, իբր առաջին քաւում ձեր բարկութիւնը և արհամար-
հանքը փնտռել, վասն զի ամէն ինչ քաղցր և նուիրական է
ինձ ձեր բերնէն: Իմ տառապանացս փոխարէն դուցէ շնոր-
հէք ինձ ինչ որ պիտի խնդրեմ. այս դռնէն դուրս չ'ելլել
առտուընէ առաջ և այդ մահացու ժամադրութեան չ'երթալ:

— Ձեր տարփառորին համար կը վախնոք Տիկին, կը հաս-
կընամ այդ. բայց աղէտքը ինձ համար պիտի ըլլայ և ոչ ի-
րեն պիտի տեսնէք զայն Տիկին, հանդարտեցէք, այրի պիտի ըլ-
լաք և իմ ստուերս իսկ պիտի չի կանգնի ձեր տարփանաց մէջ:

— Եւ եթէ անոր համար չէ՞ր որ կը վախնայի, Էմմանուէլ:

— Ուրեմն, Տիկին կ'ուզայիք հոս ինձ խրատել որ կեանքս
պահելու համար վատութիւն մը ընեմ, և ինչ կեանք, յիշա-
տակով, ամօթով և նզովքով լի կեանք մը իմ սիրտս խոր-
տակեցիք և կ'ուզաք ինձ ըսել. Ապրեցէք, բայց կեանքիս հետ
պիտի վերադարձընէք ինձ ամէն ինչ որ զայն սիրել կ'ուտար
ինձ: Զձեզ, Տիկին կը սիրէի, և որ վատարար խաբեցիք զիս,
կ'ուզաք այդպիսի բան մը ըսել ինձ, միթէ երջանկութիւնը խն-
դեցուցած է զձեզ:

— Երջանկութիւնը, Էմմանուէլ, աղէկ գիտէք թէ երջանիկ
չեմ: Մտիկ ըրէք ինձ, զիտեմ թէ անարդեղայ, զիտեմ թէ
ձեր սիրտը աշխարհի նման դոյզ է ինձ, բայց զիտեմ նաև թէ
հոգւոյս մէջ յանցանք մը չ'ընելու համար պէտք եղածէն աւելի խղ-
ճի լիւրջի երբեմն, գիտեմ թէ զձեզ իտեցիք: Բայց զիտեմ նաև

թէ կը սիրեմ զձեզ և եթէ միայն ձեր մահուան վրայ լայն
և խնդրեցս յանդիմանէի պիտի չի կրնայի իսկ ալ ինքզինքս
սպաննել, այնքան պիտի վախնայի Աստուծոյ առջև ձեր լա-
ւնով թաթաւալ երեւելէ:

— Պ. տը Արիմի տարփածուն էք Տիկին, վասն զի կը սի-
րէք զայն: Ես կը մեծամարտիմ անոր հետ, վասն զի հարկ է
որ մէկէ մը վրէժս լուծեմ ինձ ըրած գէշութեանդ համար
կամ մեռնիմ: Հազիւ քսան տարեկան էք, երկու կամ երեք
տարիէն պիտի մոռցած ըլլաք: Աինքը շուտ կը մոռնան իրենց
սիրածները և Աստուած շատ արդար է որպէս զի ես չ'ըլլամ
յաղթուողը:

— Եւ ո՞վ կ'ըսէ ձեզ թէ Պ. տը Արիմը կը սիրեմ, Էմ-
մանուէլ:

— Ձէք սիրէր այս մարդը:

— Ափսոս մըմալայ Մարի:

— Ձէք սիրէր զայն, դուքեց Էմմանուէլ և իրենը ըլլալու
համար իմ երջանկութիւնս և կեանքս խորտակեցիք: Ինչ կին
էք ուրեմն դուք, դուք՝ որ առանց սիրոյ անձնատուր կ'ըլլաք:

— Էմմանուէլ հեծկտայ Մարի Պ. տը Պրիոնի առջև ծնկան
վրայ յիշալով և իւր ձեռքերը դէպ 'ի անոր երկնցնելով.
ուչ, չեմ սիրէր Պ. տը Արիմը, երբեք չի սիրեցի զայն, անձ-
նատուր եղալ առանց զիտնալու թէ ինչ կ'ընէի կասկածի, ա-
պերախտութեան, յիմարութեան միջոցի մը մէջ: Աստուած
հեռացած էր ինձմէ անշուշտ: Այս օրուրնէ սկսեալ ձեզ ու-
նեցած սէրս աւելցաւ, և տառապեցայ այնչափ որ խճի
խայթ մը կը տառապեցընէ, և ասիկա Էմմանուէլ կ'երգնում
իմ մօրս զերեղմանին և մեր զակին օրօրոյն վրայ:

— Մեր զաւակը, դուքեց Էմմանուէլ աշխուժիւ: Եւ ո՞վ
կ'ըսէ Տիկին թէ ձեր զաւակը իմս եղած ըլլալ

Մարի աղաղակ մը արձակեց, և իւր գէմքը ձեռացը մէջ
պահեց, այսպիսի կատկածի մը դէմ մաքառելու համար ալ խօսք
չէր դառնէր:

Էմմանուէլ այնքան վեհանձն սիրտ մը ունէր որ իւր սիրոյ առաջին օրերուն ու երջանկութեան վրայ կասկածիլը սրբապետութիւն մը սեպեց: Իւր հոգւոյն մէջ խեղճ կնկան համար կարեկցութեան զգացում մը զգաց, զոր այս կասկածը կ'ոչնչացրնէր, և Էմմանուէլ իւր ըսածին վրայ զղջաց իբր վատութիւն մը:

Մարի ելաւ, և ձեռքով պատին կըթնելով դէպ 'ի դուռը դիմէ:

Այնքան տկար էր և զոգոսջուսն որ Պ. տը Պրիմա վախճառ թէ չ'ընայ, քայլ մը առաւ իւր ձեռքը դէպ 'ի անոր երկարելով:

— Շնորհակալ եմ ըսաւ Մարի: Ո՛հ, այս տունը թողլու ոյժը պիտի ունենամ, ինչպէս որ զձեզ խաբելու ոյժը ունեցայ, ինչպէս որ հիմակուան ըսածս ինձ ըսելու ոյժը ունեցած գուր:

Եւ որովհետեւ ելելու համար ըրած ջանքը իւր 'ոյժը սպառած էր Մարի դուռը հասնելէն առաջ կիսամուռ աթոռի մը վրայ ինկաւ:

— Ճիշդ է, կ'ըսէր, անգամ մը խաբեցի զձեզ, կրցայ միշտ խաբել, քիչ սովակալի պատիժ մը կայ ինձ համար ձեր վերջին խօսքերուն մէջ Էմմանուէլ: Հիմակ դիտեմ թէ որքան կը տառապի հոգի մը առանց ընկճելու: Ինչ վիշտ որ պահէ ինձ սպառնալ, երբեք հիմակուան տառապածիս չափ պիտի չի տառապիմ:

Էմմանուէլ այս կետը կը նայէր, և իւր բոլոր վրէժ-խնդրութեան անոր վշտին ներքեւ հալլելը կ'զգար:

— Չի սիրէր զայն, կը կրկնէր անձայն: Ըսէք ինձ Մարի, դուք յանկարծ բռնեք ինձ թէ կը սիրէիք այդ մարդը, վասն զի սովակալի է մտածելը թէ այդ ներումը իսկ չ'ունիք:

— Ոչ, Էմմանուէլ պատասխանեց Մարի հանդարտութեամբ չէի սիրէր զայն և կը սիրեմ զձեզ, զձեզ՝ առջի օրուներէս ելելէ: Պահ մը խեղդեցայ, տհա պոչափ է:

Մարիի խօսքերուն հնչումին մէջ այնքան ճամարտութեան

կար որ Էմմանուէլ պոռայ:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ մարմնոյ յանցանքին համար հոգիէն հաշիւ փնտռեն, վասն զի միշտ կը սիրեմ այս կինը և սակայն ալ չի կրնար իմն ըլլալ:

Եւ Էմմանուէլ յաւաք վշտահար, արտաստագին ինկաւ արմուկները սեղանին վրայ և գլուխը ձեռացը մէջ:

Մարի այս գթութեան վայրկեանը տեսաւ: Անձայն իւր ամուսնոյն մտեցաւ, անոր առջեւ ծնրադրեց և իւր թեւերը Էմմանուէլի ծնրաց վրայ դրաւ և ձեռքերը միացրնելով՝ պաղտալի նայուածքով մը ըսաւ անոր:

— Էմմանուէլ, յանուն ձեր մօր որ իմ՝ ձեզ համար ունեցած սէրս ինձ յայանեց, յանուն ձեր ամենասիրելի բանին ներեցէք ինձ: Վաճառ մը պիտի քաշուիմ, զիշէր ցորեկ պիտի րեցէք ինձ: Վաճառ մը պիտի քաշուիմ, զիշէր ցորեկ պիտի րեցէք ինձ: Իմ մեղացոյց հետքը քուրձի ներքեւ պիտի ջնջեմ. ժըպտելով պիտի մեռնիմ մարմնոյ և հոգւոյ տանջանքներու մէջ, բայց յանուն Աստուծոյ որ զմեզ կը լսէ, ներեցէք ինձ Էմմանուէլ, ներեցէք ինձ և այս մարդուն հետ մի կուրիք:

— Խեղճ էակ, ըսաւ Էմմանուէլ իւր ձեռքը Մարիի խաբուեալ մաղերուն մէջէ անցնելով, խեղճ մանուկ որ հազիւ կ'նոջ տարիքը ունի և արդէն ներում կը խնդրէ:

Մարի իւր ճակատը ամուսնոյն թեւին կըթնցուցած էր և սիրով կը նկատէր զայն:

— Ինչո՞ւ չէք կրնար մեր կեանքէն բռնալ այն օրերը, զորս պիտի ուզէիք 'ջնջել, շարունակեց Էմմանուէլ: Այո՛, կը ներեմ քեզ իմ տառապած ութ օրերս՝ քեզ պարտաւորած երկու տարուան երջանկութեան համար: Քու պատճառաւ երկու տասարդ պիտի մեռնիմ, իրաւ է, բայց պիտի մեռնիմ սիրած ըլլալով: Առանց քեզի անշուշտ պիտի ապրէի բայց կեանքս զժուար և տաղտկալի ճամբայ մը պիտի ըլլար ուր շարունակ իմ կրքերուս բեռին տակ պիտի սայթայքէի և զոր քու սիրովդ հարթեցիր:

— Մեռնիլ, Աստուած իմ, կը կրկնէր Մարի, ցվ կ'ստիպէ

զձեզ մեռնելու:

— Հարկ է, կը տեսնե՞ս, քեզի, ինծի, մեր զաւակն համար: Եթէ ապրիմ այս գժրազգ օրերու տեսիլը իմ կամացս հակառակ անցեալէն՝ պիտի ելլէ և մեր մէջ պիտի կանգնի: Աը ճանչնամ մարդկային սիրտը, խեղճ զաւակ, որչափ անկեղծ իսկ ըլլայ իմ ներուամ, որչափ կամք որ ունենամ մոռնալու պիտի գտնուէին օրեր՝ ուր պիտի անիծէի զքեզ, զքեզ զԱստուած, և կեանքը: Ա՛հ, ոչ, շատ կը սիրեմ զքեզ ապրելու համար:

— Աը սիրէք զիս Էմմանուէլ, դռնեց Մարի, ու կ'ուզէք որ թողում զձեզ որ մեռնիք, և չէք ուզէր սր այս բառին օգնութեամբ ջանամ անցեալը և ապագան իրար կ'ցելու: Աը սիրէք զիս. կ'ըսէք ինձ զայն այս ժամուս իմ գործած յանցանքէս վերջ, և չէք ուզէր, որ այս խոստովանութիւնը ամէն բանի գիմաց զիս զօրաւոր ընէ: Ապրեցէք, Էմմանուէլ, ապրեցէք, և ինձ ըսածնէդ յետոյ, զիս անիծելու զիս սպաննելու իրաւունքը պիտի ունենաք, առանց ես՝ զանդատելու իրաւունքը ունենալու: Ապրեցէք և եթէ կ'ուզէք աշխարհի համար մեռած պիտի ըլլամ, զիս ձեր տունը պիտի պահէք օտարականի մը նման, անկեան մը մէջ: Երբեմն երբեմն պիտի թողուք որ աղջիկս տեսնեմ և ձեզ համար պիտի աղօթեմ: Աստուծոյ, կամ եթէ նախագաս կը համարիք ձեր զաւակը միայն ձեզի համար պիտի ունենաք, վասն զի ես որ սխալեցայ պիտի կրնայի զայն սպաննել նաև նոյնաժողովս, հազարաւոր մղոն հեռու պիտի երթանք: Հոն ուր պիտի ըլլանք ոչինչ պիտի յիշեցընէ ձեզ ձեր թողուցած աշխարհը: Պիտի չի գիտնան թէ ով եմ և ոչ իսկ թէ ինչ եղած եմ, ժամանակը պիտի անցնի: Պիտի սպառաւնամ իմ վերայ կնոջմէ՝ միայն մայրութիւնս պիտի մնայ: Պիտի մոռնաք իմ յանցանքս և օր մը ինձ պիտի երկարէք ձեռքերնիդ երբ ալ անձանալէի պիտի ըլլամ, երբ այտերս խոռոչացած, երբ մազերս ճերմկած ըլլան:

— Ոչ, Մարի, երբ մարդ մը քեզմէ սիրուած ըլլայ այնքան որչափ որ եղայ ես, պէտք է որ ինքը միայն ըլլայ կամ մեռնի:

Այս մեռամարտութիւնը տեղի պիտի ունենայ, պէտք է: Ուժով եղիք Մարի և միտ դիր ինձ: Եթէ յաղթուիմ, միայնակ դերեղման մը ընել տաս ինձ հոս, ապա պիտի մեկնիս Ֆրանսա երթալու: Խամար, Օթէյլ պիտի երթաս Ֆօնթէն փողոցը, Ժան-Պուլէյ անունով կին մը պիտի գտնես, որու պիտի յանձնես այս նաւ մակը, ասիկայ՝ աղջիկնիս քեզ յանձնելու հրաման է. վասն զի անոր յանձնեցի զայն: Պիտի ըսես հօրդ թէ մեռնելէս առաջ ներեցի քեզ և աղտոտելու համար աշխարհէ մը՝ որ գոցէ հաշիւ պահանջէ քեզմէ այնպիսի գործի մը համար որու համար ինձմէ վերջ միայն Աստուծոյ հաշիւ տալու պարտաւոր ես. Մարիանի, կոմսին՝ եթէ քեզ ըակերանալ ուզէ, և Բլօթիտի հետ պիտի մեկնիս, Չուիցերիա պիտի երթաս, հոն փոքրիկ տուն մը պիտի գտնես առջևը լճակով մը և ետեւը լեռներով, իւր բոլոր տիքը կարելի եղածին չափ անհոնութիւն ըլլայ որպէս զի մանկան հոգին կարենայ ճիշդ Տիրոջ նոյնաժողովս տակ աճիլ: Այսպէս կ'ուզէի շարունակել մեր կեանքը, երբ իմ փառասիրութեանս երազները իրանային կամ աներևութանային: Աստուած չ'ուզէր այս, թող իւր կամքը ըլլայ: Արախարանին մօտ փոխանակ հինգ հոգի ըլլալու չորս պիտի ըլլաք և ամբողջը քիչ մը մօտեցընելով պիտի չի տեսնուի թէ պարապ տեղ մը կայ:

— Այս լսած բառերս կարելի՞ են, կը մըմուր Մարի, բայց դռնեց յանկարծ այն յուսոյ պէտքով՝ զոր Աստուած ամէն սըր տերու խորը դրած է ո՛վ կ'ըսէ ձեզ թէ պիտի յաղթուիք:

— Ա՛հ, մի հարցընէր ինձ թէ ինչ պիտի ընեմ եթէ ապրիմ, վասն զի գեռ ինձ սպասող երջանկութեան երազը իմ սիրտս վատ պիտի ընէր վերջին ժամուս, վասն զի գուցէ իմ ատելութիւնս պիտի մոռնայի կենաց յուսոյ մէջ և պիտի ներէի թերեւ անոր՝ քեզի պէս, անցեալին վրայ արիւն չի ցայտեցընելու համար:

Այս պահուն առտուան ժամը երեք զարկու:

— Ժամէ մը ըսաւ Էմմանուէլ որք ելլելով Աստուծոյ կամ:

քը պիտի կտտարուի:

Եւ հիմակ, մնաս բարեաւ Մարի, վասն զի պէտք է որ մեկնիմ:

Տիկին տը Պրիոն ոտք ելաւ հեծկլտանքով, Էմմանուէլէ՛ այս բառերը արտասանած միջոցին ունեցած շեշտին դէմ խօսելով բան մը չի կար:

Էմմանուէլ այս մեծ վիշտը միթարելու պէտք ունէր:

— Յիշէ՛ Գլօթիւտը, ըսաւ անոր, ոյժ առ, այն վեհ ժամուն հողին երկրի կապերէն և կարծիքներէն կ'արձակուի: Ալ մեղաւորուհի և գատաւոր չի կայ հոս, միայն մարդ մը կայ որ կ'զգայ թէ պիտի մեռնի, կին մը՝ որ այրի պիտի մնայ և օրուան մը սխալը իւր բոլոր ապագայով պիտի քաւէ: Եկու իմ թեկերուս մէջ վերջին անգամ Մարի և բաժնուինք:

Մարի Էմմանուէլի կուրծքին վաղեց որ պահ մը զայն սեղմեց:

— Մնաս բարեաւ ըսաւ անոր յանկարծ:

Մարի առանց բառ մը կարենալ արտասանելու գինովի մը կամ խենդի մը նման երէրուն դէպ 'ի դուռը դնայ, բայց հաղիւ թէ բացաւ զայն որ իւր ծնդայ վրայ ինչաւ և ազադակ մը արձակեց, ալ քայլելու ոյժ չ'ունէր: Էմմանուէլ Մարիանը կանչեց, որով Մարիի ընկերանալը գիտէր, խեղճ կինը Էմմանուէլի ոտքերուն նետուեցաւ:

— Ներեցէք ինձ, Պարոն ըսաւ նա:

— Ըրիք ինչ որ պարտաւոր էիք ընել Մարիան ըսաւ անոր իւր ձեռքը երկնցընելով զոր Մարիան իւր շրթերուն տարաւ:

— Ձեր դակին հոգ տարէք և քաջալերեցէք զայն:

Մարի Մարիանի վրայ կրթնեցաւ և մինչև իւր կառքը դնաց որով խորը նետուեցաւ արտասուելով:

Ո՞վ կրնայ զիտնալ հողւոյն այն խորհրդաւոր աշօթք:

ները՝ երբ գուցէ երկու ժամ կը բաժնեն զինքը յախտնախառնութենէ: Ո՞վ կրնայ զիտնալ ինչ որ այն մարդուն՝ որ մահուան մօտենալը կը տեսնէ, կեանքը՝ սրտաշարժ յիշատակներ կրնայ յիշեցընել և ոսկեգոյն յոյսեր խոստանալ: Այս միջոցներու մէջ ամենէ քաջը, այն որ ցրտութեամբ և անվախ գիմաղրաւ կը կենայ սուրի մը ծայրին կամ ատրճանակի մը գրնտակին առջև, անշուշտ վայրկենական սարսուռներ և դադարի սոսկումներ ունի, երբ կը տեսնէ թէ զինքը շրջապատող ստուերին մէջէ՛ դեռ կը փայլի և իւր ճառագայթը կ'աւելցունէ՝ այն երջանկութիւնը՝ զոր կրնար գեռ վայելել երկրի վրայ:

Էմմանուէլ հոս հասած էր: Նա առջի օրը այն առօրէ, նա որ մահը կը կոչէր, հիմակ գրեթէ կը վախար: Ֆլօրանս հասնելով ուրախութեան մը կարելիութեան ալ չէր հաւտար, և իւր կնոջ տեսքէն իւր սիրտը արթննալով յոյս մը տուած էր իրեն: Մարիի ներուած յանցանքը նուազ մեծ էր, ներկան և անցեալը կրնային մոռցուիլ, ապագան կը լուսաւորուէր, այս ամէնը Էմմանուէլի մտքին յանկարծ կարելի կը դառնար, բայց ասոր համար՝ հարկ էր որ առտուան մինչև ժամը վեց դեռ ապրած ըլլար:

Այս մտածումը՝ Պ. տը Պրիոնը արթուն վրայ ծնած էր, և ճակատը ձեռքին կրթնած կը մտածէր այն ամէն բաներուն՝ որք կրնան հողին տրտմեցընել կամ տկարացընել այս վեհ վայրկեաններու մէջ: Սակայն հեռաւոր ժամացոյցի մը ձայնէն՝ որ ժամը երեք և քառորդ կը զարնէր իրողութիւնը յիշելով Էմմանուէլ ոտք ելաւ և վերջին անգամ իւր ձեռքը ճակտին վրայէն անցընելով իւր հանգարտութիւնը և ոյժը զբտաւ նորէն:

Այն ատեն հայելիի մը մօտեցաւ, դունաւ էր, բայց կը ժպտէր:

Սեւեր հազաւ իբր սուղի մը կամ հանդէսի մը համար, վասն զի մեր ճաշակներու մէջ հանդէսի կամ սուղի համար մի և նոյն հազուստը ունինք, իբր թէ լռելեայն որոշուած և

որ ամէն ուրախութիւն վիշտ մը պահէ։ Յետոյ իւր վերարկուն առաւ, և վասն զի օդը զինքը կը հանդարտեցընէր և զիշերը աղւոր էր հետի՝ դէպ ՚ի այն փոքրիկ տունը զիմեց ուր մնաւ մարտութիւնը տեղի պիտի ունենար,

Այս միջոցիս Լէոն ուզած էր վերջին տեսակցութիւն մը ունենալ Մարիի հետ, բայց պարապ տեղ գուռը զարկած էր, և սպասուորը ըսած էր անոր թէ Մարիանի հետ մեկնած էր նա, իրեն վերաբերեալ ամէն բան հարը տանելով և ըսելով թէ ալ պիտի չի վերադառնար։

Տօմի հրապարակին վրայ Լէոն իրեն սպասող կառքը դտաւ, որ ներս մտնելուն պէս ճամբայ ելաւ։ Առաք մը կը հետևէր մարքիզի կառքին։ Այս երկուքը կառքին մէջն էին Մարի և Մարիան։

Յաւալի ճամբորդութիւն մը եղաւ այս երկու կանանց համար։ Մարի իւր յիշատակաց, իւր վախերու և իւր մարդասպան յոյսերուն հետ դէմ առ դէմ, վասն զի Էմմանուէլի կեանքը բաղձալը Լէոնի մահը բաղձալ էր, կ'զգար թէ իւր խղճմտանքը ահագին բեռով մը կը ծանրանար։

— Եւ ներքեց քեզ, կ'ըսէր Մարիան որ Մարիի զուխը իւր սրտին վրայ բռնած։

— Ափսոս, նախադաս կը համարէի որ սպաննէր զիս, վասն զի այս ժամուս պիտի չի տառապէի որչափ որ կը տառապիմ։

Եւ երկու կանայք մէկմէկու զրկաց մէջ կ'աղոթէին և միանգամայն կ'արտասուէին։

— Եւ հայրդ . . . ըսաւ Մարիան,

— Ո՛հ, մի՛ խօսիր ինձ իմ հօրս վրայ, պատասխանեց Մարի առելի զեղնելով, խեղճ հայրս։ Մեկնելու միջոցիս անոր զրեւ չի համարձակեցայ, և ամէն օր նախ անոր համար աղօթեցի, վասն զի իմ տառապանքս անոր տառապանքին մօտ բան մը չէ։ Արծեմ թէ հայրս անիծած ըլլայ զիս Մարիան։

— Ներած է, այնքան կը սիրէր զքեզ։ Յուսա՛ւ։

— Աը սիրէր զիս, և այս խորին դորովին փոխարէն՝ որ անփոփոխ է այս աշխարհիս մէջ, յաւիտենական միասին մէջ, լքում տրտմութիւն, մոռացում տուի անոր, ինչպէս որ Էմմանուէլի տուի իւր սիրոյն փոխարէն անպատուութիւն և ամսթ։ Ո՛հ, Մարիան, Էմմանուէլ և հայրս կրնան ներել ինձ, Աստուած դուցէ պիտի ներէ, բայց եո՛, երբեք պիտի չի ներեմ ինքզինքիս։

— Տեսնենք զաւակս, հանդարտէ, կ'ըսէր պառաւ կինը։

— Աը տեսնե՛ս, Մարիան, կը յարէր Մարի, եթէ Էմմանուէլ վերադառնայ, զիս հօրս ոտքերուն առջև պիտի տանի, որ անոր ներումը տեսնելով իրը պիտի տայ ինձ անշուշտ, բայց եթէ չի վերադառնայ։

Եւ Մարի վշտով, անձկութեամբ և խղճի խայթով կը զալարէր իւր դայեակին թևոց մէջ։

— Եթէ սպաննուէր, սպաննուած, սպաննուած, կը հասկը՝ նմոս, սոսկալի է այս. ինձմով սպաննուած, որ կը սիրեմ զինքը, ինձ համար սպաննուած որ զայն խաբեցի։ Մեռած, անկենդան, զեղնած, ինքը Էմմանուէլ անկարելի է այդ։ Ալ պիտի չի տեսնեմ զինքը, իւր աղնիւ նայուածքը իմ վրայ պիտի յառի, իւր բերանը պաղ պիտի ըլլայ, իւր սիրտը ալ պիտի չի բաբախէ . . . : Ո՛հ, Մարիան, ըսէ ինձ թէ անկարելի է թէ այսպէս պիտի չ'ըլլայ և թէ Աստուած չի թողուր որ այսպիսի բաներ ըլլան։

Մարի շնչասպառ էր, մոլորուն, խենդ։

— Ո՞րչափ ժամանակ է որ ճամբայ ելած եմք, հարցուց յանկարծ։

— Քառորդէ մ'ի վեր։

— Արդէ՛ն, բայց կը մօտենանք ուրեմն։

Եւ նորէն կ'սկսէր արտասուել։

— Ըսէ ինձ Մարիան, վառն զի պէտք էր որ Մարի խօսէր, իւր մտածումը կը խեղդէր զինքը, ըսէ ինձ, և իւր աչերը կը արբէր հանդարտ երեւելու համար, դու որ իմ ծնիլս տեսար,

դու որ ինձմէ աղէկ զխտես կեանքը, կարծես թէ կրնամ դեռ երջանիկ ըլլալ այս աշխարհի մէջ, ըսէ ինձ համարձակ, խօսէ քու փորձառութեամբդ, և ոչ սրտովդ:

— Այո, սիրելի աղջիկս, թող Աստուած ներէ քեզ, և տակաւին երջանիկ պիտի ըլլաս:

— Այսպէս, տեսնա՞ր ինձ չափ ուրիշ յանցաւոր կիներ որոնց ներած էր Աստուած:

— Աստուած խիստ է միայն անոնց համար որք չեն զղջար, զաւակս բայց երբ զղջումը յանցանքէն աւելի է, կը ներէ, և երբեք զղջում մը աւելի անկեղծ և ոչ աւելի մեծ եղած է որչափ է քուդդ: Յուսա ուրմն:

— Այո, կը յուսամ, վասն զի կ'աղօթեմ, և նաեւ այնպէս չէ. կան երջանկութիւններ որք չեն կրնար այսպէս յանկարծ ջնջուիլ: Այնքան երջանիկ էի, և սակայն հազիւ թէ կը յիշեմ, անկէ 'ի վեր այնքան շատ տառապեցայ: Բայց երբ կը յաջողիմ ներկան մոռնալ, երբ Աստուած կը ներէ որ անցեալը մտքիս ներկայանայ երազի մը նման չեմ կրնար գալիք քոյրերդ ու թեան հաւատալ: Երբ կը յիշեմ իմ փոքրիկ սենեակս որ Քլէմանթինի սենեկին քովն էր, Տիկին Տիւվէրնէյի տունը, կ'ըսեմ իւրովի:

« Այնքան աղօթեցի Աստուծոյ այն միջոցին, երբ հոգիս աւարտու էր, որ պէտք է նա՝ յաւիտեանական դոյութիւնը, յիշէ իմ անցեալ աղօթքներս, և իւր ապուր լիքեան կշիռն մէջ իւր զիտական շփոթն մէջ գնէր իմ յայտնութիւն հակալուին հետ: Մեր ծեր ժողովրդապետը, կը շարունակէր Մարի, որու արտասուքը քիչ մը դադրած էր, մեր ծեր ժողովրդապետը ըսաւ ինձ զիս զրկած վերջին տնգամ « Աղօթէ, աղօթէ՝ զաւակս, « որպէս զի անմեղ աղօթքներդ Տիրոջ ոտից ներքեւ ժողովուն, « և տառապած օրդ զքեզ յիշէ »: Յետոյ դու եկար, դու Մարիան և զմեզ տարիւր Քլէմանթինը և զիս, Քլէմանթին երջանիկ է, ստոյգ եմ, երկնային անմեղ մանուկ, որու մտքէն երբեք զէշ չ'անցած է, և ամէն ինչ իւր բոլորովը իւր պայծառութիւնը սլահած է, մինչդեռ ես, ես՝ որ ուրիշներու համար

կ'աղօթէի, հիմակ պէտք է որ ուրիշներ ինձ համար աղօթեն:

— Այլ տեսնես Մարիան, կը շարունակէր Մարի, եթէ Աստուած ներէ որ Էմմանուէլ ապրի անոր հետ պիտի մեկնիմ, պիտի տանիմ զայն այն եկեղեցին՝ ուր մեր ծեր վարժապետը կը քարոզէր և թէ այս բարի քահանան դեռ մեռած չէ, պիտի ըսեմ անոր որ պատմէ իմ ամուսնոյս թէ ինչ էի այն ատեն, որպէս զի մոռնայ թէ ինչ եմ այսօր: Պիտի տանիմ զայն իմ դպրոցական սենեակս ամէն տղաքներու պիտի ճանչցնեմ ինքզինքս, փոքր հրեշտակներ որք զիս իրենց քայլը պիտի կարծեն և որոնց համարոյրը պիտի լուայ զիս: Իմ մանկութեան և անարատութեան յիշատակներով պիտի մաքրուիմ, և իմ յանցանքիս վրայ այնքան աղօթք և առաքինութիւն պիտի նետեմ որ ծաղիկներու տակ գիակի մը նման պիտի աներևութանայ այն:

Մարի քիչ մը աւելի հանդարտ իւր կառքին խորը նետուեցաւ: Ալ չէր արտասուէր, բայց միշտ կ'աղօթէր:

— Պիտի տեսնես Մարիան թէ որչափ բարի պիտի ըլլամ, ինչպէս պիտի սիրեմ աղջիկս, նոր կեանք մը պիտի սկսիմ, նորատի եմ, հազիւ քսան տարեկան եմ, բոլոր ապագան ունիմ, ինքզինքս ծախու առնելու համար, այնպէս չէ: Յետոյ մայրս ունիմ որ ինձ համար կը խօսի Աստուծոյ: Այո, Մարիան իր բաւուրը ունիս դուցէ՛ դեռ կրնամ յուսալ:

Այս միջոցիս կը յառաջանային Մարի մեքենաբար դուրսը կը նայէր:

— Լուսինը ամպերէն դուրս ելլելով գիւղը կը լուսաւորէր, գրեթէ այնքան պայծառ որքան է մեր Հիւսիսի արեւը, և Տիկինն ալ Պրիսն աչքով և մտածումով կը հետեւէր այս առանձնու թեան և լուսութեան մեծաշուք պայծառութեան, և այս ամայի կիներ կ'ելլէր: Աստուած առանց բարկութեան էր առանց ամպի երկնքին նման, Մարի գրեթէ երբեմն կը մոռնար թէ ուր է կէ՛կ ուղար և ուր կ'երթար:

Յանկարծ իրեն թուեցաւ թէ կառքը իւր ընթացքը
կը յամրացրնէր։

— Աստուած իմ, ըսաւ գեղնելով և Մարիանի ձեռքը բռն-
նելով, հասանք։

Մարիան գէպ 'ի դռնակը ծռուեցաւ և հեռուէն առա-
ջին կառքին կայ առնուլը տեսաւ, Լէոնինն էր այս։ Այս
գաղարը ամէն ճշմարտութիւնը յիշեցրնել տուաւ։ Մարի կառ-
քին մէջ ծնրադրեց։

— Աստուած իմ, դռնեց ձեռքերը միացրնելով և շուտ մը
աղօթելով, իբր թէ դժբաղդութիւն մը պատահելու ժամանակ
ունենալէ առաջ կ'ողէր իւր աղօթքը Աստուծոյ հասցրնել։
Գու որ կը ճանչնաս յանցաւորները և անմեղները, միայն զիս
պատժէ և մեռցուր, վասն զի ես միայն յանցաւոր եմ։

— Ապա ձեռքերը միշտ միացուցած, աչերը դիւղին վրայ
սեւեռեց։ Լէոնի կառքէն իջնելը, կառապանին խօսիլը և իւր
վերաբրկուով փաթառած գէպ 'ի ամայի տուն մը գիմելը տե-
սաւ որ դիւղին մէջ տեղը և ծառերուն ստուերին տակ կ'որ-
սուած էր։ Մարիի համար տարօրինակ տեսարան մ'էր, տես-
նել այս շուքին՝ գիշերուան մէջ քայլելը որ կ'երթար մեռնե-
լու, կամ մեռցրնելու։ Մարի իւր կուրծքին կը զարնէր, Մա-
րիան ծնրադրեալ կ'արտասուէր և կ'աղօթէր անոր պէս։

Էմմանուէլ պարտէզին մէջ կ'սպասէր։ Լէոն սանդու-
ղի մը չորս տասնճանրերէն ելաւ, երկրորդ դուռ մը բացաւ զոր
առաջինին նման զոցեց ներս մտնելէն յետոյ։ Այն ատեն Պ-
առը Պրիոն գետնայարի մէկ սրահ մը մտաւ ուր կը գտնուէր սե-
ղան մը որու վրայ կար ինչ որ պէտք էր զրեւու համար։
Երկու ամբաստաններ և ժամացոյց մը։ Պ. առ Պրիոն իւր առը-
ճանալներուն տուփը չմիտային վրայ գրաւ։ Լէոն նոյնն ը-
րաւ։ Պ. առ Պրիոն իւր փեղդըը հանեց Լէոն նոյնպէս
Լապտեր մը կը լուսաւորէր այս տեսարանը, այս երկու մար-
դոց մէջ բառ մը չի փոխանակուած էր, առաջին լռութիւնը
խղորդ Լէոնը եղաւ։

— Պարոն, ըսաւ նա, ստիպուեցայ մեր դաշինքներէն մէկը
չ'կատարել։

— Ո՛րը հարցուց Էմմանուէլ։

— Զի կրցայ Տիկին տը Պրիոնը հետս բերել, վասն զի
տունը չէր։

— Գիտեմ։

— Գիտէք։

— Տեսայ զինքը։

Լէոն դուռնաւեցաւ։

— Եւ կրնամ գիտնալ թէ ո՞ւր տեսաք զինքը Պարոն։

— Իմ տունո, եկաւ խնդրելու ինձմէ որ ձեզի հետ չի մն-
նամարտիմ և ինչպէս որ կը տեսնէք չի կրցայ յաջողիլ, այն
ատեն ինձմէ ներում խնդրեց և ինչպէս որ պիտի ըսէ դուցէ
ձեզի, ներեցի անոր։

Լէոն խոնարհութիւն մը ըրաւ։

— Հիմակ, Պարոն, յարեց Էմմանուէլ, կուոյն միւս դաշինք-
ները կը յիշէք։

— Այո։

— Ահա այն թուղթը որ կը հաստատէ՝ եթէ մեռնիմ, թէ
իմ մահս կամօքս էր, կարգացէք դայն։

— Աւելորդ է Պարոն, ձեր խօսքը կը բաւէ ինձ։

— Ահա ասիւք զատ երկու բանալիները, ահա տան բանա-
լին որ ասիւք պղտիկն է և պարտէզին դրանը։ Եթէ դուք
ապրիք զանոնք դորձածելէդ յետոյ պիտի նետէր։ Իմ գրպա-
նիս մէջ մի և նոյնները ունիմ և պիտի կարծեն զանոնք իմ
քով գտնելով թէ ես ինքզինքիս փակուած եմ։

Լէոն նշան ըրաւ թէ կը հասկնար։

— Ահա, շարունակեց Էմմանուէլ, թուղթ։ գրիչ, և մեկն,
եթէ զրեւիք մը ունիք, զրեցէք, տակաւին հինգ վայրկեան ու-
նինք։

— Բան մը չ'ունիմ զրեւու Պարոն պատասխանեց Լէոն։

ձեր հրամանին պատրաստ եմ:

— Ձեր ատրճառակները քովերնիդ են:

— Այո, Պարոն:

— Միայն մէկը լեցուն է:

— Այո:

— Եւ ես իմիներս ունիմ, վիճակ պիտի ձգենք տեսնելու համար թէ զորոնք պիտի գործածենք:

Իմանաւէլ իւր գրպանէն քանի մը ոսկի հանեց և զանոնք իւր ձեռքով սեղանին վրայ գոցեց, ըսէք Պարոն, ըսաւ նա:

— Դէմք, ըսաւ Լէոն յուզուած ձայնիւ մը:

Իմանաւէլ ձեռքը վերցուց և նայեցաւ, Լէոն վառ-տըկած էր:

Ոսկիները սեղանին վրայ մնացին:

Այն միջոցին որ տուփը կը բանար Պ. տը կրիժ Իմանա-նուէլի մօտեցաւ:

— Պարոն, ըսաւ անոր, Ձեր կամքը անդառնալիք է:

— Անդառնալիք:

— Մակայն Պարոն, եթէ փոխանակ իբր հակառակորդ մը ձեզ նայելու իբր դատաւոր մը նկատէի զձեզ, եթէ ըսէի: Անարդ եղայ և կը վախնամ, չէ թէ մահուանէ, գիտէք, — այլ զձեզ սպաննէ, արդէն սրբապղծութիւն մը ունիմ վասն զի ձեր բարեկամութիւնը խաբեցի, կը դողամ ուրիշ յանցանք մը գործելէ ինչ պիտի պատասխանէիք ինձ Պարոն:

— Պիտի պատասխանէի թէ յիրաւի վատ մարդ մ'էք:

Լէոն ինքզինքը բռնեց:

— Եթէ ըսէի ձեզ, յարեց նորէն, պիտի թողում Խտալիան, Ֆրանսան բաւական հեռու պիտի երթամ որպէս զի զիս մեռած կարծէք, եթէ ձեր առջև երևիմ զիս պիտի սպաննէք, բայց պիտի չի կատարենք այս տարօրինակ մահամարտութիւնը, վա-սըն զի եթէ ես ապրիմ չի պիտի համարձակիմ այս կրկին յանցանքով սիրտս բեռնաւորուած ձեռքերս ձեր արեամբ ներս:

կուած Աստուծոյ առջև ներկայանալ, ինչ պիտի պատասխա-նէիք ինձ:

— Ձի պիտի պատասխանէի ձեզ Պարոն:

— Լաւ է, ուրեմն կը հնազանդիմ, բայց վկայ է Աստուած թէ կը վախնայի չէ թէ մահուանէ այլ մարդասպան մը ըլլա-լէ և եթէ մահը ձեզմէ ընդունիմ հանդարտութեամբ պիտի սպասեմ և պիտի ընդունիմ զայն իբր ներում: Այս ըսելով Լէոն ատրճառակներուն տուփը բացաւ, զանոնք սեղանին վրայ դրաւ և վրան թաշկինակ մը նետելով:

— Ընտրեցէք Պարոն ըսաւ:

Իմանաւէլ ըստ գիպուածի առաւ և ժամացոյցին նա-յեցաւ:

— Հինդին կէս վայրկեան կայ, այս սեղանին երկու ծայ-րերը պիտի կայնինք և երբ այս հինգ ժամին առաջին հարուա-ծը հնչէ, կրակ պիտի բնենք: Իմանաւէլ ըսածին պէս տե-ղաւորուեցան: Այս միջոցին Մարի ծնկան վրայ եկած իսպա-սէր, յանկարծ այնպէս թուեցաւ իրեն թէ հովը որ գէպ 'ի իրեն կ'ուզար ատրճառակի որոտման մը սուր ձայնը իրեն բե-րաւ, Մարիանի ձեռքը բռնեց:

— Լսեցի՞ր, հարցուց ողեսպառ ձայնով մը:

— Այո, ըսաւ Մարիան արտասուաց և աղօթից մէջ:

— Աստուած իմ, գոչեց Մարի, ինչ պիտի պատահի:

Հինգ վայրկեան անցաւ: Հինգ դարեր որու միջոցին խեղճ կինը կը տատապէր որչափ որ կարելի է մարդկային տ-րարածի մը տառապիլ:

Այս միջոցիս այնպէս թուեցաւ իրեն թէ ստուեր մը տան դուռը բացաւ և գոցեց:

— Կը տեսնես, հարցուց Մարիանի:

— Այո, պատասխանեց Մարի:

— Ո՞րն է:

— Ձեմ գիտէր:

Արդարեւ գիշերային լռութեան հակառակ ան-

կարելի էր այսչափ հեռաւորութենէ զանազանել, քայց Մարիի աչերը այս ստուերին վրայ յառած էին, որ աւելի խոյս կ'ուտար քան թէ կը քայլէր: Քանի այս մարդը կը յառաջանար Մարի յետս կ'ընկրկէր, և իւր ճակատը երկու ձեռքերովը կը ճնշէր, իբր թէ խենդենալէ կը վախնար: Քող մը անցաւ իւր աչերէ, կարծեց թէ պիտի մեռնէր, քայց անմիջապէս բացաւ զանոնք և տեսաւ իրմէ քսան քայլ անդին լուսնին լոյսով լուսաւորուած Լէոնի ժողոջն գլուխը: Սոսկալի և կսկծալի ճիւղ մը արձակեց և կրնակի վրայ Մարիանի թեւերուն մէջ ընկաւ:

Երբ Տիկին տը Պրիոն ինքզինքին եկաւ, ճամբուն վրայ դտնուած ծառի մը կը թնած էր, երկու կառքերը ճամբուած էին որպէս զի այս տեսարանը պէտք եղած հանդիսականներէն ուրիշ վկայ չ'ունենայ և Լէոն իւր մօտն էր:

— Մեկնեցէք Պարոն, մեկնեցէք, եղաւ խելճ կնոջ առաջին խօսքը իւր աչերը բանալով և իւր ամուսնոյն սպաննիչը տեսնելով:

— Պիտի հեռանամ Տիկին, պատասխանեց Լէոն յուղեալ միանգամայն հանդիսաւոր ձայնով մը, վասն զի զիտեմ թէ այս միջոցիս սկսեալ պէտք չենք, և չենք կրնար նորէն տեսնուիլ, քայց նախ և առաջ պէտք է որ արդարանամ յանցանքէ մը որով կ'ամբաստանէր զիս: Մենամարտութեան համար բերուած զէնքերուն դպչելէ առաջ. Պ. տը Պրիոնի առաջարկեցի որ մեկնիմ, աքսորուիմ, և այս մենամարտութիւնը տեղի չ'ունենալու համար ամէն ինչ հրամայածը ընեմ: Մերժեց, երկու նա-

խառնեցներով պատասխանեց իմ երկու առաջարկութիւններու, իւր տեղ նոյնը պիտի ընէի: Մէկ ատրճանակը առաւ և ես միւսը: Որոշեալ ժամուն քաշեց զայն, մինչևեւ իմ ձեռք անշարժ մնաց: Պարագ պատճանակը ընտրած էր, իմն, սեղապիսի վրայ դրի և ձեր ամուսնոյն ըսի Տիկին, « Ոչինչ պիտի ստիպէ զիս զձեզ սպաննելու » Այն ատեն ատրճանակը առաւ և ըսաւ « Երբ կրնան անպատուել մէկը, կրնան նաեւ մոռցընել: Ողորմութեան նման ձեր ինչ ձգած կեանքը՝ ամօթ մը պիտի ըլլայ ինչ: Ազատ էք զիս չ'սպաննելու քայց ես ազատ եմ մեռնելու »: Եւ շարժում մը ընել կարենալէն առաջ իւր ուղեղը յորած էր: Այս ըսածս Տիկին, կ'երգնում մօրս գիրեղմանին վրայ թէ ճշմարիտ է: Եւ Լէոն առանց բառ մը յաւելցընելու Մարիէ հեռացաւ և ճամբուն վրայ աներևոյթ եղաւ:

— Ապրելու ոյժ չ'ունեցաւ, մրմառաց Տիկին տը Պրիոն, ուրեմն զիս չէր սիրէր:

— Խիստ շատ կը սիրէր զքեզ պատասխանեց պառաւ կինը:

— Հետեւէ ինչ Մարիան:

Եւ Մարի զիմեց դէպ 'ի այն դուռը ուր տեղի ունեցած էր մենամարտութիւնը: Արշալոյսը սկսած էր ծաղիլ և ճերմակ զիծ մը դաշտին վրայ կը տարածուէր: Օդը զով էր և սախայն Մարի կ'այրէր: Տան դրան հասնելով Մարիան կայ առաւ:

— Պիտի չի համարձակիմ զայն ասեմել ըսաւ, թող տուր որ հոս աղօթեմ: Մարի առանձին Լէոնի բռնած ճամբու հետեցաւ: Կարծես թէ ստուէր մ'էր, այնքան մթին էր կարծես թէ մարմար էր, այնքան գունատ էր:

Մենամարտութիւնը տեղի ունեցած սենեկին դուռը կիսաբաց էր, և սենեակը կանթեղով մը լուսաւորուած: Մարի պահ մը կայ առաւ: Իւր յուզումը կը խեղդէր զինքը, վերջապէս իւրովի ըսաւ « Պէտք է » և հրեց այս դուռը:

Նախ միայն սեղանը տեսաւ որու կը թնեցաւ, քայց յա-

առջանալով տեսաւ Էմմանուէլը որու գլուխը աթուռի մը վըրայ ինկած էր և թևերը կախուած էին անշարժ և անկենդան, Շնչասպառ յառաջացաւ և դիակին քով ծնրադրեց, երկչոտութեամբ իւր աչերը վերցուց այս գէմքին վրայ՝ սրու չի համարձակած էր նայիլ։ Գնտալը Էմմանուէլի գէմքը այլակերպած էր, քիչ մը արիւն կ'երևէր բացուած ծակին վրայ և մահուան կարկամութիւնը շրթերը բաժնած, այտերը կանաչացուցած և աչերը նսեմացուցած էր։ Քաջութեամբ մը՝ որու ընդունակ ըլլալը չէր կարծէր Մարի ձեռքը այն սրտին վրայ դրաւ՝ զոր այնքան սիրած էր։ Այս սիրտը որ երկու տարիէ ի վեր միայն իրեն համար կը բաշխէր շիջեալ բոլորովին շիջեալ էր։

— Մեռած է ըսաւ Մարի։

Եւ Էմմանուէլի մարմնոյն վրայ նետուեցաւ որու գլուխը գետինը զլտորուելով դիակներու այն խուլ ձայնը հանեց՝ երբ կը զարնուին, և որ կը յայտնէ թէ ալ կեանքը հոն չէ ցաւը զգալու համար։ Մարի յետոյ ընկրկեցաւ այս ձայնէն ահաբեկ և գէպ ի գուռը վազելով իւր բոլոր ոյժով Մարիանը կանչեց որ իրեն վազեց և զինքը կիսամեռ իւր թևերուն մէջ առաւ։

— Փախչիւնք, փախչիւնք, պոռայ տկար ձայնիւ մը Մարի։

Եւ զիւզին մէջ ըստ զիպուածի քալեց, չէր կրնար ինքզինքը արդիւնել որ երբեմն երբեմն չի գառնար ետև նայելու որպէս զի տեսներ եթէ իւր թուած տունը՝ որ գերեզման մը դարձած էր, իրեն չէր հետևէր։

— Կ'իմանաս արդ թէ պէտք է որ ալ մեռնիմ, կը կրկնէր Մարի անկանոն ձայնով մը և ջերմէ դողդոջուն շրթունքներով։

— Եւ հայրդ և աղջիկդ, կ'ըսէր Մարիան, զոր Աստուած անշուշտ Մարիի քով դրած էր անոր նեցուկ ըլլալու համար։

— Տիկին տը Պրիոն բան մը չի պատասխանեց և քայլերը շարունակեց։ Ժամ՝ մը քայլերէն վերջ փոքր տուն մը հասան որու առջև ուռիէ և որթէ կտրաչաք մը կար հոն մտաւ յոգնութեամբ և մշտով ողբասպառ։

Այս տունը բնակող անձինք Տիկին տը Պրիոնը ընդունեցին և անոր բոլորաթիւ շարունեցան։ Բաժակ մը ջուր խնդրեց և աղաչեց որ երթան անմիջապէս կառք մը և ձիեր դանեն, իւր քայլած երկիրը իւր ոտքերը կ'այրէր, կ'ուզէր փախչիլ այն տեղերէն ուր կատարուած էր իւր կեանքին ողբերգութիւնը, իբր թէ անկէ փախչելով պիտի կրնար իւր յիշատակէն ալ խոյս տալ։ Երբեմնակի կարծէր թէ կը խենդենար։

— Եւ հայրս, ինչ եղաւ կը զօչէր, ինքն ալ մեռած պիտի ըլլայ։

Իւր հարստութիւնը կ'ընծայէր սուրհանդակին որպէս զի շուտ տանէր զինքը հոն ուր իւր սիրտը կ'աճապարէր ըլլալու, վասն զի ճամբայ ելած էր։ Յետոյ յանկարծ կ'ուզէր ետ դառնալ։

— Իւր խեղճ մարմինը ձգեցի կ'ըսէր Էմմանուէլի մտածելով, ըրածս վատութիւն մ'է, իւր դիակին գերեզմանի մը մօտ թարութիւնը իոյ չի տուի։ Զիս այդպէս թող պիտի չի տար ինքը եթէ ես մեռնեի։

Եւ Մարի իւր աչերը կը պահէր, վասն զի Էմմանուէլի մթին սպառնական և այլանդակ գէմքը իւր առջև կը կանգնէր։

— Բայց պիտի մեռնէի, կը շարունակէր Մարի, եթէ հոն մնայի, պիտի մեռնէի առանց աղջիկս գրկելու։ Երբ այս երկու պարտաւորութիւնները կատարեմ, պիտի վերադառնամ, պիտի փնտրեմ այն գերեզմանը՝ զոր Էմմանուէլի համար փորած պիտի ըլլան, և անոր քով պիտի պառկիմ։

Օրեր անցան, Մարիան և Տիկին տը Պրիոն Բարիլ հասան։

Մարիի այնպէս կը թուէր թէ երբ ինք կ'անցնէր՝ ամէն մարդ կը դառնար մատով ցուցնելու զինքը։ Կ'ուզէր իւր հօր տունը երթալ, բայց երբ հոն հասաւ չի համարձակեցաւ ներկայանալ։ Մարիանը խրկեց Պ. տ'Էրմիի տունը, այս միջոցիոյն կոմսուհուին գերեզմանին վրայ աղօթելու որու յիշատակէն քիչ մը քաջութիւն խնդրել կ'ուզէր։

Մարիան վերադարձաւ և Մարին գերեզմանատունը գտաւ, ըսաւ թէ Սէն-Բէր փողոցի տունը ամայի էր, թէ միայն ծեր գոնապանը գտած էր, որ ալէսալի կերպով մը իրեն նայած էր և պատասխանած էր թէ կոմսը Բուաթու կը բնակէր իւր աղջկան մահուընէ ՚ի վեր:

— Զիս մեռած կը կարծէ մտածեց Մարի, և Մարիանի ըսաւ, գղեակը պիտի երթանք: Այն իրիկունն իսկ մեկնեցան, Հետեւեալ օրը հասած էին: Որչափ կը յառաջանար այն տեղերու, որք իւր մանկութիւնը տեսած էին, խեղճ կիներ իւր սրբախին սեղմուիլը կ'զգար, հեռուէն կը տեսներ իւր հօր գղեակին բարձրացած աշտանակները և սրածայր տանիքները զոյնզոյն աղանձներով և տառաիկներով լի որք մի առ մի կը թռչէին օրին մէջ: Էմմանուէլի տան առջևէն անցաւ, փեղկերը զոյն էին պարտէզը լոյն էր գերեզմանի մը նման: Երեսը խաչակրնքեց իբր թէ սրբարանի մը առջև կը գտնուէր, և իւր ճամբան շարունակեց ետեւ նայելու չի համարձակելով, վախնալով որ իւր ամուսնոյն ստուէրը գրան սեամին վրայ չ'երևէր: Հայրական գղեակը հասաւ, ամէն ինչ ճանչցաւ, հաղիւ տարի մը կար որ վերջին անգամ տեսած էր զայն: Բայց պատահարներով կը հաշուէր և ոչ ժամանակով այնպէս որ ամէն ինչ փխտակ եղած կարծէր: Պահ մը վանդակին մօտ կեցաւ սխանակներէն նայելով ամէն բան, ուր երբեք այսպէս նայիլ պիտի չի յուսար:

Գարնան առաջին ժախտներէ մին արեւի ճառագայթով մը ոսկեղօծեալ տերեւալից ծառերուն մէջ կը ծալուէր, եղբ և այժմամներ հանդարտութեամբ կը ճարակէին: Իբր թէ հասկըցած էին թէ ոչ ոք պիտի խռովէր զիրենք, երկու ճերմակ կարապետներ, զորս Մարի իւր լաղջկութեան ատեն շատ անգամ մէկ ձեռքով զգուած և որոնց միւս ձեռքով իրեն նախաձաշէն հետը բերած հացի կերպոցած էր պչրաբար լճակին մէջ կը պատէին, իրենց ձիւնի պէս ճերմակ և հասկի պէս զիւրակոր վիշտ ջրին մէջ, սիրով դիտելով: Բայց և ոչ իսկ մարդկային

էակ մը՝ կը գտնուէր այս բնակարանի մէջ որու վրայ ամէն բանի հակառակ կարծես թէ տխուրեան և լքման քօղ մը տարածուած էր:

Զանգակը հնչեց, անծանօթ սպասաւոր մը եկաւ բանալու և անհանգիստ կերպով մը այցելուհիներուն նայեցաւ, դուռը կիսաբաց բռնած էր, իբր թէ կ'ողբէր զոյնզոյն անոնց ներս մտնելէ առաջ: Այս մարդը կարծես թէ չէր հասկնար թէ գղեակին զանգակը կը հնչուէր:

— Ի՞նչ կը խնդրէք Տիկին, հարցուր գոնապանը:

— Պ. Կոմս ա'ւերմին պատասխանեց Մարի:

— Չէք զիտ'ր ուրեմն Տիկին թէ Պ. Կոմսը երբեք մարդ չ'ընդունիր, կամ լաւ ևս ալ չ'ընդունիր:

— Ո'րչափ ժամանակէ ՚ի վեր:

— Իւր աղջկան մահուընէ ՚ի վեր:

Տիկին տը Պրիտն և Մարիան սաքսոնեցան, երկրորդ անգամ էր որ այս բառը կը կրկնէին:

— Բարեկամ, ըսաւ Մարիան ծանր կանչէ, պարտիզպանը:

— Այլ ևս հոս չէ, Տիկին:

— Եւ Բիէր:

— Եւ ոչ իսկ նա, Պ. Կոմսը ճամբեց այն ամէն սպասաւորները որք իւր աղջիկը ճանչցած էին:

— Պէտք է որ կոմսին խօսինք:

— Անկարելի է, մանաւանդ այս ժամուս պարտիզին մէջ կը պտտի:

— Լաւ ուրեմն բարեկամս, ըսաւ Մարի իւր քսակը սպասաւորին երկնցընելով և իւր ամենէ անուշ ձայնով խօսելով, յանուն ձեր մօրը թող տուէր որ մտնե՞ք վասն զի իմ և կոմսին հանգստութիւնը ասկէ կախեալ է:

Մարիի աղաչանքին մէջ այնքան վիշտ և համոզում կար որ ծառան բոլորովին բացաւ դուռը և առանց բառ լիք ըսելու թող տուաւ որ երկու այցելու հիւնքը անցնին:

Այս միջոցիս ժամը չորս կը դարձէր:

— Տիկիներն ըսաւ սպասաւորը, ահա այս ժամուս տէրս գլխակը կը վերադառնայ, կ'ուզէք նախասենեակը սպասել անոր:

— Ո՛ր պիտի երթայ:

— Իւր աղջկան սենեակը:

— Հոն պիտի սպասենք:

— Պ. Աոմնը պատուիրեց որ ոչ ոք մտնէ հոն:

— Անհոյ եղիւր բարեկամ, ըսաւ Մարի, տէրդ պիտի ներէ քեզ:

— Ուրեմն պիտի առաջնորդեմ գնեղ:

— Անողուտ է, դիտենք ճամբան հետեւէ ինձ Մարիան:

— Մարիան, ըսաւ սպասաւորը, Օրիորդ Մարիանն էք դուք:

— Այո:

— Ուրեմն կրնաք երթալ ուր որ կ'ուզէք, Օրիորդ, վասն զի անոնք որ ինձմէ առաջ հոս էին միշտ ձեր անունը յորդանքով կ'արտասանէին:

Երկու կանայք վեր ելան: Մարի իւր սենեակը մտաւ: Ամեն ինչ մի և նոյն կարգին մէջ էին, իւր նկարչութեան տետրակները և յենարանը իւր ձգած տեղն էին: Գիմուցի սենեակը մտաւ որ Բլէմանթինն էր, ոչինչ փոխուած էր, սոսկալի հեգնութեան անկենդան բաներու:

— Հայրս դեռ կը սիրէ զիս, ըսաւ Մարիանի:

Եւ ծնդան վրայ դալով սենեկին մէջ աղօթեց: Ղոր իւր հօր և իւր վիշտը նուիրական տեղ մը կ'ընէին: Մարի վարդոյրները մեկուսեց և այս պատուհանէն նայեցաւ ուսկէ տեսած էր անգամ մը Էմմանուէլի և իւր հօր օրսորդութեան երթալը: Հեռուէն ստուէր մը տեսաւ որ դէպ ՚ի սենեակը կը յառաջանար:

— Ահա ինքը, ըսաւ Մարիանի և մէկ ձեռքը սրտին դրաւ որ սաստկութեամբ կը բարախէր: Ո՛հ, Աստուած իմ, շնորհակալ եմ հայրս ինձ պահելուդ համար:

Արդարեւ կոմսը կը մօտենար, բայց քանի կը յառաջանար Մարիի աչքերը արտասուօք կը լեցուէին, Պ. տ'Էրմի անձա-

չացած էին, մազերը մախրադոյն, երբ ծառերուն տակէն ելաւ նահաբեկ այծեամ մը խոյս տուաւ, և երբ լճակին մօտեցաւ կարսները որք իւր դիմացը կ'ելլէին կէս ճամբան կայ առին, քանի մը կտոր հայ նետեց անոնց և դէպ ՚ի սանդուղը յառաջացաւ:

— Խեղճ հայրս, կ'ըսէր Մարի, որչափ փոխուած է, Մարիանն առանձին թող զիս, և ձեռքը իւր ստանալին երկնյուց սր դուրս ելաւ:

Աոմսին քայլերը կը լսուէին սանդուղին վրայ: Մարի իւր քօղը հանեց, յենարանին առջև նստաւ և սկսուած ջրանկար պատկերը շարունակեց, հայելիի մը դիմացը նստած էր ուսկէ կրնար տեսնել իւր հօր ներս մտնելը: Վայրկեան մը վերջը դուռը բացուեցաւ, խեղճ կինը կարծեց և նաև յոսաց թէ պիտի մեռնէր, բայց իւր հայրը հանգարտութեամբ իրեն մօտեցաւ և անուշ ձայնով մը հարցուց:

— Ի՞նչ կ'ընես այդ տեղ, զաւակս:

Մարի ոտք ելաւ, կարծելով թէ այնքան փոխուած էր որ հայրը զինքը չէր ճանչնար: Աոմսին ակնարկը քաղցր էր որ հայրը զինքը չէր ճանչնար: Աոմսին ակնարկը քաղցր էր որ հայրը զինքը չէր ճանչնար: Աոմսին ակնարկը քաղցր էր որ հայրը զինքը չէր ճանչնար:

— Ներէ, հայր իմ գոչեց ծնդան վրայ իյնալով. ես եմ, Մարի, քու աղջիկդ:

Տարակուսանաց ժպիտ մը անցաւ կոմսին շրթներէն:

— Ներում և ի՞նչ բանէ զաւակս, ըսաւ անոր, վասն զի Մարիի վրձիններուն դպար և ուղեցիր լմնցնել այս նկարը հաւտացնելու համար ինձ թէ զիշերը կ'ուզայ աշխատել, բայց խեղճ չեմ, պատանուհի, աղէկ զիտեմ թէ իմ զաւակս մեռած է և թէ ալ պիտի չի վերադառնայ:

Տիկինն ար Պրիոն յետս ընկրկեցաւ դեղներով, կը վախնար:

— Հայր իմ, ըսաւ դողդոջուն ձայնով մը, չեմ ճանչնար զիս:

լով սակաւ առ սակաւ հօրիզոնը կը մթաղնէր: “նոր ելլող” դեռ տըժ
դոյն լուսինը քանի մը նախատես տատկեր” քողարկեալ լոյսերով
և կա թեղներու նման որք մանկան մը քունը լուսաւորելու
սահմանաւած են. արդէն երկնից վրայ կը վառէին Աստուծոյ
շնչին տակ որ կ’օրօրէ և կը պառկեցընէ ամէն իրիկուն այն
մեծ մանուկը զոր աշխարհ կը կոչեն:

Մարի դուռը դոցեց և իւր հօր նայեցաւ որ պատուհա-
նէն հաց կը փշրէր:

— Ի՞նչ կ’ընես հայր իմ, հարցուց անոր մօտենալով:

— Կը տեսնես, զատկո, պատասխանեց կոմսը, թուշոց կե-
րակուր կ’ուտամ. անոնք են որք այս փշրուքները կտցելով
կ’ուզան զիշերները իմ աղջկանս վրայ ինձ խօսեցու:

— Կը սիրես ուրեմն աղջկիդ հարցուց Մարի ձեռները միա-
ցընելով:

— Կը սիրէի զայն:

— Եւ հիմա:

— Մեռաւ:

— Բայց ո՞ւր կը հանդէս:

— Հոս:

Եւ կոմսը ձեռքը իւր սրտին տարաւ:

Մարի երկու ձեռքերով երեսը դոցեց, Մարիան կ’աւ-
տառուէր:

Կոմսը պատուհանին մօտ նստաւ, և հաց փշրելը շա-
բունակեց հօրիզոնը նայելով: Մարի անոր առջև ծնրադրեց:

— Պարոն, յարեց Մարի, իւր հօր խեղդութեան մէջ մտնե-
լով, ճանչցայ աղջկիդ:

Պ. տ’Էրմի Մարիի նայեցաւ:

— Զինքը ճանչցա՞ք կ’ըսէք:

— Այո:

— Գեղանի էր և կը սիրէր զիս:

— Իւր կեանքէն աւելի:

— Աղէկ զիտեմ ես, խեղճ մանուկ:

— Կը զթաս վրան:

— Այո, այնքան դժբաղդութեամբ մեռաւ: Սրտաշարժ
պատմութիւն մ’է այս:

— Կ’ուզես զայն պատմել ինձ:

— Այո, բայց միայն քեզ կ’ըսեմ զայն, վասն զի դքեզ
կը սիրեմ, քիչ մը կը նմանիս անոր:

— Ո՛հ, խօսեցէք, խօսեցէք հայր իմ:

Եւ Մարի կոմսին ձեռքերը կը բռնէր որ անվսաահու-
թեամբ ետ կը քաշէր զանոնք այն երկչոտ մանկան նայուած-
քով որ խեղդութիւնը կ’ուտայ մարդու աչաց: Տիկին տը
Պրիոն, դուռնաւ և խոնարհած զգիտով, երկայն խարտեալ մա-
ղերով որք իւր ուսերուն վրայ կ’իյնային կը նմանէր ամառ
դերով որք իւր ուսերուն վրայ կ’իյնային կը նմանէր ամառ
ուան այն դիւրաբեկ ծաղկանց՝ որք փոթորիկի մը անձրեւէն իյ-
նալով արեւու ճառագայթի մը կ’սպասեն կանգնելու համար:
Կոմսը կը լռէր, արդէն մոռցած էր ինչ որ պիտի ըսէր:

— Մտիկ կ’ընեմ ըսաւ Մարի անոյշ ձայնով մը:

— Ի՞նչ մտիկ կ’ընես զաւակս:

— Աղջկանդ պատմութիւնը:

— Իրաւ է, իրաւ է, ըսաւ Կոմսը ձեռքը մաղերուն մէջէ-
անցընելով իբր թէ իւր գաղափարները ամփոփելու համար:
Առանձին ենք:

— Այո:

Կրնակը Մարիանի դարձուցած էր որ սենեկին ամենէ
մութ անկիւնը ծնրադրեալ տխրութեամբ մտիկ կ’ընէր:

— Ուրիշի պիտի չըսէս այս պատմութիւնը:

— Ո՛չ:

— Մտիկ ըրէ, ո՛հ, աշխարհ շատ չար է, չէս զիտէր թէ
ինչ կ’ըսէր:

Մարի ալ չէր կրնար խօսիլ, նշան ըրաւ թէ, չէ:

— Կ’ըսէր թէ աղջկիս ալ չէր սիրէր զիս, և թէ զիս ձը-
գած էր և աշխարհ խեղճ հայր կը կոչէր զիս, իբր թէ աղ-

Ջիկ մը կրնար իւր հայրը ձգել Աստուծոյ զատ ուրիշի համար: Այս իրաւ չէր, կը տեսնեմ, խեղճ Մարիս միշտ կը սիրէր զիս, զիտեմ և սակայն պահ մը աշխարհի ըսածին հաւատաւորացի, յաւերցոյց Պ. տ'էրմի երկու խոշոր արտօսութեամբ փեղով իւր աչերէն՝ աղջկան ճակտին վրայ, վասն զի այս զաւակս միակ մտխոյրութիւնս, միակ երջանկութիւնս, միակ բերկրութիւնս էր. խլատ տրամեցայ, յետոյ շատ հիւանդ եղայ: Ո՛հ, արի, խիտ շատ տառապեցայ, ջերմ ունեցայ, բանդադուշանք, մազերս ճերմկեցան և ես խենդեցայ:

— Աստուած իմ, մրմռաց Մարի, զթն ինձ:

— Բայց առիկայ երկար ատեն չի տեսց և ճշմարտութիւնը իմանալով շուտ առողջացայ: Անոր համար ամէն իրիկուն կ'աղօթեմ բարի Աստուծոյ, վասն զի վայրկեանի մը մէջ անիծեցի զինքը, բայց բարի Աստուած կը ներէ ինձ վասն զի այն միջոցին անմիտ էի և շատ կը տառապէի: Հիմալ զեռ կը տառապիմ և միտ կ'արտասուեմ, բայց ալ չեմ անիծէր զինքը, վասն զի զիտեմ թէ բաժնուեցաւ ինձմէ բայց մեռաւ, և Տէրը որ զիս կը սիրէ, կը ներէ որ զիշերը երկինքէն իջնէ և զայ զիս զրկէ: Երբեմն կը հանդիմանոր վարը այս ծառերուն տակ, բայց երբ անոր կը մօտենամ օգին մէջ կ'աներևութանայ:

Աստուած նորէն կ'աւելու զինքը, այս շատ բնական է, նէ անորն է հիմալ և զեռ շատ երջանիկ եմ որ կը թողու ինձ որ զինքը տեսնեմ:

Պ. տ'էրմի իբր թէ իւր միտքը յողնած էր այս պատմութեան տուած ուշադրութենէ, իւր աթուին կռնակին վրայ ինկաւ և լսեց, աչերը ալօտ և այնպիսի մարդու մը ձեռով որ կը մտածէ, և չի կրնար խօսիլ:

— Այո, մեռաւ, մրմռաց նա:

— Եւ ի՞նչպէս մեռաւ հարցոյց Մարի իւր հօր ձեռքերը բռնելով, այս անգամ կոմսը թողուց որ բռնէ և Մարի զանոնք իւր շրթերուն տարաւ:

— Զբոսի զայն Տիկին:

— Ոչ, պատասխանեց Մարի, այս Տիկին բառէն սարսուլով որ իւր սիրտը կը սառեցընէր և պատճոյ մը կը նմանէր:

— Պիտի ըսեմ, բանաստեղծը ինձ ըսաւ:

— Ո՛ր բանաստեղծը:

— Աստուծոյ բանաստեղծը, անոր համար իւր գրքէն չեմ բաժնուիր, ամէն իրիկուն կը կարդամ զայն, երեակայէ:

Վարանեցաւ:

— Լաւ ուրեմն, ըսաւ Մարի, պիտի չ'ըսեմ:

— Այո, այո, բայց պէտք չէ ամբողջապէս պատմել զայն, երեակայէ Մարի չէր իւր անունը, Օֆէլի կը կոչուէր:

— Խեղճ հայրս, մրմռաց Տիկին տը Պրիսն: Ո՛հ, լաւ ևս ունէի զիս անիծելը տեսնել քան թէ այս յիմարութեան հանգիստես ըլլալ:

— Օֆէլի, յարեց նա, անուշ անուն մ'է այս այնպէս չէ իրն էր այս:

Խեղճ մանուկը, բանաստեղծը ըսաւ ինձ, և աղէկ կը յիշեմ, թագաւորին տղան կը սիրէր. Համլէթ պարոնը, բայց Համլէթ խենդ էր ինչպէս որ ես էի, և յիմարութեան վայրէնի մը մէջ զիս սպաննել ուզեց, Օֆէլի զիս մեռած կարծեց և ինքն ալ խենդեցաւ, խեղճ պղտիկը, Իւր երկայն խարաւաշ մազերը ոսկիէ թելերու պէս իւր ուտերուն վրայ կ'իյնային պալարիով և զարնան ծաղիկներով պսակ մը շինած էր իւր համար և տրտում ձայնով մը կ'երգէր, արաւում և միշտ պսակներ շինելով: Արդ, օր մը որ նորէն պսակ մը շինած էր, ուզեց զայն կախել լճակին քով եղած ծառէն, իւր ոտքը սահեցաւ և ջուրը անոր աչերէն նախանձոտ որք իւր ջուրերէն աւելլաւ պայծառ էին իմ սիրելի աղջկիս տարաւ և մահուան առաջնութեց: Կ'ուրձս. այս ցմ, կը պատճառէ քեզ, եթէ զիտուայի թէ ո՛ր է իւր զերեզմանը հոն պիտի տանէի զքեզ, բայց չեմ գիտէր:

Եւ Կոմսը ոտ ելաւ և մեծաբայլ ելթեկեց սիրելիս մէջ: Այն ատեն Մարիանը տեսաւ որ զինքը այնքան զուռատ տեսնելով ծնրադրեալ և սոսկումով կը նայէր:

— Ո՞վ է այս ստուէրը :

— Դայեակս, Մարիան :

— Մարիան, կրկնեց Պ. տ'էրմի: Այս անունը արտասա-
նելն լսած եմ, բայց չեմ գիտէր թէ ո՞ւր: Ժամանակաւ
երբ խենդ էի: Մնաս բարեաւ Տիկին, մնաս բարեաւ:

Եւ Կոմսը հեռացաւ երգմը երգելով:

— Ո՞ւր կ'երթաս, գոչեց Մարի:

— Գաւիթներուն մէջ կ'երթամ, վասն զի ահա դիշեր է,
և աղջիկս երբեմն կ'ուզայ տան մէջ ընտանեկաւ, յետոյ մատու-
ռը պիտի երթամ:

— Մատուռը:

— Այո, ժամանակաւ հոն լսեցի եղանակ մը զոր կ'աշխա-
տիմ յիշել. բայց 'ի զուր կը փնտռեմ:

Եւ Կոմսը նրբազաւթին շուքին ներքեւ աներեւոյթ եղաւ:

— Յոյս մը ունիմ ըսաւ Մարի, Մարիանի, եթէ երջանկու-
թիւն մը կրնայ խելքը գլուխը բերել:

— Ո՞րն է:

— Պիտի երթամ մատուռը նուազել այն եղանակը՝ զոր
այն ատեն կը նուագէե եւ դուցէ զիս պիտի ճանչնայ:

— Գնա, զաւակս:

— Ո՛հ, հետս եկո՛ւ:

Երկու կանայք մատուռը գացին: Գրեթէ բոլորովին
գիշերէր: Կոմսը գեռ տան մէջ կը թափաւէր: Ապակիներ-
էն թափանցած վերջին ճառագայթով Մարի մատուռին բոլոր-
տիքը դարձաւ, ամեն տեղ յիշատակ մը գտնելով և այս յիշա-
տակներուն առջև կը ծնրադրէր իբր խորանի մը առջև: Նորէն
տեսաւ այն տեղը՝ ուր առաջին անգամ իւր հայրը պահուած
էր, այն դուռը՝ ուր այնքան վախ դրացած էր իւր մայրէր կան-
չուիլը լսելով և Էմմանուէլի գունատ ստուէրը զոր Կոմսին
հետ այնքան անգամ լացուցած էր երգէտներ նուագելով, իւր
աչերու առջևէն անցան, զթովեամբ և ներումով սոսկալի:
Յանկարծ կարծեց թէ քայլերու ձայն մը լսեց և Մարիանը

սեան մը ետեւ պահուած թողլով, դնաց ապաստանեցաւ այն
սանդուղին մօտ որ երգէտներ կը տանէր, Կոմսը գուռը բացաւ,
վեր ելաւ, երգէտներ առաջնորդող աստիճաններէն առանց Մա-
րին տեսնելու: Մակայն ինչպէս որ ըսինք, օրուան վերջին
ճառագայթները պիտի չ'ուշանային բոլորովին՝ գիշերուան մու-
թէն ջնջուելու: Կոմսը անհանգիստ կ'երեւէր:

Դաշնակին առջև նստաւ և իւր մատերը առանց յիշա-
տակի սկուսն ոսկրներսն վրայ վալել. մինչդեռ յիմարութեան
այն տխուր և ցաւալի ձայնով կ'աշխատէր յիշել իւր աղջկան
երգած այն երգը և բառերը: Այս եղանակը ձերուսին հա-
մար կը նմանէր այն հմայական երաժշտութիւններու որք սի-
րելի երկիր մը կը յիշեցնեն և որք մոքէն ամբողջապէս
կ'անցնին, առանց ձայնը կարենալու անոր եղանակը գտնել.
աչերնին կը դոցեն, և առանձնութեան մէջ իսկ կը լսեն հե-
ռաւոր ներդաշնակութիւնը ինչպէս որ լսած են, յետոյ յան-
կարծ աչքերնին կը բանան, կարծելով թէ սիրելի երգը յի-
շած են և որչափ կայն կրկնել տշխապին կը տեսնեն որ եղա-
նակը անսահմանութեան մէջ կը նուազի կը շփոթի և կը փախ-
չի երազի մը նման անմարտելի, անստաւին ճերմակ շուրիններուն
նման անշօշափելի զոր՝ ճամբորդը հեռուէն զով և շուրով ի
ովասիս մը կարծած էր: Կոմսը սիկզբ մը ըրաւ, առաջին չա-
փը դառաւ, երգէտներ իւր ողբալի ձայնով զանոնք կ'ըսէր իւր
սրտին և Մարիի սրտին, բայց յանկարծ երգէտներ կայ առաւ
ձայնի մը վրայ որ երկար ատեն հնչեց, յետոյ սակաւ առ սա-
կաւ մարեցաւ: Այն ատեն Կոմսը ձեռքերը՝ արտասուքով թըր-
ջուած աչերուն տարաւ և մրմնաց:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, ուրեմն պիտի չի յիշեմ
զայն:

Եւ անգամ մը ևս փորձեց ձեռքերով և ձայնով, բայց
մարդուն ձայնը գործիքին նման նորէն կայ առաւ և խելձ ձե-
րունին ոտը ելլելով սանդուղէն վար իջաւ սկսաւ մատուռին
մէջ պտտիլ, միշտ իւր մտքին մէջէն լսած եղանակը փնտռելով

որ իւր շրթերուն վրայ կը մարէր։ Խորանին մօտ հասնելով խաչելութեան մեծ պատկերի մը առջև ծնրադրեց, և երկնային այս մեծ վշտին աղաչեց որ զթայ իրենին վրայ։ Այն ատեն Մարի իւր կարգին երգէոնին սանդուղէն վեր ելաւ և հօրը նստած տեղը նստելով նուագեց այն եղանակը՝ զոր կոմսը այնքան երկար ատենէ ՚ի վեր կը փնտռէր։

Այս անակնկալ և յանկարծական ներդաշնակութենէն կոմսը նախ իւր գլուխը դարձուց կարծելով իր խենդութեան մէջ թէ միայն հեռաւորութեան մէջ ձայներ էին անոնք որ իրեն կը մօտենային և թէ միայն իւր մտքով կը լսէր զանոնք, բայց երգէոնը գեռահաս կնոջ մատերուն տակ մոռցուած երաժշտութիւնը վերստին գտնելով կը սարսուէր այնքան վշտալի և միանգամայն քաղցր կերպիւ, այն սուրբ և կրօնական ներդաշնակութիւնը՝ որ նոր միջնորդութիւնը նման մատուոխն մէջ կը տարածուէր, այնքան սգալի էր, անոր ընկերացող ձայնը բանաստեղծութեամբ և տրտմութեամբ այնքան աղբու էր՝ որ ասիկայ երազ մը չէր կրնար ըլլալ, և թէ միայն հրեշտակ մը կար որ Մարիի հոգիէն ծնած կարենար կոմսին աղօթքը լսելով երկնքէն իջնել և իրականութեան այս մխիթարութիւնը բերել իրեն։ Խեղճ յիմարը, ծնրադրեալ ձեռքերը միացուցած մտիկ կ'ընէր, շնչառութիւնը կ'ընդմիջէր իբր թէ կը վախճար որ ամենաթեթեւ շնչով մը այն նոր արթնցած մեղեդին չի մարէր։

Ուժով և զօրաւոր յուզումներու սովորական աղբեցութեամբ տեսակ մը մտքի յափշտակութիւն տիրած էր կոմսին վրայ, ամէն ֆիզիքական կարողութիւնները միայն մէկ զգայաբանքի վրայ ամփոփուած էին, լսելիքը, և միտները՝ կատարեալ թմբբութեան մէջ թաղած էր։ Աչքերը անհունութեան մէջ սեւեռած Պ. տէրմի մտիկ կ'ընէր, և ձեռքերն ՚ի կախ, ինքն իւր վրայ կորացաց կը նմանէր այն մարտիրոսներէն միոյն որու Աստուած նորա չարչարանքներու մէջ տեղ միայն տեսանելի հրեշտակ մը կը զրկէ և որ զահճին տանջանքներուն

հակառակ անձայն և անվիշտ անոր հոգին մարմինէն կը զատէ։ Զայն այսպէս տեսնելով պիտի հասկնային թէ իւր մտքին մէջ մեծ յեղափոխութիւն մը տեղի կ'ունենար։ Միշտ զուստ էր, իւր նայուածքը միշտ յիմարի մը նայուածքն էր, բայց երջանիկ յիմարի մը, իւր գէմքին վրայ պայծառութեան և բերկրութեան տպաւորութիւն մը զրոշմուած էր, որու զծերը թուլացած, կըստաց բերանը կը տեսնուէր հանգստութեան և երախտաղիտութեան ժպիտով մը։

Այս խիստ մեծ երանութիւնը գուցէ զինքը պիտի սպաննէր, բայց անով կ'արեւնար և կ'ուզէր ամբողջապէս խմել զայն, նման այն երիտասարդներու որոնց՝ Լեւոն Զեւարէն կը խմցնէր ըմպելի մը որ արքայութիւն մը կը բանար անոնց որու քով Մահօմետինը դժօխք մ'էր, և որոնք կը մեռնէին բարեբաղդաբար այս երջանկութիւնը ճանչալէ յետոյ, որ իրենց առջի կեանքը անկարելի պիտի դարձնէր։ Ասոր համար երբ Մարի իւր արցունքներուն մէջ յիշատակներէ և իւր աչաց առջև ունեցած տեսարանէն կորզեալ վերջին ձայնը հնչեց, իւր հայրը վախճալով նորէն չ'լիսալու համար այն լուութեան մէջ որ զինքը խենդեցուցած է, գոչեց։

— Նորէն, նորէն։

Այն ատեն Մարի որ արդէն ոտք ելած էր դաշնակին առջեւ նստաւ նորէն և սկսաւ այն գեղգեղանքներէն մին զոր Պ. տէրմի կը նուագէր երբեմն։ Երբ ծերունին տեսաւ թէ խորհրդաւոր էակը իրեն կը հնազանդէր ուղեց ելլել այն անծանօթ ստուերին գիմացը երթալու, այն նոր բարեբարին, և թեւերը տարածած, աչքերը վայրագ, բերանը կիսաբաց քնաշրջիկի մը նման, քանի մը քայլ առաւ, սաստիկ յուզումներէն խորտակուած ուղեղին մէջ մեծ ցաւ մը զգաց, ձեռքը ճակտին տարաւ և սրունդները դողդոջեցան, ուղեց պատին կ'աթնիլ, բայց ձեռքը այս յեղափոխին հասնելու շատ ուշ մնաց, և հոն հասնելէ առաջ, մեծ աղաղակով մը ետեւի վրայ ինկած էր։ Այս աղաղակէն Մարի արագութեամբ սանդուղէն վար իջաւ, եկաւ

իւր հօր մաքմայն վրայ ինկաւ, որ տօգոյն և անկենդան կարծես թէ մոայն գիակ մ'էր: Մարիան իւր կողմէն վազեց, և իրիւս կանայք իրենց ոյժը միացնելով ջանացին կոմսը վերցընել, բայց չի կրցան յաջողիլ: Այն ատեն Մարիան վազեց օգնութիւն փնտռելու, և Մարի իւր հօր քով առանձին մնալով, անոր գլուխը կը վերցընէր և իր թեւը անոր բարձրնելով անոր ներումը կը խնդրէր և կ'ուզէր իւր ձայնով զայն կենդանացնել, բայց ձերուսին շարժում մը չէր ընէր, թէ և Մարի գէմբէն վերջը սիրտը քննելով զգաց թէ կեանքը կոմսին բանականութեան չի հետեւած էր:

Ապաստուորները հասան, Մարիան գրեթէ ամենուն համար ցուցած էր պատահածը և անոնցմէ մին մնկած էր բժիշկը կանչելու: Աոմար վերցուցին և պառկեցուցին, Մարի անկողնոյն մօտ ծնդան վրայ եկած կ'արտասուէր և կ'աղօթէր խաչելութեան ոտից քով Աստուածածնայ նման: Պարագ սեղը կը կանչէր իւր հայրը, անոր հրատապ ձեռքերը կը համբուրէր, պարագ տեղը կ'ըսէր անոր այն ամէն բաները որոնցմով մանկանց սիրտը կ'ուզէ իրենց սիրելի ծնողաց սիրտը արթնցընել, կոմսը՝ աչերը կիսաբաց տարօրինակ անշարժութիւն և վրշտալի հաստատութիւն մը կը պահէր: Խեղճ կիներ այնքա տառապած և այնքան արտասուած էր, մանաւանդ ութ օրէ 'ի վեր սը իւր հոգին խորտակուիլը, իւր մտքին ալ չի հասկնալը և իւր աչերը նսեմանալ սկիզբին կ'ըլար: Աւերմ գեռատի կնոջ տկարութեան մէջ վշտի չափ յոգնութիւն ալ կար: Պատու հասնելը բայեր էին և Մարիան ձեռքը սրուակ մը կոմսին աղ շնչել կ'ուտար, որու վրայ շարժում մը ըրաւ, երկու կանայք ուրախութեան աղաղակ մը արձակեցին, բայց քիչ մը վերջ իւր ցաւալի հանդարտութեան մէջ ինկաւ նորէն, բժիշկը հասաւ:

— Պարոն, ըսաւ Մարի առանց իւր անունը տալու, դո՞ք էք որ ցարդ Պ. Աոմս տ'երմին խնամեցիք:

— Այո, Տիկին:

— Եւ ցարդ զիտութիւնը անգոր եղաւ իւր յիմարութեան դէմ:

— Մեր զիտութեան իբր օգնութիւն պէտք եղաւ անակնկալ յուզում մը, և գուցէ այն ատեն իւր բանականութիւնը վերըստին գտնէր:

— Իւր աղջկան տեսքը, օրինակի համար:

— Ամա՛ գոնէ բան մը որ ուղղակի յիշեցընէր զայն իրեն վասն զի իւր աղջիկը մեռած է:

— Բայց եթէ իւր աղջիկը գեռ ապրէր, եթէ իւր մահուան լուրը սխալ ըլլար:

— Պէտք էր որ անոր ընկերանար:

— Եւ եթէ անմիջապէս չի կրնար զայն ճանչնալ:

— Պէտք էր որ օգնական միջոցով մը ինքզինքը անոր մըտքին յիշեցընէր:

— Երգով մը գուցէ, ականջը միշտ մի և նոյն յստակութեամբ կը լսէ և կրնայ ճանչնալ եթէ աչերը չեն ճանչնար:

— Անշուշտ:

— Բայց, Պարոն ներեցէք ինձ այս ամէն հարցումները, ըսաւ Մարի հեռաքերութեամբ մը զոր հագիւ կըրնար ծածկել, բայց սակայն եթէ լսելիքով ճանչնալով յուզում մը այնքան զօրաւոր ըլլար որ հիւանդը չի կարենար զայն կըրել և մարէր, ինչ պիտի պատահէր:

— Երկու բան պիտի պատահէր, առաջինը սոյն է թէ արթնցած ժաման հիւանդը պիտի բժշկուէր:

— Եւ երկրորդը:

— Ար հիւանդը չ'արթնար:

— Աստուած իմ, ինչ կ'ըսէք:

— Ճշմարտութիւնը, Տիկին, բայց ինչպէս որ կը տեսնէք, բժշկութեան մէկ բաղդ կայ:

— Եւ մէկ բաղդ մահուան, և Աստուած շատ ժամանակէ 'ի վեր զիս ձգած է այսօր զթութեամբ զիս յիշելու համար:

— Աոմսին աղգական էք Տիկին:

— Իւր աղջիկն եմ:

— Ի՞նչ աղջիկը:

— Ափսոս:

— Ուրեմն Տիկին, ըսաւ բժիշկը որ երբեք Մարին տեսած չըլլալով չէր գիտէր թէ ինչ անցած էր, ինչ պատահեցաւ:

— Չէի գիտէր թէ հայրս խենդ էր Պարոն, ինչպէս որ չէր գիտէր թէ կենդանի էի, վասն զի իմ մահուանս սխալ լուրն էր որ զինքը յիմարացուց: Խիստ շատ տառապեցայ զինքը այսպէս տեսնելով և կարծեցի թէ կը ճանչնար զիս, բայց յամառեցաւ ինձ ըսելու թէ իւր աղջիկը Օֆելի կը կոչուէր և զիս չի ճանչցաւ:

— Միշտ նոյն դաղափարը, ըսաւ բժիշկը, և յետոյ:

— Յետոյ, որովհետեւ մատուռը կ'երթար և երգէոնին վրայ կը փնտռէր եղանակ մը զոր երբեմն կը նաւագէի և զայն չէր գտնէր, երբ գաշնակէն հեռացաւ իւր տեղն ճատայ և այս եղանակը նուագեցի:

— Այն ատեն:

— Այն ատեն սուրբ յափշտակութեամբ մը ինձ մտիկ ըրաւ, այս միջոցով բարի արդիւնք մը կարծեցի ձեռք ձգել, վասն զի իմ հօրս արտասուելը կը տեսնէի և զիտեմ փորձառութեամբ թէ արցունքը շատ բաներ կը բժշկէ, երբ եղանակը լմնցաւ ըսաւ « Կորէն, նորէն » շարունակեցի: Այն ատեն սեպէ թէ զիս ճանչցաւ, սեպէ թէ կ'ուզէր զիտնալ թէ ո՞վ էր այն երաժշտութիւնը ընողը, զոր իւր յիմարութեան մէջ կը փնտռէր, այն ատեն կ'ըսեմ, ոտք ելաւ երգէոնին մօտենալու, բայց հոն հասնելու ոյժ չ'ունեցաւ և գետին ինկաւ աղաղակ մը արձակելով որ զիս ահաբեկեց: Հոս բերինք զինքը և զձեզ կոչեցինք: Այս միջոցէս սկսեալ իւր զրացումները կորսնցուց:

Բժիշկը ակամայ իւր գլուխը օրեց:

— Ա՛հ, Պարոն, զլուխնիդ այդպէս մի՛ օրէք գոչեց Մարին սոսկումէ պիտի սպաննէք զիս:

— Ընդ հակառակն յուսացեք, Տիկին ըսաւ բժիշկը հիւան-

դին երակը քննելով ձեռքը անոր ճակատին վրայ գնելով և անոր համար գեղ մը գրելով:

— Պ, Կոմսին համար հանդարտութիւն պէտք է, պահէ մը ինքզինքին պիտի դայ, նուաշում մը չէ այս այլ քուն, և քունը՝ որ երկար ժամանակէ ՚ի վեր չ'ունեցած է օգտակար է իրեն: Ուրեմն իւր մօտ մնայէք, իմ զիտութիւնս ձեր վերադարձին մօտ բան մը չի կրնար ընել: Միայն բարոյական արդէն քով կրնայ հիմակ բժշկուիլ, ես միայն անօգուտ գեղեր բրնամ տալ: Սակայն վաղը նորէն պիտի դամ, չէ թէ բժշկի մը այլ բարեկամի մը պէս, հիւանդին որպիսութիւնը հարցընելու համար:

— Այսպէս Պարոն, հօրս կենաց պատասխանատու էք:

— Որչափ որ Տիկին, մարդկայն արարած մը կրնայ պատասխանատու ըլլալ Աստուծոյ վերաբերած բանի մը վրայ:

Բժիշկը Մարին բարևեց և մեկնեցաւ:

— Բարի Մարիանս ըսաւ Տիկին տը Պարոն, քանի մը գիշերէ ՚ի վեր չի քնացած ես, գնահ պառկէ եթէ կ'ուզես, ես պիտի հսկեմ:

— Այլ մնամ, ըսաւ Մարին:

— Ինչպէս որ կ'ուզես այնպէս ըրէ, բայց զիտես պիտի չի պառկիմ, աչերս քունը կորսնցուցին և հօրս վրայ հսկելու համար և ոչ մէկէ պէտք ունիմ:

Մարին սենեկին մէջ մնաց: Կանթեղ մը զոր իջեցուցին չմինչային վրայ դրուեցաւ և որու մօտ Մարին մեծ թնամոտի մը վրայ նստաւ, մինչդեռ Մարի կոմսին անկողնոյն մօտ նստած իւր ձեռաց մէջ բռնած էր իւր հօր տենդալի ձեռներէն մին:

Ժամը ինը զարկաւ: Լուսինը ելած էր և իւր հանդարտ նայուածքով լուին զիւղը կը լուսաւորէր. միայն ցայտող աղբիւրին ձայնը որ խորունկ կերպիւ կարողանալու բնական լըճին մէջ կը վազէր մինչև Մարի կը հասնէր, և այս շշուկը այնքան անյայտ էր որ յաճախ կոմսին շնչառութենէն կ'ընդ-

միջուկէր, խեղճ Մարիան որ երկար ատենէ 'ի վեր ալ չէր քնանար, վերջապէս քունէն ընկճեցաւ: Քանի մը երեկոյեան կրակէն մնացած վառած փայտեր տխրութեամբ չմինէային մէջ կը մարէին: Լուութիւնը տրտում և հանդիսաւոր էր, Մարի' լուսնին աղօտ ճութագայթներէն լուսաւորուած ապակիներէն կը տեսնէր ծառոց սև շուքերը որք հեռուն կը տարածուէին ցնորական անտառաց դաղաթներուն նման և հիւսիսի հողմէն մղուած քանի մը սև ամպեր կը քողարկէին անշարժ լուսինը: Մարի կը խորհէր, և երբ գիտէն թէ ինչ վշտի անգունդի մէջ ինկած էր ամսէ մ'ի վեր կրնան դուշակել թէ նչ մտածմանց անգունդի մէջ կ'ընկղմէր այսպիսի ժամու մը, իայսպիսի լուութեան մէջ և այսպիսի անսարանի մը առջև:

Ժամանակ առ ժամանակ գետնայարկէն գրան մը բացուիլը կամ գոցուիլը կը լուէր, սպասաւոր մ'էր այն որ տան մէջ կը քայլէր, յետոյ, երբ հովը այս կողմը փչէր հեռաւոր ջան մը հաչումը կը լսուէր որ ամէն թախծալի մտքի համար աղէտալի հաչում մը կ'երևէր:

Բարիդի մէջ չեն հաւատար թէ գիշեր կ'ըլլայ: Հոն գիշերները գաւառներու ցորեկներէն աղմկալի են, բայց գիւղը, ամայի գոլակի մը խորը, անսպառ տեղ մը, գիշերը չարագուշակ մրմունջներու հետ խառն տարօրինակ լուութիւններ ունի, որ ժողովուրդը իրենց կամաց հակառակ կը սարսուի՝ և կը գտնուին անձանթ լոյսեր՝ որք դաշտերուն, անտառներուն, էակներուն այլանդակ և ցնորական ձևեր կ'ուտան: Մարի կը մտածէր և Մարիանի և իւր հօր այս երկու քունքերուն մէջ իւր բոլորտիքը նայիլ չէր համարձակէր դաղտնի ոռոտում մը զինքը իւր տեղը կ'անշարժեցընէր, և իւր տեղէն իսկ ելլել պիտի չ'ուզէր, վասն զի ելլելու միջոցին իւր ըրած աղմուկէն ինքը պիտի վախնար, տիեզերական լուութեան մէջ պաշարուած էր, այսպէս ըսելու համար և այն ամենաթեթև աղմուկը՝ որ պիտի վրդովէր այս լուութիւնը, զինքը պիտի ահաբեկէր: Այս գիշերը կը յիշեցընէր իրեն իւր հօր մահուան անկոշոյն մօտ

անցուցածը: Այն միջոցին արդէն անոյոյս կը կարծէր ինքզինքը, և ահա քիչ ժամանակ անցեր էր և աւելի շատ կը յուսահատէր: Արեմն անշարժ կը մնար, իւր հօր ձեռքը իրենին մէջ և ժամանակ առ ժամանակ հոմսին դունատ դէմքը նայելով ուրով կ'անթեղին նսեմացած լոյսը այն կիսալոյսին մէջ վշտի նոսր տպաւորութիւն մը կ'ուտար:

Սակաւ առ սակաւ տան աղմուկները մարած, շունքուն հաչումները դադարած էին և Մարի գիշերուան հովին շունչը կը լսէր որ ծառոց մէջ սուլէլէ վերջ ծանրութեամբ կ'ուղար գոլեկին սպառերուն դարնուիլ և ճամբայ մը կը փնտռուէր դաւիթներուն մէջ ուր կը շշնջէր և դաւիթին դունքը ձայն կը հանէին: Այն ատեն ակամայ սարսուռ մը կը տիրէր իւր վերայ և ջղապօրէն կ'ոմսին ձեռքը կը սեղմէր որ այս ուղման անդայ կը մնար: Վերջապէս այս լուութիւնը այնքան ահեղ էր որ իւր սոսկութեան մէջ աւելի շատ կ'ընկղմէր և քանի մը անգամ Մարիանը կանչած էր, բայց այնքան յած որ ասիկայ քնացած ըլլալով չի լսած էր, իւր հայրը կ'ըսած էր վասն զի նախագաս կը համարէր յիմարի մը խօսքը քան թէ այս մշտնջենական լուութիւնը, բայց իւր հայրը իր քնոյ մէջ անշարժ էր, ինչպէս որ էր ինք իւր երկիւղին մէջ, և Մարիանի պէս չի սպասախառնած էր: Այն ատեն Մարի նոյնպէս իւր թիկնաթուին մէջ նետուած էր և իւր կարդին աշխատած էր քնանալ, վասն զի վախոյողներուն և տառապողներուն յոյսը քունին մէջն է: Իւր աչքերը կը գոցուէին բայց իւր մտածումը՝ որ միշտ արթուն էր, դանդաղ ներսէն բայ կը պահէր և խեղճ կ'ընթերցէր երկիւղները փախանակ շարունակ ըլլալու յանկարծակիան էին:

Պէտք ունիք ըսելու թէ ինչ ստուէրներ կ'այցելէին իւր անքունութեան:

Վերջապէս յոգնութիւնը կամաց կամաց իւր վշտին և վախին յաղթեց և Մարի աչքերը գոցուեցան, թեթև և թափանցիկ քունով մը քնացաւ որ դէթ արտարին առարկաները

կը ծածկէր իրմէ։ Այսպէս գրեթէ երկու ժամ քնացաւ, որմէ ետք արթնցաւ այնքան ծանրացած զլիսով՝ որ ստիպուեցաւ այսպէս ըսելու համար, զինքը շրջապատողներուն հետ նորէն ծանօթութիւն ընել։ Մարիան և Կոմսը միշտ կը քնանային, միայն թէ Մարիի այնպէս թուեցաւ որ իւր հօր ձեռքը՝ զոր միշտ բռնած էր կորսնցուցած էր այն տենդոտ տաքութիւնը որ այնքան սաստկութեամբ զարնել կ'ուտար իւր զարկը և թէ ինքը այս ձեռքին տաքութեան հակառակ կը սառէր։ Սոսկալի մտածում մը անցաւ խեղճ մանկան մանկան մտքէն, կրցածին չափ իւր զլուխը հօրը զլիսուն ծոցէ անոր շնչառութիւնը մօտիկ ընելու համար, բայց իրեն թուեցաւ թէ դադրած էր, այն առանձին իւր բոլորովն նայեցաւ և իւր կամայ հակառակ կոմսին ձեռքը թող տուաւ որ անկողնոյն վրայ ինկաւ անկենդան և անշօք։ Այս միջոցիս Մարի այն սոսկութենէն մին կը կռէր որ լեզուն կը կապէ և մաղերը կը ճերմկընէ։

— Մարիան միմտաց առանց աչերը ծերունիէն դարձնելու, յուսալով որ իւր ձայնը որ իւր սանտուն պիտի արթնցընէր, մի և նոյն միջոցին պիտի արթնցընէր նաև իւր հայրը։

Մարիան չի պատասխանեց։ Մարի իւր զլուխը պառաւ կնիջ կողմը երկնցուց, աչերը միշտ անկողնոյն վրայ սևեռած և նորէն Մարիանը կանչեց։ Նոյն լուսնիւնը։ Այն ատեն իւր սոսկումը չափ չ'ունեցաւ և Մարի զլաց թէ սէտք էր մեռնիլ կամ սրտալ, մեծ ջանքով մը ելաւ և գոչեց, Մարիան, և անմիջապէս աչերը իւր հօր դարձուց, բայց իւր հայրը չի շարժեցաւ։ Մարիան ընդոստ արթնցաւ և Մարի իւր թնաթուին կրթնեցաւ մարելու մօտ։ Մարիան իւր կարդին ոտք ելաւ և ըսաւ։

— Ի՞նչ ունիս զաւակս։

— Մօտիկ ըրէ, ըսաւ Մարի անոր ձեռքերը բռնելով։

Երկուքնին ալ միտ գրին։

— Լաւ ուրեմն հարցուց Մարիան իւր զլուխը վերցընելով։

— Բան մը չէս լսէր։

— Ո՛չ։

— Եւ ոչ իսկ շունչ մը ըսաւ խեղճ կինը իւր աթոռին վրայ իյնալով նորէն։

Մարիան ամէն ինչ հասկցաւ։

— Մի վշտանար այսպէս, ըսաւ գուցէ կը սխալինք։

Եւ անկողնոյն մօտեցաւ։

— Ոչ, կրկնեց Մարի, արդիւիւրով զայն, լաւ ես ունիմ դեռ տարակուսիլ, զանգալը հնչէ և բժիշկը կանչել տուր։

Մարիան հնչեց, սպասաւոր մը երեցաւ, որքո՞հ հրաման տրուեցաւ բժիշկին տունը վազել և բերել զայն։

— Երեք անգամ կոչեցի զքեզ կ'ըսէր Մարի։

— Խիստ յոյնած էի, խեղճ զաւակս, ներէ ինձ։

— Բարի Մարիան։

— Կոմսը գուցէ միայն քնացած է, զաւակս, զիտես թէ ինչ ըսաւ բժիշկը։

— Այո, բայց զիտեմ նաև թէ Աստուծոյ անիծեալ եմ։

— Յուսո՛ւ։

— Իմ մեռած ամուսնոյս և հօգեվար հօրս մէջ տեղ, պատասխանեց Մարի զլուխը օրելով։

Երկու կանայք լուռ կեցան, դուրսը միայն հողմին շշուկը կը լսուէր։ Մարի անկողնոյն քով ծնրադրեալ էր։ Կէս ժամ անցաւ այսպէս, որմէ ետք մէկուն վեր ելլելը լսեցին, բժիշկին էր, սպասաւորին ընկերացած։ Ներս մտաւ, Տիկին տը Պրինոն սոսկման սարսուռի մը իւր զգայարանքներուն սառեցընելով զգաց, իրականութիւնն էր ներս մտնողը։

— Ի՞նչ կայ, հարցուց բժիշկը։

— Գուցէ բան մը չէ, պատասխանեց Մարի բժիշկին գիմոցը ելլելով և անկարելի յոյս մը ունենալ ուղեւոր։

— Պիտի տեսնեմ, Տիկին։

Բժիշկը կանթեղին կոճակը դարձուց և զայն հիւանդին մօտեցուց Տիկին, ըսաւ Մարիի, հաճեցէք զիս Պ։ Կոմսին հետ առանձին թողլու։ Եւ բժիշկը Մարիանի նշան ըրաւ որ կենաց։

Մարի, զողորջուան դուրս ելաւ և մօտակոյ սենեակ մը երթալով, ծնրադրեց :

- Այ սիրէ՛ իւր հայրը, հարցոյց բժիշկը Մարիանի :
- Իւր կեանքէն աւելի :
- Ուրեմն պէտք է հեռացընել զայն :
- Ուրեմն ալ յոյս չի կայ :
- Այ, տէրմի մկած է :

Մարիան թողոյց որ իւր զլուխը կուրծքին վրայ խփայ, խեղճ արարածը այսքան յաջողական զժբաղդութիւններէ ճընշուած էր :

— Մնաք բարեաւ Տիկին, կրկնեց բժիշկը, բժիշկ մը պնօղութեամբ է հոս, քահանայ մը կանչել պէտք է :

Եւ այն մարդը որու վրայ դրած էր Մարի իւր վերջին յոյսը դուրս ելաւ, մինչդեռ Մարիան մանկան մը նման արտասուելով և երթալ Մարին գտնել չի համարձակելով մահուան անխնայ մօտ կը ծնրադրէր :

Վերջապէս ոտք ելաւ և գոռոյ բացաւ : Այն ատեն տեսաւ տոգոյն Մարին որ հագիւ ինքզինք բռնել կրնար, և մօնել չէր համարձակէր ինչպէս ելլել չի համարձակած էր :

— Լաւ ուրեմն, հարցոյց Տիկին ար Պրիոն մարած ձայնով մը :

- Աղջիկս, ըսաւ Մարիան, ուժեղ եղիր :
- Հայրս մեռաւ այնպէս չէ, կրկնեց Մարի, աւելի զեղնելով բայց հանդարտ ձայնով մը :

Մարիան զլուխը ծոկեց և չի պատասխանեց :

— Ո՛ր է ուրեմն այն Աստուածը որ աղօթքներուն կը հերքէ, զօգեղ Մարի աթոռի մը վրայ խնալով :

— Մի հայհոյէր, զաւակս յարեց Մարիան, և թող հօրդ հօգիւն ուղօթուի Տիկին քով հասնի և ոչ անէծքով :

— Խեղճ Մարիան, բաժնուէ ինձմէ :

— Բաժնուիլ քեզմէ, մանուկ :

— Այո, կը տեսնես ամէն ինձ ո՛ր բողոքեալուն, ամէն մօտակոյտ-

ներուն, ամէն զպոքողներուն զժբաղդութիւն կը պատճառեմ : Ահա երկու գերեզման փորեցի ութ օրուան մէջ, թող առը ուրեմն որ միայնակ փորեմ իմն ալ, մարդոցմէ և Աստուծմէ մոռցուած երկրի մը տնկիւնը եթէ կարելի է այս :

— Ուրեմն բան մը զքեզ երկրի չի կապէր :

— Ոչինչ, ըսաւ Մարի թողլով որ իւր ձեռքերը խնան և իւր չորցած աչքերը դետին սեւեւելով :

— Ոչինչ, յարեց Մարիան և զաւակդ :

— Աղջիկս :

— Այո, խեղճ փոքրիկ արարած որ հայրը մեռնելու ժամանակ քեզ յանձնեց այդ պարտքէ՞ մը աւելի է, մեռելի մը կամքն է զոր պիտի կատարես :

— Եւ կարծես թէ Աստուած իւր բարկութեան մէջ կայ առած է, կարծես թէ զաւակը իւր և իմ հօր չի հետեւած է, կարծես թէ պիտի դռնեմ աղջիկս, ժպտուն և ինձ թեւերը երկնցընելով : Այ, ո՛չ, Մարիան աղջիկս, անոնց պէս մեռած է, և պէտք է որ անոր պէս մեռնիմ :

— Օհ, քաջութիւն, Մարի :

— Եւ միթէ չ'ուշիմ, կարելի է ըրածէս աւելի սրբութեամբ տառապիլ : Երբ մայրս մեռաւ, Աստուած ինձ յանգիմանելու բան մը չ'ուշեց, միթէ անիծեցի զ'Աստուած, զադրեցայ աղօթել : Երբ Էմմանուէլ սպաննուեցաւ, բերանս և հոգիս արտասանեցին բաւ մը որ Տիկին անարժան ըլլար : Վերջապէս, բոլոր այս զիշեր, իմ հոգեւոր հօրս քով սոսկալի սոսկումներով շրջապատուած միթէ աղօթելէ զատ բան մը ըրի : Եւ կ'ըսես ինձ քաջութիւն ունենալ, իմ տառապանքիս չափ տառապելէ վերջ, Մարիան, երբ ալ ապրելու յոյս մը չ'ունիմ միթէ մեռնելու համար քաջութեան կը կարօտին :

— Մեռնիլ, աղջիկս, որպէս զի Աստուած իւր զայրոյթին մէջ կայ չ'առնէ, յաւիտեանապէս պատժէ զքեզ : Տէրը՝ ինքնապանութիւնը չի ներէր, վասն զի այն է միայն այն յանցանքները՝ որու համեմատ չեն կրնար զղջալ, ապրէ աղջկան

Համար, ապրէ քեզի Համար և Աստուած որ զքեզ երեսն ձգած կ'երևի գուցէ ասպաղային մէջ գեռ աղւոր օրեր կը պահէ քեզ, միայն երկրորդ վշտիդ մէջն ես, զաւակս, և Տէրը ինքն իսկ տասներկու գաղար առաւ մինչև խաչը հասնելը, որ իւր մայրը իրեն մեռնիլը պիտի տեսնէր: Հաւատա ինձ Մարի մի անիծէր զԱստուած, վասն զի յանցանքէդ աւելի մեծ յանցանքներ եղած են, դժբաղդութենէդ աւելի մեծ դժբաղդութիւններ:

— Այ, չեմ կրնար անիծել զԱյն, ըսաւ Մարի ոտք ելլելով ու ժպտով մը և որդիական սիրոյ նայուածքով մը Մարիանի ձեռքը բռնեց որ իւր տալիս կեցած էր, ոչ, իրաւունք ունիս, չեմ կրնար անիծել զԱյն, վասն զի եթէ մայրս առաւ, զքեզ իմ քովս ձգեց, զքեզ երկրորդ մայրական և բարեպաշտ հոգի, վասն զի եթէ այսօր հայրս կ'առնու, Էմմանուէլը առնելէն ետեւ աղջիկս կը ձգէ ինձ, որով դուցէ պիտի ներէ ինձ և զոր իմ յոյսս պիտի ընեմ: Այն, շնորհակալ եմ քու բարի խօսքերէդ Մարիան, սուրբ և յարգելի սիրտ, շնորհակալ եմ այն մխիթարութիւններէն՝ զոր իմ վերաւոր հոգւոյս վրայ կը թափես:

Եւ Մարի՝ Մարիանի թեւերուն մէջ նետուեցաւ, յետոյ նստաւ վասն զի իւր մարմինը հոգւոյն նման խորտակուած էր:

— Ի՞նչ կը հրաւայես, ըսաւ Մարիանի, վասն զի կ'ուզեմ քեզ հնազանդիլ Աստուծոյ պէս, և հազիւ ոյժ ունիմ վարուելու և կամք մը ունենալու անզօր եմ:

— Առտու պիտի մեկնինք:

— Առտու, և հայրս,

— Ի՞նչ օգուտ ունի աղջիկս, յուզարկաւորութեան վերջին տեսարաններով հոգիդ տկարացրնել: Հեռուէն ինչպէս մօտէն կ'ոմնին համար պիտի աղօթես, և հստուէն ինչպէս մօտէն Աստուած պիտի լսէ այդ աղօթքը, Բարիդ պիտի երթանք, Օթէօյլ ուր է աղջիկդ, հոս պիտի բերես զայն, պիտի մեկուստնատ, և Աստուած զքեզ ապաշխարող տեսնելով պիտի ներէ քեզ, աշխարհ՝ այնքան բարեպաշտ տեսնելով զքեզ Աստուծոյ պէս

ընելու ոյժը պիտի ունենայ: Արի՛. զաւակս, հաւատա ինձ, տես, արշալոյսը կը ծագի, տես թէ երկինքը ի՞նչ կ'ապոյտ է, տես այս վարդապոյն և թափանցիկ մառախուղը, մալի ըրէ թռչունները որք կ'երգեն, կարելի է միթէ Աբարիչը՝ որ այսքան զուարթ զարթում մը կ'ուտայ աշխարհիս, յաւիտենական արտմութիւն մը տայ իւր արարածներու: Այ, զաւակս, յուսն, բաւական տառապեցար և ասոր համար բաւական աղօթեցիր, խաւար էր հոգիդ. բայց ինչպէս որ կը տեսնես, լոյսը՝ բայց պայծառ և շքեղ լոյսը դիշերուան կը յաջորդէ:

— Բարի Մարիանս:

— Ահա դարունը, արևը, Տիրոջ ակնարկը շատ բաներ կը մխիթարէ: Երեքնիս միատեղ պիտի վերագառնանք այս գոհաւոր ընակելու: Գու աղջկանդ մեծնալը պիտի տեսնես հոն՝ ուր դու ալ մեծցար, և երջանիկ պիտի ըլլաս անցեալին ներկային և ապագային մէջ: Յետոյ, ժամանակը պիտի անցնի, ժամանակը՝ այս յաւիտենական ամենաբոյժ դեղը, և օր մը այն կինը պիտի չ'ըլլաս որ մեղք գործեցիր այլ այն կինը որ տառապեցաւ: Մտածէ թէ քսան տարեկան ես, և կենացդ հազիւ երրորդ մասին մէջ: Սպասէ ուրեմն ջերմեռանդութեամբ և սրբութեամբ դիտնալու համար թէ ի՞նչ կը պահէ քեզ երկինք:

Աեծ մխիթարութիւններ մեծ վշտերու համար են: Այսպէս Մարի, քանի մը վայրկեան առաջ իւր յուսահատութեան մէջ ընկղմած Մարիանի պարզ և բարեպաշտ խօսքերէն, նոր ոյժ մը առած էր: Նիւթական երևոյթները կ'աներևութանային նոր ցնորքներու տեղի տալու համար: Էմմանուէլը ներած էր իւր մահուրէն առաջ, կ'ոմնը չ'անիծած էր մեռնելէ առաջ, և քանի մը մոռն անգին իւր աղջիկը սրտով և՛ շրթերով կը վնասէր իւր մօր սիրտը և ճակատը, ուրեմն յուսահատիլ պէտք չէր քանի որ կար դեռ էակ մը որ ոչ միայն զինքը կը սիրէր տակաւին, այլ պէտք ունէր իրմէ:

— Այն իրաւունք ունիս Մարիան, մեկնիք և շուտ վերագառնանք աղջկանս հետ, ինձ հետ պիտի աղօթէ հօրս գերեզմանը:

մանին վրայ և ապադան անշուշտ ներկային համար պիտի վարձաարէ զմեզ :

Մարի բաժնուեցաւ Մարիանէն, և անվախ բանալով այն գուռը՝ ուր կ'ոմար մեռած էր իբր թէ հօր ներումը մարդուն գիակը կը սլաճէր կէս ժամ ծնրադրեալ և աղօթքի մէջ անցուց, ապա ոտք ելաւ, իւր շրթերը մոռեալին ճակտին վրայ դրաւ, դոյնց այն աչերը որք ալ այս երկրիս համար մարած էին, և բացաւ պատուհան մը ուրիշ արեւի ճառագայթ մը ներս մտաւ որ կարծես թէ երկնքէն մոռեալին անկողնոյն վրայ իջնելով այն զուարթ ճամբան էր ուրիշ անցեր կը ներկայացընէր կոմսին հոգին: Յետոյ ելաւ Մարիանը գտնելու, և անոր թնկերուն մէջ նետուեցաւ: Երկու ժամ վերջ Բարիդի ճամբուն վրայ էին:

ԻԶ

Այն միջոցին որ Մարի Մարիանի ընկերութեամբ Բան ըիշ կը վերադառնար, քահանայ մը կ'ուղար կոմսին անկողնոյմօտ աղօթելու: Այն միայնութիւնը որու մէջ ապրած էր անկողնայ իւր աղջկան աներեւութանալէն ի վեր, տան սուղը աւելի կ'աւելցընէր, բոխիւր եկաւ մահը ապացուցանելու, յետոյ քահանան առանձին մնաց:

Մարիի և Մարիանի խորհրդաւոր դալուստը, կոմսին յանկարծական մահը և երկու կանանց անմիջական երթը սպասաւորները սաստիկ կը զարմացընէին, բնազդովով կ'զգային թէ տարօրինակ դադանիք մը կը տարածուէր ձգուած գիակին վրայ ինչպէս որ էր կոմսը, չէին հասկնար թէ ինչքա՞ն աղջիկ մը կը հեռանար այսպէս իւր հօր մահունէն երկու ժամ վերջ և օտարականներու կը յանձնէր վերջին պարտք ուրու:

Թիւններուն կատարումը: Բոխիւր պարապ տեղը իբր մահուան սպառնալ տաստիկ յուզումը կ'ուտար և մեկնելուն իբր պատճառ՝ սաստիկ վիշտը: Լսողները գլուխնին կ'օրէին տարակուսանքի նշանով, և հօր վրայ գլխով աղջիկը կը մեղադրէին, Մարի որ իւր ճամբան կը շարունակէր կը հասկնար զգեալին մէջ ամէն տեղի ունենալու բաները:

— Այս ժամուն կ'ըսէր, մոռեալին քով կ'աղօթեն, և իրեն այնպէս կը թուէր թէ կը տեսնէ գիակին գէմքը և զգայարանքը ներուն կտալին տակէն նկարուելը, յուզարկաւորութեան մոմերուն սգալի նշույլէ լուսաւորեալ, մինչդեռ Աստուծոյ մարդը մոռեալներուն սաղմոսներ կը կարդար և զանոնք կ'օրհնէր:

Մարտի աղւոր առաւօտներէ մին էր: Երբ Մարի Բարիդ կը վերադառնար: Այս առաւօտը թէև ցուրտ՝ նոր լոյսերով և սիրուն ճառագայթներով կը լուսաւորուէր: Աննաշնաման դոյն մը ծառերը կը ծածկէր, ու գարնան ծնանիլը և երկրի դադումը ծառերը կը ծածկէր: Ոչինչ մթին էր բնութեան մէջ, նաքար արդաստուրիլը կ'զգային: Ոչինչ մթին էր բնութեան մէջ, այն տիեզերական ուրախութիւնը որով չըջապատուած էր Մարի այն տիեզերական ուրախութիւնը որով չըջապատուած էր Մարի Աստուծոյ հետ հաշտութեան իբր սկիզբ կ'երևէր, իրեն՝ երկնի իրեն ժպտիլը կը տեսնէր և արեւու ճառագայթները որք կառքին դռնակէն ներս կը մտնէին իւր սոյոյ զգեստին հետ կը խաղային յոյսի մը և թողութեան մը նման որ իւր հոգին կը լուսաւորէր: Աւանց ասոր համար սիրտը իբր ինքնասէր և սաւորէր: Աւանց ասոր համար սիրտը այսպէս է, զիրութեամբ կը մթիթարչոր անուանելու, սիրտը այսպէս է, զիրութեամբ կը մթիթարչոր, և թէև յիշատակով տխուր՝ բայց տեսքով կը զուարճանայ: Այսպէս Մարի ալ ևս իւր աչաց առջև առանձնութեան և մահուան տեսարանը չ'ուներ, ալ չէր լսէր այն ողբալի հովը որ գիշերը դալիթներուն մէջ կը սուլէր, ալ չէր տեսնէր այն որ ցնորական լուսնի լոյսին սենեկին ապակիներէն ներս մտնելը, մինչդեռ կանթեղը իւր աղօտ լոյսը կը նետէր իւր հօր երեսին վրայ: Բնութիւնը օրուան ճառագայթներով ժպտելով կ'որոնցուցած էր գիշերուան տխրութիւնը, Մարիի վիշտը քիչ մը կը հալէր ձմեռային վերջին սառերուն նման բնութեան այն

ժողովում: Այս վիշտը սահման մը ունի, և երբ հոն հասնի, միայն ետ դառնալ կրնայ. միայն թէ խելքը իրեն հետ չի տանի: Էմմանուէլի մոհը Մարիի համար այնքան մեծ վիշտ մ'եղած էր, որ ոչինչ կրնար անորմէ աւելի ըլլալ: Անկէ զատ Մարիան հոն էր, որ իւր հայրը մոռցընելու համար, իւր աշխան վրայ կը խօսէր, և իւր աչիքը դերձմանէն անդին դարձընելով օրօրոցին վրայ կը տանէր, կը յիշեցընէր անոր ինչ որ իւր հայրը իրեն ըսած էր ժամանակաւ, այն մի և նոյն պղծակին մէջ ուրկէ հեռացած էր, թէ Աստուած զաւակները կը խրկէր՝ այսինքն սպազան, միջթարեւու համար ծնողաց կորուստը այսինքն անցեալը, կ'ըսէր անոր թէ այն կինը որ կը զըռնուի իրեն ժպտելով մեռնող հօր մը: և թեկըր իրեն երկընցընող կենդանի գաւկի մը մէջ տեղ Տիրոջմէ: Լքեալ չէ, և անգազար կը կրկնէր թէ կոմսը այնքան անձայն անցած էր կեանքէն զէպ' ի մահ որ իւր գէմքը իւր բարեխառութենէ բան մը կորսնցուցած չէր և թէ և չի կրցած էր ըսել. բայց իւր վերջին մտածումը ներում մ'էր:

Մարի այնչափ միջթարութեան և իւր սիրտը հանգարան չունէր. պէտք ունէր որ Մարիանի տուած միջթարութիւններու մէջ իւր սիրտը կը քնացընէր: Գիշերը Բարիզ հասան և պանդոկի մը իջան: Հետեւեալ օրը առտու կանուխ Մարի՝ Մարիանի հետ կտոք մը նստաւ և Օթէյլ երթալով Էմմանուէլի հասցէին ներկայացաւ: Այս փոքր տան մտենալով, որ իւր կենաց վերջին երջանկութիւնը կը պարունակէր, իւր սրտին սաստկագէտ բաղիւնը կ'զլար և շնորհակալ կ'ըլլար Աստուծոյ ներած ըլլալուն համար որ հոն հասնելէ առաջ չի մեռաւ խիստ կանուխ էր, և տան դուռը դոց:

Գուռը զարկաւ, կին մը եկաւ բանալու:

— Տիկին Ժան Պուլէյ, հարցոյց Մարի գողգոջուն ձայնիւ:

— Ես եմ Տիկին, պատասխանեց բարի կինը:

Մարի իւր բոլորովը նայումք մը նետեց, և իւր առաջին տեսածը իւր ազգիկը չ'ըլլալը տարօրինակ թուեցաւ իրեն:

— Կ'ուզէի խօսիլ ձեզի. ըսաւ Մարի:

Տիկին Ժան դուռը դոցեց:

— Տիկին, ըսաւ Մարի նստելով, ասկէ քիչ մը առեն առաջ մէկը ձեզի Բլոբիլտ անուն փոլրիկ աղջիկ մը յանձնեց, կ'ուզամ այդ մանուկը փնտռելու:

— Տիկին, պատասխանեց Ժան, այդ աղջիկը հոս չէ:

— Ինչ կ'ըսէք դուք Մարի ամբողջութեամբ:

— Ճշմարտութիւնը, Տիկին:

— Եւ ուր է:

— Չեմ գիտէր:

— Անկարելի է, ինչ ըրիք այն մանուկը զոր ձեզ յանձնեցին, պատասխանեցէք:

— Յանձնեցի զայն:

— Քրոն:

— Իւր հօր աղջականներուն:

— Միայն իւր հօր պէտք էիք յանձնել զայն:

— Ստոյդ է Տիկին, նաեւ երբ եկան ինձմէ խնդրելու Պ. աշ. Պրիսնի հրամանին համեմատ մերժեցի, բայց հետեւեալ օրը աստիկանութեան զործակատարը աղեկը աալու ստիպեց զիս:

— Եւ ինչ ըրին զան:

— Չեմ գիտէր, կը կրկնեմ ձեզ:

— Երկօր առնէ:

— Երկու օր է:

— Երկու օր:

— Այո, Տիկին:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, դուք Մարի, ինչ ըրին զաւակս:

— Չե՞ր զաւակը ըսաւ Տիկին Ժան. զո՞ք . . . :

— Իւր մայրն եմ:

Ժան ընդհանրաւ, իր մոցըր կրկնեց նա:

— Չէք տեսնէք ուրեմն թէ որչափ կը տառապեմ:

— Իւր մայրը կը մըմաւր Տիկին Ժան, ըսին ինչ թէ մեռած էր:

- Գեորգի ըսաւ Մարի, և Քլոթիլտի:
- Նոյնը ըսին և խեղճ դաւակը . . . :
- Լացաւ, ո՛հ, ըսէք ինձ Տիկին ըսաւ Մարի ծունը դնելով, ըսէք թէ զաւակս շատ լացաւ:
- Այո՛, պատասխանեց պառաւ կինը, այո՛, տղեկը շատ լացաւ Տիկին և ձեռքն ուր դետին իյնան իւր հօր տուած խաղալիքները և չուղեց այլ ևս զանոնք ձեռք առնուլ:
- Խեղճ հրեշտակ:
- Կարծէք թէ Բարիդն մէջ է, Տիկին:
- Կարծեմ:
- Խնչ պէտք է ընել, ըսէք ինձ, վասն զի սիրտս և գլուխըս կը կորսուին:
- Ճամբորդութենէ կը դառնաք:
- Այո՛:
- Ձեր տունը չի գացիր տակաւին:
- Ոչ, ըսաւ Մարի կարմրելով:
- Ուղեցիք ամենէ առաջ ձեր զաւակը տեսնել, խեղճ Տիկին, խիստ բնական է այդ, և պառաւ կինը խոշոր արտասուք մը սրբեց:
- Պէտք է ձեր տունը երթաք յարեց նա:
- Ապա՛:
- | Հոն պիտի ըսեն ձեզի անշուշտ թէ ուր է մանուկը, սպասաւորները զիտեն, բայց ինչպէս կրնայ ըլլալ որ պատահածը չի դիմադր:
- Ճամբորդութիւն կ'ընէի և զիս մեռած կարծեցին:
- Ստոյգ է, պէտք է զրեւ իւր հօրը:
- Իւր հայրը մեռաւ ըսաւ Մարի խուլ ձայնով մը:
- Խեղճ պղտիկ ըսաւ մայր ծան:
- Կը զթափ ածոր վրայ, ո՛հ, շնորհակալ եմ:
- Կը սիրէի զայն, կրնամ բանի մը մէջ օգտակար ըլլալ ձեզ:
- Ոչ, աղօթեցէք ինձ համար Տիկին, այսչափ բաւական է:

- Եւ Մարի կէս խենդ՝ կառքը մտաւ ուր Մարիան կ'ըսէ պատէր իրեն:
- Լաւ ուրեմն հարցուց զանիկայ տոյգոյն և առանձին տեսնելով:
- Այլ այս կնկան տունը չէ նա:
- Եւ ուր է:
- Միթէ գիտեմ, ըսած էի արդէն քեզ թէ Աստուած չի գաղտնիք է զիս անիծել:
- Ո՛ւր պիտի երթանք, հարցուց կառապանը:
- Սէն-Բէր փողոցը թիւ Խօթը, պատասխանեց Մարի իւր երկու ձեռքերով երեսը դոյրելով, Աստուած իմ կ'ըսէր, գեռերեսի վրայ կը թողնու գիս, ո՛հ: զաւակս առին ինձմէ:
- Եւ խեղճ մայրը հերարձակ, աչքերը կարմրած, այսերը տոյգոյն վշտէ և անստուգութենէ կը խեղդուէր:
- Հոն հասան: Պանդոկին բոլոր դռները դոյր էին: Մարի սանդուղէն վեր ելաւ, դռնապանը զանի չէր ճանչնար, դուռը զարկաւ ծառայ մը եկաւ բանալու և իւր տերութիւնն այս վիճակին մէջ տեսնելով զերթէ սարսափած նահանջեց:
- Քլոթիլտ, հարցուց Մարի, ուր է այն:
- Տիկինը չի գիտէր:
- Ոչ:
- Պարոնին քոջ տունն է:
- Հաւաստի ես:
- Այո՛, Տիկին:
- Մարի խենդի մը նման վար իջաւ և Մարիանը գտաւ վարը ծրար մը նամակ բռնած:
- Իւր հօրաքրոջ տունն է ըսաւ Մարի քիչ մը յուսալով:
- Կառավար, Սէվըր փողոցը, թիւ տասնեակու, և արշաւակի:
- Երկու կանայք կառքը մտան, սպասաւորը դեռ Մարիի վերադարձէն չփոթած դռնակը չի դոյած էր տակաւին:
- Ահա նամակները, ըսաւ Մարիան:

— Ի՞նչ հոգս այդ նամակները :

— Տրեօն կ'ուզան ըստ Մարիան :

— Քլէմանթինէն են ուրեմն, խեղճ Քլէմանթին ըստ կամ
կամ մը չ'ունի զլուստ հասածին վրայ :

Մարի նամակները չի բացաւ, իւր բարեկամութեան եր-
ջանկութեան ընթերցումը զինքը աւելի պիտի թշուառացընէր :

Կառքը կայ առաւ, Սէփըր փողոցն էին Մարի միայնակ
իւր տալիջ տունը մտաւ, նոյն ինքն այն տալիջ որու համար
կ'ըսէր թէ անորմէ ներուհիու համար չէր ուզէր ներման ար-
ժանի ըլլալ ինքը : Հնչակը զարկաւ սենեկապանութիւն մը եկաւ
գուռը բանալու : Մարի հարցուց թէ Օրիորդ տը Պրիոնէ
կրնար տեսնել : Սենեկապանութիւն իւր անունը հարցուց, զիայ
իմաց տալու և եկաւ ըսելու Մարիի թէ իւր արեւմտահայ տունը
չէր :

— Պէտք է զայն տեսնեմ, ըստ Մարի :

— Տիկինը մեկնեցաւ :

— Պիտի սպասեմ, ըստ ասիկայ քայլ մը տունելով :

— Տիկինը դուզէ չի վերադառնար, վասն զի զիւրն է :

— Քլէմանթին տառաց Մարի :

— Մամա, գոչեց պղտիկ ձայն մը, որ Մարիի թուեցաւ թէ
զայն խեղդել կը ջանային :

Այն ատեն Տիկին տը Պրիոն սենեկապանութիւն ետ
մզկեց և իւր աղջկան դառնաւ սենեկին 'գուռը բանալով իւր
տալին հետ դէմ աւ դէմ գտնուցաւ որ այս ձայնը զգորեցու-
ցած էր :

— Ի՞նչ կ'ուզէք Տիկին, ըստ ասիկայ :

— Կ'ուզեմ իմ գորակս, իմ աղջկիս կ'ուզեմ, և Մարի իւր
Լուսէն գուռը դոյնց :

— Չեր աղջկիկը հոս չէ :

— Սուտ կը խօսիք Տիկին, ըստ Մարի, և ահա ասիկ :

— Ստուգիւ պղտիկը՝ զինքը բռնող ձեռքերէն փախելով
զէպ'ի իւր մայրը կը վազէր արատաւալի դռնէն :

— Մամա, մամա, տար զիս :

— Այս կիներ ձեր մայրը չէ, ըստ իւր հօրաքոյրը զանի
կեցընելով, մայրը մնած է, տարէք այս աղեկը :

Քլէմանթին արցունքներուն և մօրը ճգնաց հակառակ՝ որ
կ'սպասնար և կ'աղաչէր միանգամայն, աղեկը տարին :

— Հիմա ի՞նչ կ'ուզէք ըստ պառաւ կիսը :

— Կ'ուզեմ որ աղջկիս ինձ տաք և ըսէք ինձ թէ ի՞նչ
իրաւամբ զայն առած էք :

— Այն իրաւամբ որ ընտանիք մը ունի իւր զաւակը առնե-
լու շնացող կիսէ մը, որ կրնայ իւր զաւակը կորսնցընել ինչ-
պէս որ ինքը կորսուած է :

— Ի՞նչ կ'ըսէք :

— Կ'ըսեմ թէ ձեր տնունը անպատուեցիր, և ձեր ամուսինը
սպաննեցիր :

— Իմ ամուսինս սպաննեցի :

— Կարգայէք :

Եւ հօրաքոյրը Մարիի օրագիր մը ստաւ որ կը տառաջ-
թէ Էմմանուէլի զիակը դառն էին և նաեւ այն թուղթերը որք
իւր անձնասպանութիւնը կը հաստատէին, օրագիրը կը յաւելուր
թէ չէին զիտէր այս մահաւան պատճառները :

— Այս պատճառները կը ձանձնաք դուք այնպէս չէ, յա-
րեց անգութ կիներ :

— Բայց Էմմանուէլ նոյն ինքն զիս կը խրկէ աղջկիս տունե-
լու համար :

— Կը ստէք :

— Նոյն ինքն իմացուց ինձ անոր ուր գտնուիլը, Օթէյլի
մէջ :

— Կը ստէք :

— Նա ներեց ինձ, Տիկին :

Եւ Մարի Էմմանուէլի ձեռքը գրած թուղթը կը ցու-
ցանէր :

— Կը ստէք կ'ըսեմ ձեզ, այս թուղթերը շինծու են :

Մարի այս կնկան ոտից ներքև կը կենար։

— Տուէք ինձ աղջիկս Տիկինն։

— Երբէք։

— Յանուն ձեր մօր Տիկինն, տուէք ինձ Գլօթիլտը, խիստ շատ պիտի սիրեմ զայն, պիտի դայ ամէն օր զձեզ տեսնելու, եթէ կ'ուզէք պիտի աղօթէ առ Աստուած ձեզ համար, բայց յանուն երկնից տուէք ինձ զայն։

— Անկարելի է։

— Անկարելի կ'ըսէք, բայց թիւ ըրած եմ ձեզ ես, և ով կրնայ դատապարտել կին մը այլ ևս իւր զաւակը չի տեսնելու։

— Թագաւորին դործակալը Տիկինն, այն անձը որ բոլոր ընկերութեան գործերուն պատասխանատու է, այն անձը վերջապէս որ այս ընկերութիւնը բարոյական հիմանց վրայ բռնել պարտաւոր ըլլալով չի կրնար ներել այն կնկան որ իւր սէլը անպատուած և ամուսինը սպաննած է, այսպիսի դործերէն ետք իւր զաւակին պահապանը ըլլայ, վասն զի աւելի աշ եթէ այս աղջիկը կին ըլլալով իւր մօր ընթացքին հետեւէր, այս մարդուն պիտի տրուէր յանցանքը։ Արդ, Տիկինն, մեկնեցէք տունէս, չեմ ճանչնար, չեմ ուզէր ճանչնալ զձեզ։

— Աստուած իմ, Տիկինն պէտք է որ խիստ վատահաս ըլլալ անցեալին և ապագային վրայ անպատիժ կերպիւ այսպիսի դործ մը ընելու համար, այս, Թագաւորին դործակալը պէտք է, ընէր այս բանը այն բարոյականին համար որոնց հաշիւը պիտի տայ մարդկանց, բայց կարծէք թէ ձեր ըրածին Աստուած կը հաւանի։ Կարծէք թէ Աստուած կնոջ մը զաւակ մը կ'ուտայ, ինքն ամիս կը տառապեցընէ զինքը ստեղծելու համար և իրմէ զատ ուրիշ մը իրաւունք ունենայ այս զաւակը մօրմէն առնելու երբ այս զաւակը՝ այն մօր յոյսը կեանքը և շունչն է, Տիկինն չէք վախնար որ զիս այսպէս վախտելով Աստուած զձեզ չ'անիծէ։

— Ա՛յ, չեմ վախնար, վասն զի վասն զի այն օրը ուր այսօրուան ըրածիս վրայ հաշիւ պիտի տամ Աստուծոյ, պիտի ըսեմ « Այս

էինը իւր մայր ըլլալը՝ յիշեց միայն վատ աղջիկ և վատ ամուսին ըլլալէն վերջ, իւր մայր ըլլալը յիշեց միայն մայրութեան անարժան ըլլալէն վերջն՝ Ահա ինչ որ պիտի ըսեմ Աստուծոյ Տիկինն և Աստուած պիտի ներէ ինձ։

— Սոսկալի է այս կը կրկնէր Մարի ծնդան վրայ եկած և գեղ 'ի ետեւ հակած, սոսկալի է այս, Գլօթիլտ, խեղճ զաւակս, ըսէր ինձ թէ այս ամենը զիս պատմելու համար է միայն, դատապարտեցէք զիս, եթէ կ'ուզէք, արժանի եմ, երկու ամիս, վեց ամիս, տարի մը զայն չի տեսնելու, այս ժամանակը առանձնութեան մէջ անոր համար աղօթելով պիտի անցընեմ, բայց այս ժամանակէն յետոյ պիտի վերադարձընէք զայն ինձ, այնպէս չէ, Տիկինն կը պաշտօնիմ, ձեռքերնիդ կը համբուրեմ ձեր ծնդաց կը փարիմ, զաւակս վերադարձուցէք ինձ։

— Տիկինն, մեռած էք ձեր աղջկան և ամենու համար, վերջին անգամ, գուրս ելէք կամ կը կանչեմ։

Եւ ստուգիւ պառաւ կինը իւր ձեռքը երկնցոյց դէպ 'ի

հնչակը։

Մարի ոտք ելաւ։

— Լաւ Տիկինն, ըստ, անդուծ էք վասն զի զաւակ չ'ունիք և Աստուած իւր իմաստութեամբ ալէկ ըրաւ ձեզ անիւ զլանալու, վասն զի դուք որ ինձ հասկնալու համար սիրաւ չ'ունիք, պիտի չ'ունենայիք նաև զանոնք սիրելու համար։ Լաւ Տիկինն, կը մեկնիմ, արդ սէտք է որ Աստուած դատէ զձեզ և պիտի անիծէ ի՛նքեդնում, ինչպէս որ ես կ'անիծեմ զձեզ։

Եւ Մարի վերջին տինարի մը նետելէն վերջ գեղ 'ի այն գուրս ուրիւ Գլօթիլտ աներեւոյթաբար էր, արտասուելով գոգոգ ելաւ այս սենեկէն և այս աղէտալի տունէն։

§

Այս պատմած պատահարներէն երկու օր վերջ, Մարի գունատ, նիհար, անճանաչելի և սպտոր Մարիանի հետ կ'իջնար վշտալի սուրհանդակի կառքէ մը հարկուր բալ հեռու այն եկեղեցին՝ ուր ութ տարի առաջ իւր առաջին հաշորութիւնը տուած էր։ Ոչինչ փոխադրած էր։ Միշտ այն մեծ ծառուղին

էր որ սուրբ վայրը կը տանէր, միայն թէ վերջին անգամուն որ Մարի այս ծառուղին տեսած էր՝ ծառերը տերեւներով և շուքով ծածկուած էին, և այն օրը որ նորէն կը տեսնէր զանոնք, նախկին ահաւան տերեւները թօթափած էին և ծառերը հազիւ կը ցույց տեսնէին առաջին բողբոջները՝ որ զարնան արեւը ծընել տուած էր և ահաւան տալ արեւը զանոնք պիտի բանար։

Ծառուղին անցաւ ամէն մէկ ծառի ահնարկ մը և յիշատակ մը տալով, Մարիանի հետ եկեղեցին մտաւ։ Թամը տաս էր, կիրակի էր և քահանան խորանին վրայ։ Քաղցին երիտասարդները եկեղեցին հաւաքուած ծունր գնելով մտնել կ'ընէին երգեհոնին և դասի մանկանց ձայնը, որք իրենց երգերը ժամարարին նուիրական խօսքերու կը միացընէին, Մարի շուքին մէջ սահեցաւ, և քողարկեալ՝ միաներու նման ծնրաբերեց։ Մարիան իւր քովէ էր։ Քահանան դարձաւ և Մարի ճանչցաւ ծեր և բարի ժողովրդագետը, և շնորհակալ եղաւ Աստուծոյ։ Պատարագը լմնցաւ, և ամէն մարդ մեկնեցաւ երեսը խաչակնքելով և օրհնեալ ջուր առնելով։ Բացուած մեծ դռնէն ներս կը մտնէր արեւը որ ծագիկները գետնը և խորանին զարդերը կ'ոսկեզօծէր։ Երբ եկեղեցին պարպուեցաւ Մարի քահանային մօտեցաւ, Մարիանը աղօթքի մէջ թողլով։

— Հա՛ր իմ՝ ըսաւ, կ'ուզեմ խոստովանիլ։

— Ինքզինքդ պատրաստած ես, այդ գործին աղջիկս հարցոց ծերունին։

— Հայր իմ, պատրաստ եմ, որչափ որ կրնայ պարտաստուիլ կին մը որ կրնայ տառապիլ իբր աղջիկ, իբր ամուսին, և իբր մայր։

— Ուրեմն հետեւէ ինձ աղջիկս։

Ծերունին խոստովանարանի մը մօտեցաւ զոր բացաւ և ներս մտնելով զոցեց, յետոյ ձախ կողմի տախտակը վերցընելով՝ սղասեց։ Մարի ծունր դրաւ և առանց իւր անունը տալու պատմեց իւր կեանքը այս սուրբ մարդուն։ Այս խոստովանութիւն մ'էր։ Քահանան ճանչցաւ զինքը։

— Շատ անգամ քու վրայ մտածեցի աղջիկս, և կը զարմանայի զքեզ չի տեսնելով, պիտի ներեմ քեզ զաւակս, և պիտի չի մեղադրեմ զքեզ, բայց ալ ևս առաջուան պէս պատնէհինդ տարեկան աղջիկ մը չես, և քու տարիքդ ունեցող մեղաւորու-

հին՝ դեռաւոր աղջիկէ մը աւելի երկայն ապաշխարանք մը պէտք է որպէս զի Աստուած որ անշուշտ դարձած է զինքը պատժելէ, սկսի ներել անոր։

— Ճիշդ է, հայր իմ։

— Լաւ ուրեմն, որդեակ իմ, յանձն առ ինչ որ զլջուժք կը հրամայէ, ես յանուն Հօր, Որդոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, աղջիկըս կը ներեմ և կը բաւեմ մեղքերէդ։

— Հայր իմ, ըսաւ Մարի հանդարտ ձայնով մը, Աստուծոյ զատ ուրիշ հայր չ'ունիմ, եկեղեցիէն զատ ուրիշ մայր, աղքատներէն զատ ուրիշ զաւակ։ Հայր իմ, հարստութիւնս աղքատաց և եկեղեցիներուն կ'ուտամ և ինքզինքս Աստուծոյ։

Ծերունին յուզուած էր այս կնոջ որոշումին առջև որ այնքան դեռահաս այնքան գեղանի էր, և զոր այնքան անմեղ ճանչցած էր։

— Լաւ աղջիկս ըսաւ անոր այս որոշումը հաստատ է։

— Այո, հայր իմ։

— Մտածէ թէ մշտնջենաւոր ուխտ մ'է այդ։

— Այս աշխարհիս մէջ յաւիտեականութիւն չի կայ հայր իմ, և ես կ'ուզեմ Աստուծոյ յաւիտեականութիւնը վաստկիլ։

— Մտածէ որդեակ իմ թէ ամբողջ կեանքդ կը նուիրես։

— Գուցէ երկայն պիտի չ'ըլլայ այն։

— Կը կասկածիս անոր թողութեան վրայ։

— Իւր գթութեան կը յուսամ։

— Լաւ, աղջիկս, Աստուած կ'որդեգրէ զքեզ, և ես իւր պաշտօնեան և ծառան ոչ միայն կ'արձակեմ քու մեղքերէդ այլ կ'օրհնեմ։ Եկու աղջիկս։

Քահանան խոստովանարանէն դուրս ելաւ, հայրական ժպիտով մը Մարիի ձեռքը բռնեց և ըսաւ անոր։

— Գնա՛ խաղաղութեամբ աղջիկս, ազատութեան վերջին օրդ՝ Աստուած իւր ամենէ աղօթք և ամենէ պայծառ արեւով կը լուսաւորէ, գնա՛ իւր եկեղեցիին մէջ Անոր աղօթելէդ յետոյ իւր գործքերուն մէջ զինքը պաշտելու ես վէր ձորակին վանքին աբբայուհիին պիտի իմաց տամ, այն վանքին զոր հիմնելու օգնեցիր ինձ, և այսօր իրեն ըրած վեհանախութեանդ փոխարէն պիտի հասուցանէ քեզ, ինչ օրուան համար ի մայրընեմ մուտքդ։

— Վաղը այս ժամուան հայր իմ։

— Գնա, աղջիկս :

Եւ ծեր քահանան հեռացաւ :

— Մարի՛, Մարիանի միացաւ և անոր հետ Տիկին Տիւվէրնէյի վարժարանը զիմաց, Ներս մտաւ և Տիկին Տիւվէրնէյը խնդրեց: Տիկին Տիւվէրնէյը երեւցաւ: Մարի իւր քողը վերցուց:

Գպրոցի տեսչուհին իւր աշակերտուհին չի ճանչցաւ:

— Ձեռք չէր ճանչնար Տիկին, ըստ Մարի, շատ բնական է այդ այնքան տառապեցայ: Մարի տէրմին եմ:

— Մարի, գոչեց Տիկին Տիւվէրնէյ, այն, այն, կը ճանչեմ զձեզ, ինչո՞ւ այս սուղը:

— Խոստատիկ սուղ, հայրս, ամուսինս, զաւակս:

— Երեքն ալ մեռան:

— Մեռան պատասխանեց Մարի:

— Խեղճ կին, և ձեր վշտին մէջ զմեզ յիշեցիք, լաւ, զաւակս, ասոր համար ա ելի շատ կը սիրեմ զձեզ:

— Եկայ աղաչեմք մը ընելու ձեզ Տիկին:

— Ո՞րն է զաւակս:

— Մինչև վաղը ինձ շնորհէիք առաջուան բնական սենեակս, և Բլէմանթիններ՝ Մարիանի, կ'ուզէք:

— Յօժարակամ, թէև զբաղած եմ, բայց այս զիշեր աշակերտուհիները ուրիշ տեղ պիտի պառկին: Եւ վաղը նորէն կը մեկնիք:

— Վաղը աշխարհէ կը հեռանամ, վաղը ձորակին վանքը պիտի մտնեմ:

— Ռ'ստ մ'է այդ:

— Ենքակտելի:

Տիկին Տիւվէրնէյ այս վշտին առջև համբ մնաց, որ իւր կարծածէն աւելի մեծ էր: Մարի իւր սենեակը ելաւ, գպրոցի վարժուհւոյն հետ: Նոյն կարասիներն էին, նոյն հայելին, նոյն անկողնիք միայն Տիկին տէրմին պատկերը կը պակսէր:

Բարձրահասակ աղջիկ մը որ իւր դրան բացուելը չի լսեց, վառն զի պատահա՞նք թուչնոց հացի փշրուքներ նետուլու դբաղած էր այս սենեակը կը բնակէր:

— Օրիորդ, ըստ Մարի, դուք կը բնակիք այս սենեակը:

— Այո, Տիկին, պատահեանց զեռասի օրիորդը հառաչեալ:

— Ա՛ռդամ խնդրելու ձեզմէ որ միայն մէկ զիշերուան համար ինձ շնորհէք զայն, այդ սենեակը կը բնակէի երբեմն, երբ գարոցը ըլլալու երանութիւնը ունէի, ինձ համար լիշտակնէ: Բոլ լի է այն, և կը բաղձայի զիշեր մը ևս հոն ա՛յցընել:

— Ի՞նչպէս Տիկին, գոչեց աղջիկը, կը ցաւիք ձեր գպրոց գտնուած ժամանակին վրայ:

— Այո, կը ցաւիմ և շատ իսկ, ըստ Մարի տշերը երբեք վերցընելով:

— Լաւ ուրեմն, ես տենչանօք կ'սպասեմ այն վայրկեանին որ պիտի մեկնիմ ասկէ, յառաջիկայ Օգոստոսին և պիտի կարենամ մօրս հետ ընկերութեանց մէջ մանել: Ա՛յնքան թէ շատ աղոր են ընկերութիւնները:

Մարի արգահատութեամբ նայեցաւ. այս պատահուհւոյն:

— Ահա չորս տարի առաջ եղած տեղս, մտածեց իւրովի, ով զիտէ եթէ Աստուած այս երջանիկ մանկան իմ աղաղայիս նըրման ապագայ մը պահած չէ: Նշարանը պիտի պառկիմ, ըստ աղջիկը, սենեակը ձերն է, Տիկին որչափ ժամանակ որ կամիք:

— Կը ներէք որ համբուրեմ զձեզ օրիորդ, ըստ Մարի:

— Յօժարակամ, Տիկին:

— Ինձ կը թուի թէ առջի ժամանակուտն երջանկութեանս կը հպիմ շրթերովս, մրմառց Տիկին տը Պրիոն, և վերջին անգամ ժողեցաւ դեռահաս աղջկան որ ոստոտեւելով հեռացաւ:

Մարի իւր սենեակէն Բլէմանթինի սենեակը մտաւ: Ամեն բան մի և նոյն վիճակին մէջն էին, իւր բոլոր յիշատակներս մէջ տեղ նստաւ որք թուչուներու նման իւր բուրբալքը կ'ուզային երգել:

— Եւ Բլէմանթին լնչ եղաւ զաւակս, հարցուց Տիկին Տիւվէրնէյ:

— Հիմաի պիտի իմանանք Տիկին, ըստ Մարի, Մարիան տուր ինձ Բարիդ զտած այն նամակի ծրարին մէջէ Բլէմանթինի վերջին նամակը:

Մարիան նամակներուն թիւերը նայեցաւ, և հասաւ մը քաշելով Մարիի յանձնեց:

Տիկին տը Պրիոն բացաւ զայն և կարդաց:

« Մարի Մարի »

« Ինչ եղեր ես, հինգ կամ վեց նամակ գրեցի քեզ որը անպատասխանի մնացին: Վերջապես օրագրի մը մէջ կարդացի թէ ամուսինդ Խտալիա դացած է, և թէ առողջութիւնդ է այս երթին պատճառը, ուրեմն հիւանդ ես, բաւ մը զրէ ինձ. զիս հանգարտեցընելու համար: Ինչպէս է աղջիկդ, հայրդ, մեծ սիրուն Էմմանուէլը: Ալ չես նախանձիր երբ Ձեզ կ'ըսեմ, այնպէս չէ. մեծ մանուկ: »

Մարի կանգ առաւ, և ստիպուեցաւ սրբել իւր արտաքին որը կ'արդիւնէին զինքը կարդալու: Հարունակեց:

« Նամակս անշուշտ գեղ Նոբօլի կամ Հոռլմ պիտի գրտնէ, քու երազած երկիրը, ինձ կը թուի թէ կը տեսնեմ զքեզ նարնջենի մը կամ խորշի մը մէջ կօնտօլի մէջ: Ուրեմն վերջապէս ճամբորդութեան երազդ իրականացաւ: »

« Իսկ ես իմ բոյնէս դուրս չեմ ելլէր, բայց Ատոլֆ այնքան բարի է ինձ համար, որ չեմ ենթադրէր թէ ուրիշ երկիր մը և չեմ կասկանիր թէ Տրէօի երկնքէն ուրիշ երկինք մը կայ, իրաւ է որ Աստուած բոլոր կրցածը կ'ընէ զիս հոս կապելու համար: Կ'իմացընեմ քեզ ալ ուր աղջկանս ծնունդը, որ դեռ կնքուած չէ, և որ գուցէ Բարիդ պիտի գայ ինձ հետ քեզմէ անուն մը խնդրելու, քուկդ, օրինակի համար, որ երջանկութիւն կը բերէ: Գրէ ինձ ուրեմն խօսք մը, և կը խոստովանիմ թէ եթէ Նաբոլիէն գայ այն ուրախ պիտի ըլլամ. իսկ եթէ Բարիդէն գայ. երջանիկ: »

« Մնաս բարեաւ, բարի և սիրելի Մարիս, միշտ զիս ճանչցածիդ պէտ եմ, գուցէ քիչ մը տուելի երջանիկ, գրիկ ինձ համար հայրդ, աղջիկդ և Պ. տը Պրիոնն իսկ: »

« Մշտնջենաւոր բարեկամուհիդ

ՔԼԷՄԵՆԹԻՆ ՊԱՐԻԼԻԱՐ »

Նամակը Մարիի ձեռքերէն ինկաւ, սոսկալի կերպիւ կը տառապէր: Մարիան և Տիկին Տիւվերնէյ իրենց կամաց հաւկրակ կ'ուլային:

Մարի բոլոր այն օրը հոն անցուց, մանկանց հետ խաղաց օրը: Նախ անոր սղոյ զգեստներէն վախցած էին բայց

զինքը այսպէս բարի տեսնելով վերջապէս սովորած էին: Տիկին Տիւվերնէյի հետ ճաշեց, կամ լաւ ևս տեսչուհւոյն հետ ճաշել ձեացուց. իրիկունը, ժամը տասին պառկեցաւ: Ուշ քնացաւ և կանուխ արթնցաւ: Աստուած այս խեղճ հոգւոյն այս քունը շնորհած էր: Աղանիները նորէն կ'ուզային պատուհանէն ահացի փշրուքներ փնտռելու:

Ժամը տասնութիւն Մարի Տիկին Տիւվերնէյէ հեռացաւ, որ կ'արտասուէր, որպէս թէ Տիկին տը Պրիոնի մայրը եղած ըլլար և միայն Մարիանէ ընկերացած Վէր ձորակը զննաց: Վանքը որ նոր շինուած էր կաղամասիներու և սօսիներու մէջ տեղ արեւու կը ժպտէր:

Մարի զանգակը հնչեց, ծեր ժողովրդագետը եկաւ զինքը ընդունելու:

— Հայր իմ, ըսաւ Մարի ահաասիկ եմ:

— Լաւ, աղջիկս հետեւէ ինձ:

Այն ատեն Մարի Մարիանի կողմը դարձաւ, իր թեքու մէջ գրկեց զայն և ըսաւ:

— Մնաս բարեաւ իմ երկրորդ մայրս դու որ իմ կենացս ամէն վշտալի տառապանքներուս մէջ զիս մխիթարեցիր: Չես կրնար դալ իմ գացած տեղս, Բարիդ վերադարձիր, աղջկանս վրայ հսկէ, ժամանակ առ ժամանակ եկու խօսելու անոր վրայ իմ վերջին և միակ պաշտպանիս, որու վրայ պիտի խօսի ինձ զիս զօրացընելու համար:

Մարի և Մարիան զրկուեցան դրան սեամբն վրայ, մին կ'ուլար միւսը հանգարտ էր:

— Հիմակ հայր իմ, ըսաւ Մարի հոս չի կայ ոչ ամուսին, ոչ աղջիկ, ոչ մայր, այլ մեղաւորուհի մը որ կը տառապի, որ կը զղջայ, և կ'աղաչէ Աստուծոյ որ զինքը իւր ծոցը ընդունի:

Մարի վերջին անգամ ետ դարձաւ, և Մարիանը անսաւ որ ճամբան տանող արահետէն կ'իջնէր, Մարի նորէն ժպտեցաւ, անոր և զոցեց այն գուռը որ յաւիտեան պէս կը բաժնէր զիրենք:

Այս մեր պատմածէն տաս ամիս վերջ Բարիդի օրագրի մը մէջ կը կարդային:

ՉԱՆՍՉԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

— Ս . . . օրագրին մէջ կը կարդացուի :

— Տեսալ մը խառնութիւն եղեր է * * * ի մէջ: Ուստի նախքան աստիճաններ եւ կնոջ մը տունը դիմեր են, որու համար կը ըսեն թէ քանի մը ատենէ ՚ի վեր ամենէ զօրաւոր անձնակցութեամբ հետ մտնելով՝ յարաբերութեանց մէջ էր, ծանուցանողներ, արածնադիրներ որք անորմէ գրուած կը կարծուին վասպէն զի այդ կինը հասարակային գործերու կը խառնուէր, երկցած էին որք ամենէ յարգելի ուսումնարանները կը հարուածէին :

Խումբ մը ուսանողներ այս կնոջ պանդուկը գացեր էին ոտիպելով համար զինքը որ քաղքէն հեռանայ :

— Այս կինը ուզեր է կուռիլ անոնց դէմ՝ և իւր պատշգաւ մէջ ոպառնացեր է անոնց: Այն ատեն քարեր նետեր են անոր սրունցմէ մին գլխին զարկեր է: Անմիջապէս մեներ է: Այս կինը ժիւղիա Լօվլի կը կոչուէր: Խիստ գեղանի էր :

— Մհրդարի մէջ կը կարդան:

— Երիտասարդ մը, Պ. Մարքիզ աը Երիմը որ քանի մը ամիսէ ՚ի վեր կամաւոր զինուոր զրուած էր, իւր գնդին՝ Արապներու հետ ունեցած վերջին կուռոյն մէջ սպաննուէր է: Այս մահը զրեթէ անձնասպանութեան կը նմանէր, վասն զի զինուոր զըրուակէն ՚ի վեր, այս երիտասարդը խիստ աշխուժ կ'երեւէր, և տղերան անխուհեմութեամբ թշնամեաց մէջ նետուած էր որ կը կարծուի թէ ուղած էր հոն մահ գտնել :

— Էքօ տ'էօր է Լուարի մէջ կը կարդան:

— Տիկին աը Պրիան, Գաղղիոյ նախկին ատենակալը, Պ. աը Պրիանի կին, որ բաւական ատեն կայ ինքզինքը սպաննեց. ինքնասպանութիւն՝ որու պատճառը չեն գիտէր, Տրէօի Վէր վանքին մէջ մուտք, վշտի հիւանդութենէ մը, իւր թաղումը անդի ոտնակեր է վանքին գերեզմանատունը քայքայու ալքերից մէջ որք իւր բարեգալութեան վրայ զնայէր էին: Գեւ. քսան և մէկ տարեկան չի կար, իւր բոլոր ինչքը կը թողու այն տան, որ երած էր արտոտանարան մը լանդրելու: »

§

Իւր աշխարհ իւր ընթացքը շարունակեց:

1850

2013

20n